

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı**

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK TÜMCE

Çiğdem KALEGERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2012

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK TÜMCE

Çiğdem KALEGERİ

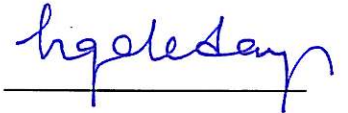

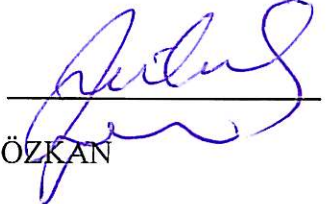
Danışman
Yrd. Doç. Dr. Hürriyet GÖKDAYI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2012

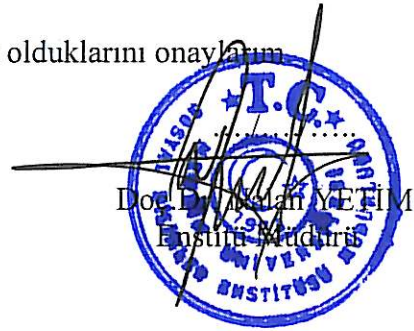
Mersin Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Çiğdem KALEGERİ tarafından hazırlanan TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK TÜRME başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı	Başarısız	Başkan
☒	☐	 Yrd.Doç.Dr. Hüriyet GÖKDAYI (Danışman)
☒	☐	 Üye Yrd.Doç.Dr. Ali TAN
☒	☐	 Üye Yrd. Doç.Dr. Bülent ÖZKAN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım

ÖNSÖZ

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce, dil araştırmacılarının üzerinde durduğu dil bilgisi konularından biridir. Dilciler, birleşik tümcelerle ilgili bazı hususlarda görüş ayrılığı yaşamaktadır. Bu hususlar birleşik tümcenin adlandırılması, tanımı ve sınıflandırılmasıdır. Bu tezde birleşik tümcelerle ilgili bu hususlarda yaşanan tartışmalara açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, birleşik tümcelerle ilgili ulaşılabilen tüm dil bilgisi kaynakları taranmış ve karşılaştırılmıştır. Böylece birleşik tümce ile ilgili tartışma yaratan hususlar belirlenmeye ve betimlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Hürriyet Gökdayı'ya çok teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmam boyunca yanımda olan sevgili annem Aysel Kalegeri'ye ve değerli dostum Ayşe Mutluay'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çiğdem Kalegeri

ÖZET

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK TÜMCE

Türkiye Türkçesinde birleşik tümcenin adlandırılması, tanımlanması ve sınıflandırılması araştırmacıların üzerinde tartıştığı konulardır. Dilcilerin genellikle bu hususlarda uzlaşmadığı görülmektedir.

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce konusunda karşılaşılan ilk sorun birleşik tümcelerin adlandırılmasıdır. Bu hususta bir terim birliği sağlanamamıştır. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümcelerin, bileşik tümce, bileşik cümle, birleşik tümce, birleşik cümle gibi farklı şekillerde adlandırıldıkları görülmüştür.

Türkiye Türkçesinde birleşik tümcelerle ilgili karşılaşılan bir başka sorun birleşik tümcenin tanımıdır. Tümceleri yapı bakımından sınıflandıran araştırmacıların birleşik tümceyi anlamsal bir ölçüt olan yargı veya yapısal bir ölçüt olan çekimli eylem terimlerini temel alarak tanımladıkları görülmüştür. Yapısal sınıflandırmalarda yargı yerine çekimli eylemin ölçüt alınması daha uygun olabilir.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında, araştırmacıların birleşik tümce sınıflandırmalarında genellikle yer verdikleri üç birleşik tümce türü olduğu görülmüştür. Bunlar, girişik, ki'li ve şartlı birleşik tümcelerdir. Bu üç tümce türünden sonra en çok karşılaşılan birleşik tümce türleri şunlardır: iç içe, *mI/mU* soru ekiyle kurulan, *değil* bağlaçlı, ilgeçli, katmerli birleşik tümceler. Bu tezde öncelikle bu tümcelerle ilgili araştırmacı görüşleri aktarılmıştır. Daha sonra elde edilen veriler karşılaştırılarak değerlendirilmiş, bu değerlendirme sırasında roman ve öykü türündeki yirmi kitaptan oluşan bir bütünceden alınan tümceler örnek olarak kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesi dil bilgisi araştırmalarında birleşik tümcelerin betimlenmesi konusunda bazı sorunlar mevcuttur. Tezde bu sorunların neler olduğu araştırılmış ve

birleşik tümcelerin incelenmesinde ve öğretilmesinde sorun teşkil eden hususlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, dil bilgisi, birleşik tümce, yargı, çekimli eylem, birleşik tümce türleri.

ABSTRACT

THE COMPOUND SENTENCES IN MODERN TURKISH

Grammarians and language researchers discuss on the denomination, definition and classification of compound sentences in Modern Turkish. They are often unable to reconcile on these issues.

The first problem encountered in the case of compound sentence in Modern Turkish is the denomination of the compound sentence. A term unity in this respect can not be achieved. In the linguistic attainments examined in this study, it was seen that the compound sentences are called in different ways such as compound sentences and combined sentences.

Another problem encountered related to compound sentences in Modern Turkish is the definition. It was seen that the researchers who classify the sentences in terms of structure, based their definitions of the compound sentences on the judgment which is a semantic criterion or the finite verb which is a structural criterion. In structural classifications it may be more appropriate to take the finite verb as a measure rather than the judgment.

In the linguistic attainments examined in this study, it was seen that there are three types of compound sentences which the researchers generally featured in their classifications of the compound sentences. They are verbal compound sentences, compound sentences with *ki* and conditional sentences. The most common types of compound sentences after these three are nested compound sentences, the compound sentences with the question morpheme *mI/mU*, the compound sentences with the conjunction *değil*, the compound sentences with postpositions, multiplex compound sentence. In this thesis, researcher views about these types of compound sentences were expressed first. After that

the data obtained was evaluated by comparing with each other and during this evaluation, the sentences which were taken from a corpus consisting of twenty books of novels and stories were used as examples.

In the linguistic researches of Modern Turkish, there are some problems related to the description of compound sentences. These problems were searched in this thesis and the issues which caused problems about the analysis and the instruction of the compound sentences were tried to be identified.

Keywords: Modern Turkish, grammar, the compound sentence, the judgement, the finite verb, the types of compound sentence.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
A. Terim Kısaltmaları	ix
B. Örneklerde Kullanılan Kısaltmalar	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN DİL BİLGİSİ KAYNAKLARINDA BİRLEŞİK TÜMCE	10
I. 1. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümcenin Tanımı	10
I. 2. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümcenin Sınıflandırılması	40
I. 3. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Yargı Terimi	55
II. BÖLÜM: TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN DİL BİLGİSİ KAYNAKLARINDA BİRLEŞİK TÜMCENİN SINIFLANDIRILMASI	63
II. 1. Girişik Birleşik Tümce	63
II. 2. Ki'li Birleşik Tümce	93
II. 3. Şartlı Birleşik Tümce	112
II. 4. <i>mI/mU</i> Soru Eki İle Kurulan Birleşik Tümce	134
II. 5. <i>Değil</i> Bağlacı İle Kurulan Birleşik Tümce	138

II. 6. İç İçe Birleşik Tümce	141
II. 7. İlgeçli Birleşik Tümce	150
II. 8. Katmerli Birleşik Tümce	154
II. 9. Sıralı Birleşik Tümce	157
III. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME	162
III. 1. Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümce	163
III. 1. 1. Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümce İle İlgili Görüşler	163
III. 1. 2. Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi Kaynaklarındaki Yargı Teriminin Değerlendirilmesi	171
III. 2. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümce Sınıflandırmasının Değerlendirilmesi	180
III. 2. 1. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümce Tasniflerine Farklı Yaklaşımlar	181
III. 2. 1. 1. Girişik Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi	183
III. 2. 1. 2. Ki'li Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi	209
III. 2. 1. 3. Şartlı Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi	218
III. 2. 1. 4. <i>mI/mU</i> Soru Eki İle Kurulan Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi	228
III. 2. 1. 5. <i>Değil</i> Bağlacı İle Kurulan Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi	233
III. 2. 1. 6. İç İçe Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi	239
III. 2. 1. 7. İlgeçli Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi	247
III. 2. 1. 8. Katmerli Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi	253
III. 2. 1. 9. Sıralı Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi	256
SONUÇ	263

KAYNAKÇA	274
A. Gönderme Yapılan Kaynaklar	274
B. Taranan Eserler	279
DİZİN	281
A. Kavramlar Dizini	281
B. Kaynaklar Dizini.....	293

KISALTMALAR**A. Terim Kısaltmaları**

A	Ad
AE	Adeylem
AT	Ad Tümcəsi
B	Bağlaç
B'li N	Belirtili Nesne
B'siz N	Belirtisiz Nesne
DT	Dolaylı Tümeleş
E	Eylem
ET	Eylem Tümcəsi
HS	Hitap Sözü
İÖ	İlgeç Öbeği
O	Ortaç
Ö	Özne
S	Sıfat
SE	Soru Eki
TT	Temel Tümcce
TY	Temel Yargı
U	Ulaç
Y	Yüklem
Ya.	Yargı
YT	Yan Tümcce
YTÖ	Yan Tümcce Özne

YTY	Yan Tümce Yüklem
YTB'li N	Yan Tümce Belirtili Nesne
YTB'siz N	Yan Tümce Belirtisiz Nesne
YTDT	Yan Tümce Dolaylı Tümleç
YTiÖ	Yan Tümce İlgeç Öbeği
YTZT	Yan Tümce Zarf Tümleci
Z	Zarf
ZT	Zarf Tümleci

B. Örneklerde Kullanılan Kısaltmalar

AA	Adalet Ağaoğlu
AHT	Ahmet Hamdi Tanpınar
AI	Attila İlhan
AÜ	Ahmet Ümit
EŞ	Elif Şafak
F	Füruzan
FB	Fakir Baykurt
HAT	Hasan Ali Toptaş
HEA	Halide Edip Adivar
İA	İnci Aral
KT	Kemal Tahir
LT	Latife Tekin
OK	Orhan Kemal
OP	Orhan Pamuk
SA	Sabahattin Ali
Si	Selim İleri
VT	Vedat Türkali
YK	Yaşar Kemal
YKK	Yakup Kadri Karaosmanoğlu

TABLolar LİSTESİ**Tablo 1:** Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümce Tasniflerine

Farklı Yaklaşımlar	182
--------------------------	-----

GİRİŞ

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce, dil araştırmacılarının üzerinde önemle durduğu konulardan biridir, çünkü birleşik tümcenin tanımlanması, betimlenmesi ve sınıflandırılmasında araştırmacıların farklı görüşlere sahip olduğu görölmektedir. Bundan dolayı, Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarının birleşik tümceyle ilgili olarak yaptıkları açıklamalarda sorunlarla karşılaşmaktadır. Dil araştırmacılarından bazıları, eserlerinde, bu hususla ilgili sorunlara yer vermişlerdir (Avcı, 2001:252-254; Karahan, 1994:20; Savran, 1999:329).

Birleşik tümce konusundaki temel sorunlardan biri içerisinde eylemsi bulunan tümcelerin basit mi birleşik mi kabul edileceği hususunda yaşanmaktadır (Karahan, 1994:20; Savran, 1999:329). Ayrıca iç içe birleşik tümcelerin kimi dil bilgisi kaynaklarında girişik birleşik tümcelere dâhil edilmesi de bir sorun teşkil etmektedir (Avcı, 2001:252). Benzer bir anlaşmazlık ki'li birleşik tümcelerde de yaşanmaktadır. Bu tür tümceler bazı kaynaklarda birleşik tümce, bazı kaynaklarda ise bağlı tümce olarak adlandırılmaktadır (Avcı, 2001:254). Türkiye Türkçesinde birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden bir başka husus ise şartlı (koşullu) birleşik tümcelerdir. Araştırmacıların pek çoğu, şartlı birleşik tümcelerin başlangıçtan beri Türkçede var olan aslî birleşik tümceler olduğunu savunmaktadır. Ancak burada da araştırmacıların uzlaşamadıkları konu, şart kipinin hangi durumlarda yargı bildirdiğidir. Bu uzlaşmazlık, araştırmacıların şartlı birleşik tümce kabullerinde sorun yaratmaktadır (Savran, 1999:329). Bu hususlar üzerinde araştırmacılar arasında bir uzlaşma sağlanamamaktadır.

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce konusunda yaşanan sorunlar yukarıda verilenlerle sınırlı değildir. Araştırmacıların doğrudan sorun olarak ele almadıkları birtakım hususlar üzerinde de uzlaşamadıkları görölmektedir. Bazı dilcilerin birleşik tümce

türü olarak kabul edip açıkladıkları tümce türlerine bazı dilcilerin eserlerinde yer vermemeleri sorun teşkil etmektedir. Ayrıca Türkiye Türkçesinin dil bilgisiyle ilgili farklı kaynaklarda birleşik tümce konusunda birbiriyle çelişen bilgiler bulunmaktadır.

Bu kaynaklarda karşılaşılan sorunlardan biri *mI/mU* soru eki ile kurulan tümcelerde yaşanmaktadır. İncelenen dil bilgisi kaynaklarında bazı araştırmacıların bu tür tümcelere birleşik tümce konusu içinde yer vermedikleri görülmüştür. Banguoğlu (1995) ve Şimşek (1987) bu araştırmacılardandır. Atabay, Özel ve Çam (2003) ve Bozkurt (2007) gibi araştırmacılar ise bu tür tümcelerin soru eki ile kurulmasına karşın, soru yöneltmediğini, yan tümce kurarak birleşik tümce oluşturduğunu ifade etmiştir. Görüldüğü gibi birleşik tümceler konusunda *mI/mU* soru eki ile kurulan tümceler sorun teşkil etmektedir.

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce konusunda bir diğer sorun ise *değil* sözcüğüyle kurulan tümcelerdir. Ergin (2006), Hepçilingirler (2004) ve Özkan ve Sevinçli (2008) gibi kimi araştırmacılar, *değil* sözcüğüyle kurulan tümceleri birleşik tümce kabul etmemişler ve yaptıkları birleşik tümce sınıflandırmalarında *değil* sözcüğüyle kurulan tümcelere yer vermemişlerdir. Bozkurt (2007) ve Koç (1990) gibi bazı araştırmacılar ise *değil* sözcüğüyle kurulan tümcelere, birleşik tümce bahsinde, temel tümceye *değil* koşacıyla bağlanan yan tümce olarak yer vermişlerdir. Görüldüğü gibi bu çalışma kapsamında incelenen eserlerde *değil* sözcüğüyle kurulan tümcelerin birleşik tümce kabul edilip edilmemesi gerektiği hususunda farklı yaklaşımlarla karşılaşmıştır. Bu konu, Türkiye Türkçesi dil bilgisi çalışmalarında çözülmesi gereken sorunlardan biridir.

Birleşik tümce konusunda ele alınması gereken başka bir sorun ise ilgeçli birleşik tümcedir. Banguoğlu (1995), Bilgin (2002), Dizdaroğlu (1976), Eker (2005), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) gibi araştırmacılar eserlerinde

ilgeçli birleşik tümceye yer vermemişlerdir. Atabay ve diğ. (2003), Bozkurt (2007), Koç (1990) ise ilgeçlerle kurulan birleşik tümceye eserlerinde yer veren araştırmacılarıdır. Ancak bu araştırmacıların da uzlaşmadığı bir nokta mevcuttur. Kimi araştırmacılar yalnızca *gibi* ilgecinin ilgeçli birleşik tümce kurabileceğini savunurken, kimileri de tüm ilgeçlerle ilgeçli birleşik tümce kurulabileceğini iddia etmektedir. Örneğin Atabay ve diğ. (2003), yalnızca *gibi* ilgeciyle ilgeçli birleşik tümce kurulabileceğini savunurken, Bozkurt (2007), Koç (1990) gibi araştırmacılar ilgeçli birleşik tümcenin tüm ilgeçlerle kurulabileceğini ifade etmektedir. Görüldüğü üzere, ilgeçli birleşik tümce konusu dil araştırmacılarının henüz üzerinde uzlaşamadıkları bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorunun çözümüne yönelik çalışmalar yapılması dil bilgisi açısından önemlidir.

İncelenen eserlerde, birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden başka bir hususun katmerli birleşik tümce olduğu görülmüştür. Banguoğlu (1995), Bilgin (2002), Bozkurt (1995), Eker (2005), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006) gibi araştırmacılar eserlerinde katmerli birleşik tümceye yer vermemişlerdir. Katmerli birleşik tümceye birleşik tümceler sınıflandırmasında yer veren araştırmacılarıdan Dizdaroğlu (1976) ise bu tür tümceleri, ayrı türden en az iki yan yargıya dayalı birleşik tümceler olarak tanımlamıştır. Bu görüşe göre bir katmerli birleşik tümcede, en az, bir tümcemi ile bir kaynaşık tümce, bir koşullu yan tümce ile bir girişik tümce, bir koşullu yan tümce ile bir girişik tümce veya bir koşullu yan tümce ile bir kaynaşık tümce bulunur. Araştırmacıların üzerinde uzlaşamadıkları katmerli birleşik tümce konusu da çözüm bekleyen bir sorundur.

Birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden başka bir husus, sıralı birleşik tümcedir. Bu husus da Türkiye Türkçesi çalışmalarında ele alınması gereken bir sorundur. Sıralı tümceleri birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil eden araştırmacıları (Bozkurt, 1995:331; Güneş, 2001:344; Bilgin, 2006:535) uzlaştıkları temel husus sıralı tümcelerin

yapı ve/veya anlam bakımından birbiriyle bağlantılı bağımsız tümcelerden oluşmasıdır. Ancak sıralı tümceleri oluşturan tümcelerin birbirlerine nasıl bağlanacağı tartışma konusudur. Bu husus sıralı tümcelerle ilgili sorun teşkil etmektedir.

Dilcilerin birleşik tümcenin tanımı ve kapsamı üzerinde de tam bir uzlaşma içinde olmadıkları görülmektedir. Özellikle birleşik tümcenin tanımının ve sınıflandırmasının nasıl yapılacağı konusunda dilcilerin görüş ayrılıkları derinleşmektedir.

Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümce farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu durum, araştırmacılar arasında uzlaşmazlığa yol açtığı gibi, birleşik tümceler konusunun öğretiminde de sorun yaratmaktadır.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında, araştırmacılarının ana hatlarıyla iki temel tanım üzerinde uzlaştıkları görülmektedir. Bu tanımlardan biri, yargı kavramını temel almaktadır ve şu şekildedir: İçerisinde birden çok yargı bulunan tümcelere birleşik tümce denir (Atabay ve diğ., 2003:95; Bilgin, 2002:527; Bozkurt, 1995:187; Hepçilingirler, 2006:281; Zülfikar, 1990:142). Yargı kavramını temel almakla birlikte, birleşik tümceyi daha ayrıntılı tanımlayan dilciler de vardır. Örneğin, Şimşek (1987:250)'in tanımı, bir birleşik tümcede yargıların birbirlerine işlevce bağlı olması gerektiğini bildirmektedir: “Birbirine işlevce bağlı iki ya da daha çok yargıyı yapısal bütünlük içinde anlatan tümceye bileşik tümce denir.” Banguoğlu (2000:546) ise tanımında, yargılar arasında anlam ve şekil ilişkisi olması gerektiğini vurgulamıştır: “Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleye birleşik cümle adını veriyoruz.”

Görüldüğü gibi yargı kavramını temel alan birleşik tümce tanımlarının bazılarında çekimli eylem teriminin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Koç (1990:434), birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “İçinde birden çok çekimli eylem bulunan,

dolayısıyla birden çok yargı taşıyan tümceye bileşik tümce (Alm. zusammengesetzter Satz; Fr. phrase composée; İng. compound sentence) adı verilir.” Bu tanımlarda yer alan çekimli eylem teriminin anlamı ve kapsamı, araştırmacıların birleşik tümce konusundaki görüşleri üzerinde etkili olmaktadır. Buradaki temel sorun, eylemsilerin çekimli eylem olup olmadığıdır. Eylemsileri çekimli eylem olarak kabul etmek, eylemsilerin yargı bildirdiğini ve birleşik tümce kurduğunu da kabul etmek demektir. Karahan (1994:20), bu husustaki sorunu şu şekilde ortaya koymuştur:

Tek bir yargıdan ibaret, yani tek yüklemi bulunan, mesela “Yarın tiyatroya gideceğim.”, “Çarşıda arkadaşım ile buluşacağım.” gibi cümleler, bütün araştırmacılar tarafından basit yapıyla kabul edilir ve böyle cümleler “basit cümle” veya “yalın cümle” şeklinde adlandırılır. Ancak içinde sıfat fiil, isim fiil ve zarf fiil bulunan cümleler, bazı araştırmacılar tarafından bu unsurların yargı bildirmedikleri gerekçesiyle “basit cümle” sınırları içine alınırken, aynı tip cümleler, başka araştırmacılar tarafından bu unsurların yargılı, yarım yargılı veya yan yargı olduğu gerekçesiyle “birleşik cümle” kategorisinde değerlendirilir. Bu tür cümleler, “birden çok hüküm bildiren cümle” veya “bir baş cümle ile onun üyelerinden birinin yerini alan bir ikincil cümleden meydana gelen cümle” şeklinde tanımlanmakta ve sıfat fiil, zarf fiil ve isim fiil yargı bildiren ikincil cümleler olarak kabul edilmektedir.

Türkiye Türkçesindeki dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların üzerinde uzlaştıkları diğer birleşik tümce tanımı ana hatlarıyla şu şekildedir: Birleşik tümce, bir temel tümce ile onu tümleyen bir ya da birden çok yan tümceden oluşan tümcedir (Aktan, 2009:128; Demir, 2006:240; Dizdaroğlu, 1976:191; Ediskun, 1992:381; Eker, 2005:481; Ergin, 2006:382; Hatiboğlu, 1982:146; Özkan ve Sevinçli, 2008:160; Ulaş, 2003:40). Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarında, temel tümce ve yan tümce kavramlarını temel alan bu tanımın, yargı kavramını temel alan birleşik tümce tanımından daha çok tercih edildiği görülmüştür. Araştırmacılar, bir birleşik tümcede tek bir temel tümce ve bir ya da birden çok yan tümce bulunduğu hususunda birleşmektedir.

Türkiye Türkçesindeki dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümcenin sınıflandırması, dilciler arasında fikir ayrılığının yaşandığı bir başka konudur. Dolayısıyla bu çalışmada, dil bilgisi araştırmacılarının birleşik tümce tasniflerine yer verilmiştir.

Birleşik tümcenin sınıflandırılması hususunda neredeyse hiçbir araştırmacı ortak bir görüşe sahip değildir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında, araştırmacıların birleşik tümce sınıflandırmalarında genellikle yer verdikleri üç birleşik tümce türü olduğu görülmüştür. Bu tümceler, girişik birleşik tümce, ki'li birleşik tümce ve şartlı birleşik tümcelerdir. Araştırmacılar, birleşik tümce sınıflandırmalarında kabul ettikleri diğer birleşik tümce türleriyle birlikte bu üç tümce türüne de yer vermektedir. Dizdaroğlu (1976), Banguoğlu (2000), Güneş (2001), Bilgin (2002), Delice (2003) ve Özkan ve Sevinçli (2008) gibi bazı araştırmacılar, birleşik tümce sınıflamalarına bu üç tümce türünü de dâhil etmiştir. Zülfikar (1969), Hatiboğlu (1982), Bozkurt (1995), Erkul (2004), Eker (2005), Ergin (2005), Demir (2006) ve Aktan (2009) ise sınıflandırmalarında yalnızca ki'li ve şartlı birleşik tümcelere yer vermişlerdir. Birleşik tümce sınıflandırmasına yalnızca girişik ve şartlı birleşik tümceleri dâhil eden araştırmacılar da vardır. Bu araştırmacılar Ediskun (1992), Gencan (2001), Güneş (2001), Delice (2003) ve Hepçilingirler (2006)'dir.

Bu çalışmada incelenen kaynaklarda, yukarıda anılan üç birleşik tümce türünün yanında başka birleşik tümcelere de yer verildiği görülmüştür. Girişik birleşik tümce, ki'li birleşik tümce ve şartlı birleşik tümcelerden sonra birleşik tümce sınıflandırmalarında en çok karşılaşılan birleşik tümce türü iç içe birleşik tümcedir. İç içe birleşik tümceyi sınıflandırmalarına dâhil eden araştırmacılar Dizdardaroğlu (1976), Bozkurt (1995), Güneş (2001), Bilgin (2002), Delice (2003), Ulaş (2003), Erkul (2004), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Delice (2003) ve Özkan ve Sevinçli (2008)'dir. Bu

sınıflandırmalarda, başka birleşik tümce türlerinin de birleşik tümce olarak verildiği görülmüştür. Dizdardaroğlu (1976), Güneş (2001) ve Delice (2003) katmerli birleşik tümcelere; Hatiboğlu (1982), Bozkurt (1995) ve Demir (2006) ilgeçli birleşik tümcelere; Hatiboğlu (1982), Bozkurt (1995), Bilgin (2002) ve Demir (2006) *mI/mU* soru ekiyle kurulan birleşik tümcelere; Bozkurt (1995) ve Demir (2006) *değil* bağlaçlı birleşik tümcelere sınıflandırmalarında yer vermişlerdir. Sıralı tümceleri birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil eden araştırmacılar ise Bozkurt (1995), Güneş (2001) ve Bilgin (2006)'dir. Tüm bu kaynaklar içerisinde en kapsamlı ve ayrıntılı birleşik tümce sınıflandırmasını Banguoğlu (2000) yapmıştır.

Görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde birleşik tümcelerin sınıflandırılması hususunda araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları vardır. Bu durum, birleşik tümcelerin incelenmesinde ve öğretilmesinde sorun teşkil etmektedir.

Bu çalışmada öncelikle araştırmacıların birleşik tümce ile ilgili görüşleri incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde birleşik tümcenin tanımı üzerine yapılan tartışmaların merkezinde, içerisinde eylemsi bulunan tümcelerin yapısı yer almaktadır. Bu durum, eylemsilerin yargı bildirip bildirmediği hususunda dilciler arasındaki fikir ayrılığından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden eylemsilerin bulunduğu tümceler üzerinde yapılan tartışmalara değinmeden önce yargı terimi üzerinde durulmalıdır. Yargı teriminin tanımının açıkça yapılması, eylemsilerin yargı bildirip bildirmediği konusunu aydınlatmada öncelikli adımdır. Bu tezde, yargı teriminin çeşitli kaynaklardaki tanımları ve dilcilerin konuyla ilgili görüşleri taranmıştır. Bu araştırma, Türkiye Türkçesinde yargı terimiyle ilgili görüşleri ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bu tezin amacı, yukarıda anılan tümce türlerinin birleşik tümce olup olmadığının belirlenmesi ve Türkiye Türkçesinde bunlardan başka birleşik tümce türünün

bulunup bulunmadığının saptanmasıdır. Bu sebeple Türkiye Türkçesindeki dil bilgisi kaynakları titizlikle incelenmiştir. Bu incelemenin sonuçları ışığında, Türkiye Türkçesinde birleşik tümce sınıflandırmasının bu saptamalara göre yapılmasının sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca birleşik tümce sınıflandırması içinde yer alan ve almayan tümce türlerinin bu sınıflandırmaya dâhil olma ve olmama nedenlerinin ortaya koyulması da bu çalışmanın amaçları arasındadır. Bu amaçların nihaî hedefi ise Türkiye Türkçesindeki birleşik tümce sorununu etraflı bir biçimde ortaya koymak, bu husustaki görüşleri karşılaştırarak bunlar arasındaki tutarsızlıkları belirlemektir. Ayrıca birleşik tümcenin tanımlanması ve sınıflandırılması konusunda bazı öneriler getirmek bu tezin amaçlarındandır. Tezde ele alınan tüm bu hususların amacına ulaşması için nesnel yani bilimsel bir veri tabanına oturması zorunludur.

Bu çalışmada, kaynak inceleme yöntemi ile veri toplanmıştır. İncelenen yayınlardaki çalışmanın konusu ile ilgili veri titizlikle belirlenmiş ve çalışmanın çatısı oluşturulmuştur. Bu amaçla, tezde yer alan her konuyla ilgili ulaşılabilen tüm dil bilgisi kitapları, süreli yayınlar, yayımlanmış ve yayımlanmamış tezler ve internet sitelerinde yer alan makaleler taranmıştır. Sonraki aşamada elde edilen veriler eşzamanlı olarak karşılaştırılıp değerlendirilmiş ve araştırmacıların konuya bakışları ve konuyu ele alış biçimleri ortaya konularak geniş bir veri tabanı oluşturulmuştur. Böylece çalışma çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. Her bir bölüm mevcut veriler ışığında oluşturulmuştur. Bölümlerde kullanılan örnek tümceler için Türk edebiyatının çeşitli dönemlerine ait önde gelen roman ve öykülerinden oluşturulmuş toplam yirmi eserlik bir bütünceden faydalanılmıştır. Bütüncedeki eserlerin başlangıç sayfalarından itibaren ilk otuz sayfası taranmıştır ve bu eserlerden örnek olarak alınan tümceler yazımında bunların aslına bağlı kalınmıştır. Tüm bu süreçte verilere eleştirel ve nesnel bir bakış açısı ile yaklaşmıştır.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türkiye Türkçesindeki dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümce ile ilgili araştırmacı görüşlerine yer verilmiştir. Bundan sonra dil bilgisinde yargı terimi üzerinde durulmuş, yargı teriminin çeşitli tanımları verilmiştir. Son olarak yargı terimi ile ilgili çeşitli araştırmacıların görüşleri ortaya koyularak birinci bölüm sonlandırılmıştır. İkinci bölümde Türkiye Türkçesindeki dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümcenin sınıflandırılması konusu ele alınmıştır. Öncelikle incelenen kaynaklardaki birleşik tümce tasnifleri verilmiştir. Daha sonra birleşik tümce tasnifine dâhil olup olmadığı tartışılacak olan tümce türleri ile ilgili dokuz alt başlık oluşturulmuş ve bu başlıkların her biri ile ilgili araştırmacı görüşlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde yer alan bu tümce türleri sırasıyla, girişik birleşik tümce, ki'li birleşik tümce, şartlı birleşik tümce, *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümce, *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümce, iç içe birleşik tümce, ilgeçli birleşik tümce, katmerli birleşik tümce ve sıralı birleşik tümcedir. İkinci bölümde ele alınan hususların ve araştırmacı görüşlerinin değerlendirmesi ve açıklaması ise üçüncü bölümde yapılmıştır. Dördüncü ve son bölüm ise, önceki üç bölümden çıkan gözlemlerin özeti niteliğini taşıyan sonuç bölümüdür.

I. BÖLÜM: TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN DİL BİLGİSİ KAYNAKLARINDA

BİRLEŞİK TÜMCE

Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların birleşik tümce ile ilgili farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Araştırmacılar, öncelikle birleşik tümcenin adlandırılması konusunda uzlaşmamaktadır. Bunun yanında araştırmacıların birleşik tümce kabullerinde de farklılıklar vardır. Hangi tümcelerin birleşik kabul edilip hangilerinin edilmeyeceği konusunda yaşanan anlaşmazlıklar, birleşik tümcenin sınıflandırılmasında da sorunlara yol açmaktadır. Bu tezde, tüm bu sorunları ortaya koymak amacıyla Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarındaki birleşik tümce tanımları, açıklamaları ve sınıflandırmaları incelenmiştir.

I. 1. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümcenin Tanımı

Dil bilgisi kaynakları ve araştırmacılar arasında Türkiye Türkçesinde birleşik tümcelerin adlandırılması hususunda fikir birliği olmadığı görülmektedir. Taranan eserlerde, birleşik tümce konusunu ele alan ilk eserin Deny (1941)'ye ait olduğu görülmüştür. Araştırmacı, kitabında, birleşik tümceleri “Cümle Öbekleri” başlığı altında “uyruk cümleleri” adı ile vermiştir. Bu çalışmada incelen diğer dil bilgisi kaynaklarında da birleşik tümce için çeşitli terimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dizdaroğlu (1976), Şimşek (1987), Koç (1990), Erkman-Akerson ve Ozil (1998), Gencan (2001), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003) ve Hepçilingirler (2006) “bileşik tümce”; Burdurlu (1977; 1996), Ediskun (1992), Karahan (1993), Demir (2006) ve Ergin (2006) “bileşik cümle”; Hatiboğlu (1982), Karahan (1994; 2000), Bozkurt (1995; 2007) ve Eker (2005) “birleşik tümce”; Tulum (1990), Zülfikar (1990; 1995), Gemici (1990), Apaydın (1996), Gece (1998), Mehmedoğlu (1999), Savran (1999), Banguoğlu (2000), Güneş (2001), Delice (2003), Ulaş (2003), Erkul (2004), Ergin (2006), Akçataş (2007), Özkan ve Sevinçli (2008)

ve Aktan (2009) “birleşik cümle” terimlerini kullanmışlardır. Ayrıca incelenen kaynaklarda değişik araştırmacıların temel tümce terimi yerine ana tümce, ana yargı, ana cümle, asıl yargı, temel yargı, temel cümle, asıl cümle, asıl tümce, baş cümle, vb. terimleri kullandıkları görülmüştür. Bu çalışmada, bu terimlerin yerine temel tümce terimi tercih edilmiştir. Benzer şekilde, bazı kaynaklarda yan tümce terimi yerine yan cümle, yardımcı cümle, yardımcı tümce, tümcemsi, cümlemsi, yan yargı, ikincil cümle vb. terimler kullanılmıştır. Bu çalışmada, bu terimlerin yerine yan tümce terimi tercih edilmiştir. Bu çalışmada, araştırmacı görüşleri verilirken araştırmacıların kendi terimleri olduğu gibi verilmiştir. Ancak çalışmamızda, daha genel, yerleşik ve güncel olduğundan “birleşik tümce” terimi kullanılmıştır. Bu terimin kullanılmasında, Korkmaz (1992:26)’ın birleşik tümce¹ tanımı temel alınmıştır.

İncelenen kaynaklarda dilciler arasında, birleşik tümcelerin sınıflandırılması hususunda da fikir birliği olmadığı görülmektedir. Bunun yanında birleşik tümce kabul edilen kimi tümce türleri ve bunların özellikleri hakkında da bir anlaşmazlık mevcuttur. Bu çalışmada, öncelikle araştırmacıların birleşik tümce ile ilgili görüşlerini ortaya koymak uygun olacaktır. Bu görüşler, birleşik tümcenin adlandırılması esas alınarak verilecektir. Birleşik tümceyi aynı şekilde adlandıran araştırmacıların görüşleri kronolojik olarak, bu konuyla ilgili kitap, makale ve tezler şeklinde gruplandırılarak sunulacaktır. Her bir

¹ **birleşik cümle** (Alm. *Zusammengesetzter Satz*; Fr. *phrase composée*; İng. *compound sentence*; Osm.

mürekkep cümle, cümle-i mürekkebe)

İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, fiili çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yan cümlelerden oluşmuş cümle türü: *Kendileri için değil, kendi hayatında ve kendin için seviyordun. Eğer seçtiğin devri meselelerinde arasaydın, o zaman her şet değiştirdi* (A.H. Tanpınar, *Huzur*, 302).

araştırmacı görüşü ise birleşik tümcenin tanımı, özellikleri ve sınıflandırılması bağlamında sunulacaktır.

Birleşik tümce konusunu “uyruk cümleleri” şeklinde adlandırarak “Cümle Öbekleri” başlığı altında inceleyen ilk araştırmacı Deny (1941)’dir. Araştırmacı, tümcelerin açıkça bir yargı bildirdiğini ifade etmiştir. Bundan dolayı, tümcede bir özne ve bir yüklem bulunur (1941:773). Deny (1941:773), tümceleri iki grupta ele almıştır: 1- Asıl ya da bağımsız cümleler, 2- Uyruk cümle öbekleri. Asıl cümleler, bir temel ya da bağımsız yargı ile bir yan ya da uyruk yargıdan oluşur. Bu yargıların yüklemeleri daima çekimli bir eylem veya ekeylem almış bir ad olur. Bunlar Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarında basit ya da yalın tümce olarak adlandırılan tümcelerdir. Uyruk cümleler ise bir yan yargı içerirler. Türkçede uyruk cümle öbekleri kurma işini çoğunlukla eylemsilerle kurulan yapılar olan cümlemsiler yapar. Bu sebeple uyruk cümleler cümlemsilerden daha az kullanılırlar (1941:795).

Deny (1941:795), uyruk cümleleri şu şekilde sınıflandırmıştır: 1- Bağlaç alması zaruri olmayan uyruk cümleleri, A- Gerçek olan şart cümleleri, B- Gerçek olmayan şart cümleleri, 2- Bir bağlaçla bağlanan uyruk cümleleri. Bağlaç alması zaruri olmayan uyruk cümleleri, birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümleleridir. Bir bağlaçla bağlanan uyruk cümleleri ise Farsça ve kimi zaman da Fransızcanın etkisiyle Türkçeye girmiş tümcelerdir. Araştırmacı, ki’li birleşik tümceleri bu gruba dâhil etmiştir. Araştırmacı, eylemsilerle kurulan tümceleri ise “cümlemsi” başlığı altında ayrıca ele almıştır (1941:820).

Bu çalışmada incelenen bazı dil bilgisi kitaplarında birleşik tümcenin “bileşik tümce” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Kitaplarında bu adlandırmayı tercih eden araştırmacılar, Dizdaroğlu (1976), Şimşek (1987), Koç (1990), Erkman-Akerson ve Ozil (1998), Gencan (2001), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003) ve Hepçilingirler (2006)’dir.

Dizdaroğlu (1976:191), birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Bir temel yargı ile bir ya da birden çok yan yargıdan oluşan; içinde bir temel tümce ile bir ya da birkaç tümcemi, yantümce, içtümce bulunan yargılı anlatıma bileşik tümce denir.” Dizdaroğlu (1976:190), tanımdan hemen önce, birleşik tümcenin kuruluşu ile ilgili şu önemli açıklamayı yapmıştır: “Asıl yargı bir çekimli eylem ya da ekeylemlerle belirlenir. Yan yargılar, bağımlıdır; temel yargının tamamlayıcısı, yardımcıdır durumundadır. Bir duygunun, bir düşüncenin çekirdeğidirler; fakat kesin bir yargı birimi değildirler. Tek başlarına bağımsız yargı bildiremezler. Temel yargıyı daha belirginleştirmek, anlam sınırını genişletmek için tümce kalıbı içinde yer almışlardır.”

Dizdaroğlu (1976:191), birleşik tümce hususunun çeşitli kavramlarına açıklık getirmiştir. Öncelikle temel tümce üzerinde durmuş ve temel tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Bileşik tümcede asıl yargıyı taşıyan ve genellikle sonda bulunan tümceye temel tümce denir.” Dizdaroğlu (1976:191), temel tümcenin aslında bir yalın tümce olduğunu, kendisinden önceki yan tümce ve iç tümcelerle anlamca bağlantısının ve kesin yargı bildirmesinin onu temel tümceye dönüştürdüğünü ifade etmiştir.

Dizdaroğlu (1976:191), tümcemsinin tanımını ise şu şekilde yapmıştır: “Bileşik tümcede, eylemsilerden (eylemlilik, ortaç, ulaç) oluşan yargısız anlatıma tümcemi denir.” Bunun ardından, yan tümcenin tanımını yapmıştır: “Bir temel tümceye bağımlı olarak dilek ya da koşul kipindeki eylemlerle kurulu tümcelere, ya da *ki* bağlacı ile temel tümceye bağlanan yargılı anlatıma yantümce denir.” Araştırmacı, dilek ya da koşul kipine dayalı yan tümcelerin bağımsız yargı bildirmediğini ifade etmiştir.

Dizdaroğlu (1976:192), iç tümceyi, “Bileşik tümcede çeşitli görevlerde kullanılan ve adlaşarak yargı bildirmeyen tümceye içtümce denir.” şeklinde tanımlamıştır. Araştırmacı, tanımını ve açıklamasını yaptığı her hususla ilgili çeşitli eserlerden yaptığı

alıntıları kaynak belirtmek suretiyle örnek olarak vermiş ve gerekli gördüğü yerlerde bu örnekleri açıklamıştır.

Dizdaroğlu (1976:192), birleşik tümcenin başlıca niteliklerini beş madde hâlinde sıralamıştır:

1- Bir birleşik tümcede bir tek temel yargı vardır.

2- Kurallı tümcelerde temel tümce, tümcemsi, yan tümce veya iç tümceden sonra gelir ve tümcenin sonunda yer alır.

3- Temel tümce temel yargıyı, tümcemsi, yan tümce veya iç tümce ise yan yargıyı taşır.

4- Temel tümcenin yüklemi çekimli bir eylem ya da eylem olabilir. Yani temel tümce, bir eylem ya da bir ad tümcesi olabilir.

5- Bir birleşik tümcede birden çok tümcemsi ve yan tümce bulunabilir; ancak iç tümce bir tane olabilir.

Dizdaroğlu (1976:187), birleşik tümcelere “Yapılarına Göre Tümce Türleri” başlığı altında yer vermiş ve birleşik tümceleri şöyle sınıflandırmıştır: a- Girişik Tümce, b- Kaynaşık Tümce, c- Koşul Tümcesi, d- İlgî Tümcesi, e- Katmerli Bileşik Tümce.

Şimşek (1987:250), birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Birbirine işlevce bağlı iki ya da daha çok yargıyı yapısal bütünlük içinde anlatan tümceye bileşik tümce denir.” Bir birleşik tümcede birbirine bağlı iki ya da daha çok yargı anlatılan tümce bulunur. Bu yargılar birbirini tamamlar niteliktedir. Bir bileşik tümcede bir tek temel yargı ile yeterince yan yargı/yargıcık bulunur. Tümleyici durumda olan yan yargı, temel yargıyı (ya da başka bir yan yargıyı) sonuca hazırlar. Temel yargı ise, yan yargıyı ya da yan yargıları bir sonuca bağlar.

Şimşek (1987:251)'e göre bir birleşik tümcede ayrı bir yargı bildiren her sözcük dizisi, ayrı bir tümce ya da tümcecik oluşturur. Temel yargıyı bildiren sözcük dizisine temel tümce ya da baş tümce denir. Temel tümce, bir eylem ya da ad tümcesi olabilir. Bir birleşik tümcede yan yargıları anlatan tümceye ise yan tümce ya da yan tümcecik denir. Yan tümceler de çekimli eylemlerle kurulur ancak başlı başına bir yargı bildirmezler. Temel tümceye bağlı olarak kullanılırlar. Türkçenin yapısına uygun olarak, bir birleşik tümcede yan tümce önce temel tümce sonra gelir. Ancak devrik tümcelerde bu durum tersine dönebilir (Şimşek, 1987:252). Şimşek (1987:302), birleşik tümce türlerini şu şekilde sıralamıştır: 1- Girişik Tümce, 2- Kaynaşık Tümce, 3- Koşullu Tümce. Araştırmacı, ki'li birleşik tümceleri, "İlgi Tümcesi" adıyla ayrı bir başlık altında ele almıştır.

Koç (1990:434), birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: "İçinde birden çok çekimli eylem bulunan, dolayısıyla birden çok yargı taşıyan tümceye bileşik tümce (Alm. zusammengesetzter Satz; Fr. phrase composée; İng. compound sentence) adı verilir." Araştırmacıya göre bir birleşik tümcede bir temel tümceyle onun anlamını tümleyen bir ya da birkaç yan tümce bulunur. Buradan hareketle Koç (1990:435), temel tümceyi şu şekilde tanımlamış ve açıklamıştır: "Temel tümce (Alm. Hauptsatz; Fr. proposition principale; İng. main clause) çekimli eylemle kurulan ve temel yargıyı taşıyan tümcedir. Temel tümce, asıl bildiriye içerir ve bileşik tümcenin sonunda bulunur."

Koç (1990:436)'un, yan tümce tanımı ise şu şekildedir: "Yan tümce (Alm. Nebensatz; Fr. proposition subordonnée; İng. subordinate clause) ki bağlacıyla, dilek-koşul kipiyle, mi soru ekiyle, değil sözcüğüyle ya da çekimli eylemden sonra gelen bir ilgeçle temel tümceye bağlanan tümcedir." Araştırmacı, bu tanımın ışığında yan tümceyi gruplandırarak, bunlara örnekler vermiştir. Bu örnekler çeşitli eserler yapılmış alıntılardır

ve kaynak belirtilerek sunulmuşlardır. Koç, yan tümceyi beş grupta incelemiştir: 1- Temel Tümceye Ki Bağlacıyla Bağlanan Yan Tümce, 2- Temel Tümceye Dilek-Koşul Kipiyle Bağlanan Yan Tümce, 3- Temel Tümceye Mi Soru Ekiyle Bağlanan Yan Tümce, 4- Temel Tümceye Değil Koşacıyla Bağlanan Yan Tümce, 5- Temel Tümceye Bir İlgeçle Bağlanan Yan Tümce. Koç, bu başlıklar altında yalnızca örnekler vermekle yetinmiştir. Bunları birleşik tümcenin birer alt başlığı olarak ele alıp açıklamamıştır.

Erkman-Akerson ve Ozil (1998:50), öncelikle tümcenin tanımını yapmışlardır. Buna göre tümce, bir önermenin en yalın biçiminin, bir adla bir eylem arasında kurduğu somut bağlantıdır. Türkçede tümce, bir eylem ve bu eylemin çevresindeki ögelerden oluşur. Ancak konuşmada her zaman böyle bir ad ve bir eylemden oluşan yalın yapılar kullanılmaz. Kurulan tümcelerin içinde birden fazla ad olabileceği gibi, kimi zaman başka sözcük türleri ve başka bir eylem de bulunabilir (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:51).

Türkçede içinde bir eylem bulunan iki farklı tümce biçimi vardır. Bunlardan bazıları bir metin içinde bağımsız olarak kullanılan birimlerdir. Bu birimlere temel tümce denir. Diğerleri ise bir tümce içinde, o tümcenin bir ögesi olarak kullanılan yapılardır. Bunlar, bir metinde bağımsız olarak kullanılmaz; ancak birer tümce ögesi olabilirler. Yani, temel tümceler, doğrudan doğruya metnin yapı taşlarıdır; ötekiler ise bir tümcenin içinde yer alan alt birimlerdir. Bir üst tümcenin bir alt birimi olan tümcelere yan tümce denir. Bir yan tümce bir temel tümce ögesi olabildiği gibi, başka bir yan tümce içinde de bulunabilir (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:51-52).

Araştırmacılara göre, yan tümceler, temel tümce gibi bağımsız birer yapı değildir. Bunlar, bir temel tümceye bağımlıdır ve bu temel tümce içinde özne, tümleç, zarf gibi görevlerde kullanılırlar. Yan tümce temel tümceye bağımlı olduğundan, yan tümcenin eylemi temel tümcenin eyleminden farklı çekim ekleri alır. Yan tümcenin yüklemi, yüklem

çekim ekleri açısından tam donanımlı değildir. Yan tümceler temel tümce içinde üstlendikleri görevlere göre değişik yapısal özellikler gösterirler ve değişik dil bilgisel işlemlerden geçerek kurulurlar. Örneğin, sıfat işlevinde kullanılan yan tümcelerle özne ve tümleç görevi üstlenen yan tümceler arasında yapısal farklar bulunur (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:331-332).

Yan tümceler, üç alt başlık altında incelenir. Bunlardan biri, sıfat işlevli yan tümcelerdir. Diğerleri ise özne/tümleç ve belirteç yan tümcelerdir. Bu gruplar da yan tümce türlerinin işlevsel ve söz dizimsel özelliklerine göre alt başlıklara ayrılır. Örneğin, tümleç yan tümceleri içinde çeşitli tümleç türleri mevcuttur. Belirteç yan tümceleri arasında da zaman, neden vb. özellikler gösteren çeşitli yan tümce türleri vardır (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:332).

Sıfat işlevli yan tümceler, çeşitli dil bilgisel işlemlerle adlandırılmış yapılardır. Bu işlemler sırasıyla adlandırma, boş alan açma ve nitelendirme işlemleridir. Bir önermenin sıfat işlevli yan tümce olabilmesi için öncelikle adlandırılması gerekir. Bu işlem için önermenin eylemi ortaca çevrilir. Bunun için ortaç yapım kurallarına uygun olarak ortaç eklerinden biri kullanılır. İkinci olarak, adlandırılan tümcenin içinden bir öge çıkarılarak bu ögenin yeri boş bırakılır, yani boş alan açılır. Adlandırma işleminde kullanılan ortaç ekleri, çıkarılan ögenin söz dizimsel özelliklerine göre seçilir. Bu öge, sonradan nitelenecek olan ögedir (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:333-334). Son olarak, adlandırılan ve içinde bir boş alan bulunan yapılar, ad türü bir sözcüğü nitelendirme amacıyla kullanılır. Bu sözcük nitelenen ögedir. Bu üç işlem sonucunda oluşturulan yan tümce, nitelenen öge üzerinden bir üst tümceye bağlanır (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:334).

Özne ve tümleç yan tümceleri, bir temel tümce içinde özne ve tümleç olabilen yapılardır. Bunlar, adlandırma işlemi uygulanarak oluşturulur. Ancak bazılarında boş alan

açma işlemi de uygulanır. Özne ve tümleç yan tümceleri, *-iş, -dik (-diği), -me, -ecek (-eceği)* ve *-mek* ekleri ile adlaştırılır (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:335). Bu tür tümceler, ad türü sözcükler gibi bir tümce içinde özne ve tümleç işlevi üstlenen yapılardır. Bu yan tümceler, kimi zaman da bir başka tümce ögesini nitelemek amacıyla kullanılırlar. Bunlar üst tümceyle doğrudan ilişki kurarlar (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:338).

Belirteç yan tümceleri, bir üst tümce içinde belirteç işlevi üstlenen yapılardır. Belirteçler, bir tümce içinde zaman, neden, nasıllık vb. gibi özellikler gösterirler. Bu yan tümcelerle farklı biçimlerde karşılaşılır. Belirteç yan tümcelerin *-erek, -ince, -ip* vb. özel ekleri vardır. Ayrıca için, gibi vb. ilgeçlerle birlikte kullanılan yan tümceler de belirteç işlevi üstlenirler. Bunun yanında *-de* ve *-den* durum ekleri olarak belirteç işlevi gören yan tümceler de vardır. Erkman-Akerson ve Ozil (1998:341)'e göre, bu tür yan tümceler, sıfat işlevli yan tümceler gibi adlaştırma işlemi aracılığıyla temel tümcenin bir ögesi olurlar. Belirteç yan tümcelerini kurmakta yararlanılan özel ekler olduğu gibi diğer yan tümceler için kullanılan eklerin bazıları da bu tümcelere getirilir. Bu tümcelerin bazıları bir ilgeç aracılığıyla, bazılarıysa doğrudan temel tümceye bağlanırlar. Belirteç yan tümcelerinde bir adı niteleme işlemi yoktur. Bu yan tümceler de sıfat işlevli yan tümceler gibi niteleme işlevine hizmet ederler. Ancak adları değil, içinde yer aldıkları temel tümcenin eylemini neden, nasıllık, zaman gibi bilgiler açısından nitelerler.

Gencan (2001:153), birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Tümleyen ve tümlenen önermelerden kurulmuş söz dizisine bileşik tümce denir.” Araştırmacı, bu tanım içerisinde yer alan önermeyi ise şu şekilde tanımlamış ve açıklamıştır: “Başlı başına bir tümce olmayıp başka bir önermeyi tümleyerek, ya da bir önerme ile tümlenerek bileşik tümce kurmaya yarayan söz dizisine önerme denir. Her önermede bir düşünce anlatılır. Birbirini tümleyen önermeler, çoğu kez, iç içe geçmiş gibidirler” (Gencan, 2001:154).

Araştırmacıya göre birleşik tümceler, temel önerme ve yan önermelerden oluşur. Temel önerme, yüklemi eylem ya da ad soylu bir sözcük olan önermelerdir. Yan önerme ise eylemsilerle ve koşullu (şartlı) eylemlerle kurulan önermedir (Gencan, 2001:154). Yan önermeler, ad eylemlerle, ortaçlarla, belirtme ortaçlarıyla, bağlama ulacıyla, durum ulaçlarıyla, artçıl ulaçlarla, belirtme ve zaman ulaçlarıyla, nedenlik ulacıyla, koşul önermesiyle kurulur.

Araştırmacı, tanımını ve açıklamasını yaptığı konularla ilgili çeşitli örnekler vermiş ve gerekli gördüğü yerlerde bu örnekleri açıklamıştır. Bu örneklerden bazıları çeşitli eserlerden yapılmış alıntılardır ve kaynak belirtilerek sunulmuştur. Gencan (Gencan, 2001:146), birleşik tümceleri “Yapılarına Göre Tümceler” başlığı altında vermiştir. Araştırmacı, yapılarına göre tümceleri şu şekilde sınıflandırmıştır: 1- Yalınç Tümce, 2- Bağımsız Önermelerden Birleşmiş Tümce, a- Sıra Önermeler, b- Bağlı Önermeler, 3- Bileşik Tümce.

Bilgin (2002:527), birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Birden çok yargı içeren tümcelere bileşik tümce denir.” Araştırmacı, birleşik tümcelerin yan tümcelerle kurulan birleşik tümceler ve sıralı tümceler olmak üzere iki öbekte incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bilgin (2002:527), “Yan Tümcelerle Kurulan Bileşik Tümceler” başlığı altında öncelikle bu tür tümcelerin tanımını yapmıştır. Bu tanım şu şekildedir: “Bir ana tümceyle onu tümleyen bir ya da birden çok yan tümceden oluşan tümcelerdir.” Araştırmacı, tanımda geçen ana tümce ve yan tümce kavramlarını ayrı birer başlık altında açıklamıştır. Ana tümcenin tanımı, “Asıl yargıyı taşıyan ve bu yargıyı anlatabilmek için başka yargı ya da yargıları öge olarak kullanan tümceye ana tümce denir.” şeklinde yapılmıştır. Yan tümcenin tanımı ise şu şekildedir: “Bir ana tümcenin ögesi durumundaki yargılı

anlatımlara yan tümce denir” (Bilgin, 2002:529). Araştırmacı, her iki kavramla ilgili olarak çeşitli eserlerden alıntı yaparak örnekler vermiş ve gerekli gördüğü yerlerde bu örnekleri açıklamıştır. Bilgin (2002:530), “Yan Tümcelerle Kurulan Bileşik Tümceler”i şu şekilde bölümlenmiştir: a- Girişik Bileşik Tümce, b- Koşullu Bileşik Tümce, c- “mi” İlgeciyle Kurulan Bileşik Tümce, d- İçtümceyle Kurulan Bileşik Tümce, e- “ki” Bağlacıyla Kurulan Bileşik Tümce (İlgi Tümcesi).

Bilgin (2002:534), sıralı tümceleri de birleşik tümceler başlığı altında ele almış ve bu gruba dâhil etmiştir. Araştırmacının bu hususla ilgili açıklaması şu şekildedir: “Sıralı tümceyi oluşturan tümceler, yapı açısından tek bir tümce olmanın yanında, anlamca da birbirine bağlı tümcelerdir. Bu nedenle sıralı tümceyi de bileşik tümceler içinde değerlendirebiliriz.”

Atabay ve diğ. (2003:95), birleşik tümceyi şöyle tanımlamışlardır: “Bileşik tümce, içinde birden çok yargı bulunan tümcedir.” Türkiye Türkçesinde her türlü duygu ve düşünde yalın tümcelerle anlatılabilir. Ancak, yalın tümcenin yanında birleşik tümcenin kullanımı da oldukça yaygındır. Anlatılmak istenen düşüncenin, birden çok tümceyi birbirine bağlayarak ya da aralarında değişik yollarla ilgi kurarak, içinde birden çok yargı bulunduran tümcelerle anlatılması sonucu birleşik tümce ortaya çıkar. Birleşik tümceler, temel yargıyı taşıyan bir tümceyle, onu açıklayan, bütünleyen bir tümce ya da tümcelerden oluşur. Asıl yargıyı bildiren tümceye temel tümce, ana yargıyı tamamlayan tümcelere ise yan tümce denir.

Temel tümce, genellikle yalın tümce biçimindedir. Ad ya da eylem tümcesi, olumlu ya da olumsuz tümce, soru ya da ünlem tümcesi, düz ya da devrik tümce biçiminde olabilir. Bu sebeple bu tür tümcelerin özelliklerini taşıyabilir. Bu özellikler birleşik tümcenin bütününe de yansır. Birleşik tümcelerde temel tümce dışındaki tüm tümceler yan

tümcedir. Yan tümceler, kuruluş bakımından bir tümce değerinde olmamalarına karşın anlamca temel tümceye bağlıdır. Temel tümceyle yan tümce ya da yan tümceler arasında kuvvetli bir neden sonuç ilişkisi vardır (Atabay ve diğ., 2003:95-96). Yan tümceler, temel tümceyle değişik yollarla bağlantı kurar: I- Dilek ve Koşul Bildiren Yan Tümceler, II- Temel Tümceye ki Bağlacıyla Bağlanan Yan Tümceler, III- Soru Ekiyle Temel Tümceye Bağlanan Yan Tümceler, IV- İlgeçli Yan Tümce, V- Değil Olumsuzluk Koşacıyla Temel Tümceye Bağlanan Yan Tümceler (Atabay ve diğ., 2003:97).

Hepçilingirler (2006:281), birleşik tümcenin tanımını şu şekilde yapmıştır: “En az iki yargının bileşerek yeni bir yargı oluşturmasıdır.” Araştırmacı, bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

$$\begin{array}{rcccccc} X & + & Y & = & XY \\ \text{Yargı} & + & \text{Yargı} & = & \text{tek yargı} \end{array}$$

Araştırmacı, birleşik tümceyi üçe ayırmıştır: 1- Eylemsilerle Kurulan Bileşik Tümce, 2- Koşullu Bileşik Tümce, 3- İç İççe Bileşik Tümce (Hepçilingirler, 2006:284).

Bu tezde incelenen bazı dil bilgisi kitaplarında birleşik tümcenin “bileşik cümle” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Kitaplarında bu adlandırmayı tercih eden araştırmacılar Ediskun (1992), Demir (2006) ve Ergin (2006)’dir.

Ediskun (1992:381), birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Bileşik cümle, içinde bir tek temel yargıyla yeteri kadar yan yargı bulunan bir cümledir.” Araştırmacıya göre yan yargı, başka bir yargıyı tamamlayan, onu bir sonuca hazırlayan söz dizisidir. Yan yargıya, cümle bilgisinde, yan cümlecik ya da bağımlı cümlecik adı da verilir. Temel yargı ise, yan yargıları bir sonuca bağlayan söz dizisidir. Bir birleşik tümcede bir tek temel yargı bulunur. Temel tümcenin yüklemi, ya çekimli bir eylem ya da ek-eylem almış ad soyundan bir sözcük olur (Ediskun, 1992:381-382). Araştırmacı, yan tümcelelerin girişik birleşik

tümce ve şartlı birleşik tümce kurmaya yaradıklarını ifade etmiştir (Ediskun, 1992:382). Ediskun (1992:379), “Yapılarına Göre Cümleler” başlığı altında ele aldığı birleşik tümceleri şu şekilde sınıflandırmıştır: a- Girişik Cümleler, b- Şart Bileşik Cümleleri.

Demir (2006:240), birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamış ve açıklamıştır: “Birden çok çekimli eylemle kurulan cümlelere bileşik cümle denir. Bileşik cümlelerde bir temel cümle (temel yargı) ile onu tamamlayan yeterince yancümle (yan yargı) bulunur.”

Araştırmacıya göre bir birleşik tümcede yan tümcenin, iç tümcenin, ara tümcenin bağlı olduğu asıl yargıyı bildiren tümce temel tümcedir. Bir birleşik tümcede tek bir temel tümce bulunur. Bu temel tümcenin yüklemi çekimli bir eylem ya da eylem almış ad soylu bir sözcük, bir tamlama, bir sözcük grubu vb. olabilir. Ayrıca temel tümce, devrik tümce biçiminde de olabilir. Ancak eylemin koşulu ile çekimlenmiş ad soylu sözcükler ve koşul kipiyle çekimlenmiş eylemler birleşik tümcede temel tümcenin yüklemi olamazlar (Demir, 2006:240-241).

Demir (2006:241), yan tümcenin tanımını ve açıklamasını ise şöyle yapmıştır: “Çekimli bir eylemle kurulan, temel cümleyi bir koşula, bir nedene bağlayan cümleye yancümle denir. Yancümleler kuruluş olarak bağımsız bir cümledir. Temel cümleyi anlamca tamamladıkları için yancümle adını alırlar.”

Demir (2006:246), birleşik tümceleri sınıflandırırken yan tümce çeşitlerini temel almıştır. Buna göre birleşik tümce türleri şunlardır: 1- Bağlaçlı Yancümlesi Olan Bileşik Cümle, 2- Sorulu Yancümlesi Olan Bileşik Cümle, 3- İlgeçli Yancümlesi Olan Bileşik Cümle, 4- Değil İle Kurulmuş Yancümlesi Olan Bileşik Cümle, 5- İkilemeli Yancümlesi Olan Bileşik Cümle, 6- Kalıplaşmış Yancümlesi Olan Bileşik Cümle, 7- Koşullu Yancümlesi Olan Bileşik Cümle (Koşul Bileşik Cümlesi). Araştırmacı, girişik tümceleri birleşik tümcelerden ayrı, müstakil bir başlık olarak ele almıştır.

Demir (2006:243), birleşik tümce tasnifinde “İkilemeli Yancümlesi Olan Bileşik Cümle” ve “Kalıplaşmış Yancümlesi Olan Bileşik Cümle” başlıklarına yer vermiştir. Buna göre ikilemeli yancümlesi olan bileşik cümlelerde, yan tümceler aynı eylemin olumlusu ve olumsuzunun birlikte kullanılmasıyla kurulur. Yan tümceler temel tümceye *o anda, hemen, hiç vakit kaybetmeden* gibi anlamlar katarlar. Kalıplaşmış yancümlesi olan bileşik cümlelerde ise yan tümceler, *istemek, demek* eylemleriyle ya da *ister ... ister* bağlaçlarıyla kurulur.

Ergin (2006), yapı bakımından tümceler konusunu ayrı bir başlık hâlinde incelememiştir. Eserde, birleşik tümce konusu üzerinde durmuştur. Araştırmacıya göre Türkçede genellikle yalın tümceler kullanılır. Ancak sayıca az da olsa birleşik tümcelere de rastlanır. Birleşik tümceler, bir asıl tümce ile onun anlamını tamamlayan bir veya birden fazla yan tümceden oluşur (Ergin, 2006:382). Araştırmacıya göre, birleşik tümceler ikiye ayrılır: 1- Şartlı Bileşik Cümle, 2- Ki’li Bileşik Cümle. Ancak bunlara üçüncü bir birleşik tümce türü olarak iç içe birleşik tümce de eklenebilir (Ergin, 2006:382).

Bu tezde incelenen iki makalede de birleşik tümcenin “bileşik cümle” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Bu makalelerin ikisi de Burdurlu (1977; 1996) tarafından kaleme alınmıştır.

Burdurlu (1977:581), makalesinde Dizdaroğlu (1976)’nun Tümcebilgisi adlı kitabını ele almıştır. Eserle ilgili görüşlerini beyan ettikten sonra Dizdaroğlu (1976)’nun ortaçların tümcemi kuramayacakları ifadesine şu şekilde karşı çıkmıştır (Burdurlu, 1977:582):

Hikmet Dizdaroğlu, “Sıfat görevindeki ortaçlar tümcemi kuramazlar.” diyor. Bu yargı, kimi ortaçlarda geçerli, kimilerinde geçersizdir.

a- “Yuvarlanan taş yosun tutmaz.” atasözünde bu yargı doğrudur, denemez.

b- “Yuvarlanan kaya, yoldaki arabayı ezdi.” tümcesinde de durum değişik değildir. Çünkü her iki örnekte de “yuvarlanan” ortacı ayrı bir yan yargı oluşturmaktadır. Bu tümceler yalın değil, bileşiktirler.

Burdurlu (1996:195), diğer makalesinde, Dede Korkut Hikâyeleri’nde yer alan birleşik tümce sayısının oldukça az olduğunu saptadıktan sonra bu tümcelerin yapılarıyla ilgili bazı özelliklerini vermiştir. Araştırmacıya göre, hikâyelerdeki birleşik tümcelerin yan tümceleri çoğunlukla tektir. Yani anlatım, birleşik tümcelerde de yalın tümcelerde olduğu gibi kısa, kıvrak ve canlıdır. Burdurlu (1996:195-196), bir birleşik tümcede birden çok yan tümcenin bulunması ve bu tümcelerin pek çok sözcükle yapılması durumunda, tümcelerde bir akıcılık bulunamayacağını ifade etmiştir. Yan tümceler, olayların hareketini sağlama görevini de üstlenirler. Temel tümcenin yargısını tmlemek için yan tümcenin hareketi çok önemlidir.

Araştırmacı, Dede Korkut Hikâyeleri’nden seçtiği, yan tümceleri *-ip* ulaç ekiyle yapılmış eylemsilerle kurulmuş birleşik tümce örnekleri üzerinden bu hususu şu şekilde açıklamıştır: “Zarf görevinde olan bu bağ-filler, temel cümlelerin yüklemelerini hareket bakımından güçlendirmektedirler. Aynı zamanda cümle içinde, kısa aralıklarla gelen eylemler oldukları için fiilimsilerle ayrı bir canlılık, hareket yaratıyorlar” (Burdurlu, 1996:196).

Bu çalışmada incelenen bazı dil bilgisi kitaplarında birleşik tümcenin “birleşik tümce” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Kitaplarında bu adlandırmayı tercih eden araştırmacılar Hatiboğlu (1982), Bozkurt (1995; 2007) ve Eker (2005)’dir.

Hatiboğlu (1982:146), birleşik tümceyi “Yapı Bakımından Tümce Türleri” başlığı altında ele almış ve şu şekilde tanımlamıştır: “Bir tümcede birden çok çekimli eylem kullanılabilir. Bu tür tümceye birleşik tümce adı verilir. Birleşik tümce (Osm. Mürekkep cümle; Fr. Phrase composée; İng. Compound sentence; Alm.

Zusammengesetzter Satz), bir veya birkaç içtümce, aratumce, yantumce ile bir temel tumceden kurulan tumceye denir.”

Araştırmacı, birleşik bir tumcede, temel tumcenin başka bir ya da birden fazla tumceye bağlandığını ifade etmiştir. Buna göre, temel tumcenin tanımını şu şekilde yapmıştır: “Temel tumce (Osm. Cümle-i asliye; Fr. Proposition principale; İng. Main clause; Alm. Hauptsatz), birleşik veya girişik tumcelerde, yantumce, aratumce, itumcenin veya tumcemsinin bağlı olduğu asıl yargıyı belirten tumceye denir” (Hatiboğlu, 1982:146). Yan tumce ise, temel tumcenin anlamını bir koşula ya da nedene bağlayan ve çekimli bir eylemle kurulan tumcedir. Yan tumce kuruluş bakımından başlı başına bir tumcedir. Ancak temel tumceye yardım etmesi sebebiyle yan tumce adını alır (Hatiboğlu, 1982:146-147).

Hatiboğlu (1982:147), birleşik tumce kurmaya yarayan yan tumceleri şu şekilde sınıflandırmıştır: 1- Bağlaçlı Yantumce, 2- Dilekli Yantumce, 3- Koşullu Yantumce, 4- İlgeçli Yantumce, 5- Olumsuzluk Koşacıyla Yantumce, 6- Sorulu Yantumce, 7- İkilemeli Yantumce, 8- Kalıplaşmış Yantumce. Araştırmacı, girişik tumceyi birleşik tumceye dâhil etmemiş, aynı bir başlık altında ele almıştır (Hatiboğlu, 1982:153).

Bozkurt (1995:187), birleşik tumceyi şu şekilde tanımlamıştır: “İçinde birden çok yargı bulunan tumcelere birleşik tumce denir. Yargıların biri ana tumcenin yargısıdır. Ötekiler ise, bu tumceyi türlü yönlerden tamamlar, açıklığa kavuşturur. Birimlerden oluşan birleşik tumcelerde düşünce ve duygular birbirlerine bağımlıdır. Tumceler neden sonuç bakımından birbirlerine zincirlenip bağlanmıştır. Yalın tumceye göre içerik yönünden daha zengindir. Birden çok yargı taşır.” Araştırmacı, Türkçede bulunan yan tumce birimleri ve birleşik tumce türlerini şu şekilde sıralamıştır: 1- Sıralı Tumce, 2- Bağlı Tumce, 3- “Ki” Bağlaçlı Tumce, 4- İlgeçli Tumce, 5- Soru Ekli Tumce, 6- Değil Koşaçlı Tumce, 7- İ İçe

Tümce, 8- Koşullu Tümce, 9- Eksilteli Tümce, 10- Arasöz / Ara Tümce (Bozkurt, 1995:188).

Bozkurt (2007:114), bir başka kitabında birleşik tümceyi yapı bakımından tümceler konusu içinde ele almıştır. Araştırmacıya göre, bir birleşik tümcede birden çok yargı bulunur. Yan yargı temel yargıyı anlamca bütünler. Temel yargı ise genellikle sonda bulunur. Araştırmacı, birleşik tümceleri şu şekilde sınıflandırmıştır: 1- İç İç Tümce, 2- Koşullu Tümce, 3- Ki Bağlaçlı Tümce, 4- mi Soru Ekli Tümce, 5- İlgeçli Tümce, 6- Değil Koşaçlı Tümce (Bozkurt, 2007:115).

Eker (2005:481), birleşik tümceyi şöyle tanımlamış ve açıklamıştır: “Birleşik tümce (compound sentence), temel (asıl, esas) tümce ile temel tümceyi; şart, sebep, dilek, açıklama vb. anlamlarla tamamlayan yan tümce(ler)den oluşur. Birleşik tümcelerde, temel tümceler ana düşünceyi taşır ve esas yargıyı üzerinde bulundurur. Yan tümceler kuruluş bakımından tümce değerindedir ve bir yargı bildirir, ancak bu yargı, temel tümcenin yargısını tamamlayıcı, destekleyici niteliktedir.” Araştırmacıya göre, Türk dilinde şart tümcesinin dışında yardımcı tümce bulunmaz.

Kitapta kimi araştırmacılara göre birleşik tümcenin birden çok önerme ya da eylem bildiren bir tümce türü olduğu vurgulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında, “Öğretmenlik yaptı.” tümcesi öznenin yalnız okuma eylemini yaptığını bildirdiği için basit bir tümcedir. Ancak “Liseyi bitirince öğretmenlik yaptı.” tümcesinde özne hem liseyi bitirme hem öğretmenlik yapma eylemlerini gerçekleştirmiştir. Bu sebeple bu tümce birleşik bir tümcedir (Eker, 2005:482).

Eker (2005:482), birleşik tümcelerin kuruluşuyla ilgili bazı bilgiler vermiştir. Araştırmacıya göre, çeşitli dillerin yardımcı tümceleri bildirdiklerini, Türkçe sıfat-fiil,

zarf-fiil vb. yapılarla karşılar. Yani Türkçede eylemsiler birleşik tümce kurmada kullanılırlar.

Eker (2005:482), birleşik tümce sınıflandırmasında ikinci ve son grup olarak yer verdiği ki'li birleşik tümceler için şöyle bir açıklama yapmıştır: “Türkçede yardımcı öge asıl ögeden önce gelir. Aynı şekilde, birleşik tümcelerde de yan tümceler asıl tümceden önce gelir. Ancak Farsçadan ödünçleme olan ki'li birleşik tümcelerde temel tümce yan tümceden önce gelir. ki'li birleşik tümceler bu özellikleri dolayısıyla sınırlı bir kullanım alanına sahiptir ve çoğu zaman çeviri havası taşır.”

Araştırmacı, bu açıklamalardan sonra şartlı birleşik tümce ve ki'li birleşik tümceyi ayrı birer başlık altında ele almış ve her iki başlığı da örneklendirmiştir. Kaynak belirtmeden verdiği örnekleri çözümleme yoluyla açıklamıştır. Eker (2005:480), birleşik tümceleri “Yapısına Göre Tümceler” başlığı altında vermiş ve şöyle sınıflandırmıştır: a- Şartlı Birleşik Tümce, b- ki'li Birleşik Tümce.

Bu çalışmada incelenen bazı dil bilgisi kitaplarında birleşik tümcenin “birleşik cümle” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Kitaplarında bu adlandırmayı tercih eden araştırmacılar Zülfikar (1990), Karahan (1993), Banguoğlu (2000), Güneş (2001), Delice (2003), Ulaş (2003), Erkul (2004), Ergin (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'dır.

Zülfikar (1990:142), birleşik tümcelerde birden çok yargı bulunduğunu ifade etmiştir. Bu yargılardan biri temel tümcenin yargısıdır. Diğer yargılar ise, bu temel tümceyi çeşitli yönlerden tamamlar ve açıklarlar. Yan yargılar temel yargının anlam yönünden tamlayıcılarıdır.

Araştırmacı, birleşik tümcelerin bir temel yargı ve bir veya birden çok yan yargıdan oluştuklarını ifade etmiştir. Yan tümce, eylemi çekimli olan ve temel tümceyi

anlamca ve görevce tamamlayan tümcedir. Temel tümce yapı bakımından bir değişiklik göstermez ancak yan tümcenin türleri ve özellikleri çok çeşitlidir. Bu sebeple yan tümceler, çeşitlere ayrılır. Temel tümce ise, esas yargıyı üzerinde bulunduran tümcedir. Bu sebeple yalnız başına da kullanılabilir. Yan tümceler, bu temel tümcenin anlamını bütünler. Temel tümce genellikle yan tümceden sonra, tümcenin sonunda yer alır. Yan tümce, temel tümcenin anlamını tamamlamakla birlikte kuruluş bakımından da başlı başına bir tümce değerinde bulunan, yani yargı taşıyan tümcedir (Zülfikar, 1990:142). Bu tümcelerin ortak özellikleri, yüklemelerinin çekimli oluşudur. Temel tümcenin anlamını çeşitli bakımlardan tamamladıkları için yan tümce adını almışlardır (Zülfikar, 1990:143). Araştırmacı, birleşik tümceleri iki başlığa ayırmıştır: 1- -sa (-se) Şart Ekiyle Kurulmuş Birleşik Cümle, 2- *ki* Bağlacıyla Kurulan Birleşik Cümleler.

Karahan (1993:61), birleşik tümceleri “Yapısına Göre Cümleler” başlığı altında ele almış ve şu şekilde açıklamıştır: “Birleşik cümle, bir ana cümle ve cümlenin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulur.” Araştırmacı, birleşik tümceleri iki başlığa ayırmıştır: 1- Şartlı Birleşik Cümle (Karahana, 1993:61), 2- İç İçe Birleşik Cümle (Karahana, 1993:63).

Banguoğlu (2000:546), birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının bir araya gelmesiyle kurulmuş cümleyle birleşik cümle adını veriyoruz.” Araştırmacıya göre, tümceler çeşitli ilişkilerle ve farklı şekillerde birleşebilirler. Bu tümcelerin arasında bir sıralama bulunur. Ana fikri taşıyan ve mutlaka tam bir yargı bildiren tümceye “başcmle” (proposition principale) adı verilir. Bir birleşik tümcenin her türlü öbür birleşenlerine ise “ikincil cümle” (proposition secondaire) denir. Birleşik tümceler, baş tümcenin cinsine göre eylem ya da ad tümcesi olabilirler. İkincil tümce ise bağlı ya da bağımsız bir tümce olabilir (Banguoğlu, 2000:547).

Banguoğlu (2000:547), birleşenleri anlam ve şekil ilişkileriyle bir araya gelmiş olan birleşik tümcelerin bu iki yönden çeşitlenmiş bir yargılar öbeği olduğunu ifade etmiştir. Birleşik tümce sınıflamasını da baş tümce ile ikincil tümce arasındaki bu ilişkiye göre yapmıştır. Bunlara bir üçüncü yargı katıldığı zaman ise karma şekillerin meydana geldiğini belirtmiştir. Banguoğlu, birleşik tümceleri önce anlam, sonra şekil bakımından ikiye ayırmıştır. Buna göre, baş tümceyle anlamca ilgili, ancak onunla aynı hizada bir ikincil tümceden oluşan birleşik tümceye “yanyana birleşik cümle” (phrase composée coordonnée) adını vermiştir. Burada ikincil tümce, “yancümle” (coordonnée) adını alır. Bir baş tümceyle anlamca gerçekleşmesi onun varlığına bağlı bir ikincil tümceden meydana gelen birleşik tümceye ise “altalta birleşik cümle” (phrase composée subordonnée) adını vermiştir. Burada ikincil tümce, “altcümle” (subordonnée) adını alır (Banguoğlu, 2000:548).

Araştırmacı, birleşik tümceyi yapılışına göre ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki, bir baş tümceyle ona belli bir eylem çekim şekli veya bir bağlam, bir nispet zamiri ile bağlanmış bir ikincil tümceden meydana gelen birleşik tümcelerdir. Bu tür tümcelere “tümleme birleşik cümle” (phrase composée complétive) denir. Burada ikincil tümce “dışcümle” (proposition externe) adını alır. Bu dışcümle, baş tümcenin öğelerinden biri değildir. Ancak anlam bakımından bir yan tümce ya da altcümle olabilir. İkinci tür birleşik tümce ise, bir baş tümceyle onun üyelerinden birinin yerini alan ya da o üyeleri oluşturan belirtme öbeklerinden birinin içine giren bir ikincil tümceden yani bir yarım yargıdan oluşur. Bu tümcelere “karmaşık birleşik cümle” (phrase composée complexe) denir. Burada ikincil tümce “içcümle” (proposition interne) adını alır. Bu içcümle, her zaman baş tümcenin öğelerinden biri ya da bu öğelerin birinin belirtenini olur. Anlam bakımından bir yan tümce ya da altcümle olabilir (Banguoğlu, 2000:548). Araştırmacı, birleşik tümceleri

şu şekilde sınıflandırmıştır: I- Tümlene Birleşik Cümle, A- Şart Cümlesi, B- İlinti Zamiri Cümlesi, C- Bağlam Cümlesi, II- Karmaşık Birleşik Cümle, A- Adfiil Cümlesi, B- Sıfatfiil Cümlesi, C- Zarffiil Cümlesi.

Güneş (2001:343), birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Birleşik cümleler, birden fazla kavram yüklemesinin yapıldığı, yani en az iki sözün bir araya getirildiği cümlelerden ibarettir.” Araştırmacıya göre birleşik tümceler, kendisini oluşturan tümcelelerin birleşme tarzlarına, yükleyenlerinin konumuna göre çeşitlilik gösterirler. Bir birleşik tümcede yan tümce ya da tümceler, temel tümcenin ögesi konumundadır. Güneş (2001:343), birleşik tümceyi şu şekilde sınıflandırmıştır: 1- Sıralı Cümle, 2- Bağlı Cümle, 3- Sıralı-Bağlı Cümle, 4- Şartlı Cümle, 5- Girişik Cümle, 6- İç İç Cümle, 7- Karmaşık Cümle.

Delice (2003:142), birleşik tümceyi yapılarına göre tümce türleri konusunda ele almış ve şu şekilde tanımlamıştır: “İki veya daha fazla yargının bir cümle yapısı içinde *yan cümle* veya *iç cümle* şeklinde birleştirilmesi yoluyla oluşturulan cümle türüdür.” Araştırmacı, birleşik tümcelelerin bünyesinde tek yüklem barındırdığını ifade etmiştir. Ancak ayrıntılı tümce çözümlemesinde bir birleşik tümcede başka yüklem ve yüklemelerin varlıkları ortaya çıkar. Birleşik tümceleler, değişik dizge yapılarına göre kendi içlerinde türlere ayrılır. Araştırmacı, bu türleri şöyle sıralamıştır: 1- Girişik-Birleşik Cümle, 2- İç-İç Birleşik Cümle, 3- ‘Ki’li Birleşik Cümle, 4- Karmaşık Birleşik Cümle.

Ulaş (2003:40), birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Birleşik cümleler, bir temel cümle ile buna bağlı bir ya da daha çok yan cümleden oluşan cümlelerdir.” Araştırmacıya göre yan tümce, temel tümcenin dışında kalan ve yargı bildiren sözcük ya da sözcük dizisidir. Yan tümceleler, eylemsilerle, şart ekiyle, iç tümcelelerle² vb. yollarla

² İçtümce teriminin iç içe birleşik tümcelelerde kullanılması daha uygundur. Bu çalışmada genel olarak iç içe birleşik tümce hariç, birleşik tümce kurmaya yarayan tümceleler için yan tümce terimi tercih edilmiştir.

oluşturulur. Yan tümce, temel tümcenin bir ögesi konumundadır. Araştırmacı, birleşik tümceyi şu dört başlığa ayırmıştır: a- Girişik-Birleşik Cümle, b- İç İçe Birleşik (Kaynaşık) Cümle, c- Şartlı Birleşik Cümle, d- Ki’li Birleşik Cümle.

Erkul (2004:53), birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Anlam ve şekil ilişkisiyle birden fazla hüküm grubunun, cümlelerin, bir araya gelmesiyle kurulan, birden fazla hareket, iş bildirdiği halde bir çekimli yüklemi olan cümledir.” Bir birleşik tümcede tek başına bir yargı, birbiriyle ilişkili bir ya da birden çok yargıyı içine alır. Buna göre tek başına bir yargı yani ana fikir taşıyan tümceye temel tümce denir. Temel tümcenin anlamını tamamlayan tümceye ise yan tümce denir. Temel tümce yüklemine göre ad ya da eylem tümcesi olabilir.

Erkul (2004:54), yan tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Yüklemi; çekimli bir fiil, fiilimsi veya ekfiil eklenmiş isim cinsinden bir kelime olan veya kendinden sonra gelen bir yardımcı cümle veya temel cümlelerin anlamını tamamlayan cümle, yardımcı cümledir.” Yan tümce kelimelerin kendi başlarına tümce olma özellikleri yoktur. Bunlar, bir başka düşünceyi, yargıyı tamamlar ve birleşik tümce kurarlar. Yan tümce, temel tümcenin unsurlarından birini tamamlar. Ayrıca temel tümcenin unsurlarından birini niteleyebilir (Erkul, 2004:55). Bir yan tümce bir başka yan tümcenin unsurlarından biri olabilir ya da bir başka yan tümcenin unsurlarından birini niteleyebilir (Erkul, 2004:56). Erkul (2004:59), birleşik tümceyi üç gruba ayırmıştır: 1- Şart Cümlesi, 2- İç İçe (Girişik) Cümle, 3- “Ki”li Birleşik Cümle. Erkul (2004:64), karmaşık tümceyi “Biçimlerine Göre Cümleler” başlığı altında ele almıştır.

Ergin (2006:382), birleşik tümceyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun mânâsını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder.” Araştırmacı, Türkçede genellikle yalın, yani tek yüklemli tümce kelimelerin

kullanıldığını belirtmiştir. Türkçenin zengin isim-fiil ve zarf-fiil sistemi, Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri dahi yalın tümcelerle ifade etme olanağını sağlar. Araştırmacının bu ifadesinden eylemsilerle kurulan tümceleri birleşik tümce değil, yalın tümce kabul ettiği anlaşılmaktadır (Ergin, 2006:382).

Bu açıklamadan sonra Ergin (2006:382), Türkçede az da olsa birleşik tümcenin de kullanıldığını belirtmiştir. Bu birleşik tümce türlerinin ise şartlı birleşik tümce, ki’li birleşik tümce ve iç içe birleşik tümce olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacı, birleşik tümceyi müstakil bir başlık olarak ele almış ve üç gruba ayırmıştır: 1- Şartlı Bileşik Cümle, 2- Ki’li Bileşik Cümle, 3- İç İçe Bileşik Cümle.

Özkan ve Sevinçli (2008:160), birleşik tümceyi şöyle tanımlamışlardır: “İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümlelere denir.” Bu tanıma göre, yan tümcelerin yüklemelerinin de çekimli bir eylem olması yani tam bir yargı taşıması gereklidir.

Bir birleşik tümcede esas yargıyı üzerinde taşıyan unsura temel tümce denir. Tümcenin ana düşüncesini içeren temel tümce, genellikle sonda bulunur. Yan tümce ise temel tümcenin dışında kalan, ancak temel tümcenin ifade ettiği fikri bir sebebe, bir şarta, bir dileğe bağlayan tümcedir. Yan tümce çekimli bir eylemle kurulur ve çoğu zaman temel tümceden önce gelir. Yan tümcenin asıl işlevi, temel tümceyi anlamca tamamlamak, açıklamak ve güçlendirmektir (Özkan ve Sevinçli, 2008:160). Bu tanımlar ışığında birleşik tümce dört grupta incelenebilir: a- Şartlı Birleşik Cümle, b- İç içe Birleşik Cümle, c- Ki’li Birleşik Cümle, d- Girişik Cümle.

Aktan (2009:128-129), birleşik tümceyi şöyle tanımlamış ve açıklamıştır: “İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından

tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümleye birleşik cümle denir.” Araştırmacıya göre bir birleşik tümce, biri temel tümce, diğeri ya da diğeri yardımcı tümce olmak üzere en az iki tümceden meydana gelir. Temel tümce, asıl yargıyı üzerinde taşıyan ve genellikle sonda bulunan tümcedir. Yardımcı tümcenin yargısı, temel tümceye bağlanır. Yan tümce ise temel tümcenin yargısını bir sebebe, şarta, dileğe bağlayan ve çekimli bir eylem ile kurulan tümcedir. Yan tümce, kuruluş bakımından başlı başına bir tümcedir. Genellikle temel tümceden önce bulunur. Yan tümcenin asıl görevi temel tümceyi anlamca tamamlamak, açıklamak ve güçlendirmektir (Aktan, 2009:131).

Aktan (2009:131), birleşik tümceyi şu şekilde sınıflandırmıştır: a- Şartlı Birleşik Cümle, b- İç İçe Birleşik Cümle, c- Ki’li Birleşik Cümle. Aktan, girişik birleşik tümce olarak adlandırılan tümce türünü birleşik tümceye dâhil etmemiştir. Çünkü araştırmacıya göre, bu tür tümcelerde tek yargı bulunmaktadır (Aktan, 2009:129).

Bu tezde incelenen bazı makalelerde de birleşik tümcenin “birleşik cümle” şeklinde adlandırıldığı görülmektedir. Makalelerinde bu adlandırmayı tercih eden araştırmacılar Tulum (1990), Karahan (1994; 2000), Zülfikar (1995), Apaydın (1996), Gece (1998), Mehmedoğlu (1999), Savran (1999) ve Akçataş (2007)’tir.

Tulum (1990:193), birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Birleşik cümle, aralarında şekil ve anlam ilişkileri bulunan birden çok cümlenin bir araya gelmesiyle kurulmuş bir cümle türüdür.” Birleşik tümceler, içinde birden çok yargı bulunan bir yapılaş özelliğine sahiptirler. Bir birleşik tümcenin birden çokyargı taşıması, bu tümcenin birden çok tümceden meydana gelmesi demektir.” Araştırmacıya göre birleşik tümcenin yapısındaki tümceler arasında çeşitli ilişkiler vardır. Bu tümcelerin birleşmeleri ve sıralanmaları da farklı şekillerde gerçekleşir.

Tulum (1990:193), birleşik tümcelerin “baş cümle” ve “yardımcı cümle”den oluştuğunu ifade etmiştir. Baş cümle, ana fikri taşıyan ve mutlaka tam bir hüküm içeren cümledir. Baş cümleye çeşitli ilişkilerle, değişik yapılar hâlinde birleşen cümleler ise yardımcı cümledir. Birleşik tümceler, anlam ilişkileri ve şekil özelliklerine göre şu iki başlık altında incelenebilir: 1- Şart İlişkisi, 2- Sebep İlişkisi.

Karahan (1994:21), birleşik tümcelerin varlığını kabul etmemektedir. Araştırmacıya göre tümce, anlam bakımından başka tümcelerle bağlantılı olabilir. Ancak yapı bakımından müstakildir. Bu müstakil yapı, şekil ve anlam bakımından yüklemle bağlanan bir takım unsurlardan meydana gelir. Tümcede isim, sıfat ve zarf işlevinde bulunan bu unsurlar, doğrudan ya da dolaylı olarak yüklem anlamını tamamlarlar. Araştırmacı, taşıdığı unsurların yapısı ne olursa olsun tek yargılı tümcelerin “basit cümle” olduğunu ifade etmiştir. Karahan (1994:21)’ın bu hususla ilgili açıklaması şu şekildedir:

Basit cümlenin yapısında, isimden yapılmış isim, sıfat ve zarflarla, fiilden yapılmış isim, sıfat ve zarflar bulunabilir. Mesela, “Sıcak havalar, herkesi bunalttı.” cümlesinde, “sıcak” kelimesi, isimden yapılmış bir sıfattır ve “havalar” ismini nitelemektedir. Bu cümle tek yargılı bir cümle olduğu için basit cümledir. Bu cümleyi “sıcak” sıfatı yerine “ısınan” sıfatını koyarak değiştirelim. “Isınan havalar, herkesi bunalttı.” “Isınan” kelimesi, fiilden yapılmış bir sıfattır ve “sıcak” sıfatı gibi “havalar” ismini nitelemektedir. Bu cümledeki sıfatın fiilden yapılmış olması onun görevini değiştirmediği gibi ona yargı ifadesi de yüklemmez. Bu cümle tek yargılı bir cümle olduğu için basit cümledir.

Karahan (1994:22), yukarıda verdiği örnekteki “ısınan” sözcüğünün bir sıfat fiil olduğunu ve bu sözcüğün isimden yapılmış diğer sıfatlardan bir farkı bulunmadığını belirtmiştir. Araştırmacı, hususla ilgili zarf fiil ve adfiil örnekleri de vermiştir. Ayrıca içinde eylemsi barındıran tümceleri birleşik kabul eden araştırmacıların bu eylemsilerin yarım yargı ya da yan yargı bildirdiği konusunda uzlaştıklarını ifade etmiştir. Bu araştırmacılara göre, eylemsiler temel tümceye bağlanan bir yan tümce, tümcemsi ya da tümcecik oluştururlar ve yüklem bu yarım ya da yan yargıları bir sonuca bağlar. Bundan

dolayı, bu görüşü savunan araştırmacılara göre yan tümcesi eylemsiyle kurulmuş tümceler basit değil, birleşik tümcedir. Karahan (1994:22-23), bu yaklaşıma karşı çıkmıştır. Araştırmacıya göre, bir sözcükte yargı ya vardır, ya da yoktur. Eylemsiler ise yargı bildirmeyen, tümcede ad, sıfat, zarf görevi yapan sözcüklerdir. Eylemsiler, tıpkı bir yüklem gibi tamamlayıcı unsurlara ihtiyaç duyarlar. Ancak sadece eylemsiler değil, her sözcük gerektiğinde anlamını tamamlayacak başka sözcüklere ihtiyaç duyar.

Karahan (1994:23), sonuç olarak, tek yargılı her tümcenin basit tümce olduğunu ifade etmiştir. Yani adfill, sıfat fiil ve zarf fiillerin diğer isim, sıfat ve zarflardan görev bakımından hiçbir farkları yoktur. Dolayısıyla bu sözcüklerin tümcedeki varlığı basit tümcenin yapısını etkilemez.

Karahan (2000:18), bir başka makalesinde tümce, yapı ve yargı kavramlarıyla ilgili kısa bir değerlendirme yapmış ve üç grup halinde topladığı tümce örnekleri sunmuştur. Araştırmacı, basit tümcenin tanımını şu şekilde yapmıştır: “Yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümledir.” Araştırmacıya göre tümce, “tek yargı” eksenlidir ve bu yargı “bitmişlik” ifade eder. Buna göre tümce ve basit tümce kavramları örtüşmektedir. Yani tümce ile basit tümce kavramları denk, eştir. Araştırmacı, parçanın bütünü kendisi olamayacağı görüşünden yola çıkarak, birleşik tümceye itiraz etmektedir. Çünkü ona göre tüm tümceler basit tümcedir.

Zülfikar (1995:645-646), eylemsilerle kurulan tümcelerin birleşik tümce olamayacağını iddia etmektedir. Araştırmacıya göre, eylemden yapılmış ögeler olan eylemsilerin birer tümce ya da yan tümce olarak değerlendirilmesi ve eylemsilerle kurulan tümcelerin bir birleşik tümce türü olarak gösterilmesi Türkiye Türkçesinin yapısına uymamaktadır.

Zülfikar (1995:647)'a göre tümcede *-an (-en)*, *-dık*, *-dığı (-dığım, -dığın, -dığımız, -dığınız, -dikleri)*, *-acak*, *-acağı (acağıım, -acağıın, -acağıımız, -acağıınız, -acakları)*, *-mış* gibi sıfat-fiil eklerini almış grupları belirtileninden ayırıp “yan cümle” veya “ortaçlı tümcecik” diye nitelendirmek, sıfat tamlamasının iki ögesinden birini diğerinden ayırmak ve farklı değerlendirmek demektir. Ayrıca *-ınca*, *-arak*, *-ip*, *-madan* gibi zarf-fiil eklerini almış gruplarda da durum aynıdır. Aynı şekilde *-ma (-me)* mastarı ile yapılmış ve iyelik eki almış sözcük gruplarını da yan tümce ya da tümcecik olarak değerlendirmemek gerekir (Zülfikar, 1995:648). Zülfikar (1995:648)'ın bu hususla ilgili saptaması şu şekildedir: “Cümlede fiilden yapılmış isim, zarf ve sıfat görevindeki şekillerin bir yargı taşımadığı ve bir zamana bağlı bulunmadığı göz önüne alınırsa, bunlarla kurulan gruplara yan cümle denemez dolayısıyla bu yapılar birleşik bir cümle diye gösterilemez.”

Apaydın (1996:254), öncelikle tümce yapısı konusunun öğretim şeklinden bahsetmiş ve özellikle birleşik tümce üzerinde durmuştur. Araştırmacı, makalenin sonunda konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olarak ben, “çevreyi kirleten insanlar mutlaka cezalandırılmalıdır.” cümlesi ile “insanlar mutlaka cezalandırılmalıdır.” cümlesinin -yapısı bakımından- aynı grup içinde gösterilmesinden yana değilim. Bana göre, ikinci cümle birinci cümlenin özü değildir. Birincisinde sadece çevreyi kirletenlerin cezalandırılması söz konusu iken, ikincisinde (suçlu-suçsuz, bütün) insanların cezalandırılmasından bahsedilmektedir. (Bu, zaten hukuken de mümkün olmayan bir istektir.)

Araştırmacıya göre, içerisinde eylemsi bulunan tümceler ve bu eylemsileri çeşitli yönlerden destekleyen diğer unsurlar hep birlikte tümcenin yüklemine bağlanmaktadır. Araştırmacı, buradan yola çıkarak bu tür tümcelerin yapılarına göre “birlikte cümle” olarak adlandırılması fikrini öne sürmektedir (Apaydın, 1996:254).

Gece (1998:333), öncelikle yalın tümceyi ve birleşik tümceyi açıklamıştır. Araştırmacıya göre birleşik tümceyi oluşturan tümceler arasında, biri diğerine öge olma

dışındaki ilişkiler bağlı tümceyi oluşturur. Araştırmacı, yalın tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Yalın cümle, tek bir yükleme dayanan, bitiş vurgusuna sahip, bitmiş bir fikri ifade eden dizimsel bir yapıdır.” Gece (1998:333), “yüklem” terimini, sadece yalın anlamda bir eylem kavramı için değil, herhangi bir eylemin, yalın türemiş veya birleşik bir eylemin çekim yoluyla şekle, zamana ve şahsa bağlanarak, en azından bir özneyle dizimsel bir yapı oluşturmuş, kesin bir hükme bağlanan şeklini ifade etmek için kullanmıştır. Ayrıca bağımsız bir tümce için vurgu da önemlidir.

Gece (1998:334), birleşik tümceleri şu şekilde tanımlamıştır: “Birleşik yapıda cümleler, iki veya daha fazla cümleden meydana gelen, tek bir cümle vurgusuna sahip, birden çok fikri toplu veya birleşik şekilde ifade eden dizimsel yapılardır.” Araştırmacı, birleşik tümcelerin yalın tümcelerden ve onların çeşitli şekillerde birleşmelerinden oluştuklarını ifade etmiştir. Birleşik tümceyi oluşturan tümceler birbirleriyle karşılıklı ilişki içindedirler. Bu ilişkinin özelliğine göre birleşik tümceler ikiye ayrılır. Bir birleşik tümceyi oluşturan tümceler arasında, birbirine öge olma ilişkisi varsa burada “birleşik tümce” ortaya çıkar. Yani, birleşik tümceyi oluşturan tümcelerden biri diğerinin bir ögesi durumundadır.

Mehmedoğlu (1999:222), makalesinde, öncelikle bağımlı birleşik tümceyi tanımlamış ve açıklamıştır. Araştırmacıya göre, bağımlı birleşik tümceler dil bilgisi yönünden aynı kurallara bağlı olmayan en az iki basit tümcenin bağımlılık ilişkileri temelinde birleşmesi ile oluşur. Bağımlı birleşik tümceleri kuran basit tümcelerden biri bağımsız, diğeri ona bağımlı olur. Bağımsız olan tümce temel, ona bağımlı olan tümce ise yan tümcedir.

Mehmedoğlu (1999:222), temel tümce ve yardımcı tümce arasındaki ilişkinin özelliklerinden bahsetmiştir. Buna göre yardımcı tümce temel tümcenin genel sorusuna

cevap olur. Ayrıca yardımcı tümce temel tümcede belirginleşen sözcüğe ait olur ve onun sorusuna cevap verir ve onu izah eder. Son olarak yardımcı tümce temel tümcede tasavvur olunan, kendi varlığını şahıs sonluğunda bulan ve istenilen zaman yerine geçebilen tümce üyesi sorusuna cevap verir ve onu açıklar. Araştırmacı, bu açıklamalardan sonra Türk dilinde tümce ögelerine uygun olarak yardımcı tümceler bulunduğunu belirtmiş ve bunları sınıflandırmıştır (Mehmedoğlu, 1999:223).

Mehmedoğlu (1999:228), temel ve yardımcı tümcelerin sınırlarını belirleyip, hangi tarafın temel ve hangi tarafın yardımcı tümce olduğunu araştırıp ayıklamanın uzmanlık gerektirdiğini ifade etmiştir. Bunun için her şeyden önce dikkat edilmesi gereken meseleleri şöyle sıralamıştır:

- 1- Temel tümceye nispeten yardımcı tümcenin yerini belirlemek.
- 2- Yardımcı tümcenin hangi tümce ögesinin eş anlamlısı (sinonimi) olmasını dakikleştirmek.
- 3- Temel tümcenin talebi ile yardımcı tümcenin fiilin hangi zaman ve kipleriyle kullanıldığını ortaya çıkarmak.

Savran (1999:325), araştırmacıların, yapısında eylemsi bulunan tümcelerin birleşik mi basit mi olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olduklarını belirtmiş ve birleşik tümce konusunda çeşitli araştırmacıların görüşlerine yer vermiştir. Araştırmacıya göre ise yapısında eylemsi bulunan tümceler basit tümcelerdir ve bu tür kuruluşların yan tümce sayılıp birleşik tümce kurabilmeleri, tam bir yargı taşımalarına dayalıdır. Ancak bu kuruluşlar tam bir yargı taşımamaktadırlar. Yapısında eylemsi bulunan tümceleri birleşik tümce olarak niteleyen araştırmacıların kabul ettiği gibi bu kuruluşların, yarım yargı ya da yan yargı taşıyor olmaları da onları bir tümce konumuna getirmez. Araştırmacıya göre bu tür kuruluşların yapı yönünden tümce içindeki konumları yadsınamaz. Bu sebeple,

içerisinde eylemsi bulunan tümcelerin basit tümce içinde, ayrı bir alt başlık altında verilmesi ve yeni bir sınıflamaya tabii tutulması gerekmektedir (Savran, 1999:329).

Akçataş (2007:7), tümcenin tanımını şu şekilde yapmıştır: “Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir olayı, bir hareketi, bir isteği, bir yargı biçiminde anlatan kelimeler topluluğudur.” Araştırmacıya göre bu tanım anlama dayalıdır. Ancak yapı bakımından tümce, iki nokta arasında kalan anlatım parçası olarak değerlendirilir. Tümcenin sınırları, anlam bakımından çizildiğinde, yapı bakımından tümce olarak ele alınan birkaç tümce yapısını bir arada ele almak gerekir. Çünkü noktanın geldiği yerde, anlam bitmemiştir. Akçataş (2007:8), taşıdığı yargı, kendi içinde biten tümcelerde bir sorun yaşanmadığını, ancak özellikle öyküleyici anlatımda sıralanmış tümce dizilerinde bu sorunun görüldüğünü ifade etmiştir.

Akçataş (2007:9), tümcenin sınırlarını, yapı-anlam özellikleri bakımından ikiye ayırmıştır: 1- Bağımsız Cümleler, 2- Bağımlı Grup Cümleler. Araştırmacı, bağımsız tümcenin tanımını şu şekilde yapmıştır: “Anlamın tek nokta sınırında tamamlandığı, anlamın tamamlanması için başka cümlelere ihtiyaç göstermeyen cümlelerdir.”

Akçataş (2007:9-10), bağımsız tümceleri de yapılarına göre ikiye ayırmıştır: 1- Bağımsız Basit Cümleler, 2- Bağımsız Birleşik Cümleler. Araştırmacıya göre bağımsız basit tümceler, anlamın tek nokta sınırında tamamlandığı, anlamanın tamamlanması için başka tümcelere ihtiyaç göstermeyen tümcelerdir. Bağımsız birleşik tümceler ise, anlamın tek nokta sınırında tamamlandığı, anlamanın tamamlanması için başka tümcelere ihtiyaç göstermeyen birleşik tümcelerdir. Bunlar, kendilerini oluşturan tümcecikler arasında bağlara sahiptir. Ancak kendileri dışındaki tümcelerden bağımsızdır. Bu tümceler, birleşik tümce yapısında kendi içinde anlamını tamamlar.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynakları arasında birleşik tümcenin “birleşik cümle” şeklinde adlandırıldığı yalnızca bir teze rastlanmıştır. Bu tez Gemici (1990)’ye aittir.

Gemici (1990:164), bir birleşik tümcede çekimli bir eylem ya da ek eylemden oluşan bir tek temel tümce bulunduğunu ifade etmiştir. Yani bir birleşik tümce, yüklemine göre bir eylem ya da ad tümcesi olabilir. Bunun yanında bir birleşik tümcede bir iç tümce, bir veya birden fazla yan tümce bulunabilir.

Görüldüğü gibi dil bilgisi kaynakları ve araştırmacılar arasında Türkiye Türkçesinde birleşik tümcelerin adlandırılması hususunda fikir ayrılıkları vardır. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümce yerine “uyruk cümleleri”, “bileşik tümce”, “bileşik cümle”, “birleşik tümce”, “birleşik cümle” gibi çeşitli terimlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dil bilgisi kaynaklarında, birleşik tümcelerin adlandırılması yanında sınıflandırılması hususunda da fikir birliği olmadığı görülmektedir. Araştırmacılar arasında birleşik tümce kabul edilen tümce türleri ve bunların özellikleri hakkında anlaşmazlıklar mevcuttur. Birleşik tümcelerin adlandırılması ve sınıflandırılması hususundaki bu görüş ayrılıkları, Türkiye Türkçesi dil bilgisinde sorun teşkil etmektedir.

I. 2. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümcenin Sınıflandırılması

Türkiye Türkçesinde birleşik tümcenin sınıflandırılması hususu, dil araştırmacılarının üzerinde tartıştığı önemli konulardan biridir. Birleşik tümcenin tanımı nedir ve sınıflandırılması nasıl yapılmalıdır gibi sorulara araştırmacıların farklı yanıtlar verdiği görülmektedir. Bu konuda dilciler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Bu görüş ayrılıklarını göstermeden önce dil bilgisi kitaplarında birleşik tümcelerin nasıl sınıflandırıldığına değinmek yerinde olacaktır. Sınıflandırmalarda araştırmacıların tercih

ettikleri terimler aynen kullanılmış ve bu sınıflandırmalardaki her alt başlıkta araştırmacıların verdiği örnek tümcelerden biri verilmiştir. Ayrıca araştırmacıların birleşik tümce sınıflandırmaları, araştırmacıların kitaplarının birinci basım tarihleri temel alınarak kronolojik olarak sunulmuştur.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynakları arasında birleşik tümce konusunu “uyruk cümleleri” şeklinde adlandırarak “Cümle Öbekleri” başlığı altında inceleyen ilk araştırmacı Deny (1941)’dir. Deny (1941:773), tümceleri iki grupta ele almıştır: 1- Asıl ya da bağımsız cümleler, 2- Uyruk cümle öbekleri. Asıl cümleler, Türkiye Türkçesi dil bilgisi kitaplarında basit ya da yalın tümce olarak adlandırılan tümcelerdir. Uyruk cümleler ise bir yan yargı içerirler. Yani bunlar, birleşik tümcelerdir (1941:795).

Deny (1941:795), uyruk cümleleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1- Bağlaç alması zaruri olmayan uyruk cümleleri

A- Gerçek olan şart cümleleri

Vurursan acıt, yedirirsen doyur.

B- Gerçek olmayan şart cümleleri

İstanbul’un yangını olmasa evlerin eşiği altından olurdu.

2- Bir bağlaçla bağlanan uyruk cümleleri

Olabilir ki yarın gideceğim.

Deny (1941:820), eylemsilerle kurulan tümceleri ise “cümlemsi” başlığı altında ayrıca ele almıştır.

Yüzmek bilir misin?

Evin yandığını bilir misin?

Kedi eti kapıp kaçtı.

Gencan, ilk basımı 1944 tarihinde yapılan kitabında, birleşik tümceleri “Yapılarına Göre Tümceler” başlığı altında vermiştir. Bu kitabın sonraki basımlarındaki tümce sınıflandırmaları da ilk basımındaki gibidir. Araştırmacı, birleşik tümceleri sınıflandırmamış, bunların eylemsilerle ve koşullu eylemlerle kurulan tümceler olduğunu ifade etmiştir (2001:146).

Kartalın beğenmediğini kargalar kapıştır.

İnsan melek olsaydı, cihan cennet olurdu.

Araştırmacı, girişik birleşik tümceyi birleşik tümceden ayrı olarak, “Girişik Tümce (Tümcenin Öğe Oluşu)” başlığı altında ele almıştır. Araştırmacının bu konuyla ilgili verdiği örnek tümcelerden biri şudur:

“Yalnız duyan çeker” derim, en doğru söz budur.

Ergin, ilk basımı 1958’de yapılan kitabında ve bu kitabın sonraki basımlarında birleşik tümceyi müstakil bir başlık olarak ele almış ve üç gruba ayırmıştır (2006:382):

1- Şartlı Bileşik Cümle

Hava güzel olursa biz yarın gezmeğe gideceğiz.

2- Ki’li Bileşik Cümle

Sana şimdiden açıkça söyleyeyim ki sen bu işi yapamayacaksın.

3- İç İçe Bileşik Cümle

Yarın gideceksin gibi hazırlan.

Banguoğlu’nun dil bilgisi kitabının 1974 tarihli ilk basımında ve sonraki basımlarında birleşik tümceler şu şekilde sınıflandırılmıştır (2000:562):

I- Tümleme Birleşik Cümle

A- Şart Cümlesi

1- Olağan Şart Cümlesi

Dargın olsam gelmezdim.

2- Olmayası Şart Cümlesi

Biraz bekleseniz görürdünüz.

B- İlinti Zamiri Cümlesi

1- Ki İlinti Cümlesi

Bir boya yapmış ki; on para etmez.

2- Hani İlinti Cümlesi

Yüzbaşıya rastladım, hani komşumuzdu.

C- Bağlam Cümlesi

1- Yanyana Bağlam Cümlesi

a- Ulama Cümlesi

Turgut bana bakıyor, gülüyordu.

b- Ayırtlama Cümlesi

Bir cevap ver, ya da aldırma.

c- Karşıtlama Cümlesi

Dün başlayacaklardı, başlamadılar.

d- Almaşma Cümlesi

Hava bir açıyor, bir kapıyor.

e- Açıklama Cümlesi

Parayı gönderdim, yani borcum ödendi.

2- Altalata Bağlam Cümlesi

a- Salt Bağlam Cümlesi

İşte söylüyor, yarışlara katılmayacaklarmış.

b- Yer Verme Cümlesi

Üçte gelecekti, halbuki saat dört oldu?

c- Sebep Cümlesi

O yalnız kalamaz, korkar.

d- Sonuç Cümlesi

İstememişsiniz, getirmemişler.

e- Amaç Cümlesi

Çok çalış ki kazanasın.

f- Şart Bağlam Cümlesi

Eğer cevap vermezse protesto edersiniz.

II- Karmaşık Birleşik Cümle

A- Adfiil Cümlesi

1- Adfiil Kimse Cümlesi

Hesabı ödemek sana düşüyor.

2- Adfiil Yüklem Cümlesi

Şüphe bir nura koşmaktır.

3- Adfiil Nesne Cümlesi

Hatır için konuşmayı hiç başaramadım.

4- Adfiil İsimleme Cümlesi

Bunu nsize hatırlatmakta fayda gördüm.

5- Adfiil Belirtme Cümlesi

Bu kadar para harcamanın manası var mı?

B- Sıfatfiil Cümlesi

1- Sıfatsız Sıfatfiil Cümlesi

Doktor bana nezleyi önleyici ilaçlar verdi.

2- Zamirli Sıfatfiil Cümlesi

Atı alan Üsküdar'ı geçti.

3- Adfiil Sıfatfiil Cümlesi

Burada kaldığın iyi oldu.

C- Zarffiil Cümlesi.

1- Yanyana Zarffiil Cümlesi

a- Ulama Cümlesi

Başını kaldırıp bakmadı bile.

b- Karşıtlama Cümlesi

Üzülmişsen bile belli etme.

c- Üsteleme Cümlesi

Telgraf çekmekle beraber mektup da yazmış.

2- Altalata Zarffiil Cümlesi

a- Hal Cümlesi

Turgut gülerek anlatıyordu.

b- Zaman Cümlesi

b. 1- İzleme Cümlesi

Eve dönünce hatırlarım.

b. 2- Vakitleme Cümlesi

Eve uğradıkça kedilere yiyecek ver.

b. 3- Eşzaman Cümlesi

Babası öldüğünde 17 yaşındaymış.

b. 4- Başlangıç Cümlesi

Yapılaberi onarım görmemiş.

b. 5- Bitim Cümlesi

Doyunca, tıksırınca, patlayıncaya kadar yiyin.

b. 6- Öncelik Cümlesi

Çayı görmeden paçalarını sıvama.

b. 7- Sonralık Cümlesi

Karısı öldükten sonra böyle oldu.

c- Karşılaştırma Cümlesi

c. 1- Gerçek Karşılaştırma Cümlesi

İstediginizi yapacağım.

c. 2- Tutmaca Karşılaştırma Cümlesi

İstememiş gibi kasılma.

d- Sebep Cümlesi

Âlem bana düşmandır, seni sevdiğim için.

e- Sonuç Cümlesi

Beğenmediğine göre vazgeç.

f- Amaç Cümlesi

Rahat etmeniz için her şey hazırlandı.

g- Şart Cümlesi

Buluştukları takdirde ona anlatacaktı.

Dizdaroğlu (1976:187), birleşik tümcelere “Yapılarına Göre Tümce Türleri”

başlığı altında yer vermiş ve birleşik tümceleri şöyle sınıflandırmıştır:

a- Girişik Tümce

1- Eylemlikli Girişik Tümce

İleriye gitmek, beklemekten iyidir.

2- Ortaçlı Girişik Tümce

Koşan elbette varır, düşen kalkar

Kara taştan su damla damla akar.

3- Ulaçlı Girişik Tümce

Kadınlar ona baktıkça şaşırıyorlardı.

b- Kaynaşık Tümce

1- İçtümcesi Ad Tümcesine Dayalı Kaynaşık Tümce

“Elli atmış günlük bir ayrılık için bu kadar telaşayıp değil mi?” diyordu.

2- İçtümcesi EylemTümcesine Dayalı Kaynaşık Tümce

“Beni memnun edersen daha fazla veririm...” dedi.

c- Koşul Tümcesi

1- Yan Tümcesi Dilek Kipiyle Kurulu Koşul Tümcesi

Bir gemim olsa gözümü kapar, Kabataş'ın önüne demir atardım.

2- Yan Tümcesi Dilek Kipinin Bileşik Zamanlarıyla Kurulu Koşul Tümcesi

Onun yürüyeceğini bilseydi iki mecidiyeyi kaybeder miydi?

3- Yan Tümcesi Ekeylemin Koşuluyla Kurulu Koşul Tümcesi

Güzelsen, âşıkсам, alışmalısın artık.

d- İlgi Tümcəsi

1- Eylem Tümcelerinden Oluşan İlgi Tümcəsi

İşleri o kadar iyi gidiyor ki pek büyük bir servet yapıyor.

2- Ad Tümcelerinden Oluşan İlgi Tümcəsi

Bunların öyleleri var ki içleri ut gibi duyguludur.

3- Ad ve Eylem Tümcelerinden Oluşan İlgi Tümcəsi

O kadar genişti ki öteki ucundan muzikayı duyamazsınız.

e- Katmerli Bileşik Tümcə

Cemal'im, basmacı Rum'u görünce bizden evvel "İşte anne bu!" demedi miydi?

Koç (1990:431), "Biçimlerine Göre Tümceler" başlığı altında verdiği birleşik tümceleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1- Temel Tümceye Ki Bağlacıyla Bağlanan Yan Tümcə

İstanbul'u öyle sevdim ki bir daha ayrılamam.

2- Temel Tümceye Dilek-Koşul Kipiyle Bağlanan Yan Tümcə

Senin yerinde olsam ona fazla güvenmezdim.

3- Temel Tümceye Mi Soru Ekiyle Bağlanan Yan Tümcə

Nuh dedi mi peygamber demez.

4- Temel Tümceye "Değil" Koşacıyla Bağlanan Yan Tümcə

Yüreğini değil, aklını dinle.

5- Temel Tümceye Bir İlgeçle Bağlanan Yan Tümcə

Acelesi varmış gibi, kahvaltı bile yapmadan çıkıp gitti.

Ediskun (1992:379), birleşik tümceleri "Yapılarına Göre Cümleler" başlığı altında ele almış ve şu şekilde sınıflandırmıştır:

a- Girişik Cümleler

Minareyi çalan, kılıfını hazırlar.

b- Şart Bileşik Cümleleri

Ne yapsam para etmeyecek.

Karahan (1993:61), birleşik tümceleri “Yapısına Göre Cümleler” başlığı altında ele almış ve şu şekilde sınıflandırmıştır:

1- Şartlı Birleşik Cümle

Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.

2- İç İçe Birleşik Cümle

Şark için “Ölümün sırrına sahiptir” derler.

Bozkurt (1995:188), birleşik tümceleri “Ayrışık Tümce” başlığı altında ele almış ve şu şekilde sıralamıştır:

1- Sıralı Tümce

Ali heybesini hazırladıktan sonra fabrikanın kendisine verdiği lacivert elbiseleri çıkardı; Dörthanlar’dan buraya geldiği gün üstünde parça parça dökülen elbiselerin ötesini berisini dikerek yeniden sırtına geçirdi, çizmeleri ayağından çıkarmadan bir kere daha parlattı, fabrika tarafından kendisine ne verildi ise, aldığı gibi teslim etmek istiyordu. Zaten nafia komiseri de elbiseleri verirken haftada bir muayene edeceğini söylemiş, hele altı aydan önce eskitirse yerine kendisinin almak mecburiyetini ilaveyi unutmamıştı.

2- Bağlı Tümce

Ne ölüye ağlar ne diriye güler.

3- Ki Bağlaçlı Tümce

İşittim ki, arkadaşımız gezmeye gidiyor.

4- İlgeçli Tümce

Olmazsa yine cebime bir şeyler saklar gibi yapıyorum.

5- Soru Ekli Tümce

Başı sıkıştı mı, hemen yanıma kosardı.

6- Değil Koşaçlı Tümce

Başınızdan geçenler, bitmiş değil, ama zaman yok.

7- İç İç Tümce

“Paranız var mı” dedi. “Yok” dedik. “Parasız dert dinlenmez” dedi.

8- Koşullu Tümce

Keşke vazifem buralarda olsaydı, diyor.

9- Eksilteli Tümce

Satılık araba (vardır.

10- Arasöz / Ara Tümce.

İçeriye bir erkeğin kolunda- kardeşi olduğunu ben önceden de biliyordum-girdi.

Güneş (2001:342), birleşik tümceleri “Cümle Yapıları” başlığı altında ele almış ve şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Sıralı Cümle

1. 1. Basit Cümleler Halinde Sıralama

Göçebe kuştur umut,

Konar dalıma dalıma.

1.2. Yan Cümleler Halinde Sıralama

Günler uzadı, geceler kısaldı derler...

2. Bağlı Cümle

2. 1. Edatlarla Bağlananlar

Gönlümle oturdum da hüznümlendim o yerde.

2. 2. Fiilimsilerle Bağlananlar

Mendili yüzünden çekip, fırlattı.

2.3. Fiilimsi+Edatlarla Bağlananlar

Sosyal hayatın aileyle başladığına inanmak için, içimizden birinin mutlaka onu görmüş olması gerekmez.

3. Sıralı-Bağlı Cümle

Onu uyandırmak, göz göze gelmek, yüzüne bakmak istemiyordu.

4. Şartlı Cümle

Romancı veya şair ne için yazarsa, yazılanı okuyan da onun için okur.

5. Girişik cümle

Hayran oluyordu koca gökyüzü,

Göğüslerimizde büyüyen bahta.

6. İç içe cümle

“Uyurken acaba nasıldır?” diye düşündü.

7. Karmaşık cümle

Öyle kendinden geçmiş, öyle etrafını görmez olmuş ki neredeyse karşısına çıkan babası olsa tanımayacak.

Bilgin (2002:526), birleşik tümceleri “Yapı Yönünden Tümceler” başlığı altında vermiş ve birleşik tümceleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1- Yan Tümcelerle Kurulan Bileşik Tümceler

a- Girişik Bileşik Tümce

Elleriyle kovmak istiyor arıları, kovmak, ürkütmek, kaçtırtmak ve kendini savunmak.

b- Koşullu Bileşik Tümce

Goriot Baba, yaşamının bir kesitinde bu sevgiyi göstermezse, Goriot Baba olamaktan çıkar.

c- “mi” İlgeciyle Kurulan Bileşik Tümce

Yaşadın mı büyük yaşayacaksın...

d- İçtümceyle Kurulan Bileşik Tümce

Acaba çıkmamak için direnirler mi dersiniz?

e- “ki” Bağlacıyla Kurulan Bileşik Tümce (İlgi Tümcəsi)

Ben diyorum ki ona: -Kül olayım Kerem gibi yana yana.

2- Sıralı Tümce

a- Ögesel Bağlantı Yönünden

1- Bağımsız Sıralı Tümceler

Bari başkasının yanında söyleme, seni ayıplarlar.

2- Bağımlı Sıralı Tümceler

Kalabalık birden çıldırdı, taşla toprağa saldırıp ölü aramaya başladı.

b- Anlamsal Bağlantı Yönünden

1- Karşılaştırma Tümceleri

Siz ses duvarını geçtiniz, biz bulunç duvarını aştık.

2- Karşıtlama Tümcəsi

Müfettiş olmuşsun ama adam olamamışsın.

3- Pekiştirmeli Tümce

Alacağız, seçimleri mutlaka alacağız!

4- Eklemeli Tümce

Hac dinen farzdi ama, bu farzın bir de şartı vardı.

5- Neden Tümcesi

Atamam kendimi denize, dünya güzel.

6- Açıklama Tümcesi

Kızamam, çünkü benim gözümde bir koyundan farkı yok.

7- Koşullu Tümce

Enayi olduğunu kabul et, daha fazla vereyim.

8- Ardışık Tümceler

Önce dostluklar gelsin, sonra şampiyonluk diyelim.

9- Varsayım Tümcesi

Hoş, diyelim ki işim oldu, gideceğim yer, sanki buradan iyi midir?

10- Seçmeli Tümce.

Ya hazreti Hüseyin gibi bir yudum suya hasret ölürüz, ya da testiyle kafa kırarız.

Erkul (2004:59), birleşik tümceleri üç gruba ayırmıştır:

1- Şart Cümlesi

Derse çalışsanız, sınıfı geçersiniz.

2- İç İçe (Girişik) Cümle

Ben, o gitti, biliyordum.

3- “Ki”li Birleşik Cümle

Görüyorum ki çalışmışsın.

Erkul (2004:64), karmaşık tümceleri “Biçimlerine Göre Cümleler” başlığı altında ele almıştır:

Öyle sanıyordum ki babam gelirse her şey düzelecek.

Eker (2005:480), birleşik tümceleri “Yapısına Göre Tümceler” başlığı altında vermiş ve şu şekilde sınıflandırmıştır:

a- Şartlı Birleşik Tümce

Bu millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa, tam bir hayata malik olamaz.

b- ki’li Birleşik Tümce

Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet, sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister.

Hepçilingirler (2006:279), “Tümcenin Yapısı” başlığı altında birleşik tümceleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1- Eylemsilerle Kurulan Bileşik Tümceler,

a- Adeylem (Eylemlik)

Şimdi kırlarda dolaşmak güzeldir.

b- Sıfateylem (Ortaç),

Derse geç gelen öğrenci sınıfa alınmadı.

c- Belirteçeylem (Ulaç),

Sabahlara kadar çalışarak sınıfını geçti.

2- Koşullu Bileşik Tümceler

Bu sözü bir kez daha edersen seninle konuşmam.

3- İç İçe Bileşik Tümceler,

Arkadaşına, “Canım hiçbir şey istemiyor.” demişti.

Aktan (2009:131), birleşik tümceleri “Yapılarına Göre Cümleler” başlığı altında ele almış ve şu şekilde sınıflandırmıştır:

a- Şartlı Birleşik Cümle

Bir tecrübeye müsaade edilirse minnettar olacağım.

b- İç İçe Birleşik Cümle

“Almanlar yolu kapattılar.” dedi adam.

c- Ki’li Birleşik Cümle

Yalnız bir şey vardır ki, beni biraz düşündürüyor.

Güray (2010:22), birleşik tümcelerle ilgili yüksek lisans tezinin “Bulgular ve Yorum” bölümünde birleşik tümce sınıflandırmasına yer vermiştir. Araştırmacı, bu sınıflandırmayı yaparken Tahsin Banguoğlu’nun *Türkçenin Grameri* adlı kitabını esas aldığı ifade etmiştir (2010:22). Konu başlıklarında yapılan tanımlar da Banguoğlu’na aittir. Dolayısıyla Güray’ın birleşik tümce sınıflandırması, Banguoğlu’nun sınıflandırması ile aynıdır³.

Bu çalışmada incelenen Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümce­lerin farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu hususta araştırmacılar arasında görüş birliği yoktur. Bu durum, çalışmanın değerlendirme bölümünde betimlenecektir. Birleşik tümce­lerin sınıflandırılması ile ilgili sorunlar da bu bölümde ortaya koyulacaktır.

I. 3. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Yargı Terimi

Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarında yargı teriminin bazı konuları açıklamada kullanıldığı görülmektedir. Bu konulardan biri tümcedir. Dil bilgisi kaynaklarında tümcenin tanımının ve açıklamasının yapılması için yargı terimine başvurulmaktadır. Ayrıca tümce türlerinin belirlenmesinde de yargı teriminden yararlanılmaktadır. Araştırmacıların bu hususta farklı görüşlere sahip oldukları görülmüştür. Örneğin içerisinde eylemsi ya da şart kipiyle çekimlenmiş bir eylem bulunan yan tümce­lerle kurulan tümce­lerin yargı bildirip bildirmediği, dolayısıyla birleşik olup

³ Banguoğlu (2000)’nin birleşik tümce sınıflandırması için bkz. s. 43

olmadığı tartışma konusudur. Bu gibi hususların aydınlatılabilmesi için yargı teriminin tanımının ve açıklamasının yapılması gerekmektedir.

Türkiye Türkçesinde birleşik tümcelerle ilgili araştırmacıların hemfikir olduğu hususlardan biri, bu tümcelerdeki yargı sayısıdır. Araştırmacılara göre bir birleşik tümcede en az iki yargı bulunur. Ancak bu araştırmacıların yargı teriminin tanımında birleşemedikleri görülmüştür. Bu çalışmada incelenen kaynakların büyük çoğunluğunda yargı teriminin tanımı yapılmamıştır. Bu sebeple, çalışmamızın bu aşamasında yargı teriminin çeşitli sözlüklerde yer alan tanımlarının verilmesi uygun olacaktır. Bu tanımlar sözlüklerin yayımlanma tarihlerine göre kronolojik olarak verilecektir.

Rosenthal ve Yudin (1972:513), yargı terimini şöyle tanımlamışlardır:

YARGI, objeler hakkında, objektif olarak ya doğru ya da yanlış olması gereken bazı iddialar öne süren ve beyan edici bir cümle halinde ifade edilmiş olan bir fikir.

Rosenthal ve Yudin (1972:513), tanımlarında, yargının doğru ya da yanlış olarak nitelendirilebilecek bir fikrin tümce olarak somutlaştırılması olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılara göre, her varsayım bir yargıdır ve doğru ya da yanlış bir değer taşımalıdır. Doğru ya da yanlış olarak değerlendirilemeyen emir, soru gibi fikirler yargı değildir.

Hançerlioğlu (1982:453), yargı teriminin tanımını şu şekilde yapmıştır:

yargı (*Os.* Hüküm, Kuvvei hâkime, Rey, Zan, Zuum, Tasdik, İnkâr, Tasdiki mantikî, İnkârı mantikî, Kuvvei temyiz, Kuvvei mümeyyize, Hasâfet, Muhâkeme, Kuvvei muhâkeme, Temyiz, Kuvvei tasdikîye; *Fr.* Jugement; *Al.* Urteil; *İng.* Judgment; *İt.* Giudizio) Herhangi bir şeyi olumlayan ya da yadsıyan düşünsel edim.

Hançerlioğlu (1982:454), yargı ile mantıktaki önermeyi eşanlamlı kabul etmiştir. Araştırmacıya göre önerme, yargının söze dökülmüş yani tümce hâline getirilmiş şeklidir. Ancak her tümce bir önerme veya yargı olmayabilir. Bir tümcenin yargı bildirmesi

için bir en az iki ögesinin bulunması gerekir. Bu ögeler özne ve yüklemidir ve birbirlerine koşaçla bağlanırlar.

Rosenthal ve Yudin (1972)'in tanımındaki fikrin tümce olarak somutlaştırılması işi, Akarsu (1988)'nin tanımında “dille anlatım” şeklinde yer almaktadır. Akarsu (1988:196), yargı teriminin tanımını şu şekilde yapmıştır:

yargı [Alm. Urteil] [Fr. jugement] [İng. judgement] [Yun. apophasis] [Lat. iudicium] [es. t. hüküm]: Bir şeyin ya da iki şey arasındaki bağıntının gerçekliğini evetleyen ya da değilleyen düşünsel edim; dille anlatımı → önermedir. Temel formülü: S P dir. Yargının yapısı: Yargıda (önermede) a. kendisi için bir şey söylenen = konu (subjectum), b. bu konu üzerine söylenen = yüklem (praedikatum), bu konu ile yüklemi birbirine bağlayan = koşaç (copula) vardır.

Görüldüğü gibi Akarsu (1988)'nin yargı tanımı, düşünsel edimi temel almaktadır. Korkmaz (1992:80) ise tanımında düşünsel edimi kullanmamıştır. Araştırmacı, bu sözlükte yargı sözcüğünün tanımına yer vermemiştir. Sözlükte bulunan hüküm sözcüğünün tanımı ise şu şekildedir (Korkmaz, 1992:80):

hüküm (Alm. *Rechtshandel*; Fr. *Jugement*; İng. *Judgement*)

Yüklemin bir duygu, düşünce, arzu, karar bildirmesi; *gelecek, okuyacağız, alsın, çalış vb.*

Cevizci (2005:1749)'nin yargı terimi ile ilgili yaptığı tanım, Akarsu (1988)'nin tanımına benzer niteliktedir. Bu tanımda da yargının doğruluk ve yanlışlık değeri üzerinde durulmuştur (2005:1749):

yargı [İng. judgement, Fr. jugement, Al. Urteil]. **1** Zihnin belli bir içeriği bir şey hakkında olumlama ya da inkâr etme edimi. Buna göre, bir yargının geleneksel olarak bir yüklemi, bir sıfat ya da özelliği bir özne hakkında tasdik ya da inkâr ettiği, olumladığı veya olumsuzladığı söylenir. Bununla birlikte, günümüzde, bu, iki terim ve yükleme bağıntısıyla sınırlanmayıp, bir bağıntının belirli terimler arasında olumlanmasını ya da inkârını ifade eder. **2** Bir tümcenin ya da önermenin doğruluk veya yanlışlığını belirleme işlemi. **3** Bu tür bir entelektüel faaliyetin eseri olan şey. **4** Doğru, iyi ve sağlam kararlar verebilme yetisi.

Cevizci (2005:1749)'ye göre, yargı, gözlemlenen verilerden yola çıkarak bunlar arasında bağlantılar kuran bir düşünme işlemidir. Yargı dil dışı gerçeklikte yani insan zihninde ortaya çıkar. İnsan bilinci, dikkatini bir varlığa ya da nesnel olan bir şeye yönelttiği zaman yargı söz konusu olur.

Yukarıdaki yargı tanımlarının birbirlerine benzer oldukları görülmektedir. Yargının belli bir şeyi ya da iki şey arasındaki bağlantıyı olumlayan veya yadsıyan bir edim olduğu görüşü, buradaki tanımların ortak noktasıdır. Korkmaz (1992)'ın tanımında ise yargının karar bildiren bir yüklem olduğuna işaret edilmiştir. Görüldüğü üzere araştırmacılar, sınırlı sayıda sözlükte yer alan yargı teriminin tanımı hususunda birbirine yakın görüşlere sahiptir.

Yargı teriminin tanımı, Türkiye Türkçesi dil bilgisi çalışmalarında bazı konuların açıklanmasında önemlidir. Örneğin, birleşik tümceler konusu dâhilinde ele alınan girişik birleşik tümceler hususunda yargı terimi önem arz etmektedir. Girişik birleşik tümcenin varlığını kabul eden araştırmacılara göre bu tümcelerın yan tümcesinin bir eylemsiyle kurulmuş olması gereklidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu araştırmacıların eylemsilerin yargı bildirdiğini savunmalarıdır. Eylemsilerin yargı bildirmediğini iddia eden araştırmacılar ise girişik birleşik tümcenin varlığını kabul etmemektedir.

Görüldüğü gibi Türkiye Türkçesi dil bilgisi alanında önemli bir konu olan girişik birleşik tümceler hususunun çözüme kavuşturulması yargı terimiyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla bu tezde, Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında yer alan yargı tanımları ve yargı ile ilgili açıklamalar ele alınmıştır.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarının büyük çoğunluğunda yargı teriminin tanımının yapılmadığı görülmüştür. Bunun yanında yargı teriminin açıklanması

ve kapsamıyla ilgili de bir eksiklik söz konusudur. Dolayısıyla çalışmamızın bu aşamasında çeşitli araştırmacıların yargı terimi ile ilgili görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Araştırmacılar, genellikle tümceyi açıklarken yargı kavramından yararlanmaktadır. Karahan (1994:21)'a göre, tümce kavramı, yargı kavramı ile eş değerdir. Yargı bildiren her sözcük ve sözcük grubu bir tümcedir. Karahan, sözlüklerde “yargı, hüküm” sözcüklerine verilen anlamlardan birinin “sonucu verilen, sonucu bildirilen karar” olduğunu ifade etmiştir. Bu kararı tümcenin yüklemi bildirir. Yargı ifadesi bir sözcüğe ya doğrudan ya da çekim ekleriyle yüklenir.

Karahan (2000:17)'a göre yapılan bütün tümce tanımları “yargı” temeline dayanmaktadır. Yargı bildiren bir sözcük ya da sözcük grubu, bu hâliyle tümce niteliği kazanmaktadır. Karahan (2000:17), yargı ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

Yargı nedir? Yargı, vurgu veya ekle sağlanan bir “bitmişlik” ifadesidir. Bazı gramer kitaplarında fiilden yapılmış, ancak yargı bildirmeyen unsurlara “yan yargılı”lık, “yarım yargılı”lık niteliği verilmiştir. Meselâ Banguoğlu'na göre “yarım yargı” bitmemiş fiil yargısıdır ve tek başına tam bir yargı ifade etmez. Hâlbuki yargı ve yargısızlığın, yani bitmişlik ve bitmemişliğin “yan”ı, “yarım”ı olamaz. Bir söz veya söz dizisi ya yargı bildirir ya da bildirmez. Bildirirse cümledir; bildirmezse cümle değildir. Ancak birbirini takip eden cümleler ve o cümlelerin yargıları hakkında anlam ilişkilerine göre “temel”lik, “yan”lık, “yardımcı”lık ayrımı yapmak mümkündür. Böyle bir ayrım, tek bir yargıya dayanan “cümle” için geçerli değildir.

Bozkurt (1995:161), tümcenin bir yargı ile bittiğini ifade ettikten sonra geleneksel dil bilgisinin yüklem yargıya bağlanış biçimini anlam olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir. Araştırmacıya göre ise bu durum iletinin yargıya bağlanmasıdır. Araştırmacı, yargıyı dört başlıkta incelemiştir: 1- Soru Tümcesi, 2- Olumlu Tümce, 3- Olumsuz Tümce, 4- Ünlem Tümcesi.

Bozkurt (1995:162)'a göre soru tümcelerinde iki temel amaç vardır. İlki, kişinin bir işin olup olmadığını öğrenmek istemesidir. Bazı durumlarda bu tür sorulu tümcelerle anlatım pekiştirilmek istenir. İkinci amaç ise kişinin daha ayrıntılı bilgi edinmek istemesidir. Bu tür tümceler, soru ekli tümce ve soru sözcüklü tümce olmak üzere iki şekilde kurulur.

Araştırmacı, bir işin, edimin gerçekleştiğini anlatırken olumlu tümceler kurulduğunu ifade etmiştir. Olumlu tümce, olumlu yargı bildirir. Hem biçim hem anlam bakımından olumlu tümceler kurulabilir. Bu durumda yüklem olumlu bir eylem ya da olumlu bir yargı bildiren ad soylu bir sözcük olabilir. Olumsuz tümce ise bir işin yapılmadığını, bir olayın gerçekleşmediğini, yokluğu bildirmek için kurulur. Ad tümceleri de eylem tümceleri de olumsuz tümce olabilir (Bozkurt, 1995:168-169).

Bozkurt (1995:172), ünlem tümcesini şöyle tanımlamıştır: “Korkma, acıma, sevinme, kızma, pişmanlık, beğenme, övme, tikslenme vb. duyguları anlatan tümcelere ünlem tümcesi denir.” Ünlem tümceleri, ünlemler, yansımalar, seslenme sözleri ve ünlem değerindeki sözlerle kurulabilir. Ünlem, konuşmada duyguların söyleyişe yansımasıdır. Yazıda ise bu yansımanın belirtilmesidir (Bozkurt, 1995:174).

Görüldüğü gibi, dil bilgisi kaynaklarında yargı terimi genellikle tümceyi tanımlamak ve açıklamak için kullanılmaktadır. Özkan ve Sevinçli (2008:91) de, tümceyi yargı grubu olarak nitelemişler ve bu konuyla ilgili şu açıklamayı yapmışlardır:

Cümle, en dar anlamıyla bir yargı grubudur. İçinde yargının bulunmadığı kelime toplulukları cümle oluşturmaz. Bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir hareketi, bir olayı, bir isteği tem bir hüküm halinde ifade eden kelime veya kelime dizisine cümle denir. Başka bir ifadeyle cümle, sözü dinleyende soruya yer bırakmayacak biçimde tam olarak -haber ya da dilek yoluyla- bildiren kelimeler dizisidir.

Özkan ve Sevinçli (2008:92)'ye göre sözcük grupları tam bir yargı ifade etmez. Tam yargı ifade etme işi ancak tümceye aittir. Bunun için çekimli bir eylem yeterlidir.

Çekimli eylem, yargıyı şekle, zamana ve kişiye bağlar. Çekimli bir eylem tek başına da tümce değeri taşıyabilir ve sonundaki şahıs eki kişiyi de belirttiğinden aynı zamanda özneyi de bildirir. Tümcede yargıyı üzerinde taşıyan asıl unsur yüklemidir.

Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarında yargı teriminin kullanıldığı bir başka konu ise eylemsilerdir. Eylemsilerin yargı bildirip bildirmemesi, yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümceleri birleşik tümce kabul edip etmeme açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla eylemsiler ve birleşik tümceler konularında yargı terimi önemli bir yere sahiptir. Bu hususta Karahan (1994:20)'ın görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Karahan (1994:20), araştırmacıların yargı kavramının tümcenin varlığı için gerekli olduğu konusunda hemfikir olduklarını ifade etmiştir. Ancak araştırmacılar “yargı” ve “yapı” kavramlarında uzlaşmamaktadır. Tek bir yargıdan oluşan, yani tek bir yüklemi bulunan tümceler, bütün araştırmacılar tarafından basit yapıyla kabul edilir. Ancak yan tümceleri mastar, ortaç ve ulaç ile kurulan tümceler, kimi araştırmacılar tarafından basit tümce kabul edilirken, kimi araştırmacılar tarafından birleşik tümce kabul edilir. Bu tür tümceleri basit kabul eden araştırmacılar, eylemsilerin yargı bildirmediğini savunur. Aynı tür tümceleri birleşik kabul eden araştırmacılar ise eylemsilerin yargılı, yarım yargılı veya yan yargı olduğunu belirtir. Bu tümceler, “birden çok hüküm bildiren tümce” veya “bir baş tümce ile onun üyelerinden birinin yerini alan bir ikincil tümceden meydana gelen tümce” şeklinde tanımlanır. Bu durumda, mastar, ortaç ve ulaç ile kurulan yan tümceler yargı bildiren ikincil cümleler olarak kabul edilmektedir. Karahan (1994:22)'a göre, böyle bir değerlendirme, yargı kavramı ile çelişmektedir. Bir sözcükte yargı ya vardır ya da yoktur ve mastar, ortaç ve ulaçlar yargı bildirmeyen sözcüklerdir. Bunlar tümcede ad, sıfat, zarf görevi yapan sözcüklerdir.

Görüldüğü gibi yargı terimi Türkiye Türkçesi dil bilgisi çalışmalarında tümcenin tanımını yapmakta ve birleşik tümce türlerini belirlemede kullanılmaktadır. Bu sebeple, yargı teriminin araştırmacıların üzerinde uzlaşacağı bir tanımının yapılması gerekmektedir.

II. BÖLÜM: TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN DİL BİLGİSİ KAYNAKLARINDA BİRLEŞİK TÜMCENİN SINIFLANDIRILMASI

Türkiye Türkçesinde birleşik tümcenin sınıflandırılması hususu, dil araştırmacılarının üzerinde uzlaşamadığı konulardan biridir. Birleşik tümcenin sınıflandırılması nasıl yapılmalıdır sorusuna araştırmacıların farklı yanıtlar verdiği görülmektedir. Bu konuda dilciler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Bu tezde, Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynakları taranmış ve araştırmacıların birleşik tümce olarak kabul ettikleri tüm tümce türleri incelenmiştir. Bu tümce türleri sırasıyla şunlardır:

1. Girişik Birleşik Tümce
2. Ki'li Birleşik Tümce
3. Şartlı Birleşik Tümce
4. *mI / mU* Soru Eki İle Kurulan Birleşik Tümce
5. *Değil* Bağlacı İle Kurulan Birleşik Tümce
6. İç İçe Birleşik Tümce
7. İlgeçli Birleşik Tümce
8. Katmerli Birleşik Tümce
9. Sıralı Birleşik Tümce

II. 1. Girişik Birleşik Tümce

Bu çalışmada incelenen kaynaklarda birleşik tümcenin sınıflandırılmasında çok farklı yaklaşımların olduğu göze çarpmaktadır. Araştırmacıların uzlaşamadıkları hususlardan ilki girişik birleşik tümce⁴ sorunudur. Bazı araştırmacılar girişik birleşik tümce

⁴ *Girişik tümce* bazı araştırmacılar tarafından birleşik tümce kabul edilmemektedir. Bu çalışmada, eylemsileri ifade etmek ve yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümcelerin birleşik olduğunu belirtmek için *girişik birleşik tümce* terimi tercih edilmiştir. Ancak araştırmacıların görüşlerine yer verirken tercih ettikleri terimler aynen kullanılmıştır.

türünün varlığını kabul etmektedir. Deny (1941), Dizdaroğlu (1976), Hatiboğlu (1982), Şimşek (1987), Koç (1990; 2002), Gemici (1990), Ediskun (1992), Tiken (1997), Banguoğlu (2000), Gencan (2001), Güneş (2001), Bilgin (2002), Delice (2003), Atabay ve diğ. (2003), Ulaş (2003), Erkul (2004), Demir (2006) ve Hepçilingirler (2006) bu araştırmacılarıdır. Bazı araştırmacılar ise girişik birleşik tümceyi birleşik tümce sınıfına dâhil etmemekte, yalın tümce olarak değerlendirmektedir. Korkmaz (1996), Sezer (2007), Karahan (2008), Kulmaganbetova (2008), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009) bu araştırmacılarıdır.

Girişik birleşik tümceyi kabul eden ve kitaplarında birleşik tümcenin bir türü olarak ele alan araştırmacıların girişik birleşik tümceyi farklı şekillerde adlandırdıkları görülmektedir. Banguoğlu (2000) “karmaşık birleşik cümle”; Bilgin (2002) “girişik bileşik tümce”; Delice (2003) ve Ulaş (2003) “girişik birleşik cümle”; Dizdaroğlu (1976) ve Şimşek (1987) “girişik tümce”; Ediskun (1992) ve Güneş (2001) “girişik cümle”; Hepçilingirler (2006) “eylemsilerle kurulan bileşik tümceler” terimlerini tercih etmişlerdir. Burada, kitaplarında girişik birleşik tümceyi birleşik tümcenin bir türü olarak kabul eden araştırmacıların görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Dizdaroğlu (1976:193), birleşik tümce türleri arasında ilk olarak girişik birleşik tümceyi ele almış ve şu şekilde tanımlayıp açıklamıştır: “Bir temel tümce ile özne, nesne, dolaylı tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci görevindeki bir ya da birkaç tümcemsiden oluşan bağımsız yargılı anlatıma girişik tümce denir. Girişik tümcelerde yan yargılar, tümcemsiyi oluşturan eylemlilere, ortaçlara, ulaçlara dayalıdır. Bir başka deyişle girişik tümce, yan yargısı tümcemsiyeye dayalı tümce demektir.”

Dizdaroğlu (1976:193), girişik tümcenin masterlarla, ortaçlarla ya da ulaçlarla kurulabileceğini belirtmiştir. Araştırmacıya göre masterlı girişik tümcelerde masterlar,

tümcede bir oluşu, bir durumu, bir edimi bildirir biçimde kullanılırlarsa tümcemsî kurarlar. Masterlar, tümcemsîleri yalın durumda oluşturabildikleri gibi, durum takısı alarak, tamlama biçiminde ve öbekleşerek de oluşturabilirler.

Dizdaroğlu (1976:194), masterlı girişik tümcelerle ilgili bazı önemli uyarılar yapmıştır. Buna göre bir girişik tümcede aynı yapıdaki mastardan ancak bir tane bulunabilir. Ayrıca *-mek*, *-me*, *-iş* ekleriyle türeyen sözcüklerin bir kısmı ad ya da sıfattır, yani kalıplaşmıştır. Bu tür sözcüklerin bir tümcede bulunması o tümceyi girişik tümce yapmaz. Bunun yanında masterların bir tümcede bulunması, o tümcenin her zaman girişik tümce olmasını gerektirmez. Örneğin ad tamlamalarındaki tamlayan görevindeki masterlar, tümcemsî kuramaz. Dolayısıyla girişik tümce oluşturamaz (Dizdaroğlu, 1976:195). Sözcük öbeklerinde bitim sözcüğü, yani öbeğin son sözcüğü olamayan masterlar da tümcemsî oluşturamaz. Çünkü bunlar, yardımcı öge durumundadırlar (Dizdaroğlu, 1976:196).

Araştırmacı, ortaçların ancak bir tümcede bir durumu, oluşu, edimi bildirir biçimde kullanıldıklarında tümcemsî kurabileceklerini belirtmiş ve ortaçların tümcemsî kurabilmelerini bazı kurallara bağlamıştır: “Ortaçların tümcemsî kurabilmeleri; yalın olarak özne ve belirteç tümleci, durum takısı alarak da nesne ve dolaylı tümleç görevinde kullanılmaları, ya da tamlamada tamlanan olmaları koşuluna bağlıdır. Tümcenin bir ögesi olmayan ortaçlar, yan yargı taşımaz ve tümcemsî kuramazlar” (Dizdaroğlu, 1976:196).

Dizdaroğlu (1976:197), ortaçlı girişik tümcelerle ilgili bazı önemli uyarılar yapmıştır. Buna göre bir girişik tümcede aynı yapıdaki ortaçtan ancak bir tane bulunabilir. Ayrıca içerisinde ortaç ekleriyle türemiş adlar bulunan tümceler, aynı eklerle türemiş ortaçlar yoksa, birleşik tümce oluşturamazlar. Sıfat görevindeki ortaçlar da tümcemsî kuramazlar. Çünkü bunlar, bir sıfat tamlamasında tamlayan görevindedirler ve tamlamalar bir bütün olduklarından bölünemez. Yani tamlama içindeki bir ortaç tümcede tek başına

düşünülemez (Dizdaroğlu, 1976:198). Araştırmacıya göre ulaçlar, hem eylemsi hem belirteç hem de bağlaç olan sözcüklerdir. Bir girişik tümcede ulaçlar, belirteç tümleci ya da bağlaç göreviyle tümcemsileri temel tümceye bağlarlar (Dizdaroğlu, 1976:199).

Dizdaroğlu (1976:201), ulaçlı girişik tümcelerle ilgili bazı önemli uyarılar yapmıştır. Buna göre bir girişik tümcede aynı yapıdaki ulaçtan ancak bir tane bulunabilir. Ayrıca içerisinde ulaç bulunan her tümce girişik tümce değildir. Bir tümcedeki ulaç, yüklemle doğrudan ilgi kurmamışsa, bir tamlamada tamlanan ya da bir öbekte bitim sözcüğü değilse o tümce girişik tümce olamaz. Araştırmacı, girişik tümcelerin bazı özelliklerini sıralamıştır. Buna göre, girişik tümcede eylemsiler birbirlerini ya da başka türden bir sözcüğü tümleyebilir. Bir tümcede, tümcemi görevinde, eylemsi türlerinin ikisi ya da hepsi bulunabilir. Özne, nesne, dolaylı tümleç, ilgeç tümleci görevinde kullanılan mastar, ortaç, ulaç ekleri bir tümceyi girişik tümce yapmaz. Çünkü ekler adlaşmıştır, eylemsilik niteliğini yitirmiştir.

Şimşek (1987:253), girişik birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Yan yargısı eylemlilik, ortaç ya da ulaç üzerine kurulu bileşik tümcede yan tümcecik; a)bir tümce ögesi, b)bir tümce ögesinin niteleyeni, c)bir tümce ögesinin belirteni görevinde bulunur. İşte yan tümceciği bir eylemsiyle kurulmuş olup baş tümcesinin (ya da başka bir yan tümceciğinin) ögelerinden biri, bu ögelerden birinin niteleyeni ya da belirteni durumunda bulunan bileşik tümceye girişik tümce denir.” Girişik birleşik tümcelerde, yan tümceler eylemsilerle kurulur. Araştırmacı, girişik birleşik tümceleri üç başlık altında incelemiştir: A- Eylemliklere Dayalı Girişik Tümceler, B- Ortaçlara Dayalı Girişik Tümceler, C- Ulaçlara Dayalı Girişik Tümceler.

Şimşek (1987:254), eylemliklere dayalı girişik tümceler konusunda öncelikle mastarın tanımını yapmıştır. Buna göre “Eylem tabanlarından *-mek (-meklik), -me, -iş*

ekleriyle türetilen eylemsilere eylemlik adı verilir.” Masterların oluşturduğu yan tümceler, tümcede adların üstlenebileceği tüm görevleri alabilir, ayrıca ad tamlamalarında belirten olabilirler (Şimşek, 1987:255). Araştırmacı, masterlarla kurulan yan tümcelerinin işlevlerini şu şekilde sıralamıştır: a- Özne Görevinde Eylemlik Tümceciği, b- Nesne Görevinde Eylemlik Tümceciği, c- Dolaylı Tümleç Görevinde Eylemlik Tümceciği, ç- Yüklem Görevinde Eylemlik Tümceciği, d- Belirten Görevinde Eylemlik Tümceciği.

Şimşek (1987:258), ortaçlara dayalı girişik tümceler konusunda öncelikle ortacın tanımını yapmıştır. Buna göre “Eylem tabanlarından *-dik/-diği, -ecek/-eceği, -en, -isi, -ici, -miş, (r/-mez* ekleriyle türetilen eylemsilere ortaç denir.” Ortaçlar, eylem çekimine girmezler. Ancak aldıkları eklerden dolayı zaman kavramı taşırlar. Ortaçlarla kurulan yan tümcelere ortaç tümceciği denir. Araştırmacı, ortaçlarla kurulan yan tümcelerinin işlevlerini şu şekilde sıralamıştır: a- Önad Görevinde Ortaç Tümceciği, b- Özne Görevinde Ortaç Tümceciği, c- Nesne Görevinde Ortaç Tümceciği, ç- Dolaylı Tümleç Görevinde Ortaç Tümceciği, d- Yüklem Görevinde Ortaç Tümceciği, e- Belirten Görevinde Ortaç Tümceciği.

Şimşek (1987:266), ulaçlara dayalı girişik tümceler konusunda öncelikle ulacın tanımını ve açıklamasını yapmıştır. Buna göre Türkçede ulaçlar master ya da ortaç eklerinin uzatılmasıyla oluşturulan eklerle türetilir: *-meden, -mekle, -meksizin, -dikçe, -eceğine* gibi. Bunun yanında doğrudan doğruya ulaç eki olarak ortaya çıkmış ulaç ekleri de vardır: *-e, -erek, -ince, -ken* gibi. Birtakım ulaç ekleri ise masterlarla ortaçların doğrudan ya da uzatılarak ilgeçlere bağlanması sonucu ortaya çıkmıştır: *-mek için, -diği gibi, -eceği kadar, -diği hâlde* gibi.

Şimşek (1987:266), ulaçlarla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “İşlev yönünden ulaç, özne-tümleç alıp oluşturduğu yantümceciği *belirteç* olarak baştümceye (ya da başka

bir yantümceciğe) bağlayan çok işlevli dil birimidir. Gerçekten ulaçlar, üç işlevli sözcüklerdir; hem eylem, hem bağlaç, hem de belirteç özelliği taşırlar.” Araştırmacıya göre ulaçla kurulan yan tümceye ulaç tümceciği denir. Bu yan tümceler bağlandıkları yüklem anlamını değişik yönlerden etkilerler. Kimileri durum, kimileri zaman, kimileri neden kavramı taşır. Kimi ulaçlı yan tümceler yargıları karşılaştırmaya yarar. Araştırmacı, buradan yola çıkarak ulaçlarla kurulan yan tümceleri işlevlerine göre gruplandırmıştır: a- Ulama Tümceciği, b- Karşıtlama Tümceciği, c- Durum Tümceciği, ç- Zaman Tümceciği, ça- İzleme Tümceciği, çb- Vakitleme Tümceciği, çc- Eşzaman Tümceciği, çç- Başlama Tümceciği, çd- Bitim Tümceciği, çe- Öncelik Tümceciği, çf- Sonralık Tümceciği, d- Karşılaştırma Tümceciği, e- Üsteleme Tümceciği, f- Nedenlik Tümceciği, g- Amaç Tümceciği, h- Ulaçtan Koşul Tümceciği.

Ediskun (1992:382), girişik birleşik tümceleri yan tümcelerle kurulan birleşik tümcelere dâhil etmiş ve şu şekilde tanımlamıştır: “Girişik cümle, yan cümleciği temel ya da başka bir yan cümleciğin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci, edat tümleci ya da bu cümleciklerin öğelerinin niteleyeni, belirteni olan bir bileşik cümledir.” Araştırmacıya göre bir girişik birleşik tümcede yan tümce, temel tümcenin ya da bir başka yan tümcenin öznesi, öznesinin belirteni, öznesinin sıfatı, belirtili nesnesi, belirtili nesnesinin belirteni, belirtili nesnesinin sıfatı, belirtisiz nesnesi, dolaylı tümleci, dolaylı tümlecinin belirteni, dolaylı tümlecinin sıfatı olabilir. Girişik tümceler, durum ya da tarz bildiren, zaman bildiren, kıyaslama yapan, sebep bildiren yan tümcelerle kurulabilir (Ediskun, 1992:384).

Banguoğlu (2000:562), girişik birleşik tümceyi “Karmaşık Birleşik Cümle” başlığı altında ele almış ve açıklamıştır. Araştırmacıya göre, girişik birleşik tümceler, bir temel tümce ile onun öğelerinden biri olan ya da bu öğelerden birinin içinde yer alan bir

yan tümcenin birleşmesiyle oluşur. Yan tümce ve temel tümce birbirlerini anlamca tamamlar ve birleşik tümce kurarlar. Yan tümce­lerin yük­lemleri eylemsiler olduğuna göre girişik birleşik tümce­ler eylemsi türlerine göre adlandırılır: 1- adfiil cümlesi, 2- sıfatfiil cümlesi, 3- zarffiil cümlesi.

Banguoğlu (2000:562), adfiil cümlesini şu şekilde tanımlamıştır: “Karmaşık cümlede iç­cüm­lenin yüklemi bir adfiil olursa bu birleşik cümleye *birleşik adfiil cümlesi* (phrase composée substantive) deriz.” Araştırmacıya göre, bu tümce­lerde, iç­cüm­le bir ad hükmündedir ve temel tümce içerisinde bir adın alabileceği her türlü görevi yük­lenebilir. Adeylem tümce­leri, kullanılışlarına göre şöyle sınıflandırılmıştır: 1- Adfiil Kimse Cümlesi, 2- Adfiil Yüklem Cümlesi, 3- Adfiil Nesne Cümlesi, 4- Adfiil İsimleme Cümlesi, 5- Adfiil Belirtme Cümlesi.

Adfiil kimse cümlesi, “iç­cüm­lede adfiilin kim haliyle baş­cüm­lenin kimsesi olması” durumunda oluşur (Banguoğlu, 2000:562). Adeylem yalın hâlde kullanılabil­ceği gibi, iyelik eki almış hâlde de kullanılabilir (Banguoğlu, 2000:563). Banguoğlu (2000:564), adfiil yüklem cümlesini şöyle tanımlamıştır:

Baş­cüm­le bir isim cümlesi olacaksa iç­cüm­le baş­cüm­lenin yüklem ismi işleyişini alabilir. Burada adfiil yalın haliyle bulunabileceği gibi iyelik ve çekim ekleri de almış olabilir. Fakat kuralca cevher fiili ekleri alıp (*bil-me-m-den-dir*) bitmiş fiil haline gelir. Böylece baş­cüm­lenin yüklemiyle iç­cüm­lenin yüklemi aynı kelimedede birleşmiş olur. Buna *adfiil yüklem cümlesi* (proposition substantive prédicat) deriz.

Adfiil yüklem cümleleri, ekeylem kullanılmaksızın da kurulabilir. Böyle durumlarda da bu sözcük temel tümcenin ve yan tümcenin aynı zamanda yüklemi olma özelliğini korur. Adfiil yüklem cümlelerinde, ortak olan bu tek yüklem, iyelik ekleri alarak yan tümcenin öznesine ipucu olabilir. Bu ipucu, yan tümcenin başka öğelerinde olabileceği gibi doğrudan doğruya özne olan ad veya kişi zamiri de mastarla bir belirtili isim tamlaması hâline getirilmiş olabilir (Banguoğlu, 2000:564).

Banguoğlu (2000:564), adfiil nesne cümlesini şöyle tanımlamıştır: “İçcümle adfiilin kimi ve kim halleriyle başcümlelerin nesnesi olmuşsa bu karmaşık cümleye *adfiil nesne cümlesi* (proposition substantive objet) deriz.” Bu tür tümcelerde, mastar iyelik ekleri de almış olabilir. Bunlar, yan tümcenin öznesine ipucu verirler (Banguoğlu, 2000:565).

Banguoğlu (2000:565), adfiil isimleme cümlesini ise şöyle tanımlamıştır: “İçcümle adfiilin belli çekim halleriyle başcümlede isimleme işleyişini alabilir. Bu türlü karmaşık cümleye *adfiil isimleme cümlesi* (proposition substantive du nominal) deriz.” Bu tür tümcelerde de, mastar iyelik ekleri de almış olabilir. Bunlar, yan tümcenin öznesine ipucu verirler. Araştırmacıya göre, bir yan tümce, temel tümcenin belirtme öbeği olan öğelerinin birinin içinde bir adın yerini alabilir. Bu yan tümce, çoğunlukla temel tümcede özne ya da nesne olacak belirtili ad tamlamasına katılan işleyişindedir. Bu tür tümcelere *adfiil belirtme cümlesi* (proposition substantive de déterminanat) denir. Yüklemi mastar olan bir yan tümce, adın yerini tutar. Yani iyelik eki gibi çeşitli ekler alabilir (Banguoğlu, 2000:566).

Banguoğlu (2000:566), sıfatfiil cümlesini şu şekilde tanımlamıştır: “Karmaşık cümlede içcümlelerin yüklemi bir sıfatfiil olursa bu birleşik cümleye *birleşik sıfatfiil cümlesi* (phrase composée adjective) deriz.” Bu tür tümcelerde, yan tümce sıfat görevindedir ve temel tümce içinde bir sıfatın yüklenebileceği her görevi alır. Ancak sıfatlarda olduğu gibi bu tür tümceler de ad olarak kullanılabilirliğinden bir adın alacağı işleyişte de görülebilir. Bu tür tümcelerin üç türlü işleyişi vardır: 1- Sıfatsız Sıfatfiil Cümlesi, 2- Zamirli Sıfatfiil Cümlesi, 3- Adfiilli Sıfatfiil Cümlesi.

Üç zamana ait ortaçlarla yapılmış yan tümcelerin tamamı temel tümcede bir sıfatın yerini tutmak üzere kullanılır. Araştırmacı, bu tür tümceleri *sıfatsız sıfatfiil cümlesi*

(proposition adjective qualificative) olarak adlandırmıştır. Bu ortaçlar, kullanılıştta farklılıklar gösterirler. Örneğin, *-dik* geçmiş zaman ortaçları yalnız iyelik eki almış olarak kullanılırlar. *-ecek* gelecek zaman ortaçları ise yalın ve iyelik ekli hâleriyle, diğer ortaçlar da yalnız yalın hâleriyle kullanılırlar (Banguoğlu, 2000:567). Bu tür tümcelerde ortaçlar yalın hâleriyle temel tümcede türlü adlara sıfat olurlar. Ortaçların iyelik eki almış hâleri ise yalnız *-dik* ve *-ecek* ekli ortaçlarda görülür. Yükleme bir ortaç olan yan tümce, doğrudan doğruya temel tümcenin öğelerinden birinin yerini tutmaz. Ancak onlardan birine sıfat olur. Böylece meydana gelen sıfat tamlaması, tümcede çeşitli öğelerin yerini almış olur (Banguoğlu, 2000:568).

Banguoğlu (2000:568), zamirli sıfatfiil cümlesini şöyle tanımlamıştır: “Üç zamana ait sıfatfiillerle yapılmış içcümlelerin hepsini başcümlede bir zamirin yerini tutmak üzere kullanırız. Bunlara da *zamirli sıfatfiil cümlesi* (proposition adjective pronominale) deriz.” Bu açıklamaya göre, bu ortaçlar artık bir ada sıfat olmazlar. Bunlar doğrudan doğruya bir ad gibi temel tümcede öğelerden birinin yerini alırlar. Ayrıca tümcenin ögesi olan bir belirtme öbeği içinde bir ad işleyişinde de görülebilirler. Yani zamirli sıfatfiil cümlelerinde ortaçlar yalın hâleriyle ya da iyelik eki almış olarak temel tümcenin öğelerinden birinin yerini alırlar ya da bir belirtme öbeğine girerler (Banguoğlu, 2000:568-569).

Adfiilî sıfatfiil cümlelerinde, *-dik* geçmiş ve *-ecek* gelecek zaman ortaçlarıyla yapılan yan tümceler ad yerine kullanıldıklarında bir kılış adı da olabilirler. Bunlar, iyelik ekleri almış mastar tümcesine denk anlamda karmaşık tümceler kurarlar. Bu tür tümcelere *adfiilî sıfatfiil cümlesi* (proposition adjective nominale) denir. Mastar tümcesinden farklı olarak bu tümcelerde yan tümcenin yüklemi zaman kavramı taşır ve kullanılıştta iki zamana

ayrılır. *-dik* ve *-ecek* ortaç ekleri ile kurulan tümcelerde yan tümce ortacın çeşitli çekim hâlleriyle bir adı temel tümcede alacağı tüm işleyişleri alabilir (Banguoğlu, 2000:570).

Banguoğlu (2000:571), zarffiil cümlesini şu şekilde tanımlamıştır: “Karmaşık cümlede i cümlenin yüklemi bir zarf fiil olursa bu birleşik cümleye birleşik zarffiil cümlesi (phrase composée adverbiale) adını veriyoruz.” Bu tür tümcelerde yan tümce, tamamıyla bir zarf hükmündedir ve temel tümce içerisinde bir zarfın alabileceği bütün işleyişleri alır. Zarf hükmündeki bir yan tümce, diğer basit zarflarda da olduğu gibi iki türlü kullanılır. Bu kullanıma göre de temel tümce içindeki yeri ve anlatımı değişir. Bu kullanımlardan ilki, yan tümcenin temel tümcenin yüklemine doğrudan doğruya zarf olması hâlidir. İkincisi ise yan tümcenin temel tümcede bir öge olarak zarfın yerini almasıdır.

Banguoğlu (2000:572), zarffiil cümlesini şu şekilde sınıflandırmıştır: 1- Yanyana Zarffiil Cümlesi, 2- Altalta Zarffiil Cümlesi. Bir karmaşık tümcede yargılardan her ikisi anlamca bağımsız olur ve iki yargı arasında sadece bir yan yanalık ilişkisi kurmuş bulunursa buna *yanyana zarffiil cümlesi* (proposition adverbiale coordonnée) denir. Araştırmacı, bu tür tümceleri şu şekilde sınıflamıştır: a- Ulama Cümlesi, b- Karşıtlama Cümlesi, c- steleme Cümlesi. Bir temel tümceyle anlamca gerçekleşmesi ona bağlı görünen bir yan tümceden, yani alt alta iki yargıdan meydana gelen zarf fiil tümcesine *altalta zarffiil cümlesi* (proposition adverbiale subordonnée) denir. Araştırmacı, bu tür tümceleri şu şekilde sınıflamıştır: a- Hal Cümlesi, b- Zaman Cümlesi, b.1- İzleme Cümlesi, b.2- Vakitleme Cümlesi, b.3- Eşzaman Cümlesi, b.4- Başlangıç Cümlesi, b.5- Bitim Cümlesi, b.6- ncelik Cümlesi, b.7- Sonralık Cümlesi, c- Karşılaştırma Cümlesi, c.1- Gerçek Karşılaştırma Cümlesi, c.2- Tutmaca Karşılaştırma Cümlesi, d- Sebep Cümlesi, e- Sonuç Cümlesi, f- Amaç Cümlesi, g- şart Cümlesi.

Güneş (2001:346), girişik birleşik tümcelerde sıfat-fiil grubuna dönüşen bir bağımsız tümcenin, bir temel tümcenin unsurlarından birinin sıfatı konumuna geçebileceğini ifade etmiştir. Bu tür tümcelerde sıfat-fiil grupları temel tümcenin yapısıyla iyice kaynaşır. Bu sebeple birden fazla yükleme olayı gerçekleşir.

Bilgin (2002:530), girişik birleşik tümceleri “Yan Tümcelerle Kurulan Bileşik Tümceler” başlığı altında ele almış ve şu şekilde tanımlamıştır: “Yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümcelere girişik bileşik tümce denir.” Araştırmacı, bu tanımdan sonra kaynak belirterek alıntılıdığı tümcelerle konuya dair örnekler vermiştir. Ayrıca bu örneklerin her birini açıklamıştır.

Delice (2003:143), girişik birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Bünyesine aldığı fiilimsi ve şart ekiyle cümlenin herhangi bir unsuruna yahut cümle içinde bir kelime türüne dönüştürülmüş cümleleri -yan cümle ve iç cümle yapısında yargıları- barındıran birleşik cümle türüdür.” Araştırmacı, girişik birleşik tümceyi dört başlıkta ele almıştır: 1- Yan Cümlesi İsim-Fiil Öbeğinden Oluşan Girişik Birleşik Cümle, 2- Yan Cümlesi Sıfat-Fiil Öbeğinden Oluşan Girişik Birleşik Cümle, 3- Yan Cümlesi Zarf-Fiil Öbeğinden Oluşan Girişik Birleşik Cümle, 4- Yan Cümlesi Şart Öbeğinden Oluşan Girişik Birleşik Cümle.

Delice (2003:143), bünyesinde isim-fiil öbeği barındıran tümceleri “Yan Cümlesi İsim-Fiil Öbeğinden Oluşan Girişik Birleşik Cümle” başlığı altında ele almıştır. Bu tür birleşik tümcelerde, mastar eki bir tümceyi başka bir tümcenin öznesi, nesnesi, zarf tümleci ve yüklemi hâline getirir. Aynı ek, bir tümceyi temel tümce içinde herhangi bir sözcük türüne de dönüştürebilir.

Bünyesinde sıfat-fiil öbeği barındıran tümceler ise “Yan Cümlesi Sıfat-Fiil Öbeğinden Oluşan Girişik Birleşik Cümle” başlığı altında ele alınmıştır. Bu tür tümcelerde

sıfat-fiil öbeğinden kurulmuş bir yan tümce bulunur. Ortaç eki, kendine bağlı unsurlarla bir tümcenin yöneticisi olan eyleme gelerek onu başka bir tümcenin herhangi bir ögesine ya da bir sözcük türüne dönüştürür. Bu ek, üzerine bir ad çekim eki aldığında işlev itibarıyla mastar eki görevi görür. Yan tümcesi sıfat-fiil öbeği olan tümcelerde, sıfatı sıfat- fiil öbeğinden oluşan sıfat tamlamalarının ad unsuru kullanılmayabilir. Bu durumda, ortaçlı yan tümce zamir göreviyle kullanılır ve temel tümcenin öznesi veya nesnesi olur. Bu tür eksilteli kullanımlarda ad unsurunun üzerindeki ekler ortaç ekinin üzerine gelerek ortacı temel tümcenin adlarla oluşturulan başka bir ögesine dönüştürebilir (Delice, 2003:144).

Delice (2003:144), bünyesinde zarf-fiil öbeği barındıran tümceleri “Yan Cümlesi Zarf-Fiil Öbeğinden Oluşan Girişik Birleşik Cümle” başlığı altında ele almıştır. Bu tür tümcelerin yan tümceleri ulaç barındırır. Ulaç eki, eylem ve ona bağlı olan öğeleri temel tümcenin zaman, sebep ve durum gibi özelliklerini tamamlayan zarf tümlecisi olarak kullanılmalarını sağlar. Ulaç eklerinden olan *-p* her zaman zarf-fiil öbeği yapmaz. Bu ek kimi zaman iki ayrı tümceyi birbirine “ve” bağlacı işleviyle bağlamak için kullanılır. Böyle durumlarda, zarf-fiil öbeği yerine bağ-fiilli sıralı tümce ortaya çıkar. Bazı durumlarda ise bu ek, eylem öbeği içinde asıl eyleme kılınış ilgisi katmak üzere yardımcı eylemle bütünleşmiş olarak bulunur. Bu tür kullanımlarda da girişik birleşik tümce yapısı ortaya çıkmaz.

Delice (2003:144), şartlı birleşik tümceleri “Yan Cümlesi Şart Öbeğinden Oluşan Girişik Birleşik Cümle” başlığı altında girişik birleşik tümcelere dâhil ederek ele almıştır. Araştırmacının bu hususla ilgili açıklamaları, şartlı birleşik tümce başlığı altında ele alınacaktır.

Ulaş (2003:40), girişik birleşik tümceleri “yan yargısı eylemsi ile kurulmuş tümce” olarak adlandırmış ve çeşitli örnekler vermiştir. Araştırmacı, bu tür tümcelerde ne

kadar eylemsi varsa o kadar yan tümce bulunduğunu ifade etmiştir. Eylemsilerin oluşturduğu söz grupları yan tümceciği meydana getirir ve bu yan tümceler, temel tümcenin bir ögesi konumundadır (Ulaş, 2003:41).

Hepçilingirler (2006:284), “Eylemsilerle Kurulan Bileşik Tümceler” başlığı altında girişik birleşik tümcelere yer vermiştir. Araştırmacı, eylemsilerle kurulan birleşik tümceleri adeylem, sıfateylem ve belirteçeylemlili yan tümcelerle kurulan birleşik tümceler olarak üç gruba ayırmıştır.

Hepçilingirler (2006:285), adeylem (Eylemlilik/Infinitive) ile kurulan birleşik tümce ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Adeylemle kurulan yan tümcecik, temel tümcenin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci olabilir.” Araştırmacı, adeylem eklerini, *-mak, -mek; -ma, -me; -ış, -iş, -uş, -üş* şeklinde sıralamıştır.

Hepçilingirler (2006:287), mastarla kurulan yan tümceciğin, ad tamlamasında tamlayan ve tamlanan görevine girdiğini ifade etmiştir. Masterlar, ad vazifesi üstlendikleri için adın girdiği bütün görevlere girebilirler. Araştırmacıya göre mastarla kurulan yan tümcecik “için, ile, gibi, kadar...” ilgeçleriyle öbek kurar ve kurduğu öbek, genellikle belirteç tümleci görevine girer. İlgeçlerin bir ada bağlanmaları gerekir. Masterlar, ad işlevi görebildiklerinden ilgeçler mastarlara bağlanabilir.

Araştırmacı, mastarların ekeylem olarak tümcede yüklem görevine girebileceğini belirtmiştir. Yani mastarla kurulan yan tümcecik, yüklem görevine girebilir. Bunun da sebebi mastarların ad işleviyle kullanılabilmesidir. Yüklemleri mastarla kurulmuş bir yan tümce olan bir birleşik tümce, eylem tümcesi gibi görünür, ama aslında ad tümcesidir (Hepçilingirler, 2006:289).

Hepçilingirler (2006:291), sıfateylem eklerini *-an, -en; -acak, -ecek; -mış, -miş, -muş, -mü; -r, -ar, -er; -dik, -dik, -duk, -dük; -maz, -mez* şeklinde sıralamış ve sıfateylem

(Ortaç/ Partisiple) ile kurulan birleşik tümce ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Sıfateylemle kurulan yan tümcecik sıfat görevine girer.” Ancak burada sıfateylemin nitelediği sözcük kendi öznesi, yani yan tümcenin öznesidir.

Hepçilingirler (2006:293), ortacın iyelik eki aldığı durumlarda yan tümceciğin öznesinin eke göre belirlendiğini ifade etmiştir. Ortacın iyelik eki almadığı durumlarda ortaçlı yan tümce, hangi sözcüğü niteliyorsa onu özne olarak alır. Ancak ortaç iyelik eki almışsa yan tümcenin öznesi bu eke göre belirlenir (Hepçilingirler, 2006:293-294).

Araştırmacı, sıfateylemlerle kurulan yan tümceler ile ilgili son olarak şu açıklamayı yapmıştır: “Sıfateylem ad aktarması yoluyla adlaşabilir. Bu durumda adın (ve adevlemin) girdiği özne, nesne, dolaylı tümleç görevlerine girer” (Hepçilingirler, 2006:295). “Bangır bangır bağırان çocuk bizi çıldırttı.” örneğinde tümceden “çocuk” sözcüğü çıkarılırsa “bağırان” sözcüğü artık sıfat olmayı sürdüremez, mastar gibi görevine devam eder ve tümcenin öznesi olur. Ad aktarması yoluyla adlaşan ortaçlar tümcede öznenin yanında nesne ya da dolaylı tümleç görevi de üstlenebilir (Hepçilingirler, 2006:295).

Hepçilingirler (2006:296), belirteçylem eklerini *-ıp, -ip; -arak, -erek; -ınca, -ince; -dikça, -dikçe; -madan, -meden; -alı, -eli; -ken* şeklinde sıralamış ve belirteçylem (Zarf-Fiil / Ulaç / Gerindium) ile kurulan birleşik tümce ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Belirteçylemle kurulan yan tümcecik, belirteç tümleci görevine girer. Belirteç, ek almadığı gibi, belirteçylem de ek almaz. Belirteçylemli yan tümcecikle temel tümce arasında ‘bağlı, sıralı’ tümcelerdeki anlam ve biçim ilişkisi vardır.” Burada araştırmacı, konuyu bir örnekle açıklamıştır. “Evi onarıp bize sattılar.” tümcesi “Evi onardılar.” ve “Evi bize sattılar.” şeklinde iki basit tümceye dönüştürülebilir. Bu iki tümce arasında biçimsel bir ilişki vardır; her iki tümcenin de öznesi (onlar) ve nesnesi (evi) aynıdır. Ayrıca

tümceler arasında bir anlam ilişkisi de mevcuttur; ev önce onarılmış, sonra satılmıştır. Yani tümceler arasında anlamca bir öncelik-sonralık ilişkisi vardır. Birbirine anlamca bağlanan tümceler arasında kurulabilecek anlam ilişkilerinden belli başlıları ise şunlardır: neden-sonuç, durum-sonuç, koşul-sonuç, amaç-sonuç, başlama zamanı-sonuç, aynı anda ayrı eylem, öncelik-sonralık (Hepçilingirler, 2006:297).

Yukarıda girişik birleşik tümceyi kabul eden ve kitaplarında birleşik tümceler başlığı altında ele alarak benzer şekilde açıklayan araştırmacıların görüşleri verilmiştir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarının bazılarında girişik birleşik tümceyi birleşik tümcelere dâhil eden ancak diğer araştırmacılardan farklı açıklayan araştırmacılara rastlanmıştır. Bu kaynaklardan yalnızca bir tanesi bir dil bilgisi kitabıdır ve bu kitap Gencan (2001)'a aittir.

Gencan (2001:156), kitabında girişik birleşik tümceye “Tümcenin Öge Oluşu” başlığı altında yer vermiştir. Araştırmacı, birleşik tümce bahsinde ele aldığı temel ve yan önerme kavramlarını kullanarak konuyu açıklamıştır. Burada araştırmacının daha önce yaptığı açıklamaları hatırlamak yerinde olacaktır: “Bileşik tümceler, temel önerme ve yan önermelerden oluşur. Temel önerme, yüklemi eylem ya da ad soylu bir sözcük olan önermelerdir. Yan önerme ise eylemsilerle ve koşullu (şartlı) eylemlerle kurulan önermedir. Yan önermeler, ad eylemlerle, ortaçlarla, belirtme ortaçlarıyla, bağlama ulacıyla, durum ulaçlarıyla, artçıl ulaçlarla, belirtme ve zaman ulaçlarıyla, nedenlik ulacıyla, koşul önermesiyle kurulur” (Gencan, 2001:155-156).

Gencan (2001:156), girişik birleşik tümceyi, yan önermeleri temel önermeye özne, nesne, tümleç olan ya da bu öğelerden birini tümleyen birleşik tümce şeklinde tanımlamıştır. Araştırmacıya göre bağımsızlaşmış tümceler de söz içine girer ve temel önermenin öğelerinden biri olur. Ayrıca ara önerme ya da arasözle kurulan birleşik

tümceler de girişik birleşik tümcedir. Yani girişik birleşik tümceler, tümce arasına giren ve öge olmayan ara önerme ya da arasözlerle de kurulur (Gencan, 2001:157). Araştırmacı, bu hususta girişik birleşik tümceyi birleşik tümcenin bir türü sayan dilcilerden ayrılmaktadır.

Gencan (2001:159), girişik birleşik tümcelerin yan önermelerle kurulduğunu belirtmiş ve yan önermelerin görevlerini ayrı bir başlık altında ele almıştır. Yan önermeler, eylemsilerinin çeşitlerine göre türlü görevlerde kullanılır. Buna göre yan önermeler, üç başlık altında toplanmıştır: 1- Adeylemlerle Kurulan Önermeler, 2- Ortaçlarla Kurulan Önermeler, 3- Ulaçlarla Kurulan Önermeler.

Gencan (2001:159), “Adeylemlerle Kurulan Önermeler”in birer ad gibi özne, nesne, tümleç olarak temel önermenin ögelerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Bunlar, temel önermenin ögelerinden birini de tümleyebilir. Ayrıca adeylemler, kurdukları önermelerle birlikte tümlenen de olabilirler (Gencan, 2001:160).

Gencan (2001:160), “Ortaçlarla Kurulan Önermeler”in sıfat gibi temel önermenin ögelerinden birini tümlediğini, temel önermenin öznesini, nesnesini ya da tümlecini nitelediğini belirtmiştir. Bunun yanında adlaşmış ortaçlar, kurdukları önermelerle temel önermeye özne, nesne, tümleç olabilirler; yine bu önermelerle ad takımlarına girerler. Araştırmacı, ortaçlarla kurulan önermelerin niteleme işlevinin yanında belirtme işleviyle de kullanılabileceğini ifade etmiştir. Buna göre -diği ve -eceği ortaç ekleriyle oluşturulan belirtme ortaçları, kendilerinden sonra gelen önermelerin ögelerinden birini belirterek tamlarlar. Başka bir deyişle, sonraki önermenin öznesine, nesnesine, tümlecine belirtme sıfatı olurlar.

Gencan (2001:161-162), “Ulaçlarla Kurulan Önermeler”i dört başlık altında ele almıştır: 1- Bağlama Ulaçıyla Kurulan Önermeler, 2- Durum Ulaçlarıyla Kurulan

Önermeler, 3- Artçıl Ulaç, Bitirme ve Zaman Ulaçları, 4- Nedenlik Ulacıyla Kurulan Önerme.

Bağlama ulacıyla kurulan önermeler, anlam bakımından bağımsız önermelere benzerle ve tümleyici değillerdir. Ancak bunların yüklemi bağımsız önermelerinki gibi çekimli eylem değil, eylemsi olur. Ayrıca, bağımsız önermeler bağlaçlarla, virgül, noktalı virgül gibi noktalama işaretleriyle bağlanırken; bunlarda bağlama görevini *-ip* eki yapar. Burada dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri, bağlama ulacının kendisinden hemen sonra gelen eylemle deyim biçiminde öbekleşmesi durumunda ayrı bir önerme kurmuş sayılamayacağıdır (Gencan, 2001:161). Durum ulaçlarıyla kurulan önermeler, kendilerinden sonra gelen yüklem görevindeki eylemin ya da eylemsinin durumunu bildirirler. Yani belirteç görevindedirler (Gencan, 2001:161-162). Artçıl ulaç, bitirme ve zaman ulaçları, kurdukları önermelerle kendilerinden sonra gelen yüklem görevindeki eylemin ya da eylemsinin oluş zamanlarını, birer yönden belirterek belirteç olur. Nedenlik ulacıyla kurulan önerme, kendisinden sonra gelen yüklem yapılaş ve oluşundaki nedeni belirten bir tümleç görevindedir (Gencan, 2001:162).

Yukarıda kitaplarında girişik birleşik tümceyi kabul ederek birleşik tümce sınıflandırması içinde ele alan ve benzer ya da farklı şekillerde açıklayan araştırmacıların görüşleri verilmiştir. Bu tezde yalnızca dil bilgisi kitaplarında değil, incelenen makalelerin bazılarında da girişik birleşik tümcenin varlığının kabul edildiği görülmüştür. Makalelerinde girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılar Dizdaroğlu (1976), Tiken (1997) ve Koç (2002)'tur.

Dizdaroğlu (1976:457-458), makalesinde Mazhar Kükey'in "Bir Sözdizimi Kitabı" adlı kitabını ele almıştır. Araştırmacı, bu makalede, eserden yola çıkarak girişik birleşik tümce ile ilgili görüşlerini ifade etmiştir. Dilci, girişik birleşik tümceleri kabul

etmekle birlikte içerisinde eylemsi bulunan tüm tümcelerin girişik birleşik tümce olarak kabul edilmesine karşı çıkmaktadır.

Araştırmacı, bu konudaki açıklamalarını “Çerkeş önünde kağnılarla cephane taşıyan bir kadın kafilesine rastlamıştık.” tümcesi üzerinden yapmıştır. Tümcedeki *taşıyan* ortacı dolaylı tümleç içerisinde herhangi bir sözcüktür, diğer sözcüklerden farkı yoktur. Ayrıca yüklemle doğrudan bir ilintisi yoktur, yüklemi etkilememektedir. Bu sözcük, tümcede sıfat görevindedir, yani bir yan yargı bildirmemektedir. Bu durumda ortaç özelliğini yitirmiştir. Dizdaroğlu (1976:458) , tamlamalar ve sözcük öbeklerinin birer kalıp olduklarını ve bölünemeyeceklerini belirtmiştir. Bu sebeple bir öbek içinde yer alan *taşıyan* ortacı bağımsız olarak düşünülemez. Araştırmacı, tüm bu nedenlerle yukarıdaki tümcenin birleşik değil, yalın bir tümce olduğunu ifade etmiştir. Öyleyse içerisinde eylemsi bulunan her tümce girişik birleşik tümce değildir.

Dizdaroğlu (1976:458), girişik birleşik tümcenin tanımını ise şu şekilde yapmıştır: “Yantümcesi temel tümceye özne, nesne, tümleç olan tümce türüne girişik bileşik tümce denir.” Kısaca, bir yan tümcenin bir diğer yan tümceyi tamlaması ya da nitelemesi, temel tümcenin yapısını etkilemez. Ancak yan tümce temel tümceyi etkilerse tümce o zaman birleşik tümceye dönüşür.

Tiken (1997:427), makalesinde, birleşik tümceyi ve girişik birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Birden fazla hükmü birleştiren cümleye birleşik cümle denir. Birleşik cümlelerin, en az iki cümleden oluşunu tümleme birleşik cümle; en az bir cümle ile bir cümlemsiden oluşunu da girişik birleşik cümledir.” Araştırmacı, bu tanımda temel ve yardımcı tümceye yer vermemiştir. Bunun nedeni ise bazı durumlarda temel ve yardımcı tümceyi belirlemenin mümkün olmayışıdır. Bir diğer ve asıl sebebi ise, tümcemsilerin de ana

tümce yerinde bulunabilmeleri, dolayısıyla temel tümce olmalarıdır. Tiken (1997:427), bu hususu şu şekilde açıklamıştır:

“Anlaşılmaktadır ki sürekli çalışıyor” cümlesi, tümlemedir. Bu, iki şekilde girişik olarak ifade edilir: a) “Sürekli çalıştığı anlaşılmaktadır”; b) “Anlaşılabacağı üzere/gibi sürekli çalışıyor”. Birincisinde ana cümle sonda olup cümlesi ona özne olarak bağlıdır. İkincisinde ise başta yer alan birleşik ulama zarf-fiili “anlaşıldığı üzere” yahut “anlaşıldığı gibi”, ana cümlesi olup (tıpkı tümleme şeklindeki “anlaşılmaktadır”ın ana cümle olması gibi) sondaki cümle bunlara özne olarak bağlıdır.

Tiken (1997:428)’e göre tümcemsî olmadan birleşik tümce kurulur; fakat tümce olmadan tümcemsîlerle birleşik tümce kurulamaz, sadece grup oluşturulur. Çekimli eylemle, dolayısıyla bir tümceyle yan yana bağlantılı bir ulama ulacı tümcemsî bile yalnız başına sadece bir ulaştır yahut ulaç tümcemsî grubudur. Bir yerde ulama ulaç tümcemsî oluşturduğu hâlde başka bir yerde eyleme zarf olarak bağlı bir ulaç tümcemsî teşkil edebilir. Araştırmacı, bu hususu şu şekilde örneklendirmiştir:

Mesela “koşup oynadı” derken “koşup”, “koştı” demek olup ulama zarf-fiilidir ve ulama zarf-fiili cümlemsî teşkil etmektedir (tabii “oynadı” ile teşkil ettikleri girişik birleşik cümle de “ulamalı cümle”dir); fakat “koşup gitti” derken “koşup”, “koşmak suretiyle” demek olup sadece zarf-fiildir ve sadece zarf-fiil cümlemsî teşkil etmektedir. (Ulama zarf-fiillerinin isim-fiil, sıfat fiil ve kendi türlerinden olmayan zarf-fiillerle “ulamalı grup” teşkil ettiklerini de yeniden belirtelim.)

Koç (2002:431), makalesinde, girişik tümce kurma hususunda asıl yükün ulaçların üzerinde olduğunu belirtmiştir. Bu konuda ikinci sırayı ortaçlar, üçüncü sırayı ise çok sınırlı sayıda da olsa adeylemler alır.

Yukarıda kitaplarında ve makalelerinde girişik birleşik tümceyi kabul ederek birleşik tümce sınıflandırması içinde ele alan ve benzer ya da farklı şekillerde açıklayan araştırmacıların görüşleri verilmiştir. Bu tezde yalnızca dil bilgisi kitaplarında ve makalelerde değil, bir doktora tezinde de girişik birleşik tümcenin varlığının kabul edildiği görülmüştür. Tezinde girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacı Gemici (1990)’dır.

Gemici (1990:164), girişik birleşik tümceyi, “girişik-birleşik fiil cümlesi” olarak adlandırmış ve şu şekilde tanımlamıştır: “Yan yargısı fiilimsilerden oluşan cümlemsiye dayanan birleşik cümle türüdür.” Gemici’ye göre, bir girişik birleşik tümcenin yapısında bir temel tümce ile, özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci, ilgeç tümleci görevinde bir veya birden fazla yan tümce bulunur. Girişik birleşik tümceler, yan tümceyi oluşturan eylemsinin türüne göre üç alt başlığa ayrılır: a- Yan yargısı fiil adından kurulan girişik cümle, b- Yan yargısı partisiplerden kurulan girişik cümle, c- Yan yargısı gerundiumlarla kurulan girişik cümle.

Yan yargısı fiil adından kurulan girişik cümlelerde, fiil adları yani mastarlar, yalın durumda, ad durum ekleri alarak, tek başlarına ya da tamlama biçiminde yan tümceleri oluştururlar. Mastarlarla kurulmuş bir yan tümcenin girişik birleşik tümce oluşturabilmesi için bu yan tümcenin temel tümcenin bir ögesi konumunda olması gereklidir. Eğer mastarlar bir sözcük öbeğinde yer alıyorsa, bunların o sözcük öbeğinin sonunda bulunmaları şarttır. Araştırmacı, girişik birleşik tümce için şöyle bir oluşum tablosu çizmiştir: *-mak/-mek, -ma/-me, -ış/-iş/-uş/-üş* fiil adlarıyla oluşan cümle ögeleri (cümlemsi) + temel cümle. Gemici (1990: 165-166), mastarlarla kurulan yan tümcelerin temel tümcenin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci olabileceğini ifade etmiştir.

Araştırmacı, burada önemli bir hususa dikkat çekmiştir. Bir tümcede, sözcüklerin herhangi birinde mastar ekinin bulunması, o tümcenin girişik birleşik tümce olmasını sağlamaz. Yani mastar olan her sözcük, yan tümce kuramaz. Bir mastarın yan tümce kurabilmesi, iki şarta bağlıdır. Mastar olan sözcük tümcede tek başına kullanılmışsa bu sözcük tümcenin bir ögesi olmalıdır. Mastar olan sözcük, tümce içinde bir sözcük öbeği içindeyse o öbeğin sonunda bulunmalıdır. Ayrıca mastarın sonda bulunduğu bu sözcük öbeği de temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunmalıdır (Gemici, 1990:167).

Gemici (1990:168), yan yargısı fiil adından kurulan girişik cümlelerden sonra yan yargısı partisiplerden kurulan girişik cümleleri ele almıştır. Araştırmacıya göre partisiplerin yani ortaçların yan tümce kurabilmeleri, yalın olarak, ad durum ekleri alarak, nesne ve dolaylı tümleç görevinde kullanılmalarına ya da bir tamlamada tamlanan olmalarına bağlıdır. Tümcenin bir ögesi konumunda bulunmayan ortaçlar bir yargı taşımazlar ve dolayısıyla yan tümce kuramazlar. Ortacın içinde bulunduğu tümce ögesi bir öbek hâlindeyse ortaç bu öbeğin sonunda bulunmalıdır (Gemici, 1990:168-169). Araştırmacı, ortaçlarla kurulan yan tümcelerin temel tümcenin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci konumunda olabileceğini ifade etmiştir (Gemici, 1990:169-170).

Gemici (1990:183), girişik birleşik tümcelerin üçüncü alt başlığı olarak verdiği yan yargısı gerundiumlarla kurulan girişik cümlelerin özelliklerini sıralamıştır. Buna göre, bir girişik birleşik tümcede aynı yapıda birden fazla gerundium yani ulaç bulunamaz. Ancak ortak yükleme sahip girişik birleşik tümcelerde aynı yapıdaki ulaçların ayrı ayrı yan tümce kurdukları görülür. Bu yan tümceler, temel tümcenin yüklemine, bazen de yükleme birlikte başka tümce ögelerini de ortak kullanırlar. Araştırmacıya göre, bu durumun sebebi dilin tekrardan hoşlanmayan yapısıdır.

Yan yargısı gerundiumlarla kurulan girişik cümlelerde aynı türde birden fazla ulaç bulunamaz, ancak aynı yapıda birden fazla ulaç bulunabilir. Bu ulaçların kurdukları yan tümcelerin her biri, temel tümcenin yüklemine farklı yönlerden etkiler. Bu yan tümceler ayrı ayrı temel tümcenin zarf tümleci olurlar (Gemici, 1990:184). Ancak böyle bir durumda da tümcede bulunan ulaç sayısı kadar yan tümce olduğu söylenemez. Çünkü tümcede yer alan ulaçlardan bazıları tümcenin ögesi olan bir sözcük öbeğinin son sözcüğü olarak bir yan tümce kurabilir, ancak bu ulaçlardan bazıları tümcenin zarf tümlecinin kendi içindeki zarf tümlecidir. Yani bir yan tümce kuramaz (Gemici, 1990:186).

Gemici (1990:184)'ye göre bir tümcede yer alan her ulaç her zaman yan tümce kuramaz. Kimi tümcelerde, ulacın başka bir yan tümcenin zarf tümleci olduğu görülür. bek hlindeki bir tümce ögesinin son sözcüğü olmayan bir ulacın yan tümce kurması mümkün değildir.

Yukarıda girişik birleşik tümceyi birleşik tümcenin bir türü olarak kabul eden araştırmacıların kitap, makalele ve tezlerinde ortaya koydukları benzer ve farklı görüşleri verilmiştir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kitaplarının bazılarında ise araştırmacıların girişik birleşik tümceyi kabul etmekle birlikte bu tümce türünü birleşik tümceye dâhil etmedikleri görülmüştür. Bu araştırmacılar, girişik birleşik tümceyi birleşik tümcelerden ayrı olarak ele almışlardır. Kitaplarında girişik birleşik tümceyi farklı bir başlık altında veren araştırmacılar Deny (1941), Hatiboğlu (1982), Koç (1990), Bozkurt (1995) ve Atabay ve diğ. (2003)'dir.

Deny (1941:521), girişik birleşik tümceleri "Cmlemsiler" başlığı altında, birleşik tümce türlerinin dışında ele almıştır. Araştırmacıya göre cmlemsiler, son sözcüğü bir eylemsi olan sözcük bekleridir. Bir sözcük öbeğinin cümlemsi olması için içinde bir eylemsi bulunması yeterli değildir. Bu eylemsi, öbeğin sonunda yer almalıdır. Araştırmacı, bir tümcede çekimli eylem olarak yüklem görevinde bulunan eylemler dışındaki tüm eylemlerin ancak eylemsi olabileceklerini ifade etmiştir. Bu eylemsiler özne ve nesne olarak cümlemsi oluşturabilirler. Bu sebeple, bu tür tümceler basit tümcelerden ayrılırlar ve "karmaşık" tümce olarak adlandırılabilirler.

Hatiboğlu (1982:153), girişik birleşik tümceyi, birleşik tümce konusuna dâhil etmemiş ve "Girişik Tümce" başlığı altında ayrıca ele almıştır. Araştırmacı, girişik tümcenin tanımını şu şekilde yapmıştır: "Girişik tümce (Osm. Mudil cümle; Fr. Phrase complxe; İng. Complex sentence; Alm. Satzgefge), bir temel tümce ile birlikte bi veya

birkeç eylemsiden kurulan tümceye denir”. Bir girişik tümcede tek bir eylemsi bulunabileceği gibi bunların ikisi ya da üçü bir arada da bulunabilir (Hatiboğlu, 1982:153-154).

Koç (1990:444), girişik birleşik tümceyi birleşik tümceden ayrı bir başlık altında ele almış ve şöyle tanımlamıştır: “Bir temel tümceyle, bir ya da birkaç tümcemsinin oluşturduğu geniş tümceye girişik tümce (Alm. Satzgefüge; Fr. phrase compléxe; İng. complex sentence) denir.” Araştırmacı, girişik tümcenin temel tümce ve tümcemi olmak üzere iki parçadan oluştuğunu belirtmiştir ve tümcemişi şu şekilde tanımlamıştır: “Bir girişik tümcede, bir eylemsi (eylemlik, ortaç ve ulaç) ile kurulan dizime tümcemi (Alm., Fr. quasi-proposition; İng. clause) denir.”

Koç (1990:447), her tümcemsinin bir yargı taşıdığını belirtmiştir. Buna bağlı olarak bir girişik tümcede birden çok yargı bulunur ve girişik tümce, çoğu kez “adlandırma” ile oluşturulur. Araştırmacı, adlandırmanın tanımını şöyle yapmıştır: “Adlandırma (Alm. Nominalisierung; Fr. nominalisation; İng. nominalisation) bir tümce yerine bir ad dizimi getirerek onu bir başka tümceye katan dönüştürümdür.”

Koç (1990:449), tümcemsinin öge olarak tümcede yer alabileceğini belirtmiştir. Bu durum adlaştırmanın doğal sonucudur. Araştırmacı, tümcemsinin öge olarak tümcede aldığı görevleri iki başlık altında toplamıştır: 1- Tümceansiden Özne, 2- Tümceansiden Tümleç.

Bozkurt (1995:222), girişik birleşik tümceleri “Kaynaşık Tümce”⁵ başlığı altında ele almıştır. Bozkurt, kaynaşık tümcelerde yan tümcenin eylemsiler aracılığı ile

⁵ *Kaynaşık tümce* terimi iç içe birleşik tümceler için de kullanıldığından bunun yerine yan tümcesi eylemsilerle kurulan birleşik tümceler için girişik *birleşik tümce* teriminin kullanılması daha uygundur.

kurulduğunu ifade etmiştir. Buna göre eylemsi ile kurulan yan tümce, temel tümce ile iyice kaynaşır. Yan tümce, temel tümcenin öğelerinden biri olur.

Bozkurt (1995:223), kaynaşık tümceleri eylemlikli tümce, ortaçlı tümce ve ulaçlı tümce olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. Eylemlikli tümcelerin yan tümcesi bir eylemlikle kurulur. Eylemlik ekleri, *-mak, -mek; -ma, -me; -ış, -iş*'tir. Eylemlikler tümcede adın üstlendiği tüm görevleri üstlenebilirler. Özne, yüklem, tümleç olabilirler. Eylemlikler, ekeylem olarak bir tümcenin yüklemi olabilir. Bozkurt (1995:227)'a göre eylemlikler adlardan farklı olarak bir devinim bildirirler. Bu sebeple eylemliklerle oluşturulan yan tümcelere kurulan tümceler birleşik tümcelerdir.

Ortaçlı tümceler, ortaçlarla kurulmuş yan tümcelerdir. Ortaçlar, eylemden dönüşmüş sıfatlardır ve bu sebeple geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman olmak üzere zaman kavramı taşırlar. Bu yönleriyle sıfatlardan ayrılırlar. Ortaçlarla oluşturulan yan tümcelere kurulan tümceler de birleşik tümcelerdir (Bozkurt, 1995:228-229).

Ulaçlı tümceler, ulaçlarla kurulmuş yan tümcelerdir. Ulaçlar, belli eklerle eylemlerden türerler. Bir zaman kavramı taşımamakla birlikte bağlama işlevi yüklenir ve durum bildirirler. Bu bağlamda zarflardan ayrılırlar. Ulaçlarla oluşturulan yan tümcelere kurulan tümceler birleşik tümcelerdir (Bozkurt, 1995:234).

Atabay ve diğ. (2003:110), girişik tümceleri, birleşik tümcelerden ayrı bir başlık olarak ele almış ve açıklamıştır. Buna göre, girişik tümce, içinde bir temel tümceyle birlikte tümcemi ya da tümcemsilerin bulunduğu bir tür bileşik tümcedir. Girişik tümce, birden çok yargı bildirir.

Araştırmacılar, tümcemsinin tanımını şu şekilde yapmıştır: “Tümcemi, eylemsiyle (ulaçla) kurulan ve kesin bir yargı bildirmeyen, ancak temel yargıyı tümleyen, görünümü tümceye benzer kuruluşlara denir.” Araştırmacılar, yalnızca ulaçlarla

oluşturulan birleşik tümceleri girişik tümce kabul etmektedir. Ortaçlar ve mastarlar tümcemsi oluşturmaz, ancak kendileri öge olur. Bir birleşik tümcede birden çok ulaç bulunabilir. Ulaçların oluşturduğu yan tümceler, içindeki ulaca göre birtakım anlam özellikleri taşır. Bu sebeple yan tümce çoğunlukla temel tümcenin belirteç tümleci görünümündedir. Kimi zaman yan tümceyle temel tümcenin ögeleri ortak olabilir (Atabay ve diğ., 2003:111).

Yukarıda görüşleri verilen araştırmacılar, kitaplarında girişik birleşik tümceyi birleşik tümcelerden ayrı olarak ele almışlar ve benzer şekilde açıklamışlardır. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kitaplarının bazılarında ise girişik birleşik tümceyi birleşik tümcelerden ayrı olarak ele almakla birlikte, yukarıdaki araştırmacılardan farklı açıklayan dilcilerin olduğu görülmüştür. Bu dilcilerin açıklamalarındaki ortak nokta ise girişik birleşik tümcelerin yalnızca eylemsili yan tümcelerle değil, iç tümcelerle de kurulabileceği görüşüdür. Bu görüşü savunan araştırmacılar Erkul (2004) ve Demir (2006)'dir.

Erkul (2004:61), girişik birleşik tümceyi “İç İçe (Girişik) Tümce”⁶ başlığı altında ele almıştır. Araştırmacıya göre girişik tümce, bir tümcenin başka bir tümcenin içine girmesiyle meydana gelir. Özellikle *bil-*, *gör-*, *görün-*, *say-*, *sayıl-*, *zannet-*, *hisset-*, *fark et-*, *duy-*, *işit-*, *um-* gibi eylemler, bir tümceyi içerisine alan tümceler oluşturan eylemlerdir. Araştırmacıya göre bu tür tümcelerde temel tümcenin içerisine giren yan tümce, temel tümcenin bir unsuru ya da içerisinde bulunduğu tümcede ad unsuru durumundadır.

Demir (2006:246), girişik tümceleri birleşik tümcelerden ayrı bir başlık altında ele almıştır. Araştırmacı, girişik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Bir temel cümle ile

⁶ *İç içe birleşik tümce* ve *girişik birleşik tümce*, birleşik tümcenin farklı unsurlarıdır. Bu çalışmada iç içe birleşik tümcelere ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

eylemsiyle kurulmuş bir veya birkaç yancümlecilerin ya da bir cümle içinde ad gibi kullanılmış bağımsız bir cümlenin birlikte oluşturdukları cümleye girişik cümle denir.” Dilci, birleşik tümce ile girişik tümcenin birbirlerine çok benzediğini ifade etmiştir. Bunlar arasındaki fark, birleşik tümcede yan tümcenin çekimli bir eylemle, girişik tümcede ise yan tümcenin bir eylemsiyle kurulmuş olmasıdır. Demir (2006:246), girişik tümceyi şu iki başlığa ayırmıştır: 1- Yancümlecikle Kurulan Girişik Cümle, 2- Bağımsız Cümleyle Kurulan Girişik Cümle⁷.

Demir (2006:246), “Yancümlecikle Kurulan Girişik Cümle” başlığı altında öncelikle yan tümcenin tanımını yapmıştır. Bu tanım şu şekildedir: “Tek başına bir yargı bildirmeyen, temel yargıyı bir sonuca bağlayan eylemsiyle kurulan cümleciklerdir.” Araştırmacı, yan tümcenin yüklemine bir eylemsi olduğunu ifade etmiştir. Bu tür girişik tümcelerde tek bir yan tümce bulunabileceği gibi, aynı ya da farklı türden eylemsiyle kurulmuş birden çok yan tümce de bulunabilir.

Bir mastarla ya da ad öbeğiyle kurulan yan tümceler, temel tümcenin öznesi, sözde öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci olabilirler. Ayrıca bunlar, bir ilgeçle öbekleşerek temel tümcenin zarf tümleci görevini görebilirler. Mastarlarla kurulan yan tümceler, temel tümcenin öğelerinden biri olurlar (Demir, 2006:247-248). Ortaçlarla kurulan yan tümceler, temel tümcenin öğelerinden birinin sıfatı olarak o ögeyi nitelerler. Ayrıca adlaşmış ortaçlar, tek başlarına ya da tamlayıcılarıyla birlikte temel tümcenin öğelerinden biri olurlar (Demir, 2006:248-249). Bu adlaşmış ortaçlar, kurdukları yan tümcelerle ad tamlamalarına girerler ve bunlar da temel tümcenin bir ögesi olurlar (Demir, 2006:250).

⁷ Tufan Demir’in bağımsız cümleyle kurulan girişik cümlelere ilişkin verdiği bilgiler, “İç İçe Birleşik Tümce” konusunda ele alınmıştır.

Demir (2006:250), ulaçlarla kurulan yan tümceleri beş başlık altında ele almıştır: 1- Bağlama Ulaçları İle Kurulan Yancümlecikler, 2- Durum Ulaçlarıyla Kurulan Yancümlecikler, 3- Zaman Ulaçlarıyla Kurulan Yancümlecikler, 4- Neden Ulaçlarıyla Kurulan Yancümlecikler, 5- Karşılaştırma Ulaçlarıyla Kurulan Yancümlecikler.

Bağlama ulaçları ile kurulan yan tümceler *-ip* ulaç ekiyle oluşturulur. Bu ekle oluşturulan ulaçlar, kendilerinden sonra gelen eylem ya da eylemsiyle eşittir ve kurdukları yan tümceler bağımsız yargılara benzer. Ancak bağlama ulaçları kendisinden sonra gelen eylemle deyimleşmişse yan tümce kuramaz (Demir, 2006:250). Durum ulaçları ile kurulan yan tümceler ise kendilerinden sonra gelen yan tümcenin veya temel tümcenin durumunu belirten zarf konumundadır. Zaman ulaçları ile kurulan yan tümceler de benzer şekilde zamanı belirten zarf tümlecisi olur. Neden ulaçları ile kurulan yan tümceler, kendilerinden sonra gelen yüklem için nedenini belirten zarf tümlecisi işlevini yüklenir (Demir, 2006:250-251). Karşılaştırma ulaçları ile kurulan yan tümceler ise kendilerinden sonra gelen yüklemi durum veya nicelik yönünden tamamlayan zarf tümlecisi olur (Demir, 2006:252).

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarının bazılarında girişik birleşik tümcenin varlığının kabul edilmediği görülmüştür. Bu kaynaklarda girişik birleşik tümce türünü kabul etmeyen araştırmacılar Korkmaz (1996), Sezer (2007), Karahan (2008), Kulmaganbetova (2008), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'dır.

Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen ve kitaplarında bu hususu nedenleriyle ele alan araştırmacılar Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'dır. Burada bu dilcilerin görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Özkan ve Sevinçli (2008:168), girişik birleşik tümce türünü kabul etmemektedirler. Araştırmacılara göre, bu tümceler, eylemsilerle kurulan tümceler olarak adlandırılır. Bu tümcelerde yan tümce, tümce öğelerinden birinin tamamlayıcısıdır. Yani

but ümceler, ad, sıfat, zarf gibi tek bir sözcük çeşidi olarak işlem görülürler. Eylemsilerle kurulan yan tümcelerde tam bir yargı yoktur. Yargı, kendisinden sonra gelen çekimli şekillerle tamamlanır. Yargı bildirmediikleri için bu tür yapılar tümce kuramazlar. Bunlar sözcük grubu yapısındadırlar. Bu bakımdan eylemsilerle tamamlanan tümceleri, birleşik tümce olarak değil, basit tümce olarak değerlendirmek gerekir.

Aktan (2009:129), girişik birleşik tümce türünü kabul etmemiştir. Araştırmacıya göre, Türkçe dil bilgisinde böyle bir tümce türünün yer almasının nedeni, 20. yüzyılda Fransız dil bilgisinin etkisiyle yazılan eserlerdir.

Araştırmacıya göre, birleşik tümcenin en özelliği birden fazla yargı taşıyan ad veya çekimli eyleme sahip olmasıdır. Oysa girişik birleşik tümce şeklinde adlandırılan tümce türünde bir tek yargı bulunur. Temel tümce içinde yer alan eylemsiler, çekimsiz eylemler olup kip ekleri taşımamaktadırlar. Yargı bildirmediikleri için tümce kuramazlar, ancak sözcük grubu oluşturabilirler. Eylemsiler, tümcede ad, sıfat ya da zarf görevlerini yüklenirler (Aktan, 2009:129).

Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen ve makalelerinde bu hususu nedenleriyle ele alan araştırmacılar ise Korkmaz (1996) ve Karahan (2008)'dir. Burada bu dilcilerin görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Korkmaz (1996:7), makalesinde Türk dil bilgisinin çeşitli sorunlarını maddeler hâlinde sıralamıştır. Bu maddelerden biri, girişik birleşik tümce ile ilgilidir. Araştırmacı, Türkçe tümcelerin yapıları bakımından basit ve birleşik tümce olarak ikiye ayrıldığını ifade etmiştir. Araştırmacıya göre yan tümcesi şart çekimiyle kurulan tümceler şartlı birleşik tümcedir. Bu hususta araştırmacılar uzlaşa içindedir. Fakat içerisinde eylemsi bulunan tümcelere ilgili aynı uzlaşa söz konusu değildir. Bu tür tümceler, kimi araştırmacılar tarafından basit tümce, kimileri tarafından birleşik tümcenin bir türü olarak girişik birleşik

tümce kabul edilmektedir (Korkmaz, 1996:13-14). İçerisinde eylemsi bulunan tümceleri basit tümce kabul eden araştırmacılara göre eylemsilerle oluşturulan söz grubu bir yargı bildirmemektedir. Buradaki eylemsiler, ad, sıfat ya da zarf görevindedir. Aynı tür tümceleri birleşik tümce kabul eden araştırmacılara göre ise eylemsilerle oluşturulan söz grubu bir yargı bildirmektedir. Bu tür tümceler, iki ayrı yargı taşıyan iki basit tümceye dönüştürülebilir.

Korkmaz (1996:14)'a göre, bu yorumların Batı gramerinin kalıplarına uyma yönteminden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, Türkçenin özelliklerine uymamaktadır. Türk dil bilgisinde kimi araştırmacılar tarafından girişik birleşik tümce kabul edilen tümce türü, Batı gramerinde aslen “ki” ile bağlanan bir tümce türüdür. Bu durumda birleşik tümce olmadı kaçınılmazdır. Ancak Türkçede durum böyle değildir. Araştırmacıya göre eylemsiler, tümcede ad, sıfat ya da zarf göreviyle yer alırlar. Ayrıca adlara gelen kimi ekleri de alabilmeleri, bunların fiil özelliklerini kaybetmiş olduklarını gösterir. Yani eylemsiler, tümce içinde yargı bildirmezler.

Karahan (2000:18-19), makalesinde yan tümcesi eylemsiyle kurulmuş tümceleri birleşik tümce kabul etmediğini ifade etmiş ve “*Ayşe koşarak okula gitti.*” tümcesi üzerinden şu açıklamayı yapmıştır:

Bu söz dizisi de bir cümledir. Bir yargıdan ve onu tamamlayan unsurlardan oluşmaktadır. Böyle bir yapı, bazı gramer kitaplarında “girişik cümle, bileşik cümle, girişik-bileşik cümle, karmaşık-bileşik cümle” isimlendirmeleri altında “*Ayşe okula gitti.*” cümlesinden farklı bir kategoriye sokulmaktadır. Çünkü yapısında bir zarf-fiil vardır ve bu zarf-fiil, yarım yargılı bir dil birliği kabul edilmektedir. Yukarıdaki cümlede “koşarak” kelimesinin cümle içine yerleştikten sonra tam yargı niteliği kazandığını söylemek doğru değildir. Burada eleştirilecek olan yine öncelikle hareket noktası, yani yargı kavramıdır. “Koşarak” kelimesi, tarz bildirerek yüklemi tamamlayan fiilden yapılmış bir kelimedir. Yüklemi tarz bildirerek tamamlayan isimden yapılmış kelimeler de vardır. Mesela “*Ayşe telaşla okula gitti.*” cümlesinde “telaşla” kelimesi de tarz bildirmektedir. “*Ayşe koşarak okula gitti.*” ile “*Ayşe telaşla okula gitti.*” arasındaki fark, zarfların yapısından kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada incelenen kaynaklarda girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen ve kaleme aldıkları tezlerde bu hususu nedenleriyle ele alan araştırmacılar Sezer (2007) ve Kulmaganbetova (2008)'dir. Burada bu dilcilerin görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Sezer (2007:104), tezinde, eylemsilerin birleşik tümce oluşturmasının olağan bir durum olmadığını ifade etmiştir. Araştırmacıya göre eylemsilerde tek yüklem esası vardır ve eylemsiler yüklem özelliği tasımazlar. Eylemsiler, bitmiş bir fikri ifade etmezler, yalnızca eylemlerin kullanım süresi içerisinde adlanmış hâlleridir. Sezer (2007:105)'e göre, Türkiye Türkçesinde eylemsiler birleşik tümce oluşturmaz. Dilcilerin girişik birleşik tümce olarak ifade ettikleri tümceler tam bir yargı taşımazlar. Bu tümcelerin yan yargı taşımaları ise onlara birleşik tümce özelliği vermez.

Kulmaganbetova (2008:114), eylemsilerin birleşik tümce oluşturamayacağını ifade etmiştir. Bunun sebebi, eylemsilerin tümce içerisinde zaman ve kişi eklerini kabul etmemesidir. Dolayısıyla, eylemsiler tümcede yüklem görevinde bulunamazlar. Yani yapısında sözcük grupları olan eylemsili yan tümceleri bulunduran tümceler, ayrı bir yargı bildirmediikleri için birleşik tümce oluşturamazlar.

Görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında girişik birleşik tümcelerle ilgili bazı fikir ayrılıkları mevcuttur. Bu fikir ayrılıklarından biri, yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümcelerin birleşik tümce kapsamında, girişik birleşik tümce olarak kabul edilip edilmeyeceği konusunda yaşanmaktadır. Bu tür tümceleri birleşik tümce kabul eden araştırmacılar ise girişik birleşik tümceleri farklı şekillerde adlandırmaktadır. Örneğin, Banguoğlu (2000) “karmaşık birleşik cümle”; Bilgin (2002) “girişik bileşik tümce”; Delice (2003) ve Ulaş (2003) “girişik birleşik cümle”; Dizdaroğlu (1976) ve Şimşek (1987) “girişik tümce”; Ediskun (1992) ve Güneş (2001) “girişik cümle”; Hepçilingirler (2006) “eylemsilerle kurulan bileşik tümceler” terimlerini tercih etmişlerdir.

Bu görüş ayrılıklarının yanında girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacıların genel olarak uzlaştıkları hususlar da vardır. Bu araştırmacılara göre yan tümcesi mastar, ortaç ya da ulaçla yani bir eylemsiyle kurulan tümceler girişik birleşik tümcelerdir. Bu yan tümceler, temel tümcenin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci, ilgeç tümleci görevindedir.

Sonuç olarak, Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarında girişik birleşik tümce ile ilgili çeşitli görüşlere rastlanmaktadır. Bu çalışmada, bu görüşlerin farklı ve ortak yanlarının tespit edilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

II. 2. Ki'li Birleşik Tümce

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümcenin sınıflandırılmasındaki farklı yaklaşımlardan biri ki'li birleşik tümce hususudur. Bu tür tümce­lerin birleşik tümce olduğunda uzlaşan araştırmacıların bir kısmı, ki'li birleşik tümceyi birleşik tümce başlığı altında ele almıştır. Deny (1941), Dizdaroğlu (1964; 1976), Hatiboğlu (1982), Zülfikar (1990), Gemici (1990), Bozkurt (1995; 2007), Mehmedoğlu (1999), Banguoğlu (2000), Bilgin (2002), Ulaş (2003), Atabay ve diğ. (2003), Delice (2003), Erkul (2004), Eker (2005), Ergin (2006), Demir (2006), Uspanova (2007:22), Sezer (2007:105), Çohadar (2008), Özkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009) ve Telli (2009) bu araştırmacı­lardandır. Bir kısım araştırmacılar ise ki'li birleşik tümceyi birleşik tümcenin kapsamına sokmamış ve ayrı bir başlık olarak ele almıştır. Şimşek (1987) ve Gencan (2001) bu araştırmacı­lardandır. Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarının bazılarında ki'li birleşik tümcenin varlığının kabul edilmediği görülmüştür. Bu kaynaklarda ki'li birleşik tümce türünü kabul etmeyen araştırmacılar Kaynak (1969), Ediskun (1992), Karahan (2000), Delice (2003) ve Hepçilingirler (2006)'dir.

Ki’li birleşik tümceyi kabul eden ve kitaplarında birleşik tümcenin bir türü olarak ele alan araştırmacılar Deny (1941), Dizdaroğlu (1976), Hatiboğlu (1982), Zülfikar (1990), Bozkurt (1995; 2007), Banguoğlu (1995), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003), Ulaş (2003), Erkul (2004), Eker (2005), Ergin (2006), Demir (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)’dır. Bu araştırmacıların ki’li birleşik tümceyi farklı şekillerde adlandırdıkları görülmektedir. Hatiboğlu (1982), Zülfikar (1990), Bozkurt (1995; 2007), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003), Ulaş (2003), Erkul (2004), Eker (2005), Ergin (2006), Demir (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009) “ki’li birleşik tümce” veya “ki bağlaçlı tümce”; Dizdaroğlu (1976) “ilgi tümcesi”; Banguoğlu (1995) “ilinti zamiri cümlesi” terimlerini kullanmıştır. Bir kısım araştırmacılar ise ki’li birleşik tümceyi birleşik tümcenin kapsamına sokmamış ve ayrı bir başlık olarak ele almıştır. Bu araştırmacılardan bazıları konuyu farklı şekillerde adlandırma yoluna gitmiştir. Şimşek (1987) “ilgi tümcesi”, Gencan (2001) “ki ile bağlanan önermeler” terimlerini kullanmıştır. Bu çalışmada, “ki’li birleşik tümce” terimi tercih edilmiştir. Ancak araştırmacıların görüşlerine yer verirken tercih ettikleri terimler aynen kullanılmıştır. Kitaplarında girişik birleşik tümceyi birleşik tümcenin bir türü olarak kabul eden araştırmacıların görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Deny (1971:816), ki’li birleşik tümcelere, uyruk cümleler başlığı altında “bir edatla kelama bağlanan uyruk cümleler” adını vermektedir. Araştırmacıya göre bu tümce yapılarının kullanılması, Türkçenin ilişki içinde olduğu Hint-Avrupa dillerinin etkisiyle olmuştur. Eski Osmanlıcadaki söz dizimsel kuruluşların çoğu Farsça söz diziminin etkisinde kalınarak oluşturulmuştur. Bunun yanında bir bağlacı veya bağlam zamiri olan bazı ifadelerin birleşmesinde ya da kullanılmamasında Fransız dil bilgisinin etkisi olmuştur. Araştırmacı, Türk dilinin aslı yapısındaki tümceleri eylemsilerle bağlama esasına

dikkat çekmiştir. Türkçede, bu şekilde, hemen her zaman bir ki'li birleşik tümce yerine bir eylemsili yan tümce getirmek mümkündür. Deny (1941:820), *ki* bağlacının kullanımının, Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırı olduğunu belirtmiştir.

Dizdaroğlu (1976:216), ki'li birleşik tümceye “İlgi Tümcesi” başlığı altında vermiş ve ki'li birleşik tümceyi şu şekilde tanımlayıp açıklamıştır: “İki tümcenin ki bağlacıyla birbirine bağlanmasından oluşan tümceye ilgi tümcesi denir. Bu bağlaç, Farsçadan dilimize, girmiştir; Türkçesi, eski metinlerde kim biçiminde geçer. Günümüzde kullanımdan düşmüştür. İlgi tümcesi Türkçenin sözdizimi kurallarına aykırıdır. Çünkü Türkçe sözdiziminde temel tümce sonda bulunur, yantümce ve yardımcı öğeler önce gelir. Oysa ilgi tümcelerinde, iki tümceden birincisi temel, ikincisi yardımcı tümce durumundadır. Böylece ki bağlacı, kendisinden sonra gelen yardımcı tümceyi, kendisinden önceki temel tümceye bağlar. İlgi tümcesinin Türkçenin sözdizimi kurallarına aykırılığı buradan doğmaktadır.” Araştırmacıya göre ilgi tümcesi, yüklem cinsine göre, birkaç türdür: 1- Eylem Tümcelerinden Oluşan İlgi Tümcesi, 2- Ad Tümcelerinden Oluşan İlgi Tümcesi, 3- Ad ve Eylem Tümcelerinden Oluşan İlgi Tümcesi.

Eylem tümcelerinden oluşan ilgi tümcelerinde yan tümcenin de, temel tümcenin de yüklemi eylem soyludur (Dizdaroğlu, 1976:216). Ad tümcelerinden oluşan ilgi tümcelerinde, iki tümcenin yüklemi de ad ya da ad soylu sözcüklere dayalıdır. Ad ve eylem tümcelerinden oluşan ilgi tümcelerinde ise kimi zaman önce eylem tümcesi, sonra ad tümcesi; kimi zaman da önce ad, sonra eylem tümcesi gelir (Dizdaroğlu, 1976:217).

Araştırmacı, içinde *ki* bağlacı bulunan her tümcenin ilgi tümcesi olmadığını belirtmiştir. Bu tür ki'li anlatımlar kalıplaşmıştır, tümcede genellikle ilgeç tümleci ya da bağlaç görevindedirler (Dizdaroğlu, 1976:218). İlgi tümceleri, iki tümce arasında amaç, sonuç, şaşma, üzümlük, beklenmezlik, varsayım, aşırılık ilgisi kurar (Dizdaroğlu,

1976:218-219). Ayrıca bir tümce *ki* bağlacıyla kesilir, ardından başka bir tümce gelmezse, bu, ilgi tümcesi değil, kesik tümce olur. Kimi ilgi tümceleri özel yapıdadır ve bunların bir kısmı kurallı birleşik tümceye dönüştürülemez (Dizdaroğlu, 1976:220).

Hatiboğlu (1982:147), *ki*'li birleşik tümceyi “Bağlaçlı Yantümce” başlığı altında ele almış ve şu şekilde tanımlamıştır: “Birleşik tümcelerde, temel tümceye, çekimli eylemden sonra aldığı ‘*ki*’ bağlacıyla bağlanan, temel tümcedeki anlamı açıklayan ve nedenleri bildiren tümceye (Osm. Cümle-i istidrakiye; Fr. Proposition relative; İng. Relative clause; Alm. Relativer Satz, Bezugsatz) bağlaçlı yantümce denir.” Araştırmacıya göre, kimi zaman *ki*'li yan tümce temel tümceden sonra kullanılır. Ayrıca, *ki*'li yan tümce bazen kesik tümce görevinde olan bir temel tümceyle birlikte kullanılır. Bu tür tümcelerin, temel tümcesiz, yalnızca kesik tümce biçiminde kullanıldığı da görülür.

Zülfikar (1990:143), temel tümceye *ki* bağlacıyla bağlanan tümcelerin Türkçede yaygın olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu kuruluş, Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırıdır. Bu tür tümceler, Türkçenin dil bilgisi kurallarına uygun hâle getirilebilirler. Ancak kimi durumlarda, tümcelerde anlam kaybı yaşanır. Araştırmacı, *ki* bağlacının bazı sözcüklerle birlikte hazır söz kalıpları olarak kullanılabileceğini belirtmiştir.

Zülfikar (1990:144), burada önemli bir açıklamayı örnekler üzerinden yapmıştır. Bu açıklama şu şekildedir:

Böyle davranmaktan ne çıkar ki, Çocuk geldi mi ki cümlelerinde ise, *ki* en sonda yer almakta, anlamı kuvvetlendirme görevi yapmaktadır. Buradaki *ki*, Farsça’dan⁸ alınmış *ki* bağlacı olmayıp Eski Türkçe’de⁹ kuvvetlendirme görevinde kullanılan, soruya “acaba” anlamı katan “erki” kelimesinden kısalmıştır. Dolayısıyla örnek cümleler de basit cümlelerdir.

⁸ Bu sözcüğün yazımı alıntılanan metinden olduğu gibi aktarılmıştır.

⁹ Bu sözcüğün yazımı alıntılanan metinden olduğu gibi aktarılmıştır.

Bozkurt (1995:201), ki'li birleşik tümceleri “Ki Bağlaçlı Tümce” başlığı altında ele almıştır. Araştırmacıya göre bu tümceler, bağlaçlı tümceler içinde incelenmelidir. Türkçede ana tümce sonda, yan tümce başta bulunur. Oysa ki'li birleşik tümcelerde ana tümce başta, yan tümce sondadır. İkinci tümcede ‘beklenmeme anlatma, bir şaşkınlık yaratma’ özelliği bundan kaynaklanır (Bozkurt, 1995:202). Bu bağlaç da bu tümce tipi de dilimize Farsçadan girmiştir. Kuruluş açısından Türkçenin söz dizimi kurallarına yabancı ve aykırıdır (Bozkurt, 1995:203).

Bozkurt (1995:203), *ki* bağlaçlı tümcelerin kullanıldığı durumları sıralamış ve bunlara örnekler vermiştir. Buna göre *ki* bağlaçlı tümceler şu durumlarda kullanılır:

- a- Beklenmedik bir anlatımla karşıdakinde şaşkınlık, ilgi uyandırmak için kullanılır,
- b- Karşılıklı konuşmalarda birinin söylediğini belirtmeden önce kullanılır,
- c- Kimi tümcelerde “ki” bağlacından sonraki tümce söylenmez. Bunlar gerçekte eksik tümcelerdir,
- d- Bağlaç işlevindeki kimi sözcüklerle kalıplaşmıştır. Bu tür bağlaçlarla kurulan tümceler ki'li birleşik tümce sayılmaz.

Bozkurt (2007:127-128), bir başka kitabında da *ki* bağlaçlı tümceyi açıklamıştır. Araştırmacıya göre, bu tür tümcelerde iki bağımsız tümce *ki* bağlacıyla birbirine bağlanır. Bu tümceleri “ilgi tümcesi” şeklinde adlandırmak yanlıştır. Çünkü bunlarda kullanılan *ki*, ilgi eki değil, bağlaçtır. Ki'li tümcelerde temel yargı başta, yan yargı sondadır. Temel tümce olan birinci tümcede bir açıklama yapılır. *Ki* bağlacından sonraki yan tümcede ise bunun nedeni bildirilir.

Bozkurt (2007:128-129), *ki* bağlacının Türkçeye Farsçadan girdiğini, bu nedenle Türkçenin tümce özelliklerine uymadığını ifade etmiştir. Kimi zaman *ki* bağlaçlı yan tümce, temel tümceden sonra gelir. Ayrıca içinde *ki* bağlacı bulunan kimi kalıplaşmış kullanımlar ki'li birleşik tümce sayılmaz. *Ki* bağlacının tümce sonunda bulunduğu ve

bundan başka bir tümcenin gelmediği durumlarda da bu tümce ki'li birleşik tümce değil, eksiltili tümce olur. Bu tür tümcelerde ki'den sonraki söylenmeyen bölüm kişinin imgelem gücüne bırakılır.

Banguoğlu (2000:552), ki'li birleşik tümceyi “Tümleme Birleşik Cümle” başlığı altında “İlinti Zamiri Cümlesi” adıyla ele almıştır. Banguoğlu (2000:552-553), *ki* ilinti cümlesinin abartma anlamı taşıdığına değinmiştir. Bunun yanında *ki* ilinti zamirinin çekimi olmadığını belirtmiş, fakat ki'nin cümlede kimse, nesne, isimleme olan kelimelerin yerini aldığını, bu sebeple türlü çekim hâllerinde olması mümkün bir zamir olduğunu ifade etmiştir. Bu tür tümcelerde *ki* zamirinden sonra bir kişi zamiri veya dönüşlü bir zamir getirilerek bunlar çekime tabi tutulabilir.

Banguoğlu (2000:554), “hani” ilinti cümlesi başlığı altında ise zamirisi zarf olarak nitelediği hani kelimesiyle kurulmuş birleşik tümcelere örnekler vermiştir. *Ki* zamiri gibi bunun da çekimi yoktur. Fakat kimi zaman *ya!* ünlemiyle uzatılmış olarak kullanılır. Burada bahsedilen *ya!* ünlemi, eylemlerden yani yüklemden sonra geldiğinde başlı başına bir ilinti zamiri olarak kullanılır. Bu tür tümcelerde temel tümce sonda bulunur.

Bilgin (2002:533), ki'li birleşik tümceleri “Yan Tümcelere Kurulan Bileşik Tümceler” başlığı altında “ki” bağlacıyla kurulan birleşik tümce (ilgi tümcesi) olarak ele almış ve şu şekilde tanımlayıp açıklamıştır: “Yan tümcenin ana tümceye ‘ki’ bağlacıyla bağlandığı tümcelere ilgi tümcesi denir. İlgi tümcesi Türkçemizin sözdizimi açısından kural dışı bir tümcedir. Türkçemizde ana tümce sonda bulunur. İlgi tümcesinde ise, ana tümce ile yan tümce yer değiştirir, ana yargı baştaki tümcedir.” Araştırmacı, bu tanımdan sonra kaynak belirterek alıntıladığı tümcelere konuya dair örnekler vermiştir. Ayrıca bu örneklerin her birini açıklamıştır.

Atabay ve diğ. (2003:101), ki’li birleşik tümcelere yan tümceler konusu içinde “Temel Tümceye ki Bağlacıyla Bağlanan Yantümceler” başlığı altında yer vermişlerdir. Bu tür tümceler, sonuna geldiği tümceyi, bir temel tümceye neden, sonuç, açıklama belirterek bağlayan ki bağlacıyla kurulan birleşik tümcelerdir. Bu bağlaç, ancak iki tümceyi birbirine bağladığında birleşik tümce oluşur. Bu araştırmacılara göre Farsçadan gelen *ki* bağlacı, Türkçenin en eski kaynaklarından bu yana kullanılan *kim* sözcüğü ile kullanım açısından karışmıştır. Bu bağlaç, Türkçede, başka dillerde ilgi adlı adıyla kullanılan sözcük türünün yerini almıştır. Kimi zaman *ki* bağlacıyla kurulan yan tümcenin temel tümceden sonra geldiği de görülür.

Ulaş (2003:43), ki’li birleşik tümceyi “iki tümcenin ki bağlacıyla birbirine bağlanmasıyla oluşan tümce” olarak tanımlamıştır. Araştırmacı bu hususla ilgili birkaç örnek vermekle yetinmiştir.

Erkul (2004:61), ki’li birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Ki’li birleşik cümle, yabancı kökenli ‘ki’ ve onun Türkçe karşılığı olarak eskiden kullanılan ‘kim’ edatıyla yapılan cümledir.” Erkul’a göre, temel tümceye *ki* bağlacıyla bağlanan bu tür tümceler, Türkçede yaygındır. Bunlara “ilgi cümlesi” de denir. *Ki*, iki eylemi, iki tümceyi, bir ad ile bir eylemi, bir ad ile bir tümceyi birbirine bağlar. Araştırmacıya göre bu tür tümcelerde her tümcenin öznesi ortak veya ayrı olabilir. Bu tümceler, Türkçenin söz dizimi kurallarına yabancı ve aykırıdır. Aynı tümceler, kurallı tümce yapısına dönüştürüldüğünde bu durum açıkça görülür (Erkul, 2004:62).

Eker (2005:483), ki’li birleşik tümceyi, birleşik tümce başlığı altında ele almıştır. Araştırmacıya göre ki’li birleşik tümce, bir temel tümce ile temel tümceye *ki* ile bağlanan bir yardımcı tümceden oluşan tümcedir. *Ki*, iki eylemi, tümce veya bir ad ile

eylemi, bir ad ile onun açıklaması olan tümceyi birbirine bağlar. Ki'den önceki tümce temel tümce, sonraki tümce ise yan tümcedir (Eker, 2005:484).

Araştırmacı, ki'nin Farsçada bağlama edatı olduğunu ve Hint-Avrupa dilleri ailesinin bir ferdi olan Farsçada ki'li tümcelerin söz diziminde çok önemli bir yer tuttuğunu ifade etmiştir. Farsçadaki bu yapı, onuncu yüzyıldan yani Orta Türkçe döneminden itibaren Farsçadan Türkçeye girmeye başlamıştır. Bağlama işlevine benzer şekilde *ki*, Farsçada, soru zamiri işlevi de görür. Bu çifte işlev, Türkçeye de aynı şekilde aktarılmış ve kim soru zamiri Farsça ki'nin işlevine benzer biçimde bağlaç işlevi de kazanmıştır (Eker, 2005:483).

Ki bağlacının en önemli özelliği, birden fazla tümceyi birbirine bağlamasıdır. Bu bağlama anlam ilişkileri yoluyla gerçekleşir. Bu bakımdan *ki* ile kurulan tümceler birleşik tümce olarak değerlendirilir. Araştırmacıya göre yaklaşık bin yıldır Türkçede kullanılan ki'li yapıların, çeviri havası ve yabancı doğası ortadan kalkmamıştır. Ki bağlacı, Türkçe söz diziminde, Farsçada bulunmayan özgün bir kullanımla ortaya çıkar (Eker, 2005:483).

Ergin (2006:383) ise ki'li birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle Farsçadan geçmiş bulunan *ki* edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan kim edatıyla yapılan birleşik cümledir.” *Ki*, iki eylemi, iki tümceyi veya bir adla bir eylemi, bir ad unsuru ile onun açıklaması olan bir tümceyi birbirine bağlar. Her iki durumda da ki'den sonra gelen tümceyan tümcedir. Ki'den önce gelen unsur asıl unsurdur ve ki'den sonraki yan tümce onun açıklamasını teşkil eder. Araştırmacıya göre, ki'den önce gelen unsurun ad veya eylem olmasına göre iki çeşit ki'li birleşik tümce vardır.

Ergin (2006:383)'e göre *ki*'den önceki unsur eylemse *ki* bağlacı temel tümce ile yan tümcenin tam arasında bulunur. Bu tür birleşik tümcelerde temel tümce, *ki*'den önce, yan tümce *ki*'den sonra gelebilir. Ancak, bu sıralanış Türkçeye yabancı ve aykırıdır. *Ki*'den önceki unsur ad ise *ki* bağlacı, yan tümceyi temel tümceye bağlamış olur. Böylece yan tümce temel tümcenin değil, temel tümcenin unsurunun tamamlayıcısı durumunda bulunur. Yeri ise temel tümcenin içinde, tamamladığı adın sonundadır.

Demir (2006:241), *ki*'li birleşik tümceleri “Bağlaçlı Yancümlesi Olan Bileşik Cümle” başlığı altında ele almıştır. Bu tür tümcelerde yan tümce temel tümceye *ki* ile bağlanır. Yan tümce, temel tümcenin anlamını açıklar ve temel tümcedeki eylemin nedenini bildirir. Bağlaçlı yan tümceler, temel tümce kullanılmadan eksilteli tümce biçiminde de kullanılabilir (Demir, 2006:242).

Özkan ve Sevinçli (2008:165), *ki*'li birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamışlardır: “Bağlaç olan *ki* ile kurulan birleşik cümledir.” Araştırmacılara göre, bu tür birleşik tümcelerde iki tümceyi birbirine bağlayan *ki* sözcüğü bir bağlaçtır. *Ki*'li birleşik tümceler bir temel tümce ile onu çeşitli bakımlardan tamamlayan bir yan tümceden oluşurlar. Yan tümce doğrudan doğruya temel tümcenin yüklemine bağlı olup yüklemün özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı, yüklem adı gibi bir tamamlayıcı bir ögesi olabilir. Ya da *ki*'li yan tümce, temel tümcenin öğelerinden birine bağlı olup, onu belirten, tamamlayan, niteleyen bir unsurdur. *Ki*'li birleşik tümcelerde temel tümce, yan tümceden önce yer alır. Bu durum Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırıdır. Ancak bu tümceleri Türkçe yapılı tümceler hâline getirmek mümkündür. Araştırmacılara göre *ki* bağlacı iki tümce arasına girebildiği gibi tümcenin bir unsuru ile tümce arasına da girebilir.

Aktan (2009:133), *ki*'li birleşik tümceyi şöyle tanımlamış ve açıklamıştır: “Bağlaç olan *ki* ile kurulan birleşik cümleye *ki*'li birleşik cümle denir.” Araştırmacıya göre

ki bağlacı Farsçada soru zamiri görevinde kullanılır. Bağlaç görevinde kullanılan *kim* sözcüğü ise Türkçedir. Türkçede *ki* bağlacı, bir tümceyi bir tümceye ya da tümce topluluğuna, bir tümce topluluğunu da bir başka tümceye ya da tümce topluluğuna bağlayarak bunlar arasında açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep, sonuç ve amaç gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar.

Bu tür birleşik tümcelerde yan tümce temel tümcenin yüklemine doğrudan bağlanarak yüklem tamamlayıcı bir ögesi olabilir. Ya da yan tümce temel tümcenin ögelerinden birine bağlıdır ve belirten, tamamlayan, niteleyen bir unsurdur. Ancak bu yapıdaki tümcelerde temel tümce yan tümceden önce bulunur. Bu durum Türkçenin söz dizimine uymamaktadır (Aktan, 2009:133). Yan tümcenin temel tümceden önce olduğu yapılar Türkçenin söz dizimine uygundur. Bu tür tümcelerde yan tümce genellikle bir sebep ve açıklama bildirir ve yan tümcenin temel tümceye öge olma zorunluluğu yoktur (Aktan, 2009:134).

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynakları arasında *ki*'li birleşik tümceleri birleşik tümce kapsamında ele alan makaleler de vardır. Bu makaleler, Dizdaroğlu (1964) ve Mehmedoğlu (1999)'na aittir.

Dizdaroğlu (1964:316), makalesinde Haydar Ediskun'un "Yeni Türk Dilbilgisi" adlı kitabını konu almıştır. Eserle ilgili görüşlerini beyan ettikten sonra "*ki*" bağlacı ile bağlanan tümcelere ilgili görüş bildirmiştir. Araştırmacı, kimi araştırmacıların "*ki*" bağlacından önceki tümceyi temel tümce, sonraki tümceyi ise yan tümce kabul ettiğini ifade etmiştir. Dizdaroğlu (1964:316-317)'na göre bu kabul, tümcenin yapısını değil, yalnızca anlamını göz önüne almaktadır.

Mehmedoğlu (1999:223), makalesinde "*ki*"li birleşik tümceleri özne yardımcı tümceli bağımlı birleşik tümce başlığı altında ele almıştır. Araştırmacıya göre bağımlı

birleşik tümcede temel tümce ile yardımcı tümce birbirine çeşitli vasıtalarla bağlanır. Bunlardan biri de *ki* izah edici, aydınlatıcı bağlacıdır. Temel ve yardımcı tümcenin birbirine “ki” bağlacıyla bağlandığı kimi durumlarda temel tümce önce, yardımcı tümce sonra gelir. Bu durumda yardımcı tümce temel tümcenin genel sorusuna cevap olur ve onun öznesi yerinde kullanılır. Yani yardımcı tümce temel tümcenin öznesinin yerini tutar. Ayrıca temel ve yardımcı tümcenin birbirine “ki” bağlacıyla bağlandığı bazı durumlarda yardımcı tümce temel tümcede açıklamaya ihtiyacı olan şu, şurası zamirleri ile ifade olunan öznenin sorularına cevap verir ve onları tamamlar (Mehmedoğlu, 1999:225).

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynakları arasında *ki*'li birleşik tümceleri birleşik tümce kapsamında ele alan tezler de vardır. Bu tezler, Gemici (1990), Sezer (2007), Uspanova (2007), Çohadar (2008) ve Telli (2009)'ye aittir.

Gemici (1990:204), çalışmasında, *ki*'li birleşik tümcelere birleşik tümcenin bir alt başlığı olarak yer vermiştir. Araştırmacıya göre *ki* bağlacı, kendinden sonra gelen yan tümceyi kendisinden önceki temel tümceye bağlar. Yani *ki*'li birleşik tümcelerde temel öge ile yan ögenin yeri değişmiştir ve asıl yargı baştaki tümcenin üzerindedir. Gemici (1990: 204-205), *ki*'li birleşik tümcelerin eylem, ad, hem eylem hem ad tümcelerinden oluşabileceğini ifade etmiştir.

Araştırmacıya göre *ki* sözcüğü, kimi tümcelerde iki tümceyi birbirine bağlayan bir bağlama edatı görevindedir. Bu tür birleşik tümcelerde başta bulunan tümce, sondaki tümcenin öznesi, nesnesi ya da dolaylı tümleci olabilir (Gemici, 1990:206). Ayrıca bu tür birleşik tümcelerde *ki*'den önceki sözcük bir ad olabilir. Bu durumda *ki* sözcüğü bir adla onun belirtici ögesi durumundaki bir tümceyi birbirine bağlamakla görevlidir. *Ki* sözcüğünden önceki ad veya ad soylu sözcük, tümcenin ögelerinden biri olabilir ve tümcenin öznesi konumunda bulunabilir (Gemici, 1990:207).

Delice (1990:208), ki'li birleşik tümcelerde, temel tümceye *ki* ile bağlanmış olan yan tümcenin bir dış tümce olduğunu ifade etmiştir. Bu dış tümce, yapı bakımından bağımsız bir tümcedir. Ancak anlam bakımından temel tümceye bağlıdır. Yani dış tümce, kendi kendine yeter durumda bir tümce değildir. Araştırmacı, birleşik tümcelerde ki'nin bazı kullanım şekillerine değinmiştir. Kimi birleşik tümcelerde *ki*, özellikle *de-* eylemi ile söylenmiş olan sözü birbirine bağlar. Kimi tümcelerde ise *ki* bağlacına dayalı ara tümcelerin olduğu görülmektedir. Ancak bu tür tümcelerde *ki* bağlacına dayalı ara tümce tümceden çıkarıldığında tümcenin yapısında bir bozulma olmaz. *Ki* bağlacıyla kesilen kimi tümcelerden sonra bir başka tümce gelmediğinde yapısında *ki* bağlacı bulunan bir eksiltili tümce ortaya çıkar (Delice, 1990:209). Bunların yanında ki'nin *illâ ki*, *mademki* gibi kalıplaşmış şekillerinin bulunduğu tümcelere de rastlanır (Delice, 1990:210).

Sezer (2007:105), ki'li birleşik tümceleri “zaman yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümle” şeklinde adlandırmıştır. Araştırmacıya göre, “zaman yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümleler”de yan tümce temel tümceye çeşitli vasıtalarla bağlanır. Bu tür tümcelerde yan tümce tümcedeki hareketin gerçekleşme zamanını bildirir ve “Ne zaman?” sorusuna cevap olur. Araştırmacı, bu tümcelerin temel ve yan tümcelerinin işleme yerlerine göre ikiye ayırmıştır. Buna göre, yan tümcenin temel tümceden önce kullanıldığı ki'li birleşik tümcelerde, yan tümce temel tümceye ne zaman, ne zaman ki, öyle ki bağlaç grubu ve bağımlılık tonlaması ile bağlanır. Bu tür tümceler basit tümceye çevrildiğinde, yan tümce birleşik tümcenin bir ögesi olur ve temel tümcedeki hareketin gerçekleşme zamanını açıklar. Yan tümcenin temel tümceden sonra kullanıldığı ki'li birleşik tümcelerde ise temel tümcede yer alan *o zaman*, *o vakit* sözcükleri yan tümce ile temel tümce arasında ilgi kurar. Ayrıca yan tümce, temel tümcenin “Ne zaman?” sorusuna cevap olur. Bu tür

tümceler basit tümceye çevrildiğinde yan tümce ulaç öbeği görevini üstlenir (Sezer, 2007:106).

Uspanova (2007:22), ki'li birleşik tümce hususunda Sezer (2007)'le benzer görüşleri savunmaktadır. Araştırmacı, öncelikle birleşik tümcenin tanımını yapmıştır: “İki veya daha fazla basit cümlenin bir tonlama bütünlüğü ile birleştirilerek söylenmesinden meydana çıkan cümleye birleşik cümle denir.” Araştırmacı, ki'li birleşik tümceleri “bağımlı birleşik cümle” olarak adlandırmış ve “İçerisinde basit cümlelerden biri diğerine bağlı olan birleşik cümleye bağımlı birleşik cümle denir” şeklinde tanımlamıştır. Uspanova (2007:23)'ya göre, ki'li birleşik tümcelerde, yan tümce temel tümcenin genel sorusuna cevap olur ve temel tümcede belirginleşen sözcüğü açıklar. Ayrıca yan tümce temel tümcede tasavvur olunan ve istenilen zaman yerine geçebilen tümce ögesi sorusuna cevap verir (Uspanova, 2007:24).

Çohadar (2008:83), ki'li birleşik tümcelerin Farsçadan Türkçeye geçen bir birleşik tümce türü olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacı, ki'li birleşik tümceleri yan tümcenin tümcedeki yerine ve görevine göre ele alıp incelemiştir. Araştırmacıya göre, ki'li birleşik tümcelerde yan tümce, en çok zarf yardımcı tümce kurma, temel tümcenin durum zarfı olma durumundaki görevleriyle kullanılmaktadır. Bu durum, *ki* bağlacıyla temel tümceye katılan yan tümcelerin niteleme özelliğini ön plana çıkarmıştır. Bu özelliğin öne çıkmasında, yazarların metinlerini oluştururken betimlemelerden sıkça faydalanmaları, okuyucuyu olayın veya durumun içinde yaşatmak istemeleri etkili olmuştur. Bu tümce özelliğinin özellikle niteleme, açıklama özellikleriyle yazarlar tarafından tercih edildiği söylenebilir.

Telli (2009:5), ki'li birleşik tümceleri şöyle tanımlamıştır: “Bağımsız iki cümlenin birbirine *ki* bağlacı ile bağlandığı cümlelerdir.” Araştırmacıya göre, ki'li birleşik

tümce Türkçenin aslında olmayan bir tümce çeşididir. Bu tümcelerde kullanılan *ki*, iki eylemi ya da iki tümceyi, bir adla bir eylemi, bir ad unsuru ile onun açıklaması olan bir tümceyi birbirine bağlar. Tüm bu kullanımlarda *ki*'den sonra gelen tümce yan cümledir. Yani *ki*, kendisinden sonra gelen yan tümceyi kendisinden önce gelen unsura bağlar.

Telli (2009:6)'ye göre, *ki*'den önceki unsur ad ise *ki*, yan tümceyi temel tümcenin yüklemine değil, temel tümcenin bir ad unsuruna bağlamış olur. Böylece yan tümce temel tümcenin bir unsurunun tamamlayıcısı durumunda bulunur. Yeri ise temel tümcenin içinde, tamamladığı adın sonundadır. Bu tür tümceler, sıralanış bakımından Türkçeye aykırıdır. Araştırmacı, *ki*'li birleşik tümcelerin beklenmedik bir anlatımla karşındakinde şaşkınlık, ilgi uyandırdığını ifade etmiştir. Bu tümceler, karşılıklı konuşmalarda birinin söylediğini belirtmeden önce de kullanılır.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kitaplarında *ki*'li birleşik tümceyi birleşik tümcenin kapsamına sokmayan ve ayrı bir başlık olarak ele alan araştırmacılar Şimşek (1987) ve Gencan (2001)'dir. Burada, iki araştırmacının görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Şimşek (1987:302), *ki*'li birleşik tümceleri “İlgi Tümcesi” başlığı altında, birleşik tümcelerden ayrı bir başlık olarak ele almış ve şu şekilde tanımlamıştır: “Yantümce niteliğinde bir bağımsız tümcenin *ki* bağlacıyla, baş tümce niteliğinde bir bağımsız tümceye bağlanmasıyla oluşan çok yargılı anlatıma ilgi tümcesi denir.” Araştırmacıya göre Türkçede başlangıçtan beri oluşum bakımından ilgi tümcesine benzeyen yargılı anlatımlar mevcuttur. Dilimize Farsçadan geçen *ki* ilgi ögesinin bu kadar kolay benimsenmesinin ve kullanımının yaygınlaşmasının nedeni de budur.

Şimşek (1987:303), ilgi tümcesinin dış yapı olarak sıralı, iç oluşum bakımından ise birleşik tümce niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple ilgi tümcesi, birleşik ve

sıralı tümcelerden sonra, çok yargılı anlatımların değişik bir türü olarak ayrıca ele alınmalıdır. Araştırmacı, ilgi tümcelerinin temel yapılarının birbirine bağlanan yargıların konumuna ve ki bağlacının yerine göre değiştiklerini ifade etmiştir. Buna göre ilgi tümcesinin temel yapıları řı şekilde sıralanmıştır: 1- Baştmce Niteliğindeki Bağımsız Tümcesi nce, Yantümce Niteliğindeki Bağımsız Tümcesi Sonra Gelen İlgi Tümceleri, 2- Yantümce Niteliğindeki Bağımsız Tümcesi Baştmce Niteliğindeki Bağımsız Tümcesinin geleri Arasında Yer Alan İlgi Tümceleri, 3- Yantümce Niteliğindeki Bağımsız Tümcesi nce, Baştmce Niteliğindeki Bağımsız Tümcesi Sonra Gelen İlgi Tümceleri, 4- İlgi Tümcesi Biçimli Değişik Anlatımlar, 5- Bağlaşsız İlgi Tümcesi.

Gencan (2001:150), “ki”li birleşik tümceleri “Ki İle Bağlanan nermeler” olarak “Anlamca Bağlı nermeler” başlığı altında bağımsız önermelerden birleşmiş tümceler sınıfına dâhil etmiş ve şu şekilde açıklamıştır: “ ‘ki’ ile bağlanan önermelerin birçoğu anlamca *-diği*, *-eceği* ortaçlarıyla kurulan yan önermelere benzer. ‘ki’ ile bağlananlardan dilek kipleriyle kurulan temel önerme nedenlik anlamı verir. ‘ki’den sonra temel önermenin düşmesi söze etkili bir duygu değeri katar.”

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarının bazılarında ki’li birleşik tümcenin varlığının kabul edilmediği görülmüştür. Bu kaynaklarda ki’li birleşik tümce türünü kabul etmeyen araştırmacılar Ediskun (1992), Delice (2003), Hepçilingirler (2006), Karahan (2000) ve Kaynak (1969)’tır.

Ki’li birleşik tümceyi kabul etmeyen ve kitaplarında bu hususu nedenleriyle ele alan araştırmacılar Ediskun (1992:388), Delice (2003) ve Hepçilingirler (2006:307)’dir. Burada bu dilcilerin görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Ediskun (1992:388), ki’li birleşik tümceleri bağlı tümceler başlığı altında vermiş ve şu şekilde açıklamıştır: “Dilimizdeki ki bağlacıyla kurulmuş bağlı cümleler,

aslında Türkçe olmayan cümlelerdir. Dilimizde ki yerine kim'in kullanıldığını görmekteyiz.” Araştırmacıya göre *ki* bağlacı iki tümceyi bağladığı zaman, çoğu kez, birinci tümce temel tümce, ikinci tümce ise yan tümce olur. Yan tümce, temel tümcenin öznesi, sözde öznesi, nesnesi, tümleci ya da bu ögelerin sıfatı görevinde bulunur. Ayrıca *ki* bağlacı bir sözcüğü bir yan tümceye bağladığı zaman, o yan tümce, sonda bulunan temel tümcenin ögelerinden birinin sıfatı görevinde bulunur. Araştırmacı *ki* bağlacının, başta bulunan yan tümceyi sonda bulunan temel tümceye bağladığını ifade etmiştir. Bunun yanında *ki* bağlacı tümcelerin sonuna geldiği zaman, çoğu kez, onları eksilteli tümceler durumuna getirir ve söze çeşitli duyusalılık kazandırır (Ediskun, 1992:389).

Delice (2003:145), *ki*'li birleşik tümcelerle ilgili bilgi vermiştir. Türkçenin söz dizimi kurallarına göre sıfat tamlaması olacak olan bir tümce ögesi, Farsça dizgeye tabi olduğunda sıfatı addan sonra gelen bir yapıya kavuşabilir. Farsça *ki* bağlacının bu işlevinin dışında bir de temel tümceyi başka bir temel tümcenin sebebi yaparak birbirine bağlama işlevi vardır. Bu kullanımda *ki* bağlacı, tümce oluşturmak amacıyla değil, tümceleri birbirine bağlamak amacıyla kullanılır. Bu tür birleşik tümcelerde, *ki*'li tümce temel tümcenin bir ögesi durumundadır. Bu bağlaç, bağımsız bir tümceyi anlamca pekiştirmek için de kullanılabilir. Bu işlevle kullanılan *ki* ile kurulmuş tümceleri, birleşik ya da bağlı tümce kabul etmek uygun değildir. Delice (2003:146), *ki*'nin birlikte kullanılması gereken noktalama işaretleriyle ilgili şu bilgiyi vermiştir: “ ‘*ki*’ bağlacı, yan cümle oluşturuyorsa sonrasında (,); bağımsız cümleleri birbirine çeşitli anlam ilgileriyle bağlıyorsa öncesinde (;) sonrasında (,); pekiştirme amacıyla kullanılıyorsa içinde veya sonunda bulunduğu cümlenin sonuna (!) işaretleri konmalıdır.”

Hepçilingirler (2006:307), ki'li tümceleri birleşik tümceler başlığının dışında ele almıştır. Araştırmacıya göre bu tür tümceler, birleşik değil, bağlı (sıralı) tümcelere daha yakındır. Bunun nedeni, "ki"nin genellikle bağımsız iki tümceyi bağlamasıdır.

Hepçilingirler (2006:307), ki'nin hem bağlaç hem de ilgeç olabileceğini belirtmiş ve bununla ilgili şu açıklamayı yapmıştır: "Aslında 'ki', 'da, de' gibi, 'mı, mi', gibi, hem bağlaç hem de ilgeç olarak göreve giren bağımlı bir sözcük. Bağlaç olarak göreve girdiğini, 'da' ve 'mı'da yaptığımızı benzer biçimde anlayabiliriz: Bağlaça iki yanında iki tümce olmalıdır; bir yanında tek sözcük, öteki yanında tümce varsa, bağlaçlıktan değil, ilgeçlikten söz etmek durumundayız."

Hepçilingirler (2006:307-308), ki'nin Farsçadan dilimize girmiş bir sözcük olduğunu ve kullanımının Türkçe dil bilgisi kurallarına uymadığını ifade etmiştir. *Ki* ile bağlanan tümcelerdeki kimi anlam özelliklerini ise şöyle sıralamıştır:

- 1- İkinci tümce, birincinin amacı olabilir.
- 2- Birinci tümce, ikincinin nedeni olabilir.
- 3- "Göre" anlamıyla olumsuz koşul-sonuç ilişkisi kurar.
- 4- lç, derece bildirir.

5- Kendisinden nceki eylemin gereksinimine göre, kendisinden sonraki tümceyi anlamca birincinin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci görevlerine sokar.

Ki ilgeç olduğunda ise kendisinden önceki sözcüğe yönelir, kendisinden sonraki sözcüklerle onu tamamlar. *Ki*'den sonraki bölüm, önceki bölümün anlamca sıfatı olur (Hepçilingirler, 2006:311).

Ki'li birleşik tümceyi kabul etmeyen ve makalelerinde bu hususu nedenleriyle ele alan araştırmacılar ise Kaynak (1969) ve Karahan (2000)'dir. Burada bu dilcilerin görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Kaynak (1969:705), makalesinde *ki* bağlacının sözcük ve tümceleri birbirine bağlamada kullanıldığını belirtmiştir. Tümceleri bağlamada en sık kullanılan bağlaçlardan biri olan *ki* bağlacının bağladığı tümcelerden ikincisi birincinin nedenini açıklar. İki tümceyi bağladığı durumlarda pekiştirme özelliği de vardır. Araştırmacının açıklamalarından *ki* bağlacı ile oluşturulan tümceleri birleşik değil, sıralı ya da bağlı kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Karahan (2000:21), makalesinde *ki* ile bağlanan tümcelerin bazı gramer kitaplarında bağlı tümceler içinde yer alarak “ki’li bağlı cümle”, bazılarında ise birleşik tümce içinde değerlendirilerek “ki’li birleşik cümle, ilgi tümcesi, ilinti zamiri cümlesi” şeklinde isimlendirildiğini ifade etmiştir. Araştırmacı *ve* ve *ki* bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış tümceleri aynı grup içinde ele almış ve bununla ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

Sözlü veya yazılı ifadelerde birbirini takip eden cümleler arasında tabii olarak anlam bağlantısı vardır. Cümlelerin arka arkaya gelmesi bazen bu bağlantıyı göstermek için yeterli olmayabilir. Bağlantıyı pekiştirmek ve yönlendirmek için çeşitli edatlara başvurulabilir. Böylece karşımıza “*Ayşe çok çalıştı ve sınıfını geçti.*” ve “*Ayşe öyle çalıştı ki sınıfını geçti.*” gibi “*ve, ki*” vb. edatlarla birbirine bağlı yapılar çıkar ki bunlar “*cümle*” değil “*cümleler topluluğu*”dur. Aralarında gramatikal hiçbir bağlantı olmasaydı, birbirini takip eden cümleler söz diziminin değil, sadece metin dil biliminin sınırları içine girebilirdi. Ancak bağlantıya gramatikal unsurlar müdahale ettiği için, bu yapılar söz diziminin de konusu olmalıdır.

Karahan (2000:23)’a göre bu tümcelerin ortak özellikleri birden fazla tümcenin birbirlerine gramatikal unsurlarla bağlanmasıdır. Tümceler topluluğunda bağlantıya gramatikal unsurlar destek veriyorsa, tümceler bağlantı şekillerine göre sınıflandırılmalıdır. Bu sınıflandırmada edatlar, ekler ve diğer unsurlarla sağlanan bağlantılar ele alınmalıdır.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynakları arasında ki’li tümceleri ki’nin tümcedeki kullanımına göre hem birleşik hem bağlı tümce kabul eden bir görüşe de rastlanmıştır. Kitabında bu görüşü savunan araştırmacı Hacıeminoğlu (1992)’dur.

Hacıeminoğlu (1992:167), bağlaç görevinde kullanılan ki'ye “Bağlama Edatları” başlığı altında yer vermiştir. Araştırmacı, ki'nin Farsça olduğunu ifade etmiştir. Türkçenin Kıpçak, Çağatay ve Batı Türkçesi sahalarında yan tümceyi temel tümceye bağlama vazifesini görmek üzere kullanılmıştır. Bu görevi görürken yan tümceyle temel tümce arasında sebep, sonuç, açıklama, belirtme ve kuvvetlendirme ilgisi kurar. Batı Türkçesinde sebep ve sonuç ilgisi kurma yanında bağladığı tümcelere *-dığı için* anlamı katar. Kimi birleşik tümcelerde konuşulan ibareyi bildirdiği gibi, kimi tümcelerde de *ama, fakat* anlamlarında kullanılır (Hacıeminoğlu, 1992:168-169).

Görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinin dil bilgisinde, ki'li birleşik tümceler ile ilgili uzlaşmazlıklar mevcuttur. Kimi araştırmacılar ki bağlacı ile kurulan tümceleri birleşik kabul ederken, kimi araştırmacılar bu tür tümceleri birleşik tümcenin kapsamına sokmamış ve ayrı bir başlık olarak ele almıştır. Ayrıca araştırmacılar, konuyu farklı şekillerde adlandırma yoluna gitmiştir. Dil bilgisi kaynaklarında ki'li birleşik tümceler “ki bağlacılı tümce”, “ilgi tümcesi”, “ilinti zamiri cümlesi” vb. şekillerde adlandırılmıştır. Yani ki'li tümcelerin birleşik olup olmadığı ve adlandırılması hususunda araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları mevcuttur.

Ki'li birleşik tümceyi kabul eden araştırmacıların bazı hususlarda hemfikir olduğu görülmektedir. Bu araştırmacılara göre yan tümcenin temel tümceye *ki* bağlacıyla bağlandığı tümceler ki'li birleşik tümcelerdir. Buradaki *ki* bağlacı Farsçadan dilimize girdiğinden ki'li birleşik tümceler Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırı yapıdadır. Türkçede sonda bulunan temel yargı, ki'li birleşik tümcelerde yan yargı ile yer değiştirerek tümcenin başında yer alır. Ki'li birleşik tümceyi kabul eden araştırmacıların uzlaştıkları hususlar yanında görüş ayrılığına düştükleri hususlar da mevcuttur. Bu sebeple ki'li

birleşik tümcelerle ilgili dil bilgisi kaynakları ve araştırmacı görüşleri incelenip değerlendirilmelidir.

II. 3. Şartlı Birleşik Tümce

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce konusunda araştırmacıların genel olarak uzlaştığı tek husus şartlı birleşik tümce hususudur. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların birçoğunun şartlı birleşik tümce konusunda pek çok hususta hemfikir oldukları görülmüştür. Ancak araştırmacıların uzlaşmadığı bazı hususlar da mevcuttur. Bu hususlardan en çok öne çıkanı, *-sa/-se* ekinin şart ve dilek bildirme işlevleridir. Bu işlevler, *-sa/-se* eki ile oluşturulmuş yan tümce içeren tümcelerin birleşik kabul edilip edilmeyeceği konusunda büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında *-sa/-se* ekinin işlevleriyle ilgili üç makale olduğu görülmüştür. Bu makaleler Kılıçoğlu (1954), Gülsevin (1990) ve Karahan (1999)'na aittir.

Kılıçoğlu (1954:256), makalesinde *-sa/-se* ekinin şart ve dilek bildirme işlevleri üzerinde durmuştur. Araştırmacıya göre, eylem kök ve gövdelerine gelen *-sa/-se* ekiyle isim kök ve gövdelerine gelen *-sa/-se* eki arasında morfolojik bakımdan görülen ayniyetlikten başka, semantik bakımdan da bir yakınlık görülmektedir. Şart kipiyle dilek kipi arasında anlam ilişkisi kuvvetlidir. Araştırmacı, bu hususu şu şekilde açıklamıştır:

Bugünkü durumda “-se” ekinin ayrı iki vazifede kullanılışı oldukça sınırlandırılmıştır: Fiil şekillerimizde birinci zaman eki olarak “-se” kullanılırsa “arzu, istek” bildirir, ikinci zaman eki olarak kullanılırsa “şart” bildirir. Fakat her ikisinde de menşedeki birlikten doğan bir anlam kayması ve kaynaşması vardır. Dilek kiplerinde esas anlam “arzu, istek” olmakla beraber az da olsa “şart” anlamı da vardır, “gel-se, git-se” gibi. Şart kiplerinde de esas anlam “şart” olmakla beraber, “arzu, istek” anlamı da mevcuttur, “gelir-se, gider-se” gibi.

Gülsevin (1990:278), makalesinde *-sa/-se* ekinin, dilek bildiren özel kullanılış şeklinin dışında, tümcede hiçbir zaman yüklem görevi taşıyamayacağını ifade etmiştir. Bu

özel kullanılış şeklinde, *-sa/-se* eki, yalnızca başında *keşke* sözcüğü veya anlamı bulunan tümcelerde, dilek anlamı taşımak kaydıyla yüklem olabilir. Bu tür kullanışlarda da şart anlamı değil, dilek anlamı vardır. Bu sebeple *-sa/-se* şart eki tümcede yüklem görevinde kullanılan eylem kipleri bölümünde değil, eylemden türeyen zarflar olan ulaçlar bölümünde ele alınmalıdır. Araştırmacıya göre *-sa/-se* ekinin kişi eki alıyor olması da bu ekin ulaç fonksiyonu taşımasına engel değildir. Çünkü Türkiye Türkçesinin dil bilgisinde *-DİK + Kişi Eki + dA (-DIğInDA/- DUğUnDA)* şeklinde kişi eki almış bir ulaç mevcuttur (Gülsevin, 1990:279).

Karahan (1999:52), *-sa/-se* ekinin şart ve dilek bildirdiği hususunda tüm araştırmacıların hemfikir olduğunu ifade etmiştir. Ancak şart bildiren *-sa/-se* ile dilek bildiren *-sa/-se* birbirinden sadece anlamca değil, kullanımda da ayrılır. Türkçede bulunan bütün kip ekleri ile müstakil tümceler kurulabilir. Ancak şart bildiren *-sa/-se* eki ile müstakil tümce kurulamaz. Bu durum, *-sa/-se* ekini kip eklerinden uzaklaştırarak ulaç eklerine yaklaştırır. Bu ek, Eski Türkçede zaten bir ulaç ekidir. Araştırmacı, bu hususla ilgili açıklamalarına şu şekilde devam etmiştir:

Zarf-fiil eklerinden meselâ *-ınca / -ince* ile bu ek arasında anlam ve kullanım bakımından pek de önemli bir fark yoktur. Belki de tek fark *-sa / -se* ekinin şahıs eki almasıdır. “*Koşunca düşer.*” cümlesi ile “*Koşarsa düşer.*” cümlesi arasındaki anlam ve şekil yakınlığı hemen dikkati çekmektedir. Eğer *-sa / -se* eki bir kip eki ise *-ınca / -ince* eki de bir kip eki sayılmalıdır. Eğer *-ınca / -ince* eki kip eki değilse *-sa / -se* ekinin de kip eki sayılması doğru değildir. Bana göre tasarlama kipleri “emir”, “gereklilik”, “dilek / istek” şeklinde 3 temel kip olarak düşünülmeli ve sadece 2. şahıslarda kullanılan *-a / -e* eki ile dilek bildiren *-sa / -se* eki aynı kip başlığı içine alınmalıdır.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların çoğu şartlı birleşik tümce türünün varlığını kabul etmektedir. Deny (1941), Dizdaroğlu (1976), Hatiboğlu (1982), Şimşek (1987), Tulum (1990), Zülfikar (1990), Gemici (1990), Ediskun (1992), Bozkurt (1995; 2007), Develi (1997), Mehmedoğlu (1999), Banguoğlu (2000),

Gencan (2001), Güneş (2001), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003), Delice (2003), Ulaş (2003), Erkul (2004), Eker (2005), Demir (2006), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009) ve Telli (2009)'dir. Bazı araştırmacılar ise şartlı birleşik tümceyi birleşik tümce sınıfına dâhil etmemekte, basit tümce olarak değerlendirmektedir. Savran (1999), Karahan (2000) ve Koç (2002) bu araştırmacılarıdır.

Şartlı birleşik tümceyi kabul eden ve kitaplarında birleşik tümcenin bir türü olarak ele alan araştırmacılar Deny (1941), Dizdaroğlu (1976), Hatiboğlu (1982), Şimşek (1987), Zülfikar (1990), Ediskun (1992), Bozkurt (1995; 2007), Banguoğlu (2000), Gencan (2001), Güneş (2001), Bilgin (2002), Delice (2003), Ulaş (2003), Atabay ve diğ. (2003), Erkul (2004), Eker (2005), Demir (2006), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'dır. Şartlı birleşik tümceyi kabul eden ve kitaplarında birleşik tümcenin bir türü olarak ele alan araştırmacıların şartlı birleşik tümceyi farklı şekillerde adlandırdıkları görülmektedir. Bozkurt (1995; 2007) “koşullu tümce”; Delice (2003) “yan cümlesi şart-fiillerden oluşan birleşik cümle”; Demir (2006) “koşullu yancümlesi olan bileşik cümleler (koşul bileşik cümlesi)”; Dizdaroğlu (1976) “koşul tümcesi”; Ediskun (1992) “şart bileşik cümlesi”; Eker (2005) “şartlı birleşik tümce”; Aktan (2009), Ergin (2006) “şartlı bileşik cümle”; Banguoğlu (2000), Erkul (2004) “şart cümlesi”; Gencan (2001) “koşul önermesi”; Güneş (2001) “şartlı cümle”; Hatiboğlu (1982) “koşullu yantümce; Bilgin (2002), Hepçilingirler (2006) “koşullu bileşik tümce”; Özkan ve Sevinçli (2008), Ulaş (2003) “şartlı birleşik cümle”; Zülfikar (1990) “-sa (-se) şart ekiyle kurulmuş birleşik cümle” terimlerini tercih etmişlerdir. Burada, kitaplarında girişik birleşik tümceyi birleşik tümcenin bir türü olarak kabul eden araştırmacıların görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Deny (1941:795), şartlı birleşik tümceleri, “uyruk cümleler” başlığı altında ele almış ve “bağlaç alması zaruri olmayan uyruk cümleleri (birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümleleri)” şeklinde adlandırmıştır. Araştırmacıya göre, birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümleleri Türkçenin tek aslı tümce türüdür. Bu tür tümceler, Fransız ya da Fars dil bilgisinden etkilenmemiştir. Deny (1941:795), bir şart ya da tahmin bildiren bir sözün iki tümceden oluştuğunu ifade etmiştir. Bu tümcelerden ilki başlam tümcesidir. Başlam tümceleri şart bildirir. İkinci tümce ise sonlam tümcesidir. Bu tümce de şartın karşılığı olan sonucu içerir. Kimi zaman şart tümcelerinin başlamından önce *eğer*, *şayet* sözcükleri kullanılır.

Deny (1941:796), birbirine karşılıklı bağlı olan şart cümlelerini iki gruba ayırmıştır: 1- Gerçek olan şart cümleleri, 2- Gerçek olmayan şart cümleleri. Gerçek olan şart cümlelerinde, öznel bir şart ifadesi mevcuttur. Bu tür tümcelerde, özne, kendisince yapılabilir veya yapılamaz görünen, tahmine dayanan, gerçekleşmesi şüpheli olan ve gerçekleşmesi istenen ya da istenmeyen bir şey olduğunu bildirmez. Özne, yalnızca başlam tümcesinin bildirdiği şart gerçekleşirse sonlam tümcesinin bildireceği sonucu ifade eder. Deny (1941:798)’ye göre bir tümcede şart eki almış bir sözcüğün bulunması, o tümceyi her zaman bir şart tümcesi yapmaz. Çünkü şart eki almış kimi sözcükler tümcede ilgeç gibi kullanılırlar. Gerçek olmayan şart cümlelerinde ise, özne, kendi fikrinde bir şartın yerine gelip gelmemesinin şüpheli ya da temenni hâlinde olduğunu ifade eder. Bu tür tümcelerde eylemler tam ve belirli bir zaman kavramı içermezler (Deny, 1941:799).

Dizdaroğlu (1976:209), şartlı birleşik tümceyi “Koşul Tümcesi” başlığı altında vermiş ve şöyle tanımlayıp açıklamıştır: “Yantümcesi dilek ya da koşul kipinden oluşan tümceye koşul tümcesi denir. Dilek ve koşul kipindeki eylemler, öbür kiplerde olduğu gibi, yargı bildirmezler. Bundan ötürü, ancak dilek ve istek bildirdikleri ve tümcenin sonunda

buldukları zaman bağımsız tümce kurabilirler. Koşullu yantümce, öbür yantümceler gibi, temel tümceden önce gelir. Bu durum, Türkçenin sözdizimi kuralına ve geleneğine uygun düşmektedir. Koşullu tümcede, temel tümcenin yüklemi, bildirme kiplerinden biri ya da ekeylem olur. Koşullu yantümce, temel tümcenin öznesi, nesnesi, belirteç tümleci olur.” Araştırmacı, koşul tümcelerini şu dört başlıkta incelemiştir:

I. Yantümcesi Dilek Kipiyle Kurulu Koşul Tümcesi

II. Yantümcesi Dilek Kipinin Bileşik Zamanlarıyla Kurulu Koşul Tümce

III. Yantümcesi Koşul Bileşik Zamanıyla Kurulu Koşul Tümcesi

IV. Yantümcesi Ekeylemin Koşuluyla Kurulu Koşul Tümcesi

Yan tümcesi dilek kipiyle kurulu koşul tümcesinde dilek kipi, temel tümcenin yüklemi değilse koşullu yan tümce kurar (Dizdaroğlu, 1976:210). Yan tümcesi dilek kipinin bileşik zamanlarıyla kurulu koşul tümcesinde ise dilek kipinin sadece hikâye ve rivayet birleşik zamanı bulunur, koşulu bulunmaz. Yan tümcesi koşul bileşik zamanıyla kurulu koşul tümcesinde çeşitli eylemlerin koşul birleşik zamanı, temel tümcenin yüklemi olarak kullanılmadıysa, koşullu yan tümce görevindedir (Dizdaroğlu, 1976:211). Yan tümcesi ekeylemin koşuluyla kurulu koşul tümcesinde adlar ve ad soylu sözcüklere gelen *-sa/-se* takısı ile oluşturulan yan tümceler, koşul yan tümcesi oluştururlar (Dizdaroğlu, 1976:212).

Dizdaroğlu (1976:213), koşul tümceleriyle ilgili bazı önemli uyarılar yapmıştır. Buna göre koşullu yan tümceler, *de* bağlacıyla ve *eğer*, *bari keşke*, *şayet* gibi ilgeçlerle kullanılabilir. Ayrıca istek kipinin hikâyesi de tümceye koşul anlamı verir. Koşul tümcelerinde yan tümce ve temel tümce yer değiştirebilir. Buradaki önemli hususlardan biri de sonuna *-sa/-se* takısı eklenmiş kimi sözcük ve sözcük öbeklerinin koşullu yan tümce

kuramamasıdır. Bunlar, tümcede belirteç tümleci ya da ilgeç tümleci görevindedirler. Son olarak, bir tümcede ancak bir tane koşullu yan tümce bulunabilir (Dizdaroğlu, 1976:214).

Hatiboğlu (1982:148), şartlı birleşik tümceden ‘‘Dilekli Yantümce’’ ve ‘‘Koşullu Yantümce’’ olmak üzere iki ayrı başlık altında bahsetmiştir. Hatiboğlu’na göre, dilek kipiyle kurulan ve temel tümceye bağlanan, dilek ve istek bildiren yan tümceye dilekli yan tümce denir. Bu tür tümcelerde genellikle geniş zamanın olumsuzunu kullanılır. Kimi zaman dilekli tümceler, yan tümce olmadan ve bir temel tümceye bağlanmadan ayrıca sıralanır. Dilekli yan tümceler ikileme biçiminde de kullanılabilirler (Hatiboğlu, 1982:149).

Hatiboğlu (1982:149), koşullu yan tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: ‘‘Birleşik tümcelerde koşul birleşik eylemiyle kurulan ve temel tümcedeki anlamı koşullu olarak tamamlayan yantmceye koşullu yantümce (Osm. Cümle-i şartıye; Fr. Proposition conditionnelle; İng. Conditional clause; Alm. Bedingungssatz) denir.’’ Araştırmacıya göre, koşullu bir yan tümcenin yüklemi koşulla birlikte emir veya istek çekimiyle kkteş olarak ikileme kurabilir. Bu durumda yan tümceyi etkileyen koşul kipiyle çekimlenen eylemdir. Kimi zaman koşullu bir yan tümce temel tümcede bütünüyle özne görevini yüklenir. Bazen de temel tümce ile birlikte ikileme kurar. Kkteş iki çekimli eylemden birincisinin yeterlilik şekliyle birlikte koşul eki alması, tümceye olumsuzluk anlamı verebilir (Hatiboğlu, 1982:149-150).

şimşek (1987:282), şartlı birleşik tümceleri koşullu tümce başlığı altında ele almış ve şöyle tanımlamıştır: ‘‘Yan tümcesi koşullu çekimlerden biriyle kurulan ve baş tümcesinin koşulu ya da nedeni durumunda bulunan bileşik tümceye koşullu bileşik tümce denir.’’ Araştırmacıya göre koşul kipi yargı bildirmez ve bu sebeple temel tümce kuramaz. Koşul kipiyle kurulan yan tümcelere koşul ya da başlam tümcesi adı verilir. Başlam

tümcesi “koşullu bileşik tümcede koşul kavramını taşıyan tümce”dir (Şimşek, 1987:282-283). Sonlam tümcesi ise “koşullu bileşik tümcede koşulu ya da nedeni sonuca bağlayan tümce”dir (Şimşek, 1987:283).

Şimşek (1987:283), koşul tümcesinin Türk yazı dilinde başlangıçtan beri var olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle şartlı ya da koşullu birleşik tümce, Türkçe tümcenin en eski temel yapılarından biridir.

Şimşek (1987:284-285) , başlam tümcesinin görevlerini şu şekilde sıralamıştır: a- Özne Görevinde Başlam Tümcesi, b- Belirtisiz Nesne Görevinde Başlam Tümcesi, c- Belirteç Tümleci Görevinde Başlam Tümcesi. Araştırmacı, bu tümcelerle ilgili örnekler vermiştir.

Şimşek (1987:285), koşullu birleşik tümceleri türleri bakımından iki gruba ayırmıştır: A- Başlam Tümcesinin Yüklemine Göre Koşullu Tümceler, B- Koşul Kavramı Taşıyıp Taşımadıklarına Göre Koşullu Tümceler. Başlam tümcesinin yüklemine göre koşullu tümceler, başlıca altı gruba ayrılmıştır: a- Yalın Koşul Kipiyle Kurulan Koşullu Tümceler, b- Koşul Kipinin Anlatmasıyla Kurulan Koşullu Tümceler, c- Öteki Kiplerin Koşul Bileşik Çekimiyle Kurulan Koşullu Tümceler, ç- Ekeylemin Koşuluyla Kurulan Koşullu Tümceler, d- İstek Kipiyle Kurulan Koşullu Tümceler, e- Yüklemce Özellik Gösteren Koşullu Tümceler. Koşul kavramı taşıyıp taşımadıklarına göre koşullu tümceler ise iki grupta incelenmiştir: a- Gerçek Koşullu Tümce, b- Sözde Koşullu Tümce (Şimşek, 1987:288). Şimşek (1987:288), gerçek koşullu tümcenin tanımını şöyle yapmıştır: “Koşullu tümcede başlam tümcesinin işlevi, sonlam tümcesinin anlamını, koşul ya da neden ilgisiyle sınırlamaktadır. Bu, sonlam tümcesinin bildirdiği yargının bir koşula bağlanmasıdır. İşte koşullu tümcelerin bu anlam özelliğini taşıyanlarına gerçek koşullu

tümce denir". Koşul ya da neden kavramı taşımayan koşullu tümcelere ise sözde koşullu tümce denir.

Şimşek (1987:289), son olarak koşullu tümcelerin anlam özelliklerine değinmiştir. Koşullu birleşik tümcelerin anlam özellikleri, genellikle başlam tümcesindeki kavram değişmelerinden ileri gelir. Bu anlam özelliklerinin başlıcaları şunlardır:

a- Koşullu tümcede başlam tümcesi, sonlam tümcesinin bildirdiği yargıyı bir koşula bağlar.

b- Koşullu tümcede başlam tümcesi, sonlam tümcesinin yüklemi ile dile getirilen kılış ya da oluşun nedenini belirtir.

c- Koşullu tümcede başlam tümcesi, sonlam tümcesine *benzetme* ilgisiyle bağlanır ve böylece, iki yargı, nitelikçe karşılaştırılır.

ç- Koşullu tümcede başlam tümcesi, sonlam tümcesi ile *karşıtlık* ilgisi kurar.

d- Koşullu tümcede başlam tümcesi, sonlam tümcesinde belirtilen kılış ya da oluşun *zamanını* gösterir.

e- Koşullu tümcede başlam tümcesi, sonlam tümcesine *oran, ölçü* kavramı katar.

f- Koşullu tümcede yinelemeli yüklemle kurulan başlam tümcesi, olasılık kavramına bağlı olarak, sonuç yargısı ile *özüleme* ilgisi kurar.

g- Koşullu tümcede başlam tümcesi, sonlam tümcesinin anlamına *kesinlik* kavramı katar.

h- Türkçede tümcelere türlü anlam ayırtıları katan koşul tümcesi görünüşlü anlatımlar vardır. Kimi bağlaç, kimi arasöz gibi kullanılan bu anlatımların çoğu kalıplaşmıştır (Şimşek, 1987: 290-291).

Zülfikar (1990:143), şartlı birleşik tümcelerde temel tümcenin sonda bulunduğunu ifade etmiştir. Şart kipiyle çekimlenen tümce ise yan tümcedir. Bu tümce, temel tümceye bağlıdır ve tamamlanmamış bir yargı ifade eder. Temel yargının sonda, tamamlayıcı yargının başta bulunması, ki'li birleşik tümcelerin aksine, Türkçenin yapısına uygun bir durumdur.

Ediskun (1992:384), şartlı birleşik tümceleri yan tümcelere kurulan birleşik tümcelere dâhil etmiş ve şu şekilde tanımlamıştır: “Yan cümleciği kendinden sonraki bir cümleciğin şartı, sebebi, tahmini olan bileşik cümleye şart bileşik cümlesi denir.” Araştırmacıya göre şart tümcesindeki şart, objektif ya da sübjektif olabilir. Ayrıca şart tümcesi asıl söylenmek istenen düşünce ya da duyguyu yüklenmişse, sonuç tümcesi söylenmeyebilir. Şart tümcesi, olumlu bir eylemin yinelenmesiyle kurulmuşsa, ancak edatıyla kurulmuş bir tümce gibi, bir sınırlama anlamı verir. Bir şart tümcesi, aynı eylemin olumlu ve olumsuz biçimiyle kurulduğu ve bu eylemlere birer *de* bağlacı ulandığı zaman, şart tümcesi temel tümcedeki yargının yerine getirileceğini kesinlikle belirtir. Şart kipinin hikâyesi ya da rivayeti yerine istek kipinin hikâye ya da rivayeti kullanılabilir. Şart tümceleri temel tümcenin öznesi ya da nesnesi görevinde bulunabilirler (Ediskun, 1992:385).

Bozkurt (1995:215), şartlı birleşik tümceyi “Koşullu Birleşik Tümce” başlığı altında ele almış ve şöyle açıklamıştır: “Yan tümce koşul kipli bir eylem ya da ek eylem ile kurulur. Böylece koşul tümcesi -sA ekinin katkısıyla yapılır.” Araştırmacıya göre koşullu tümce bir koşul ile ona bağlı bir sonucu bildirir. Bu yüzden koşul tümcesinde yan tümceye koşul tümcesi, temel tümceye ise sonuç tümcesi denir. Türkçede -sa/-se ekinin koşul ve dilek olmak üzere iki işlevi vardır. Koşul kullanımında bu ekin ekeylem işlevi ağırlıklıdır. Ayrıca koşullu yan tümce, temel tümcenin belirteci işlevindedir.

Bozkurt (2007:125-126), bir başka kitabında şartlı birleşik tümceyi “Koşullu Tümce” başlığı altında ele almış ve şu şekilde açıklamıştır:

Kimileyin bir koşula bağlı yargı bildirmek isteriz: *Zamanım olursa, senin işinle ilgileneyeceğim* türünden bir söyleyişte, *ilgileneyeceğim* edimi, *zamanım olursa* koşuluna bağlıdır. Bu nedenle koşullu tümce iki ayrı yüklemle kurulan bileşik tümcelerdir. Birinci tümce koşul belirten bir belirteç konumundadır. Ama tümce ise gerçekleşmemiş, düşünülen bir edim durumundadır. Türkçede koşul tümcesi –sA eki ile kurulur. Dilek tümcesi de –sA eki ile kurulur. Ama dilek tümcesi tek bölümlü bağımsız tümce durumundadır: *Keşke zamanım olsa* diye söyleyişte bir istek, bir özlem söz konusu. Ancak bu istek, bu özlem bir sonuca bağlanmamış. Bildirim bu anlamda olumsuzluk kavramı taşır. Yukarıdaki tümce kişinin zamanı olmadığını belirtir. Bütün bunlara karşın dilek tümcesi, bileşik tümce olarak ele alınmaz. İstek ya da buyurum türünde kip sunumu olarak değerlendirilir. Dilek tümcesi ile koşul tümcesi arasında bileşik kip kullanımında eklerin sırası yer değiştirir. Dilek kipinde –sA eki doğrudan eylem üzerine gelir.

Eylem+ se+ zaman eki+ kişi eki: Ah orada ol- sa- y- dı- m!

Bozkurt (2007:126)’a göre, şartlı tümce, bir koşulla ona bağlı sonucu bildirir. Bu yüzden şartlı tümcelerde, yan tümce sonuç tümceciğidir. Koşullu yan tümce ana tümcenin belirteci işlevini görür. Bu tür tümcelerde koşul işlevi en açık biçimde ekeylem kuruluşunda yansır. Şartlı birleşik tümcelerde, *-sa/-se* eki, zaman ekinden sonra gelirse koşul tümcesi oluşur. Burada eklerin sıralanışı şöyledir: Eylem kip eki + *-sa/-se* + kişi eki. Koşul eki *-di, -acak, -a, -malı* eklerinden sonra yer alır. Burada koşul kavramı kesindir. Temel tümce koşulun sonucunu bildirir. Şartlı birleşik tümcelerde kimi zaman *eğer* bağlacının kullanıldığı görülür. Bu kullanım anlamı vurgulamak amaçlıdır (Bozkurt, 2007:127).

Banguoğlu (2000:549), şartlı birleşik tümceyi “Tümleme Birleşik Cümle” başlığı altında “Şart Cümlesi” adıyla ele almıştır. Banguoğlu’na göre, bir temel tümceyle bağımlı yargı niteliğinde şart kipiyle çekimlenmiş bir yan tümceden oluşan birleşik tümceye “tümleme şart cümlesi” (proposition conditionnelle comolétive) denir. Bu tür tümcelerde temel tümceyi şart yargısı değil, varılacak sonucu gösteren ceza yargısı teşkil

eder. Araştırmacıya göre, anlatım bakımından iki türlü şart tümcesi vardır. Bu tümcelerden biri şartın yerine gelmesiyle cezanın gerekleŖeceđini tereddütsüz gösterir (*İstersen bekleriz*) ve buna *olağan Ŗart cümlesi* (proposition conditionnelle potentielle) denir. Diğer tümce ise şartın yerine gelmemesi sebebiyle cezanın gerekleŖmediđini veya gerekleŖmeyeceđini gösterir (*İstesen kalırdık*). Buna da *olmayası Ŗart cümlesi* (proposition conditionnelle irrelle) denir.

Türkiye Türkçesinde, neredeyse tüm olağan Ŗart cümleleri, aslında bir eğilim kipi olan Ŗart kipinin zaman anlamı kazanmıŖ Ŗekliyle ekimlenir. Ancak ekeylemin Ŗart kipi yine de olağan Ŗart cümlesi kuruluŖunda kullanılır. Bunun olmayası Ŗart cümlesi, “olmak” eyleminin bildirme Ŗekliyle oluŖturulur (Banguoğlu, 2000:550).

Banguoğlu (2000:551), Türkçeye Farsçadan geçen *eğer* ve *Ŗayet* Ŗart bağlamlarının da Ŗart tümceleri kurabileceğini ifade etmiŖtir. Banguoğlu’na göre, olmayası Ŗart cümlesi cezanın gerekleŖmesini olumsuz veya Ŗpheli kılar. Bu nedenle genellikle anlamca ters sonuç gösteren bir “bağlam sebep cümlesi”yle karŖılanır. Ancak ceza yargısının yüklemiyle Ŗarttan beklenen sonucu değil, onun tam tersini ifade eden Ŗart tümceleri de kurulabilir. Bu tür Ŗart tümcelerinde bazen iki yargı arasındaki karŖıtlık bir bağlamla belirtilir. Bunlara “Ŗartlı karŖıtlama cümlesi” (proposition conditionnelle adversative) denir. Ancak bunlar, artık karŖıtlama anlamı ağır basmıŖ bir birleŖik ulaç sayılır.

Gencan (2001:162), Ŗartlı birleŖik tümceleri “KoŖul önermesi” baŖlıđı altında ele almıŖtır. Gencan, bütün çekimli eylemlerle kurulan önermelerin temel önerme olduklarını, ancak dilek-kŖul kipiyle, ekeylemin kŖul kipiyle, eylemlerin kŖul Ŗekilleriyle ve dilek-kŖul kipinin ykleme, söylenti Ŗekilleriyle kurulan önermelerin yalnızca yan önerme olabildiklerini ifade etmiŖtir. Bunlara nerti ya da kŖul önermesi

adını vermiştir. Gencan (2001:163)'a göre koşul önermeli yan tümcelerle oluşturulan birleşik tümcelerde iki ayrı yargı vardır.

Güneş (2001:345), şart tümcesinin bir temel tümce ile bir şart tümcesinden oluştuğunu ifade etmiştir. Şart tümcesi, temel tümcedeki yüklemeyi şarta bağladığı için zarf tamlayıcısı konumundadır. Araştırmacı, bu husustaki görüşlerini açıklayarak verdiği örneklerle desteklemiştir.

Bilgin (2002:531), şartlı birleşik tümceleri “Yan Tümcelerle Kurulan Bileşik Tümceler” başlığı altında, koşullu birleşik tümce olarak ele almış ve şu şekilde tanımlayıp, açıklamıştır: “Yan tümcesi dilek kipiyle kurulan tümcelere koşullu bileşik tümce denir. Ancak tanımdaki ‘koşullu’ nitelemesi, yapısaldır; bu tümceler ‘koşul’ anlamından başka, ‘öfke’, ‘beğenme’ gibi duyguları, ‘olanaksızlık’, ‘kesinlik’ gibi durumları da yansıtabilir.” Araştırmacı, bu tanımdan sonra kaynak belirterek alıntılacağı tümcelerle konuya dair örnekler vermiştir.

Delice (2003:144), şartlı birleşik tümceleri, girişik birleşik tümcenin bir türü olarak “Yan Cümlesi Şart Öbeğinden Oluşan Girişik Birleşik Cümle” başlığı altında ele almıştır. Delice'ye göre bünyesinde şart ekiyle çekimlenmiş eylem tümceleri barındıran tümceler yan cümlesi şart öbeğinden oluşan girişik birleşik cümlelerdir. Şart eki, *keşke* vb. bir edatla birleşerek kiplik kurma hüviyetini kazanabilir. Bu durumda zarf tümleci oluşturmak yerine başlı başına bir tümce kurar. Şart eki, ünlem tümcelerini oluşturur ve bu tür tümceler temel tümce ilkelerine göre çözümlenmelidir.

Ulaş (2003:42), şartlı birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Yan cümlesi dilek-şart kipi ve ek fiilin şartıyla çekimlenmiş cümlelerdir.” Araştırmacıya göre, bu tür tümcelerde eylemin yapılması ya da yapılmaması bir şarta bağlanır.

Atabay ve diğ. (2003:97), şartlı birleşik tümcelere yan tümceler konusu içinde, “Dilek ve Koşul Bildiren Yantümceler” başlığı altında yer vermişlerdir. Buna göre bu tür tümcelerde, yan tümcenin yüklemi, dilek-koşul kipiyle ya da koşul birleşik zamanla çekime girmiş sözcüklerden oluşur. Temel tümcenin verdiği kavram genellikle bir koşula bağlanır. Kimi zaman, yan tümcenin dilek, istek ya da buyruk bildirdiği de olur. Bu tür tümcelerde yan tümcenin yüklemi *de* ve *bile* bağlaçlarıyla pekiştirilebilir. Ayrıca yan tümcenin yüklemi, aynı eylemin yinelenmesiyle ikileme biçiminde de olabilir. Dilek ve koşul bildiren yan tümceler, temel tümceden sonra da gelebilir.

Atabay ve diğ. (2003:97-98), dilek ve koşul bildiren yan tümcelerini kimi özelliklerini sıralamışlardır. Buna göre, yüklemi dilek-koşul kipinin yalın zamanıyla ya da koşul birleşik zamanla çekimlenmiş yan tümceler, bu kipin anlam özelliklerini temel tümceye yansıtır. Dilek ve koşul bildiren yan tümcelerde, olmak yardımcı eylemi ortaçlarla birlikte kullanılarak bu tümceler yüklemi durumuna getirilebilir. Koşullu yan tümcelerde, aynı eylemden oluşan yüklem, *de* bağlacıyla pekiştirilebilir. Böylece eylemin olumlu ve olumsuz biçimleri birlikte kullanılır ve tümceye kesinlik kavramı verilir (Atabay ve diğ., 2003:99). Bu tür tümcelerde, kimi zaman temel tümce kullanılmaz ve tümce kesik tümce hâlini alır. Bunun yanında koşullu yan tümceler yüklemi bir ad da olabilir. Bu tümcelerde yüklem olan ad, ekeylemin koşul-birleşik kipiyle çekimlenir ve tümceye olasılık anlamı verir (Atabay ve diğ., 2003:100).

Erkul (2004:59), şartlı birleşik tümcenin başlangıçtan beri Türkçede var olan bir tümce türü olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacıya göre şartlı birleşik tümcenin temeli şart kipine dayanır. Şartlı birleşik tümcelerde temel tümcedeki yargının gerçekleşmesi, yan tümcedeki yargının gerçekleşmesine bağlıdır. Bu tümcelerde şart anlamını yan tümce ifade eder. Temel tümce, yan tümceden sonra gelir. Şart kipi, diğer eylem şekillerinin aksine

yargı ifade etmez. Bitimli bir hareketi ya da işi göstermez. Bu sebeple tek başına tümce oluşturamaz. Şart kipiyle kurulan yan tümceler, temel tümcenin anlamını tamamlamaz, sınırlandırır. Ancak bu tümceler istek ve temenni ifade ettiğinde bitimli bir hareket, bir yargı bildirir ve tek başına bir tümce oluşturabilir.

Erkul (2004:61), şart tümcelerinin bazı özelliklerini sıralamıştır. Buna göre temel tümce kimi zaman şart tümcesinden yani yan tümceden önce gelir. Temel tümcedeki eylemin olup olmaması, şart kipindeki eylemlerden sonra *da* bağlacı kullanılarak şarta bağlanabilir. Konuşma dilinin özelliklerini taşıyan bazı durumlarda, bir dilek, bir duygu söz konusu olduğunda temel tümce düşürülür. Dilek şart kipinin hikâyesi ve rivayeti ile gerçekleşmeyen hareketlerin ya da işlerin şartı bildirilir. Şartlı tümcelerin başında *eğer*, *şayet*, *her ne kadar* gibi ifadeler bulunabilir. Bazı şart tümceleri, yapı bakımından şart tümcesi olmakla birlikte anlam bakımından girişik tümcedir.

Eker (2005:482), şartlı birleşik tümceyi, birleşik tümce başlığı altında ele almıştır. Araştırmacı, şartlı birleşik tümceyi şöyle tanımlamıştır: “Şartlı birleşik tümce, yüklemi dilek-şart kipinde olan bir yardımcı tümce ile bir ana tümceden meydana gelen tümcedir.”

Ergin (2006:382), şartlı birleşik tümce ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Bu birleşik cümle Türkçenin asli birleşik cümlesidir. Başlangıçtan beri Türkçede vardır.” Araştırmacı, bu tümcelerin temelini şart kipinin şart ifadesine dayandığını ifade etmiştir. Şart kipi, diğer eylem çekimlerinin aksine, yargı bildirmez ve bitimli bir hareket göstermez. Bu sebeple bağımsız tümce yapamaz. Şart şekli ancak istek ve temenni ifade ettiği zaman bitimli bir hareket, dolayısıyla bir yargı gösterir ve bağımsız bir tümce kurabilir. Araştırmacıya göre şartlı birleşik tümcelerde, Türkçenin asıl unsurun tali unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak, yan tümce önce, temel tümce sonra gelir.

Temel tümcenin sonra gelmesi esas itibariyle yüklemnin sonra gelmesidir. Yani şart tümcesi temel tümceden önce gelebileceği gibi, yükleminden önce olmak üzere temel tümcenin arasına da girebilir.

Demir (2006:243), şartlı birleşik tümceleri “Koşullu Yancümlesi Olan Bileşik Cümleler (Koşul Bileşik Cümlesi)” başlığı altında ele almıştır. Araştırmacı, bu tür birleşik tümcelerde yan tümcelerin koşul kipinde çekimlenmiş bir eylemle kurulduğunu ifade etmiştir. Bu yan tümceler, temel tümceyi koşul anlamıyla tamamlar. Şartlı birleşik tümceler, Türkçenin en eski tümce türlerindedir.

Şartlı birleşik tümcelerde şartlı yan tümce, temel tümcede söylenilmek istenen duygu ya da düşünceyi yüklenabilir ve bu durumda temel tümce söylenmeyebilir. Benzer şekilde sonucu sezilen, anlaşılabilir şartlı birleşik tümcelerde temel tümce söylenmeyebilir. Şartlı yan tümceler, temel tümcenin öznesi ya da nesnesi olabilir. Ayrıca bazı şartlı yan tümceler kalıplaşmışlardır. Bunlar şartlı birleşik tümcelere çeşitli anlamlar katar, tümcede arasöz ya da bağlaç olurlar (Demir, 2006:244). Bu tür tümcelerde aynı eylemin yeterliliğinin şartı ile emir kipi birlikte kullanılırsa tümce olumsuz bir anlam kazanır (Demir, 2006:245).

Hepçilingirler (2006:299), “Koşullu Bileşik Tümceler” başlığı altında şartlı birleşik tümcelere yer vermiştir. Hepçilingirler (2006:299-300), eylemin gerçekleşmesinin bir koşula bağlı olduğu anlamının, Türkçede “koşul” çekimiyle sağlandığını, koşul çekiminin ise *-sa/-se* ekiyle yapıldığını belirtmiştir. Bu ek basit zaman eki olarak tek başına kullanılmışsa koşul anlamından çok dilek anlamı ağır basar.

Özkan ve Sevinçli (2008:160), şartlı birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamışlardır: “Şart ifadesine dayalı bir yan cümle ile bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümledir.” Bu tür tümcelerde oluş ve kılışı bir şarta bağlanır. Bu oluş ve kılışlar

şart *-sa/-se* ekiyle yapılır. Şart kipi istek ve dilek dışında tam bir yargı bildirmez. Bu bakımdan temel tümceye yardımcı tümce oluşturur. Bu yardımcı tümceler temel cümleyi şart, zaman, sebep, tahmin, benzetme vb. anlamlarıyla tamamlar. Şart tümcesi temel tümceden önce gelir. Ayrıca özne, nesne, yer tamlayıcısı, çoğunlukla da zarf işleviyle temel tümceye bağlanır. Şartlı birleşik tümcelerde, temel tümcenin gerçekleşmesi genellikle şartın gerçekleşmesine bağlıdır (Özkan ve Sevinçli, 2008:160-161). Özkan ve Sevinçli (2008:162)'ye göre şart kipi istek işlevine de sahiptir. Bu işlevdeki yapılarda tam bir yargı bulunmaz. Ayrıca şart kipi taşıyan bazı tümceler hayret bildirir.

Aktan (2009:131), şartlı birleşik tümceyi şöyle tanımlamış ve açıklamıştır: “Şart kipiyle kurulmuş yüklemi bulunan cümle ile bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümleye şartlı birleşik cümle denir. Şart kipi *-sA* ekiyle kurulur. Böyle bir cümlede yan cümle, temel cümledeki oluş veya kılışı bir şarta bağlar.” Araştırmacıya göre, şart kipinin şart ifadesi yargı bildirmediğinden tek başına tümce kuramaz çünkü bu kip bitimli bir oluş, kılış veya hareket bildirmez. Şart kipi ancak istek ifade ettiği zaman bir tümce oluşturabilir. Şart tümcesi temel tümceden önce gelir ve özne, nesne, yer tamlayıcısı, çok defa da zarf işleviyle temel tümceye bağlanır.

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynakları arasında şartlı birleşik tümcenin kabul edildiği ve birleşik tümce başlığı altında ele alındığı iki tez çalışmasına rastlanmıştır. Bu tezler Gemici (1990) ve Telli (2009)'ye aittir.

Gemici (1990:195), şartlı birleşik tümceleri birleşik tümceler kapsamında ele almış ve “şartlı birleşik fiil cümlesi” şeklinde adlandırmıştır. Gemici (1990:196-197-198-199)'ye göre, şartlı birleşik tümcelerde yan tümcenin eylemi farklı çekimlere girebilir. Bu eylem çekimleri dilek-şart kipi, dilek-şart kipinin birleşik zamanları, istek kipinin hikâyesi,

ekeylemin şartı ile yapılabilir. Araştırmacı, bu eylem çekimlerini tezinin inceleme unsuru olan Mihrî Hatun Divanı üzerinden açıklamış ve örneklendirmiştir.

Gemici (1990:201)'ye göre, bir şartlı birleşik tümcede aynı türden bir tek yan tümce bulunur. Yapısında iki veya daha fazla aynı türden yan tümce bulunan tümceler şartlı birleşik tümce değil, ortak yüklemli sıralı tümcelerdir. Ancak bazı şartlı birleşik tümcelerin yan tümcelerinde bir şartlı yapı daha bulunabilir. Bu oluşumları tek bir yan tümce kabul etmek gerekmektedir. Araştırmacı, *-sa/-se* takısı almış her sözcüğün yan tümce kuramayacağını ifade etmiştir. Bu sözcükler, tümcedeki kullanımlarına göre zarf tümleci ya da ilgeç tümleci olabilirler.

Telli (2009:40), şartlı birleşik tümceleri şöyle tanımlamıştır: “Şart cümlesi, bir cümlenin, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümlelerdir.” Araştırmacıya göre, şart tümcesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka tümceyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamıyla tamamlar. Şartlı birleşik tümceler, Türkçede en baştan beri varolan bir tümce çeşididir. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır. Şart kipi, bütün eylem çekimlerinin aksine yargı bildirmez. Bu yüzden bağımsız tümce yapamaz. Şart kipi sadece bir istek ve temenni bildirdiği zaman biryargı bildirir. Böylece bağımsız tümce yapabilir. Şartlı birleşik tümcelerde yan tümce önce, temel tümce ise sonra gelir. Şart tümcesi genellikle temel tümcenin yüklemine zarf göreviyle bağlanır. Şartlı birleşik tümceler, bir temel tümce ile yüklemi şart kipi ile çekimlenmiş yan tümcelerin birleşmesinden oluşur.

Telli (2009:41)'nin burada dikkati çektiği bir husus vardır. Kimi birleşik tümcelerde yan tümcenin yüklemi dilek-koşul kipiyle ya da koşul birleşik zamanla çekime girmiş sözcüklerden oluşur. Bu tür birleşik tümcelerde, temel tümcenin verdiği anlam genellikle bir koşula bağlanır. Kimi zaman da yan tümce dilek, istek ya da buyruk bildirir.

Dilek ve koşul bildiren yan tümcelerle oluşmuş birleşik tümceler eskiden beri Türkçede çok kullanılmaktadır.

Yukarıda kitaplarında şartlı birleşik tümceyi kabul ederek birleşik tümce sınıflandırması içinde ya da farklı bir başlık altında ele alan ve açıklayan araştırmacıların görüşleri verilmiştir. Bu tezde yalnızca dil bilgisi kitaplarında değil, incelenen makalelerin bazılarında da şartlı birleşik tümcenin varlığının kabul edildiği görülmüştür. Makalelerinde şartlı birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılar Tulum (1990), Develi (1997) ve Mehmedoğlu (1999)'dur.

Tulum (1990:196), makalesinde birleşik tümcelerin oluşumunda kullanılan başlıca iki ilişkiden birinin şart ilişkisi olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacı, şart ilişkisinin tarifini şu şekilde yapmıştır: “Bir durum ve oluş-kılışın zaman içinde gerçekleşmesinin farz ve tahmine dayanan objektif veya yerine getirilmesi şüpheli veya temenni hâlinde bulunan bir şarta bağlı bulunduğunu ifade etmek üzere iki cümle arasında kurulan ilişkidir”. Araştırmacıya göre aralarında şart ilişkisi bulunan iki tümceden şart ifadesini taşıyan yardımcı tümce tümcenin başında yer alır. Temel tümce ise bir sonuç tümcesi olarak yardımcı tümceden sonra gelir. Şart ilişkisi gerçek olmayan ya da bir dilek hâlinde bulunan bir şarta bağlanmışsa, sonucun gerçekleşmesi kesin değildir. Bu sebeple şart, sonucun gerçekleşmemesinin sebebi olarak görülür. Böyle bir durumda ilişki, bir sebep-sonuç ilişkisine dönüşür. Tulum'a göre şartlı birleşik tümcelerle kurulan bir diğer ilişki de budur. Tulum, sebep ilişkisiyle kurulan şartlı birleşik tümceleri oluşturan yan tümceleri şu şekilde sıralamıştır: a- Şart Yardımcı Cümlesi, b- Zarf-Fiil Cümlesi, c- Bağlayıcısız Bağlama Cümlesi.

Develi (1997:116-117), makalesinde *-sa/-se* ekinin dilek-şart ya da şart eki olarak adlandırılmasına değinmiş ve yardımcı cümlelerin teşkilinde kullanılan *-sa/-se* morfemini ele almıştır. Bu konudaki açıklamaları ve cümle sınıflandırmaları şu şekildedir:

{sA} morfeminin teşkil ettiği kip gramer kitaplarımızda “dilek-şart” veya sadece “şart” diye isimlendirilmektedir. Dilek-şart isimlendirmesi, cümle teşkilinde kullanılan, fonksiyon bakımından farklı ancak yazılış ve telaffuz bakımından eş değerde görülen ekleri aynı grupta değerlendirme düşüncesinden doğmuştur. Zira “dilek” ifade eden cümlelerin teşkilinde kullanılan {sA} morfemi hiç bir zaman şart ifade etmediği gibi, basit cümlelerin teşkilinde kullanılmasıyla da ana cümlenin ifadesini kendi şart ifadesiyle sınırlayan ve böylece bir birleşik cümlede yardımcı cümlenin yüklemine teşkil eden {sA} morfeminden ayrılır. Bazı Türkologlar da bu iki morfemin farklı yapılardan geliştiğini savunmaktadırlar. Bu incelemede esas olarak yardımcı cümlelerin teşkilinde kullanılan {sA} morfemi ele alınacaktır.

Develi (1997:118), *-sa/-se* morfemli cümleleri yapıları bakımından incelemiştir. Buna göre *-sa/-se* morfemiyle kurulan ve şartlı birleşik tümce adı verilen birleşik tümceler genellikle iki unsurdan oluşurlar. Bunlardan biri, tümcedeki asıl anlamı şarta bağlayan ve *-sa/-se* morfeminin getirildiği yardımcı tümcedir. Diğeri ise anlamı bu yardımcı tümcedeki ifadeye bağlı olarak ortaya çıkan temel tümcedir. Araştırmacı, *-sa/-se* morfemiyle kurulan şartlı birleşik tümce yapısının Türkçenin hemen her devresinde bulunduğunu belirtmiştir.

Develi (1997:118), *-sa/-se* morfemiyle kurulmuş birleşik tümceleri şöyle tasnif etmiştir: 1- Basit şartlı birleşik cümleler, 2- Zincirleme şart cümleleri, 3- Girişik şart cümleleri, 4- Eksilteli cümle. Basit şartlı birleşik tümceler, *-sa/-se* morfemiyle kurulmuş bir yardımcı tümce ve bir temel tümceden meydana gelirler. Bu tür tümcelerde yardımcı tümce, temel tümcenin şartı olmaktadır. Bu bakımdan böyle tümcelerde temel tümce bağımsız, yardımcı tümce bağımlı unsurdur. Yardımcı tümce, temel tümceyi yalnızca bir zarf olarak tamamlamaz. Aynı zamanda onun oluş veya edişini sınıflar ve şarta bağlar. Bu tür tümcelerin bir kısmında şart ifadesi zayıflamış, karşıtlama, karşılaştırma vb. ifadeleri

ortaya çıkmıştır. Basit şartlı birleşik tümceler ya oldukları gibi ya da başka birleşik tümceler dâhilinde kullanılmaktadırlar.

Develi (1997:119-120), basit şartlı birleşik tümcelerin bazı özelliklerine değinmiştir. Bunlar, sırasıyla, şu şekildedir:

1.1 {sA} morfemiyle kurulmuş bir yardımcı cümle ve bunun bağlı olduğu bitimli yüklemi olan bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümleler basit şartlı birleşik cümleler dediğimiz yapıları teşkil etmektedirler.

1.2 Basit şartlı birleşik cümle yapısındaki cümleler bir ki'li birleşik cümlede, cümle unsurlarından her hangi birini karşılamak üzere kullanılabilirler.

1.3. Basit şartlı birleşik cümlelerin bir kısmı *di-* ve *eyit-* fiillerinin nesnesi olarak aktarılmış cümle halinde olabilmektedir. Bunların bir kısmı ise “ki” bağlacı kaldırılmış bir ki'li birleşik cümle yapısındadırlar.

1.4. Birden fazla basit şartlı birleşik cümle sıralı cümleler halinde bir araya gelebilmektedir.

1.5. Basit şartlı birleşik cümle grubuna dâhil ettiğimiz bazı cümlelerde, yardımcı cümlelerin bağlı olduğu ana cümle, bitimli bir yüklem değil, bir gerundium veya partisip grubudur. Ana cümlelerin gerundium grubu olması daha yaygın bir haldir. Tespit edebildiğimiz örneklerde bu gerundium grupları {Up} gerundium eki ile kurulmaktadır. Bunlar bağlı oldukları ana cümleye zarf fonksiyonuyla katılmaktadırlar. {sA} morfemli yardımcı cümle bazen birden fazla gerund grubuna aynı değerinde bağlanabilmektedir; bu takdirde {Up} eki “ve” bağlacı fonksiyonundadır.

Zincirleme şart tümcelerinde, şartı ifade eden birden fazla *-sa/-se* morfemli yardımcı tümce bulunabilir. Bu yardımcı tümceler sıralı bir şekilde bir sonraki yardımcı tümceye bağlanır, temel tümcenin anlamını etkileyen ise en son yardımcı tümcedir. Bu yardımcı tümcelerin her biri doğrudan temel tümcenin yüklemi ile ilgili değildir. Yardımcı tümcelerin en son sonuncusu temel tümcenin şartıdır. Bu tür tümcelere “zincirleme şart cümleleri” denir (Develi, 1997:121).

Girişik şart tümcelerinde, yardımcı tümce unsuru, diğer iki başlıktan daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu tür tümceler, “girişik şart cümleleri” grubuna dâhil edilmiştir. Bu gruba dâhil edilebilen tümceler kuruluşça farklıdır. *-sa/-se* morfemiyle

kurulan yardımcı tümceler bir ki'li birleşik tümcede öznenin niteleyicisi olabilmektedir. Ayrıca *-sa/-se* morfemiyle kurulan yardımcı bir tümce bir ki'li birleşik tümce yapısında olabilmektedir (Develi, 1997:122-123).

Develi (1997:123), bu hususla ilgili son olarak eksilteli tümcelere değinmiştir. Araştırmacıya göre *-sa/-se* morfemiyle kurulan, ancak bir ana tümceye bağlanmayan tümceler, bir basit tümce görünüşünde olsalar da, bunlar, aslında temel tümcesi kaldırılmış birer birleşik tümcedir. Araştırmacı, bu yapıdaki tümceleri “eksilteli cümle” olarak adlandırmıştır. Araştırmacı, *-sa/-se* morfemli yan tümcelerin temel tümceye bağlanırken kazandığı işlevlerden bahsetmiş ve herbiri ayrı bir işleve sahip olan *-sa/-se* morfemli yan tümceleri şu şekilde sıralamıştır: 1- Şart ifadesi taşıyan cümleler, 1. 1- Olağan (gerçek) şart cümleleri, 1. 2- Olmayası (gerçek olmayan) şart cümleleri, 2- Karşıtlama ifadesi taşıyan cümleler, 3- Karşılaştırma ifadesi taşıyan cümleler, 4- Sebep-netice ifadesi taşıyan cümleler, 5- Gelecek zaman ifade eden cümleler. Ayrıca, *-sa/-se* morfemli yan tümcelerin temel tümcenin öznesi, nesnesi, zaman tamlayıcısı, hâl tamlayıcısı, yer tamlayıcısı ve edatı olabileceğini ifade etmiştir.

Mehmedoğlu (1999:226), makalesinde şartlı birleşik tümceleri özne yardımcı tümceli bağımlı birleşik tümce başlığı altında ele almıştır. Bu tür tümcelerde yardımcı tümce önce, temel tümce sonra kullanılır. Temel tümcede belirginleşen söz olur ve yardımcı tümcede “O” zamiri ile ifade olunan özneyi izah eder. Ayrıca yardımcı tümcesi temel tümcesinden önce gelen tümce türlerinde, yardımcı tümce temel tümcede öznenin sorusuna cevap verir ve onu açıklar (Mehmedoğlu, 1999:227).

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarının bazılarında şartlı birleşik tümcenin varlığının kabul edilmediği görülmüştür. Araştırmacıların bu hususla ilgili yalnızca

makalelerinde fikir bildirdikleri görülmüştür. Bu makalelerde şartlı birleşik tümce türünü kabul etmeyen araştırmacılar Savran (1999), Karahan (2000) ve Koç (2002)'tur.

Savran (1999:329), şartlı birleşik tümce ile ilgili şu saptamayı yapmıştır: “Şartlı cümlelerin ayrıca ele alınması gerekmektedir. Gerçekten şart eki bir cümlede zarf-fiil görevinde kullanılıyorsa, bu durumda birleşik cümleler konusuna yeni bir bakış açısı gerecektir. Bu ekin her zaman zarf-fiil olarak kullanılıp kullanılmadığı ya da hangi şartlarda kullanıldığı veya kullanılmadığı, yeniden gözden geçirilmesi gereken bir husustur.”

Karahan (2000:19), makalesinde yan tümcesi şart çekimiyle oluşturulmuş tümceleri birleşik tümce kabul etmediğini ifade etmiş ve “*Ayşe iyileşirse okula gidecek.*” tümcesi üzerinden şu açıklamayı yapmıştır:

Yapısında -sA ekli bir kelime bulunan bu cümle de gramer kitaplarımızda “şartlı birleşik cümle, şart bileşik cümleleri, koşullu tümce” gibi isimlerle anılmakta ve genellikle “birleşik cümle” ana başlığı altında “*Ayşe okula gitti.*” yapısından farklı bir kategori içinde değerlendirilmektedir.

-sA ekli bir kelime veya kelime grubu, şart, zaman vb. ifadelerle yüklem anlamını tamamlar. Zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiiller gibi, -sA ekli bir kelime veya kelime grubunda da yargı yani bitmişlik anlamı yoktur. Yani bu yapı cümle değildir; cümlenin bir unsurudur, genellikle zarfdır. “*Ayşe iyileşirse okula gidecek.*”, “*Ayşe iyileşince okula gidecek.*”, “*Ayşe iyileştiği takdirde okula gidecek*” cümleleri arasındaki fark “şart/zaman” bildiren unsurun yapısından kaynaklanmaktadır.

Koç (2002:436), makalesinde, kimi araştırmacıların savunduğu gibi, -sa/-se eki alan eylemlerin ulaca dönüşmelerinin ya da ulaç işlevi yüklenmelerin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Araştırmacıya göre dilek-şart kipi, Eski Türkçede asıl işlevinin yanında zaman ulacı işlevi de yüklenmiştir. Bu durum, Eski Türkçede kiplerin eksizsiz olarak oluşmaması ve bir kipi çeşitli biçimlerde, çeşitli işlevlerde kullanılmasının sonucudur. Araştırmacı hiçbir ulaç ekinin kendinden sonra ya da kendinden önce bir kip eki

almayacağını belirtmiştir. Oysa *-sa/-se* eylem çekim ekinde sonra ve önce bir haber kipi eki gelebilmektedir. Ayrıca dilek-şart kipiyle kurulmuş bir yan tümcenin özne ya da tümleç olması, bu kipin ulaç olduğunu ya da ulaç işlevi yüklendiğini göstermez. Çünkü diğer kiplerle kurulmuş tümceler de temel tümcenin bir ögesi olabilir (Koç, 2002:437). Koç (2002:436), dilek-şart kipinin yargı bildirdiğini savunmaktadır. Bu kiple basit tümceler kurulabilmektedir. Araştırmacı, bu tip basit tümcelerde yargı bulunduğunu ifade etmiştir.

Görüldüğü gibi Türkiye Türkçesinde birleşik tümce konusunda araştırmacıların genel olarak uzlaştığı tek husus şartlı birleşik tümce hususudur. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların birçoğunun şartlı birleşik tümce konusunda pek çok hususta hemfikir oldukları görülmüştür. Bu araştırmacılara göre şartlı birleşik tümceler, Türkçede başlangıçtan beri yer alan aslî tümcelerdir. Ayrıca şart kipiyle çekimlenmiş bir yan tümceyle kurulan tümceler birleşik tümcelerdir. Ancak araştırmacıların uzlaşmadığı bazı konular da vardır. Bunlardan en çok öne çıkanı, *-sa/-se* ekinin şart ve dilek bildirme işlevleridir. Bu işlevler, *-sa/-se* eki ile oluşturulmuş yan tümce içeren tümcelerin birleşik kabul edilip edilmeyeceği konusunda tartışma yaratmaktadır. Dolayısıyla şart kipiyle çekimlenmiş eylemlerin işlevlerini inceleyip değerlendirmek gerekmektedir.

II. 4. *mI / mU* Soru Eki İle Kurulan Birleşik Tümce

Birleşik tümce konusunda araştırmacıların uzlaşmadığı bir konu da *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümcelerdir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında kimi araştırmacıların *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümceleri kabul ettikleri görülmüştür. Bu araştırmacıların tümü, *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümceleri, birleşik tümcenin bir alt başlığı olarak ele almışlardır. *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümceleri kabul eden araştırmacılar Hatiboğlu (1982), Bozkurt (1995; 2007), Yaman (1995), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003) ve Demir (2006)'dir. Bu araştırmacılar,

mI/mU soru eki ile kurulan birleşik tümceleri farklı şekillerde adlandırmışlardır. Hatiboğlu (1982) “sorulu yantümceler”, Bozkurt (1995; 2007:) “soru ekli tümce” ve “soru ulamlı tümce”, Bilgin (2002) “mi ilgeciyle kurulan birleşik tümceler”, Atabay ve diğ. (2003) “soru ekiyle temel tümceye bağlanan yantümceler”, Demir (2006) “sorulu yancümlesi olan bileşik cümleler” terimlerini tercih etmişlerdir. Bu çalışmada soru eki olarak yalnızca “*mI/mU*”nun kullanıldığını belirtmek amacıyla *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümce terimi tercih edilmiştir.

İncelenen kaynaklarda kimi araştırmacıların *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümcelere eserlerinde yer vermedikleri görülmüştür. Bu araştırmacıların bazıları Dizdaroğlu (1976), Koç (1990), Zülfikar (1990), Ediskun (1992), Banguoğlu (2000), Gencan (2001), Güneş (2001), Erkul (2004), Eker (2005), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Akbayır (2007), Delice (2007), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)’dır.

Burada öncelikle kitaplarında *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümceleri ele alan araştırmacıların görüşlerine yer vermek uygun olacaktır. Bu araştırmacılar *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümceleri kabul eden araştırmacılar Hatiboğlu (1982), Bozkurt (1995; 2007), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003) ve Demir (2006)’dir.

Hatiboğlu (1982:151), *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümcelerden “Sorulu Yantümce” başlığı altında bahsetmiştir. Araştırmacıya göre, bu tür tümceler, temel tümceye bir zaman zarfı gibi zaman kavramı yükler.

Bozkurt (1995:209), *mI/mU* soru ekli birleşik tümceleri “Soru Ekli Tümce” başlığı altında ele almıştır. Araştırmacıya göre kimi kullanımlarda soru eki ile kurulan tümceler bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için sorulmaz. Bazı tümcelerde *mI/mU* soru eki, yan tümceyi, temel tümceye *-ınca*, *-dığı zaman* anlamlarında zaman kavramı vererek bağlar. Böylece bütün yan tümce, temel tümcenin belirteci olur (Bozkurt, 1995:210). Bazı

durumlarda ise soru ekli yan tümce olumlu ve olumsuz biçimde ikili kullanılır. Ayrıca kim, ne, nasıl, ne kadar, niçin, neden soru sözcükleriyle yapılan soru tümceleri de hiç değişmeksizin temel tümcenin nesnesi işlevinde kullanılabilir (Bozkurt, 1995:211).

Bozkurt (2007:135-136), bir başka kitabında *mI/mU* soru ekiyle yapılan birleşik tümcelere “Soru Ulamlı Tümce” olarak yer vermiş ve şu şekilde açıklayarak, örneklendirmiştir:

Türkçede mi soru eki ile biten bir tümce, ardından gelen bir tümce ile kurgulanınca yantümce işlevi üstlenir. Ana tümceye bir zaman kavramı katan bir birim işlevini üstlenir.

Sözgelimi: *Yazları Ankara'ya gideriz tümcesini yaz geldi mi, Ankara'ya gideriz* biçiminde de söyleyebiliriz. Bu tümce *yaz gelince Ankara'ya gideriz* tümcesi ile de aynı anlamı içermekte.

Görüldüğü gibi bir tümce soru eki ile kurulmasına karşın, soru yöneltmez. Soru eki, yantümceye “-ınca, -dığı zaman” anlamı katar. Ana tümcenin yargısını, bir zamana, bir nedene, bir koşula bağlar. Bu tür tümceler, Türkçede ilgi yöntemi ile kurgu düzenine girer. Soru eki, soru ulamı olmaktan çıkmış, bir bağlaç; bir ilgeç işlevi üstlenmiştir. Kimi dilbilgisi kitaplarında soru eki için “soru edatı” terimi kullanılıyor. Bu tümceler, kuruluş açısından ilgi sözcükleri ile birlikte kurulan tümcelerle apaçık bir koşutluk içindedir.

Bilgin (2002:531), *mI/mU* ilgeciyle kurulan birleşik tümceleri “Yan Tümcelerle Kurulan Bileşik Tümceler” başlığı altında ve şu şekilde açıklamıştır: “Kimi bileşik tümcelerde yan tümce, ‘mi’ ilgeciyle kurulur. ‘mi’ ilgeciyle kurulan yan tümceler, ana tümcenin zamanını ya da koşulunu göstererek, belirteç tümleci görevini üstlenir”. Araştırmacı, bu tanımdan sonra kaynak belirterek alıntılacağı tümcelerle konuya dair örnekler vermiştir.

Atabay ve diğ. (2003:103), *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümcelere yan tümceler konusu içinde, “Soru Ekiyle Temel Tümceye Bağlanan Yantümceler” başlığı altında yer vermişlerdir. Buna göre soru eki, kimi zaman, soru niteliğini yitirerek tümceler arasında bağlama görevi yapar. Bu tür tümceler, biçimsel olarak soru cümleleridir, ancak

zaman kavramı taşıdıkları ve durum belirttikleri için temel tümcenin belirteci gibi görünürler.

Demir (2006:242), *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümceleri “Sorulu Yancümlesi Olan Bileşik Cümleler” başlığı altında ele almıştır. Bunlar, yan tümcesi *mI/mU* soru eki ile kurulan tümcelerdir ve bu tümcelerde yan tümce temel tümceye zaman anlamı katar. Yan tümceler bu yönleriyle zaman belirteçlerine benzerler.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynakları arasında *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümceleri kabul ederek ele alan sadece bir makale olduğu görülmüştür. Bu makale Yaman (1995)’e aittir.

Yaman (1995:1118), makalesinde *mI/mU* soru ekinin Türkiye Türkçesinde ulaç olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir. Yaman’a göre bu kullanım, *-dI mI* kalıbındadır. Araştırmacı, *mI/mU* soru ekinin bu kalıba uygun kullanımına bir örnekle açıklık getirmiştir: “*Bahar geldi mi her taraf yemyeşil olur, insanın gönlü huzurla dolar.*”

Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında *mI/mU* soru eki ile kurulan tümcelerin birleşik kabul edilip edilmeyeceği hususunda fikir ayrılıkları olduğu görülmektedir. Bu tür tümceleri birleşik kabul eden araştırmacılar, *mI/mU* soru eki ile kurulan yan tümcelerin temel tümcenin zarf tümleci konumunda bulunduğunu savunmaktadırlar. Bu hususla ilgili olarak öncelikle *mI/mU* soru ekinin tümcede soru işleviyle mi zarf tümleci işleviyle mi kullanıldığının belirlenmesi gerekmektedir.

II. 5. Değil Bağlacı İle Kurulan Birleşik Tümce

Birleşik tümce konusunda araştırmacıların uzlaşmadığı bir başka konu *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümcelerdir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında kimi araştırmacıların *değil* sözcüğünü bağlaç kabul ettikleri görülmüştür (Hatiboğlu, 1982:150-151; Bozkurt, 1995:211; Atabay ve diğ., 2003:105; Demir, 2006:242). Bu

araştırmacılara göre *değil* sözcüğü, yalnızca bağlaç olarak kullanıldığında birleşik tümce kurabilmektedir. Bu husus, değerlendirme bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri kabul eden araştırmacılar Hatiboğlu (1982), Bozkurt (1995; 2007), Özmen (1995), Gencan (2001), Atabay ve diğ. (2003), Demir (2006)'dir. Bu araştırmacıların tümü, *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri, birleşik tümcenin bir alt başlığı olarak ele almışlar ve *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri farklı şekillerde adlandırmışlardır. Hatiboğlu (1982) “olumsuzluk koşacıyla yantümce”, Bozkurt (1995; 2007) “değil koşaçlı tümce”, Gencan (2001) “anlamca bağlı önermeler”, Atabay ve diğ. (2003) “değil olumsuzluk koşacıyla temel tümceye bağlanan yantümceler”, Demir (2006) “değil ile kurulmuş yancümlesi olan bileşik cümleler” terimlerini tercih etmişlerdir.

Bu çalışmada incelenen kaynaklarda kimi araştırmacıların *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümcelere eserlerinde yer vermedikleri görülmüştür. Bu araştırmacıların bazıları Dizdaroğlu (1976), Koç (1990), Zülfikar (1990), Ediskun (1992), Banguoğlu (2000), Güneş (2001), Erkul (2004), Eker (2005), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Akbayır (2007), Delice (2007), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'dır. Burada öncelikle *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri kabul eden araştırmacıların kitaplarında yer alan görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Hatiboğlu (1982:150-151), *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümcelerden “Olumsuzluk Koşacıyla Yantümce” başlığı altında bahsetmiştir. Araştırmacıya göre, *değil* koşacının asıl görevi ad tümcelerinin olumsuzunu yapmaktır. Ancak bu koşaç, her türlü tümceye bağlanabilen olumsuz yan tümceler de kurar. Bu tür yan tümceler devrik tümce biçiminde de kurulabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, *değil* koşacının 1. ve 2. şahıslar için çekime girmeyişidir.

Bozkurt (1995:211), *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri “Değil Koşaçlı Tümce” başlığı altında ele almıştır. Bozkurt’a göre, temelde *değil* koşacı ile ad tümceleri olumsuz yapılıdır. Bir başka ifadeyle *değil* koşacı, ekeylemin olumsuz biçimidir. Birleşik tümcede ise *değil* koşacı, karşıtlık bildiren, ilgeç işlevi üstlenen yan tümce oluşturur.

Bozkurt (2007:137), bir başka kitabında, *değil* bağlacı birleşik tümceye değinmeden önce koşaç hususunda şu açıklamayı yapmıştır:

Dilbilgisinde “koşaç”, “yüklemi özneye bağlayan öge” olarak tanımlanır. Türkçede ekeylemin üçüncü kişi eki –dir, bildirme koşacı sayılır; değil sözcüğü ise “olumsuzluk koşacı” olarak benimsenir.

Ad tümcelerinde özneyi yükleme bağlayan bu öge, yükleme olumluluk, olumsuzluk, sürerlik, kesinlik, güçlülük, olasılık anlamı katar.

Bir anlamda koşaç “Türkçede sözcüyü, tümce işlevine sokan birim” gibi gözüktür. Çünkü dilimizde, *sarı kalem / kalem sarıdır* örneğinde olduğu gibi yalın tamlamalar ters çevrildiğinde tümceye dönüşür.

Bozkurt (2007:137-138), geleneksel dilbilgisi anlayışının, *değil* sözcüğü ile kurulan yan tümceyi ad tümcesi saydığını ifade etmiştir. *Değil* koşacı ile biten yan tümce olumsuz anlamda bir ad tümcesidir. Buna karşı sav getiren ikinci bölüm ise temel tümcedir. *Değil* koşacı, temel tümce ile yan tümce arasında karşıtlık kurup yargıya bağlar. Çağdaş dilbilgisine göre ise birleşik tümcede *değil* sözcüğü bağlaç işlevindedir. Yalnızca tümceleri değil, sözcükleri de birbirine bağlar. Ayrıca karşıtlık belirten bir bağlaç işlevi ile yan tümceye bağlar. *Değil* sözcüğü ile kurulan yan tümceler daha çok eksiltili tümce özelliği gösterir.

Gencan (2001:149), *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri “Anlamca Bağlı Önermeler” başlığı altında bağımsız önermelerden birleşmiş tümceler sınıfına dâhil etmiştir. Gencan, anlamca bağlı önermenin tanımını şu şekilde yapmıştır: “(...) tümcelerin önermeleri birbirinin nedeni ve sonucudur. Böylece birbiriyle ilgili olan söz dizilerine anlamca bağlı önermeler denir.” Araştırmacı, bu tanımdan hemen sonra ekeylemin

olumsuzu *değil*'le kurulan tümcelerin de anlamca bağlı önermelere dâhil olduğunu ifade etmiştir.

Atabay ve diğ. (2003:105), *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümcelere yan tümceler konusu içinde “Değil Olumsuzluk Koşacıyla Temel Tümceye Bağlanan Yantümceler” başlığı altında yer vermişlerdir. Buna göre birleşik tümcede, temel tümcenin anlamını bütünleyen yan tümcelerin kimileri *değil* olumsuzluk koşacıyla temel tümceye bağlanır.

Demir (2006:242), *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri “Değil İle Kurulmuş Yancümlesi Olan Bileşik Cümleler” başlığı altında ele almıştır. Bu tür birleşik tümcelerde, yan tümce ekeylemin olumsuzu olan *değil* ile kurulur.

Bu tezde incelen kaynaklarda *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümcelerin yalnızca bir makalede ele alındığı görülmüştür. Bu makale Özmen (1995)'e aittir. Özmen (1995:315), makalesinde, *değil* sözcüğünün koşaç olarak kullanımının birleşik tümce kuramayacağını belirtmiştir. *Değil* sözcüğü ancak bağlaç olarak kullanıldığında bir birleşik tümce kurabilir. Araştırmacı bu hususu nedenleriyle açıklamıştır. Araştırmacı, makalesinde *değil* sözcüğünün Türkçede hem edat hem bağlaç olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Özmen (1995:338)'e göre *değil*, bağlaç olarak kullanıldığı zaman iki unsuru birbirine bağlar. Bu unsurlar, birer sözcükten ibaret olabileceği gibi, sözcük grubu da olabilirler. Ayrıca *değil*, birbirine bağladığı iki unsurdan birincisini anlam olarak ortadan kaldırırken, bilgilendirme, yanlış bir bilgiyi, kanaati veya anlamayı düzeltme, beklenenin veya umulanın *değil* başka bir şeyin gerçekleşmesi esasına dayanır. Araştırmacı, *değil*'in tümce ögeleri arasında bağlaç olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Buna göre *değil* bağlacı, aynı nitelikteki iki tümce ögesi arasına girerek onları birbirine bağlar. Bu ögeler, özne, nesne,

zarf tümleci, dolaylı tümleç ya da yüklem olabilir. Bu durumda *değil*, bağlaç olarak kullanıldığında birleşik tümce oluşturabilir.

Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında, *değil* sözcüğüyle kurulan tümceleri birleşik tümce kabul edip etmeme hususunda bu sözcüğün türü tartışma yaratmaktadır. Dolayısıyla, burada öncelikle yapılması gereken *değil* sözcüğünün koşaç mı bağlaç mı olduğunun belirlenmesidir.

II. 6. İç İç Birleşik Tümce

Birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden başka bir husus, iç içe birleşik tümcedir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarının çoğunda iç içe birleşik tümceye yer verilmiştir. Bu kaynaklarda pek çok araştırmacıların iç içe birleşik tümceleri kabul ettiği görülmüştür. Bu kaynakların tamamı dil bilgisi kitabıdır. Bu araştırmacıların neredeyse tamamı, iç içe birleşik tümceleri, birleşik tümcenin bir alt başlığı olarak ele almışlardır. İç içe birleşik tümceleri kabul eden araştırmacılar Dizdaroğlu (1976), Hatiboğlu (1982), Şimşek (1987), Koç (1990), Gemici (1990), Bozkurt (1995; 2007), Güneş (2001), Bilgin (2002), Delice (2003), Ulaş (2003), Demir (2006), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009) ve Telli (2009)'dir. Bu araştırmacılar, iç içe birleşik tümceleri farklı şekillerde adlandırmışlardır. Dizdaroğlu (1976), Şimşek (1987) “kaynaşık tümce”; Bozkurt (1995; 2007) “iç içe tümce”; Güneş (2001), Aktan (2009), Ergin (2006), Özkan ve Sevinçli (2008), Ulaş (2003) “iç içe birleşik cümle”; Bilgin (2002) “içtümceyle kurulan birleşik tümce”; Delice (2003), Hepçilingirler (2006) “iç içe bileşik tümce” terimlerini tercih etmişlerdir. Bu çalışmada bir tümcenin başka bir tümcenin içine girerek birleşik tümce oluşturduğunu belirtmek amacıyla iç içe birleşik tümce terimi tercih edilmiştir.

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarının yalnızca birinde iç içe birleşik tümcenin bir birleşik tümce türü olarak kabul edilmediği görülmüştür. Bu görüşü makalesinde savunan araştırmacı Karahan (2000)'dir. Burada öncelikle iç içe birleşik tümceleri kabul eden araştırmacıların görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

İç içe birleşik tümceleri kabul eden araştırmacıların çoğu, bu tümce türünü birleşik tümce başlığı altında ele almıştır. Bu araştırmacılar Dizdaroğlu (1976), Şimşek (1987), Gemici (1990), Bozkurt (1995; 2007), Güneş (2001), Bilgin (2002), Delice (2003), Ulaş (2003), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009) ve Telli (2009)'dir. İç içe birleşik tümcenin, birleşik tümce başlığı altında ele alındığı bu kaynakların ikisi dışında hepsi dil bilgisi kitabıdır. Bu iki kaynak Gemici (1990) ve Telli (2009)'ye ait tezlerdir. Burada öncelikle, bu hususu ele alan dil bilgisi kitaplarındaki araştırmacı görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Dizdaroğlu (1976:205), iç içe birleşik tümceleri “Kaynaşık Tümce” başlığı altında vermiş ve şu şekilde tanımlayıp açıklamıştır: “Yan yargısı içtümceye dayalı bileşik tümceye kaynaşık tümce denir. Kaynaşık tümcelerde yan yargıyı taşıyan ad ya da eylem tümceleri adlaşmıştır, tek bir sözcük sayılırlar. Bu nedenle de bağımsız yargılı tümce kurmayarak temel tümcenin bir ögesi olurlar.” Araştırmacı, kaynaşık tümceleri içtümcesi ad tümcesine dayalı kaynaşık tümce ve içtümcesi eylem tümcesine dayalı kaynaşık tümce olarak iki kısımda incelemiştir. Araştırmacıya göre ad tümcesinden oluşan içtümceler, özne, dolaylı tümleç, belirteç tümlecinden çok nesne görevindedir. Özne, dolaylı tümleç, belirteç tümleci görevindeki içtümce örnekleri daha azdır. İchtümcesi eylem tümcesine dayalı kaynaşık tümcelerde ise içtümce, özne, dolaylı tümleç, belirteç tümlecinden çok nesne görevindedir (Dizdaroğlu, 1976:206).

Dizdaroğlu (1976:207), kaynaşık tümcelerle ilgili bazı önemli uyarılar yapmıştır. Buna göre içinde olasılık ve tereddüt anlamında sorulu tümce bulunan tümceler de kaynaşık tümcedir. Ayrıca bir bağlaca dayalı sıralı tümceler kaynaşık tümce oluştururlar. Araştırmacının üzerinde durduğu önemli bir husus da eylemsilerle kurulmuş tümcemsilerle oluşturulan tümcelerin kaynaşık değil, girişik tümce olduğudur. Dilek ya da koşul kipindeki eylemler kaynaşık tümce kuramaz ve kaynaşık tümceler devrik yapıda olabilir (Dizdaroğlu, 1976:208).

Şimşek (1987:277), iç içe birleşik tümceleri kaynaşık tümce başlığı altında ele almış ve şöyle tanımlamıştır: “Temel yükleme dayalı bir bağımsız tümcenin, başka bir tümcede kurucu öge olarak yer almasıyla oluşan bileşik tümceye kaynaşık tümce denir.” Buna göre kuruluşça bağımsız bir tümce, başka bir tümcenin içine girip ona öge olabilir. İşte bir tümcenin içine kurucu öge olarak giren bu bağımsız tümceye iç tümce denir. İç tümce ad ya da eylem tümcesi olabilir; olumlu, olumsuz, sorulu, ünlemli tümce niteliğinde bulunabilir. Kaynaşık tümcelerde, kurucu öge durumundaki iç tümceyi kuşatan tümceye ise dış tümce denir. Bu tür tümcelerde, dış tümce genellikle *demek*, *sanmak*, *zannetmek*, *saymak*, *istemek* eylemleriyle; bu eylemlerin herhangi bir kipiyle kurulur. Bunlar içinde ise en çok *demek* eylemi kullanılır (Şimşek, 1987:278).

Şimşek (1987:280-281), kaynaşık tümcelerde iç tümcenin görevlerini şu şekilde sıralamıştır: a- İçtümcesi Belirtisiz Nesne Olan Kaynaşık Tümce, b- İçtümcesi Dolaylı Tümleç Olan Kaynaşık Tümce, c- İçtümcesi Belirteç Tümleci Olan Kaynaşık Tümce, ç- İçtümcesi Belirten Görevinde Olan Kaynaşık Tümce.

Bozkurt (1995:213), iç içe birleşik tümceyi “İç İçe Tümce” başlığı altında ele almıştır. İç içe tümcelerde yan tümceler, kendi içinde tam bağımsız, bütün içinde öbür temel tümcenin nesnesi işlevinde olan tümcelerdir. Bu tümceler genellikle *demek* eylemi

ile kurulur. Bu tür birleşik tümcelerde hem demek eylemine dayalı temel tümce hem de iç tümce başlı başına bir anlam taşır. Bunlar tek bir tümce kalıbında birleşirler (Bozkurt, 1995:214).

Bozkurt (2007:124), bir başka kitabında iç içe birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “ ‘Demek’ eylemiyle kurulmuş bir tümceyle, bu tümcenin içine girmiş başkasına ait bir tümceden oluşan tümcelere, iç içe tümce denir.” Araştırmacıya göre, bu tür tümcelerde hem “de-“ eylemine dayalı asıl tümce, hem de iç tümce kendi başına anlam taşır. Bunlar bağımsız birer tümce durumundadır. İç içe tümcelerde içtümce bağımsız bir yargı taşır, ancak bir ad gibi, “de-“ eylemine dayalı asıl tümceye belirsiz nesne olarak bağlanır. Buna benzer şekilde kalıplaşmış yan tümceler de vardır. Bu yan tümceler istemek ve demek eylemleriyle kalıplaşmıştır (Bozkurt, 2007:125).

Güneş (2001:346), iç içe birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Bağımsız bir cümlenin içerisinde -konuşanın kendisine veya bir başkasına ait- diğer bir cümleye yer vermek suretiyle oluşan cümle şekilleridir.” Araştırmacıya göre iç tümce, esas tümcenin bir unsuru veya bir unsurunun tamlayıcısı konumundadır.

Bilgin (2002:532), iç içe birleşik tümceleri “Yan Tümcelerle Kurulan Bileşik Tümceler” başlığı altında, içtümceyle kurulan birleşik tümce olarak ele almış ve iç tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “Bir tümcenin ya da tümce içindeki bir söz öbeğinin ögesi durumundaki tam yargılı tümcelere içtümce denir.” Araştırmacı, bu tanımdan sonra kaynak belirterek alıntıladığı tümcelere konuya dair örnekler vermiştir. Ayrıca bu örneklerin her birini açıklamıştır.

Delice (2003:145), iç içe birleşik tümcelerin kuruluşuyla ilgili bilgi vermiştir. Buna göre, bir tümce bağımsız tümce yapısını koruduğu hâlde başka bir tümcenin içinde yer alabilir. Bu tür tümcelere iç içe birleşik tümce adı verilir. Bu şekilde yapılmış

tümcelerinin ayrıntılı çözümlemesi, bu unsurun yüklemi esas alınarak bağımsız bir tümceymiş gibi yapılır.

Ulaş (2003:41), iç içe birleşik tümceyi aynı zamanda kaynaşık tümce olarak adlandırmış ve şöyle tanımlamıştır : “Yan cümlesi iç cümleye dayalı olan birleşik cümledir.” Bu tür tümceler, bir temel tümce ile ona bağlı bir iç tümceden oluşur. Buradaki iç tümce, tek başına bir tümce niteliği taşımali ancak temel tümcenin bir ögesi olmalıdırlar (Ulaş, 2003:41-42).

Ergin (2006:384), iç içe birleşik tümcenin temel ve yan tümceler ve onların ilişkisi bakımından şartlı ve ki’li birleşik tümcelerden oldukça farklı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda iç içe tümceyi belki tam, normal bir birleşik tümce saymamak lazımdır. Fakat burada da iki tümce birbirine bir birleşik tümce, arka arkaya gelen iki tümceden farklı bir şekilde birbiri ile birleşmiş iki tümceden kurulu tek bir tümce yapar şekilde bağlanmaktadır. Bu sebeple iç içe birleşik tümce de üçüncü bir birleşik tümce türü olarak kabul edilebilir. Bu birleşik tümcelerde tümce unsuru veya bir ad unsuru olarak kullanılan tümce yan tümce, bir unsuru tümce olan tümce ise temel tümce durumundadır. Hem sıra bakımından, hem asıl tümcenin bir unsuru olmak bakımından burada da yan tümce önce gelir. Araştırmacı, iç içe birleşik tümce ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Bir cümlenin başka bir cümlenin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir. Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlenin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur”. Araştırmacı, bu tip birleşik tümcelerde *de-* eyleminin çok kullanıldığını belirtmiştir. Tümce unsuru şekline geçen tümce *de-* eyleminin nesnesi durumunda bulunur. Bir tümceyi kendilerine bir tümce unsuru olarak alan eylemler bilhassa *bil-*, *gör-*, *görün-*, *say-*, *sayıl-*, *san-*, *zannet-*, *addet-*, *hisset-*, *farz et-*, *duy-*, *işit-*, *um-* gibi duygu eylemleridir.

Hepçilingirler (2006:300), “İç İçe Bileşik Tümceler” başlığı altında içinde başka bir tümcenin bulunması sebebiyle birleşik tümce konumuna gelen tümcelerden bahsetmiştir. Araştırmacı, iç içe bileşik tümcelerde, bir tümcenin içinde başka bir tümcenin yer almasının söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Bu tümcelerin bileşik tümce sayılmasının nedeni iç tümcenin, temel tümcenin bir ögesi olmasıdır. Ara cümle, temel cümle içinde bir göreve sahip değilse, iç içe bileşik tümce olarak adlandırılmaz. Bu durumda ara cümle, temel cümlenin arasına yerleştirilmiş başka bir tümcedir (Hepçilingirler, 2006:301).

Özkan ve Sevinçli (2008:163), iç içe birleşik tümceyi şu şekilde açıklamışlardır:

Bir cümlenin, bir görevle başka bir cümlenin içinde yer almasıyla oluşan birleşik cümleye içi içe birleşik cümle adı verilir. İç içe birleşik cümlede ilk cümle temel cümlenin nesnesi olur. Temel cümlenin yüklemi çoklukla *demek, saymak, zannetmek, farz etmek, bilmek, görmek* gibi fiillerden oluşur. İç içe birleşik cümle daha çok alıntılarda ve aktarmalılarda kullanılmaktadır.

Aktan (2009:132), iç içe birleşik tümceyi şöyle tanımlamış ve açıklamıştır: “Bir cümle ile o cümlede görev alan başka bir cümlenin yer almasıyla kurulan birleşik cümleye iç içe birleşik cümle denir.” Bu tür birleşik tümcelerde temel tümceye dış tümce, yan tümceye ise iç tümce denir. Temel tümcede yüklem çoğu zaman çekimli bir eylem olurken iç tümcede çekimli bir eylem yüklem olabileceği gibi ek eylem almış bir ad da yüklem olabilir. İç tümce temel tümcenin ya doğrudan nesnesi olur ya da iç tümcedeki herhangi bir sözcük grubuna ait bir ad görevi üstlenir. Temel yani dış tümcenin yüklemi çoğunlukla geçişli bir eylemdir. İç içe birleşik tümceler, en çok alıntılar ve aktarmalarda kullanılır.

İç içe birleşik tümceleri kabul eden ve birleşik tümce başlığı altında ele alan dil bilgisi kaynaklarının arasında tezler de mevcuttur. Bu çalışmada incelen dil bilgisi

kaynakları içinde konuyu bu şekilde ele alan iki teze rastlanmıştır. Bu tezler Gemici (1990) ve Telli (2009)'ye aittir.

Gemici (1990:189), iç içe birleşik tümceleri birleşik tümcenin kapsamında ele almış ve “iç içe birleşik cümle” şeklinde adlandırmıştır. Gemici'ye göre, bu tümce türünde temel tümcenin yüklemi genellikle *de-* eylemidir. Bu eylemin dışında *bil-*, *gör-*, *görün-*, *say-*, *sayıl-*, *san-*, *zannet-*, *addet-*, *hisset-*, *farz et-*, *duy-*, *işit-*, *um-* gibi eylemler de temel tümcenin yüklemi olabilirler. Araştırmacı, iç içe birleşik tümcelerde iç tümcenin bir eylem ya da ad tümcesi olabileceğini ifade etmiştir (Gemici, 1990:189-199-190).

Gemici (1990:193)'ye göre, bir birleşik tümcede birden çok yan tümce bulunabilir, ancak iç tümce tektir. Bir iç tümcenin yapısı içinde birden fazla tümce olsa bile bu iç tümce topluca temel tümcenin bir ögesi olarak değerlendirilir. İç tümce, temel tümcenin genellikle nesnesi konumundadır. Bir iç içe birleşik tümcenin iç tümcesi, birbirine bağlaçla bağlanmış iki eylem tümcesinden ya da bağımsız sıralı tümcelerden oluşabilir.

Gemici (1990:194), burada önemli bir hususa değinmiştir. Yüklemi *de-* eylemine dayalı her tümce iç içe birleşik tümce olarak değerlendirilemez. Çünkü bu tür tümcelerde temel tümcenin bir ögesi görevinde bir iç tümce yoktur. Bu tümcelerdeki *de-* eylemi “cevap ver, söyle” anlamında kullanılmaktadır.

Telli (2009:16), iç içe birleşik tümceleri şöyle tanımlamıştır: “Bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı cümlelerdir.” Araştırmacıya göre, iç içe birleşik tümcelerde yan tümce, temel tümcenin bir ögesi ya da o ögesinin bir parçasıdır. Bu yapıdaki tümcelerde temel tümcenin yüklemi genellikle *de-*, *zannet-*, *san-*, *bil-*, *gör-*, *farz et-*, *düşün-* eylemlerinin çekimli şeklidir. İç içe birleşik tümcelerde,

temel tümce sonda bulunur. Bu sıralanış Türkçe tümce yapısına uygundur. Yan tümce, temel tümcenin bir ögesi durumundadır. Genellikle, nesnesi durumundadır. Fakat bazen zarf tümleci, dolaylı tümleç ve özne göreviyle de kullanılır.

Telli (2009:17)'ye göre iç tümce tamamıyla bağımsız bir tümcedir. Ancak temel tümcenin içinde bir nesne görevindedir. Genellikle *de-* eylemi ile kullanılan bu tür tümcelere, söz konusu özellikleri nedeniyle iç içe birleşik tümce denir. Bir iç içe bileşik tümcede hem *de-* eylemine dayalı temel tümce, hem de iç tümce kendi başına anlam taşır.

İç içe birleşik tümceleri kabul eden araştırmacıların bazıları, kitaplarında bu tümce türünü birleşik tümce başlığının dışında ele almıştır. Bu araştırmacılar Hatiboğlu (1982), Koç (1990) ve Demir (2006)'dir.

Hatiboğlu (1982:152), iç içe birleşik tümceden “Tümcenin Ad Oluşu ve İçtümce” başlığı altında bahsetmiştir. Araştırmacıya göre, bir temel tümce içinde ad gibi kullanılan bir başka tümceye iç tümce denir. Bir iç tümce, bir temel tümcede tek bir ad gibi işlev görebilir. Çekimli bir eylemle kurulmuş bir tümcenin tamamı, tek bir sözcük gibi, bir başka tümcenin ya da yan tümcenin tümleci olabilir. İç içe birleşik tümcelerde, genellikle *de-* eylemi kullanılır.

Koç (1990:456), iç içe birleşik tümce başlığını kullanmamakla birlikte “İçtümce” başlığı altında içerisinde bir başka tümce barındıran temel tümcelere değinmiştir. Araştırmacının bu konudaki açıklaması şu şekildedir: “Türkçede girişik tümce oluşturan tümcemsiden başka, çekimli eylemle kurulmuş tümcenin bile, bir başka tümce içinde tümleç görevini yüklediğini görüyoruz. Ad öbeği gibi, kurucu görevi olan bu tür tümceye *içtümce* adı verilir.” Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, araştırmacı,

içtümceyle kurulan tümceleri birleşik tümce kabul etmektedir. Ancak bu tür tümceleri iç içe birleşik tümce olarak değil, ayrı bir başlık altında ele almıştır.

Demir (2006:252), girişik tümceleri birleşik tümcelerden ayrı bir başlık altında ele almıştır. İç içe birleşik tümcelerden ise girişik tümce konusunun alt başlıklarından biri olan “Bağımsız Cümle İle Kurulan Girişik Cümle” konusunda bahsetmiştir. Araştırmacıya göre, bu tür tümceler bir tümcenin başka bir tümce içinde yer almasıyla kurulurlar. Tümce içine giren tümceye iç tümce denir ve iç tümce, tüm öğeleriyle birlikte bir tek sözcük gibi yan tümcenin ya da temel tümcenin öğelerinden biri olur. İç tümceler en çok *de-* eylemiyle kullanılırlar.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarının sadece birinde iç içe birleşik tümcenin bir birleşik tümce türü olarak kabul edilmediği görülmüştür. Bu görüşü makalesinde savunan araştırmacı Karahan (2000)’dir.

Karahan (2000:20), makalesinde içerisinde başka bir tümce bulunan tümceleri birleşik tümce kabul etmediğini ifade etmiş ve “*Ayşe ‘Okula gideceğim.’ dedi.*” tümcesi üzerinden şu açıklamayı yapmıştır:

Bu cümlede, yüklemi tamamlayan unsurlardan biri cümle kuruluşundadır. Böyle bir yapı gramer kitaplarımızda “iç içe birleşik cümle, kaynaşık tümce, girişik tümce” şeklinde isimlendirilmekte ve birleşik cümlelerin bir türü olarak kabul edilmektedir.

Cümle, yüklem üzerine kurulur ve onun etrafında genişler. Unsurlar, yapılan ne olursa olsun -kelime, kelime grubu veya cümle- yüklem tamamlayıcısıdır ve isim değerindedir. “*Ayşe ‘Okula gideceğim.’ dedi.*” cümlesindeki “*okula gideceğim*” sözü de yapıcı cümle olmasına rağmen, bir isim değerindedir ve yüklem tamamlayıcısıdır. Cümleyi “*Ayşe şunu dedi.*” şekline çevirsek, değişen sadece nesnenin yapısı olacaktır; cümle, cümle olma özelliğini devam ettirecektir.

Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarının çoğunda iç içe birleşik tümceye yer verildiği görülmektedir. Bu kaynakların neredeyse tamamında, iç içe birleşik tümceler,

birleşik tümcenin bir alt başlığı olarak ele alınmıştır. Araştırmacılar, içerisinde bağımsız bir tümce bulunan tümceleri birleşik tümce kabul etmektedirler.

II. 7. İlgeçli Birleşik Tümce

Birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden başka bir husus, ilgeçli birleşik tümcedir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarının bazılarında ilgeçli birleşik tümceye yer verilmiştir. Bu kaynakların tamamı dil bilgisi kitabıdır. Kitaplarında ilgeçli birleşik tümceye yer veren araştırmacıların neredeyse tamamı, ilgeçli birleşik tümceleri, birleşik tümcenin bir alt başlığı olarak ele almışlardır. İlgeçli birleşik tümceleri kabul eden araştırmacılar Hatiboğlu (1982), Bozkurt (1995; 2007), Atabay ve diğ. (2003) ve Demir (2006)'dir. Kitabında ilgeçli birleşik tümceyi kabul etmekle birlikte, bu tür tümceleri birleşik tümcenin kapsamı dışında ele alan tek araştırmacı ise Koç (1990)'tur. Bu araştırmacılar, ilgeçli birleşik tümceleri farklı şekillerde adlandırmışlardır. Hatiboğlu (1982), Atabay ve diğ. (2003) "ilgeçli yantümce", Bozkurt (1995; 2007) "ilgeçli tümce", Demir (2006) "ilgeçli yancümlesi olan bileşik cümle" terimlerini tercih etmişlerdir. Bu çalışmada ilgeçli birleşik tümce terimi tercih edilmiştir.

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarının çoğunda ilgeçli birleşik tümceye yer verilmediği görülmüştür. İlgeçli birleşik tümcelere hiç değinmeyen araştırmacılardan bazıları Dizdaroğlu (1976), Koç (1990), Zülfikar (1990), Ediskun (1992), Banguoğlu (2000), Güneş (2001), Erkul (2004), Eker (2005), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Delice (2007), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'dır. Burada öncelikle ilgeçli birleşik tümceleri kabul eden ve birleşik tümce kapsamında ele alan araştırmacıların görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Hatiboğlu (1982:150), ilgeçli yan tümcelerin *gibi* ilgeciyle kurulduğunu ifade etmiştir. Bu tür tümcelerde yan tümce, bir ad gibi ilgeçle birlikte kullanılır. Bunlar,

genellikle belirsiz geçmiş zaman kipi, rivâyet birleşik zamanı ya da geniş zaman kipi ile çekimlenir.

Bozkurt (1995:205), ilgeçli birleşik tümceleri “İlgeçli Tümce” başlığı altında ele almış ve öncelikle ilgeçleri şu şekilde açıklamıştır: “İlgeçler, kendinden önceki bir dil birimini, bir ada ya da tümcenin yüklemine bağlıyorlar. Ada bağladıklarında bağladıkları birim, sıfat, yükleme uladıklarında belirteç işlevi kazanır.” Ayrıca yan tümce ada dönüşükten sonra ilgeçler onu bir ad gibi temel tümceye bağlar. İlgeçler ya da ilgeç işlevindeki sözcüklerle, tümceler yan tümce işlevinde görev yaparlar. Bozkurt (1995:206)’a göre özellikle gibi ilgeci tümceler arasında ilgi kurmada çok kullanılır. *Rağmen, hâlde, karşın* gibi sözcükler ise karşıtlık bildiren ilgeçlerdir:

“Çok çalışmasına *karşın* sınıfı geçemedi.”

“Genç yaşında başbakan olduğu *halde* başarı kazandı.”

“Bize geldi *diye* herkesi küstürdü.”

“Görmek *gibi* inanmak olmaz.”

Bozkurt (2007:129), bir başka kitabında ilgeçli birleşik tümceyi açıklamadan önce ilgeçlerle ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

İlgeçler, ilinti sağlayan sözcükler. İlgeçler bağımsız anlam taşımazlar. Ek ile sözcük arasında bir konumları var. İki kavram arasında ilişki kurarlar. Anlam ve görevleri tümce içinde buldukları sözlerle belirlenirler.

İlgeçler adlardan ya da ad dönüşmüş tümcelerden sonra gelirler. Onlarla kaynaşır, -geleneksel dilbilgisi tanımıyla- sıfat ya da belirteç işlevinde öbek (birlik)ler yaparlar.

İlgeçler genellikle sözcükler arasında ilgi kuran anlam ve görevleri tümce içinde belirlenen durağan birimler.

Bozkurt (2007:130)’a göre, adlarda olduğu gibi, ada dönüşmüş tümcelerin sonuna bir ilgeç gelir. Bu ilgeç, tümceyi belirteç işlevine sokar. Ada dönüşmüş tümceler tüm ilgeçlerle belirteç işlevinde kullanılır. Bozkurt, *diye* sözcüğünün için anlamında

kullanılarak bütün bir tümceyi belirteç işlevine soktuğunu belirtmiştir. Böyle durumlarda diye sözcüğünün eklendiği tümcenin adlaşması da gerekmez. Ada dönüşmüş bir tümceden sonra gelen bir ilgeçli tümce, bir ada etki ederse adı betimler, bu yüzden geleneksel dilbilgisi bunu sıfat olarak kabul eder. Bu kez de yüklemi betimler ve geleneksel dilbilgisi bunu belirteç sayar. Yüklemi etkilerse bütün tümceyi belirteç işlevine sokar.

Bozkurt (2007:131), ilgeçli tümcelerin karşıtlık ilgeçleri ve ilgi işlevli sözcüklerle kurulabileceğini ifade etmiştir. Rağmen, hâlde, karşın gibi karşıtlık ilgeçleri, ilgeç işlevi ile tümcelerin sonuna gelip tüm tümceyi belirteç işlevine sokarlar. Bunlar yan tümceye yüklem anlamına karşıtlık anlamı verirler.

Bozkurt (2007:131), bu bölümde çeşitli ilgeçleri ve bunların işlevlerini açıklamıştır. Buna göre, gibi ilgeci adların yalın ve tamlayan durumları ile bileşim kurar. Birlikte kullanıldığı sözcüğe, benzetme, karşılaştırma anlamları katan yalın bir ilgeçtir. İçin ilgeci ise, sözcükler arasında ilgi kurarken çoğunlukla amaç gösterir. Yalın ya da tamlayan eki almış sözcüklerle birlikte kurar. İle ilgeci, çoğunlukla birlikte olmak anlamı taşır. Genellikle kullanıldığı sözcükle bitirilir ve ünlü uyumuna uyar. Kadar ilgeci, anlatıma karşılaştırma, ölçü, nitelik, benzerlik, aşağı yukarı, şöyle böyle olma anlamları katar. Üzere ilgeç işlevinde kullanıldığında sonuç gösterir. Çok kez, için anlamı verir. En çok eylemlikle kullanılır. Göre ilgeci, karşılaştırma, görelilik, görecelik anlamları verir (Bozkurt, 2007:132).

Bozkurt (2007:133), ilgi işlevli sözcükleri şöyle sıralamıştır: doğru, karşı, yana, öteki, aşağı, yukarı, dışarı vb. Bunların belirleyici özellikleri kendilerinden önce gelen birimle bir örgü eki aracılığıyla kurgulanmalarıdır.

Atabay ve diğ. (2003:104), ilgeçli birleşik tümcelere yan tümceler konusu içinde “İlgeçli Yantümce” başlığı altında yer vermişlerdir. Buna göre Türkçede, özellikle

gibi ilgeci, geniş zaman, belirsiz geçmiş ve rivayet bileşik zamanlı yüklemelerden sonra kullanılarak yan tümceler oluşturabilir. İlgeçler, genel olarak sözcükler arasında ilişki kuran, anlam ve görevleri tümce içinde beliren sözcükler olduklarından, tümcede bağlayıcı görev yaptıklarında bağlaç olmaktadır. Özellikle *gibi* sözcüğünün, ilgi kurmak yerine tümceler arasındaki bağlama görevi daha belirgindir.

Demir (2006:242), ilgeçli birleşik tümceleri “İlgeçli Yancümlesi Olan Bileşik Cümleler” başlığı altında ele almıştır. Araştırmacıya göre, bu tür birleşik tümceler yalnızca “gibi” ilgeciyle kurulabilir. Bu tümcelerde ilgeç alan yan tümce bir ad gibi kullanılır.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında ilgeçli birleşik tümceyi kabul etmekle birlikte, bu tür tümceleri birleşik tümcenin kapsamı dışında ele alan bir tek araştırmacının olduğu görülmüştür. Bu araştırmacı Koç (1990)’tur.

Koç (1990:450), ilgeçli birleşik tümceye “İlgeç Öbeğiyle Kurulan Tümceansi” başlığı altında yer vermiştir. Araştırmacı, girişik tümcenin yalnızca ulaçlarla oluşturulabileceğini, eylemlilik ve ortaçlarla girişik tümce kurulamayacağını savunan görüşe karşı olduğu ifade etmiştir. Araştırmacıya göre gerektiğinde bir bağımsız tümce bile öge olabilir. Koç, bu düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: “Bir geniş Türkçe tümcede, az çok yargı bildiren her dizim, her öbek, bir yantümce ya da tümceansi değerindedir. Bunun içindir ki yalnızca eylemlilikler, ortaçlar ve ulaçlar değil, gerektiğinde eylemsilerden kurulu ilgeç öbekleri de hem az çok yargı bildirerek tümceansi kurar hem de temel tümcenin tümleci olur” (Koç, 1990:450-451).

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, Koç (1990:451-452), ilgeçli birleşik tümceyi ayrı bir birleşik tümce türü olarak kabul etmemektedir. Araştırmacı, ilgeçleri, eylemsilerle oluşturdukları öbeklerle birlikte düşünmektedir. Bu sebeple yan tümcesi eylemsilerle birlikte ilgeç barındıran tümceleri girişik birleşik tümcelere dâhil

etmektedir. Araştırmacıya göre bu ilgeçlerden en çok kullanılanları *gibi, göre, için, kadar* ilgeçleridir.

Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında, ilgeçli birleşik tümce ile ilgili öne çıkan bir tartışma olduğu görülmektedir. Bu tartışmanın konusu hangi ilgeçlerin birleşik tümce kurabileceğidir. Bu hususta yalnızca *gibi* ilgeciyle birleşik tümce kurulabileceğini savunan bir görüş yanında, tüm ilgeçlerle birleşik tümce kurulabileceğini savunan bir görüş de mevcuttur. İlgeçli birleşik tümcelere ilgili sorunun ortadan kaldırılması için öncelikle bu hususa açıklık getirmek gerekmektedir.

II. 8. Katmerli Birleşik Tümce

Birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden başka bir husus, katmerli birleşik tümcedir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarının bazılarında katmerli birleşik tümceye yer verilmiştir. Bu kaynakların çoğu dil bilgisi kitabıdır. Kitaplarında katmerli birleşik tümceye yer veren araştırmacıların tamamı, katmerli birleşik tümceleri, birleşik tümcenin bir alt başlığı olarak ele almışlardır. Bu araştırmacılar Dizdaroğlu (1976), Güneş (2001), Delice (2003) ve Erkul (2004)'dur. İncelenen kaynaklar arasında katmerli birleşik tümceyi kabul eden ve birleşik tümce başlığı altında ele alan yalnızca bir teze rastlanmıştır. Bu tez Gemici (1990)'ye aittir. Araştırmacılar, katmerli birleşik tümceleri farklı şekillerde adlandırmışlardır. Dizdaroğlu (1976) "katmerli bileşik tümce", Delice (2003) "karmaşık birleşik cümle", Erkul (2004) ve Güneş (2001) "karmaşık cümle" terimlerini tercih etmişlerdir. Bu çalışmada birden fazla birleşik tümce türünün tek bir tümcede bulunduğu belirtilmesi amacıyla *katmerli birleşik tümce* terimi tercih edilmiştir.

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarının çoğunda katmerli birleşik tümceye yer verilmediği görülmüştür. Katmerli birleşik tümcelere hiç değinmeyen araştırmacılarından bazıları Koç (1990), Zülfikar (1990), Ediskun (1992), Banguoğlu (2000), Eker (2005),

Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'dır. Burada öncelikle katmerli birleşik tümceleri kabul eden ve kitaplarında birleşik tümce kapsamında ele alan araştırmacıların görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

Dizdaroğlu (1976:221), katmerli birleşik tümceyi şu şekilde açıklamıştır: “Ayrı türden en az iki yan yargıya dayalı bileşik tümceye ‘katmerli bileşik tümce’ denir.” Araştırmacı, katmerli birleşik tümce ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Bir başka deyimle, katmerli bileşik tümcede, en az:

1. Bir tümcemsi ile bir kaynaşık tümce
2. Bir koşullu yantümce ile bir girişik tümce
3. Bir koşullu yantümce ile bir kaynaşık tümce bulunur.”

Dizdaroğlu (1976:222), aynı tümcede bir ya da birkaç girişik tümce, koşul tümcesi bulunuyorsa, bu tür tümcelerin katmerli birleşik tümce değil, ortak yüklemli sıralı tümce olduğunu belirtmiştir.

Güneş (2001:346), katmerli birleşik tümceyi “Karmaşık Cümle” başlığı altında ele almış ve şu şekilde tanımlamıştır: “Değişik yapıdaki cümleleri bir arada kullanmak suretiyle oluşturulan birleşik cümlelerdir.” Araştırmacı, bu husustaki görüşlerini örneklerle desteklemiş ve açıklamıştır.

Delice (2003:146), katmerli birleşik tümceyi “Karmaşık Birleşik Cümle” başlığı altında ele almıştır. Araştırmacıya göre, bir tümce içinde birleşik tümce türlerinden en az ikisi bir arada bulunuyorsa bu tür tümcelere karmaşık birleşik tümce denir.

Erkul (2004:64), katmerli birleşik tümceden “Karmaşık Cümle” başlığı altında bahsetmiş ve şöyle tanımlamıştır: “Karmaşık cümle, birleşik cümle türlerinden en az ikisinin oluşturduğu cümledir.” Araştırmacı, bu görüşünü verdiği örneklerle desteklemiştir.

Bu çalışmada incelenen kaynaklar arasında katmerli birleşik tümceyi kabul eden ve birleşik tümce başlığı altında ele alan yalnızca bir teze rastlanmıştır. Bu tez Gemici (1990)'ye aittir.

Gemici (1990:215-216), katmerli birleşik tümceyi birleşik tümceler başlığı altında ele almış ve “katmerli birleşik cümle” şeklinde adlandırmıştır. Araştırmacı, katmerli birleşik tümceleri oluşturan tümce türlerinin bir araya gelişleri ise şu şekilde maddeleştirmiştir:

- a- Gerundiumla kurulu cümle + içcümle
- b- Partisiple kurulu cümle + içcümle
- c- Yancümle + partisiple kurulu cümle
- d- Yancümle + içcümle

Gemici (1990:217)'ye göre, bazı katmerli birleşik tümceler üç değişik türde birleşik tümceyi yapısında barındırır. Bu tümcelerde, birleşik tümce oluşturan yapıların her biri temel tümcenin bir ögesi konumundadır ve yine temel tümcenin yüklemiyle ilişki içindedir. Bir iç içe birleşik tümcede temel tümcenin nesnesi görevindeki iç tümcesinin içinde bir eylemsi veya şart çekimine girmiş bir eylem bulunabilir. Ancak, bunların iç tümcede yer almaları, o tümceyi katmerli birleşik tümce yapmaz. Çünkü iç tümce temel tümcede kendi içinde değerlendirilmesi gereken bir ögedir. İç tümcede yer alan bu eylemsili ve şart çekimli yapılar, temel tümcenin yüklemine doğrudan bağlı değildir. Bunlar temel tümceyi yalnızca anlam bakımından bütünlerler (Gemici, 1990:217-218).

Türkiye Türkçesinin katmerli birleşik tümceye yer veren dil bilgisi kaynaklarında, bu konuyla ilgili benzer görüşler olduğu görülmektedir. Buna göre bir katmerli birleşik tümce, birden çok farklı türde birleşik tümceden oluşmaktadır. Ancak,

araştırmacılar bu birleşik tümce türleri üzerinde uzlaşmamaktadır. Dolayısıyla, katmerli birleşik tümceler konusu ele alınırken öncelikle birleşik tümce türleri belirlenmelidir.

II. 9. Sıralı Birleşik Tümce

Birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden başka bir husus, sıralı birleşik tümcedir. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarının bazılarında sıralı birleşik tümceye birleşik tümce sınıflandırması dâhilinde yer verilmiştir. Bu kaynakların tamamı dil bilgisi kitabıdır. Kitaplarında bu sınıflandırmayı tercih eden araştırmacılar araştırmacılar Bozkurt (1995), Güneş (2001) ve Bilgin (2006)'dir.

Bozkurt (1995:330), sıralı birleşik tümceleri birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil etmiştir. Araştırmacıya göre art arda sıralanmış ve birbirlerine virgül, noktalı virgül, açıklama noktası gibi noktalama işaretleriyle bağlanmış bağımsız tümceler sıralı birleşik tümceleri oluşturmaktadır. Sıralı birleşik tümceler, bağlı birleşik tümcelerle büyük benzerlik göstermektedirler. Bozkurt (1995:330), sıralı birleşik tümceleri bağlı birleşik tümcelerden ayıran tek bir özellik olduğunu ifade etmiştir. Bu özellik, sıralı birleşik tümcelerin noktalama işaretleri ile, bağlı birleşik tümcelerin ise bağlaçlarla birbirine bağlanmasıdır.

Kimi sıralı birleşik tümcelerde, bağımsız tümceler arasında anlam bağı olduğu görülmektedir. Ancak bu anlam bağı bazı sıralı birleşik tümcelerde bulunmamaktadır (Bozkurt, 1995:330). Araştırmacı, aralarında anlam bağı bulunmayan bağımsız tümcelerle kurulmuş sıralı birleşik tümcelere şu örneği vermiştir:

“Yollar kapanmış,/dereler donmuş,/ova köyleri kar altında kaybolmuştur.”,

Bozkurt (1995:331), aralarında anlam bağı bulunan bağımsız tümcelerle kurulmuş sıralı birleşik tümcelerin bazı öğelerinin ortak olabileceğini belirtmiştir. Bu öğeler özne, nesne, tümleç ya da yüklem olabilir.

Güneş (2001), Bozkurt (1995) gibi sıralı tümceleri birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil eden araştırmacılarıdır. Araştırmacı, sıralı birleşik tümceleri “Basit Cümleler Halinde Sıralama” ve “Yan Cümleler Halinde Sıralama” olmak üzere iki alt başlıkta ele almıştır (2001:343).

Güneş (2001:343)’e göre biçim bakımından bağımsız ancak aralarında anlam ortaklığı bulunan birden fazla tümcenin art arda kullanılması “Basit Cümleler Halinde Sıralama”dır. Bu tümceler arasındaki anlam ortaklığı özne, nesne, tümleç, yüklem gibi kimi öğelerinin ortak olmasından kaynaklanır. Ayrıca bu tümcelerın yüklemelerinin aynı zaman ve kişi ifadesini taşıması da aralarında anlam ortaklığı kurabilir. Bu tür sıralı tümceler arasında sebep/sonuç, öncelik/sonralık, kabul/ret gibi ilişkiler vardır (Güneş, 2001:343).

“**Bir sürü sigara** içmişim; son olsun diye **bir tane** daha yaktım.”

“**Hürriyet** insan zekâsının kazancıdır, tabiattan gelen bir şey değildir.”

Güneş (2001:343), “Yan Cümleler Halinde Sıralama”nın ise birden çok yan tümce ile bir temel tümce arasında kurulan ilişkiye dayandığını ifade etmiştir. Bu yan tümceler bir temel tümcenin öznesi ya da nesnesi konumundadır. Araştırmacı, bu hususu şu örnekle açıklamıştır (Güneş, 2001:344):

<u>Günler</u>	<u>uzadı,</u>	<u>geceler</u>	<u>kısaldı</u>	<u>derler...</u>
<u>Yüklenen</u>	<u>Yükleyen</u>	<u>Yüklenen</u>	<u>Yükleyen</u>	
1. Yan Cümle		2. Yan Cümle		
Belirtisiz Nesne Topluluğu				Yükleyen

Güneş (2001:344), bağlı tümceleri de birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil etmiştir. Ancak bağlı tümceleri sıralı tümcelerden ayrı bir başlık altında ele almıştır.

Araştırmacı bağılı tümcelerin ilgeçlerle, bağlaçlarla ya da eylemsilerle birbirine bağlanan tümceler olduğunu ifade etmiştir (Güneş, 2001:344).

Sıralı tümceleri birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil eden bir başka araştırmacı Bilgin (2006)'dir. Araştırmacıya göre, “biçim ve anlam ya da yalnızca anlam bakımından birbirine bağılı tümcelerden oluşan tümce” sıralı tümcedir. Sıralı tümceyi oluşturan tümceler, yapı açısından bağımsız birer tümcedir. Bunlar, anlamca da birbirine bağılı tümcelerdir. Bu sebeple sıralı tümceler, bir birleşik tümce türüdür (Bilgin, 2006:533). Sıralı tümceler, bağımsız yargılı en az iki basit ya da birleşik tümceden oluşur. Sıralı tümceyi oluşturan tümceler, birbirlerine virgöl, noktalı virgöl, bağlaçlarla bağlanırlar. Öge ya da kip ortaklığı da bu tümceleri birbirine bağlar (Bilgin, 2006:533).

Bilgin (2006:533), sıralı tümceleri ögesel ve anlamsal bağıntı yönünden olmak üzere iki başlıkta ele almıştır. Sıralı tümceler ögesel bağıntı yönünden bağımsız ve bağımlı sıralı tümceler olarak ikiye ayrılır. Bağımsız sıralı tümceler, aralarında yapısal bağlantı bulunmayan tümcelerdir. Bunlar birbirlerine virgöl, noktalı virgöl gibi noktalama işaretleriyle bağlanırlar (Bilgin, 2006:534).

“Bari başkasının yanında söyleme, seni ayıplarlar.”

Bilgin (2006:534)'e göre, aralarında öge ortaklığı bulunmayan bağlaçlı sıralı tümceler ve açıklamalı sıralı tümceler de bağımsız sıralı tümcelere dâhildir. Araştırmacı bu tümcelere şu örnekleri vermiştir:

“Kapı açtı **ama** kimse giremiyordu içeri.”

“Hiçbir kapının kulu olmadığım halde fikirlerimi açık söyleyişimin bir gizli sebebi var: Geceleri başka türlü rahat uyuyamıyorum.”

Bilgin (2006:535), bağımlı sıralı tümcelerin biçim ve anlam bakımından birbirine bağlı tümcelerden oluşan tümce çeşidi olduğunu ifade etmiştir. Bağımlı sıralı tümcelerde biçimce bağıllık, öge ya da kip ortaklığıyla gerçekleşir.

“Bekler, susar, her şeye karşın bir kez daha anlamaya çalışırsınız.”

“Bizim köylerde gençler bıyık bırakırdı yaşlılar sakal...”

Bilgin (2006:536), sıralı tümceleri anlamsal bağlantı yönünden on alt başlığa ayırmıştır. Araştırmacı, her alt başlıkta örnekler vermiştir. Buna göre anlamsal bağlantı yönünden sıralı tümce türleri şunlardır:

1. Karşılaştırma Tümceleri

“Siz ses duvarını geçtiniz, biz bulunç duvarını aştık.”

2. Karşıtlama Tümcesi

“Müfettiş olmuşsun ama adam olamamışsın.”

3. Pekiştirmeli Tümce

“Alacağız, seçimleri mutlaka alacağız!”

4. Eklemeli Tümce

“Kurtlar hala gitmemiş, üstelik sayıları sanki daha da artmıştı.”

5. Neden Tümcesi

“Atamam kendimi denize, dünya güzel.”

6. Açıklama Tümcesi

“Kızamam, çünkü benim gözümde bir koyundan farkı yok.”

7. Koşullu Tümce

“Tutun şunu da kurtarayım yakamı elinden ne olur...”

8. Ardışık Tümceler

“Önce dostluklar gelsin, sonra şampiyonluk diyelim.”

9. Varsayım Tümcesi

“Hoş, diyelim ki işim oldu, gideceğim yer, sanki buradan iyi midir?”

10. Seçmeli Tümce

“ya ölürüm

ya gülümü alırım”

Görüldüğü gibi sıralı tümceleri birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil eden araştırmacıların (Bozkurt, 1995:331; Güneş, 2001:344; Bilgin, 2006:535) uzlaştıkları temel husus sıralı tümcelerin yapı ya da anlam bakımından birbiriyle bağlantılı bağımsız tümcelerden oluşmasıdır. Bu tümceler arasındaki bağlantı ortak bir öge ya da ortak zaman ve kişi ile çekimlenmiş yüklemle kurulabilir.

III. BÖLÜM: DEĞERLENDİRME

Bu bölüm, Türkiye Türkçesinde birleşik tümcenin betimlenmesi ve sınıflandırılmasıyla ilgili olarak dil bilgisi çalışmalarından aktarılan açıklamaların değerlendirilmesini konu almaktadır. Değerlendirme yapılırken kaynak inceleme yöntemi ile toplanan veriler eşzamanlı olarak karşılaştırılacak ve araştırmacıların konuya bakışları ve konuyu ele alış biçimleri ortaya konulacaktır. Bu bölümde, Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümce kabul edilen tümce türlerinin yine kaynaklarda belirlenen ölçütlere göre birleşik olup olmadıkları tartışılacaktır. Burada araştırmacıların görüşlerine eleştirel olarak yaklaşılabilecek ve ele alınan tüm konular örnek tümcelerle açıklanacaktır. Kullanılan örnek tümceler için Türk edebiyatının çeşitli dönemlerine ait önde gelen roman ve öykülerinden seçilen yirmi eserden derlenen tümcelerden oluşan bir bütüncü temel alınacaktır.

Değerlendirme bölümünde öncelikle Türkiye Türkçesindeki dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümce ile ilgili araştırmacı görüşlerine yer verilecektir. Bundan sonra dil bilgisinde yargı terimi ve yargı terimini tanımı üzerinde durulacaktır. Bunun ardından Türkiye Türkçesindeki dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümcenin sınıflandırılması konusu ele alınacak ve öncelikle incelenen kaynaklardaki birleşik tümce sınıflandırmaları değerlendirilecektir. Daha sonra birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil olup olmadığı araştırılacak olan tümce türleri ile ilgili dokuz alt başlığın her biri ayrı ayrı ele alınıp incelenecektir. Bu dokuz tümce türü sırasıyla, girişik birleşik tümce, ki'li birleşik tümce, şartlı birleşik tümce, *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümce, *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümce, iç içe birleşik tümce, ilgeçli birleşik tümce, katmerli birleşik tümce ve sıralı birleşik tümcedir. Sonuç olarak, bu çalışmanın değerlendirme bölümünde önceki

bölümlerde ele alınan hususların ve araştırmacı görüşlerinin değerlendirmesi ve açıklaması yapılacaktır.

III. 1. Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümce

Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarında dilcilerin, birleşik tümce konusunda farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Dilcilerin, uzlaşamadıkları ilk husus birleşik tümcenin nasıl adlandırılması gerektiğidir¹⁰. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların birleşik tümce kabullerinde de farklılıklar olduğu görülmüştür. Hangi tümcelerin birleşik kabul edilip hangilerinin edilmeyeceği konusunda araştırmacılar arasında bir uzlaşmazlık mevcuttur. Bu durum birleşik tümcenin sınıflandırılmasında da görüş ayrılıklarını beraberinde getirmektedir. Bu tezde, tüm bu sorunları ortaya koymak amacıyla öncelikle Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarındaki birleşik tümce tanımları, açıklamaları ve sınıflandırmaları incelenmiştir. Bu bölümde ise incelenen dil bilgisi kaynaklarındaki veriler karşılaştırılıp değerlendirilecektir.

III. 1. 1. Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümce İle İlgili Görüşler

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümce için bileşik cümle, birleşik cümle, bileşik tümce, birleşik tümce gibi farklı terimlerin kullanıldığı görülmüştür. Bu hususta araştırmacılar arasında bir terim birliği yoktur. Türkçe Sözlük (2005:377)'teki cümle tanımı şu şekildedir: “Bir yargıyı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce.” Bu sözlükteki tümce tanımı ise şöyledir (2005:2018): “Cümle.” Görüldüğü gibi cümle ve tümce terimleri aynı anlamı taşımaktadır. Her iki terim de dil bilgisinde genel ve yerleşik olarak kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmada incelenen kaynakların daha güncel olanlarında

¹⁰ İncelenen kaynaklardaki birleşik tümce adlandırmaları için bkz. s. 10-11.

cümle yerine tümce teriminin kullanıldığı görülmüştür. Dolayısıyla genel, yerleşik ve güncel olması bakımından tümce teriminin kullanılması uygun olabilir.

Türkçe Sözlük (2005:266)'teki bileşik tanımı şöyledir: “1. Birleşerek oluşmuş, basit olmayan, mürekkep. 2. Kimyasal tepkimeler sonucu iki veya daha çok elementten oluşan ve bunlardan bağımsız fiziksel, kimyasal nitelikler gösteren (madde).” Görüldüğü gibi, bileşik sözcüğü dil bilgisinin yanında kimya alanında kullanılan yerleşik bir terimdir. Bu husus bileşik teriminin kullanımında sorun yaratabilmektedir. Oysa birleşik teriminin anlamı böyle bir özellik göstermemektedir: “Bir araya gelmiş, birleşmiş olan, müttehit” (2005:238). Dolayısıyla dil bilgisi alanında bileşik yerine birleşik teriminin kullanılması daha uygun görünmektedir. Bu bağlamda dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümce adlandırması tercih edilebilir.

Türkiye Türkçesi dil bilgisi çalışmalarında birleşik tümce konusu ile ilgili tanımlar ve açıklamalar arasında tutarsızlıklar görülmektedir. Türkiye Türkçesinde birleşik tümce (Alm. Zusammengesetzter Satz; Fr. phrase composée; İng. compound sentence), bazı dil bilgisi kitapları ile ilgili makale, tez ve sözlüklerde genellikle şu şekilde tanımlanmıştır: “Birden çok yargı içeren tümcelere birleşik tümce denir” (Burdurlu, 1977:581; Gemici, 1990:164; Tulum, 1990:193; Ediskun, 1992:381; Bozkurt, 1995:187; 1996:195-196; Gece, 1998:334; Güneş, 2001:343; Bilgin, 2002:527; Atabay ve diğ., 2003:95; Ulaş, 2003:40; Delice, 2003:142; Hepçilingirler, 2006:281; Özkan ve Sevinçli, 2008:160). Araştırmacıların çoğunun üzerinde uzlaştığı bu tanım bazıları tarafından yetersiz görülmüş, bu sebeple genişletme ihtiyacı duyulmuştur.

Birleşik tümce ile ilgili yapılan daha ayrıntılı bir tanım şu şekildedir: “İçinde birden çok çekimli eylem bulunan, dolayısıyla birden çok yargı taşıyan tümceye bileşik tümce adı verilir” (Hatiboğlu, 1982:146; Koç, 1990:434; Demir, 2006:240). Bu tanımda

yargı terimine bir açıklık getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Burada yargı terimi ile kastedilen çekimli eylemdir. Yani bir tümcede birden çok çekimli eylem varsa bu tümce birden çok yargı bildirmektedir. Dolayısıyla bu tür tümceler birleşik tümcedir.

Yargı teriminden yola çıkarak birleşik tümcenin tanımını yapan bir başka araştırmacı Dizdaroğlu (1976:191)'dur: "Bir temel yargı ile bir ya da birden çok yan yargıdan oluşan; içinde bir temel tümce ile bir ya da birkaç tümcemsi, yantümce, içtümce bulunan yargılı anlatıma bileşik tümce denir." Dizdaroğlu, burada temel yargıyı temel tümce olarak değerlendirmiştir. Tümcemsi, yan tümce, iç tümce terimlerini ise yan yargının kapsamına almıştır. Bu hususta Aktan (2009:128-129) da Dizdaroğlu'yla hemfikirdir.

Birleşik tümceyi daha farklı tanımlayan araştırmacılar da vardır. Örneğin Gencan (2001:153) birleşik tümcenin tanımını şu şekilde yapmıştır: "Tümleyen ve tümlenen önermelerden kurulmuş söz dizisine bileşik tümce denir." Gencan, tümleyen ve tümlenen önermeler terimlerini kullanarak tanımı genişletmeyi amaçlamıştır. Şimşek (1987:250)'in tanımı ise şöyledir: "Birbirine işlevce bağlı iki ya da daha çok yargıyı yapısal bütünlük içinde anlatan tümceye bileşik tümce denir." Şimşek, birleşik tümcenin genel tanımına yargıların birbirine işlevce bağlanarak yapısal bir bütünlük oluşturması gerektiği hususunu eklemiştir. Tümceler arası ilişkilere tanımında yer veren bir başka araştırmacı ise Erkul (2004:53)'dur. Erkul'un tanımı şu şekildedir: "Anlam ve şekil ilişkisiyle birden fazla hüküm grubunun, cümlenin, bir araya gelmesiyle kurulan, birden fazla hareket, iş bildirdiği halde bir çekimli yüklemi olan cümledir." Banguoğlu (2000:546)'nun birleşik tümce tanımı da Erkul'un tanımıyla benzerlik göstermektedir.

Türkiye Türkçesinde birleşik tümcenin ayırt edici bazı özellikleri vardır. Araştırmacıların bazıları, birleşik tümce tanımlarında bu özelliklere vurgu yapmışlardır. Bu

özelliklerden biri, birleşik tümcenin temel ve yan tümce olmak üzere iki tümceden oluşmasıdır. Ergin (2006:382)'in birleşik tümce tanımı bu hususu vurgulamaktadır: “Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun mânâsını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder.”

Ergin'in bu tanımından yola çıkarak birleşik tümcenin bir başka özelliğine varılabilir. Bu özellik, birleşik tümceyi oluşturan temel tümce ve yan tümce ya da tümceler arasında anlamsal bir ilişki olmasıdır. Eker (2005:481), birleşik tümce tanımında bu hususa da yer vermiştir: “Birleşik tümce (compound sentence), temel (asıl, esas) tümce ile temel tümceyi; şart, sebep, dilek, açıklama vb. anlamlarla tamamlayan yan tümce(ler)den oluşur.” Araştırmacı, bu hususta birleşik tümceleri anlam ilişkileri bakımından sınıflayan Tulum (1990:193)'la hemfikirdir. Akçataş (2007:9-10) ise, birleşik tümcelerin kendilerini oluşturan tümcecikler arasında bağlara sahip olduklarını ifade ederek bu görüşe katılmıştır. Akçataş'a göre birleşik tümceler, tümce yapısı içinde kendi anlamlarını tamamlarlar.

Araştırmacıların birleşik tümce ile ilgili ortaya koydukları bir başka özellik, birleşik tümceyi meydana getiren tümceler arasında şekil ilişkisinin bulunmasıdır. Bir birleşik tümcede temel ve yan tümce ya da tümceler arasında birbirine öge olma ilişkisi vardır. Yani, birleşik tümceyi meydana getiren tümcelerden biri diğerinin bir ögesi durumundadır (Gece, 1998:334; Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:51-52; Mehmedoğlu, 1999:222).

Yukarıda Türkiye Türkçesinde birleşik tümce ile ilgili çeşitli araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Bu araştırmacıların yaptıkları tanımlardan ve ilgili kaynaklardan yola çıkarak birleşik tümcenin genel özelliklerine ulaşılabilir. Bir birleşik tümcede olması gereken temel özellikler şöyle sıralanabilir:

1- Bir birleşik tümcede bir tek temel yargı vardır. Bu yargı da çekimli bir eylemle veya ek eylemle çekimlenmiş bir adla gösterilir.

a. Başka pek çok şehirde olduğu gibi İstanbul'da da paranın hiç mi hiç değeri kalmamıştı.
TY

artık. (OP, 15)

b. Sık sık görüştüğüm Hamdi'yi, bankadan ayrıldığımdan beri görmemiştim. (SA, 13)
TY

2- Bir birleşik tümce temel yargı ile yan yargı ya da yargılardan oluşur.

a. Kimseleri inandıramayız eski Nesibe olduğuna. (F, 13)
TY YY

b. Ba-rok, karanlık Ortaçağı geride bırakıp, Rönesans'ın yol açtığı büyük keşifler zaferini
YY YY

tunturaklı törenlerle kutlamaktı. (AA, 7)
TY

3- Temel tümce temel yargıyı; yan tümce veya iç tümce ise yan yargıyı taşır.

a. Bu yerlerde böyle donatılmış atı olabilecek hiç kimse yoktu. (YK, 11)
YY TY

b. "Çöpe sahip çıkar konduları kurarız," dedi. (LT, 15)
YY TY

4- Temel tümcenin yüklemi çekimli bir eylem ya da eylem almış bir ad olabilir. Yani bir birleşik tümce eylem ya da ad tümcesi olabilir.

a. Hepsi olanca şiddetiyle duyumsanırken, yazarın kâğıda döktüğü daima cılızdır. (Sİ, 15)
AT

b. Ve çevre değiştirmedikçe, insanın değişmesine imkân yoktur. (YKK, 42)
AT

c. Arabama gidene kadar bunun nedenini bulamadım. (AÜ, 5)
ET

d. Bir saatten beri elinde dürbün, şehrin ufuktan parça parça sükün edişini seyredip hayran oluyor. (Aİ, 16)
ET

5- Bir birleşik tümceyi oluşturan temel ve yan tümceler arasında anlam ilişkisi vardır. Yan tümce ya da tümceler temel tümceyi anlamca tamamlar.

a. Bazen morfin yemiş gibi hissiz görünüyor nedense. (EŞ, 11)
YT TT

a. 1. Bazen morfin yemiş gibi oluyor. Bu yüzden hissiz görünüyor.

b. Aynı zamanda yatak olabilen kanepeye oturdu (...) (OA, 27)
YT TT

b. 1. Kanepesi aynı zamanda yatak olabiliyordu. O, bu kanepeye oturdu.

6- Bir birleşik tümceyi oluşturan temel ve yan tümceler arasında yapı ilişkisi vardır. Yan tümce ya da tümceler temel tümcenin bir ögesi durumundadır.

a. Ertesi gün küçük oğlunu yanına alıp tahta bacağıyla parkeleri döşe döşe tuttu kaç
ZT ZT Y

vakıttır kilitli tuttuğu dükkânının yolunu. (OK, 17)
B'li N

b. Kırkını aşmış iki adam, hesabı ödeyip sanki Kafka'yı ilk kez tanıyacaktınız gibi tuhaf
Ö ZT ZT

bir heyecanla yollara düştük hemen, (...) (HAT, 13)
Y

7- Kurallı tümcelerde temel tümce, yan tümce veya iç tümceden sonra gelir ve tümcenin sonunda yer alır.

a. Mümtaz, bunu düşünürken küçük yeğeninin hallerine içinden gülümsedi. (AHT, 10)
YT TT

b. – Onu bir biçimde çözeriz, dedi. (VT, 31)
YT TT

8- Türkçede eylemsiler birleşik tümce kurmada kullanılırlar¹¹.

Araştırmacıların bazıları eylemsilerin birleşik tümce oluşturabileceği görüşüne karşı çıkmaktadır. Bu araştırmacılardan Ergin (2006:382), Türkçede genellikle yalın, yani tek predikatlı (yükleml) tümcelerin kullanıldığını belirtmiştir. Araştırmacıya göre Türkçenin zengin adeylem ve ulaç sistemi, Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri dahi basit tümcelerle ifade etme olanağını sağlamaktadır (Ergin, 2006:382). Araştırmacının bu ifadesinden eylemsilerle kurulan tümceleri birleşik tümce değil, yalın tümce kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Eylemsilerin birleşik tümce oluşturabileceği görüşüne karşı çıkan bir başka araştırmacı ise Karahan (1994)'dir. Karahan (1994:23)'a göre bir tümce, anlam bakımından başka tümcelerle bağlantılı olabilir. Ancak yapı bakımından müstakildir. Bu müstakil yapı, biçimce ve anlamca yükleme bağlanan bazı unsurlardan meydana gelir. Tümcede ad, sıfat ve zarf işlevinde bulunan bu unsurlar, doğrudan ya da dolaylı olarak yüklem anlamını tamamlarlar. Araştırmacıya göre adeylem, ortaç ve ulaçlar yargı bildirmeyen, tümcede ad, sıfat, zarf görevi yapan sözcüklerdir. Eylemsilerin yararlı birimler olarak kabul edilmesinde, bu sözcüklerin tıpkı bir yüklem gibi tamamlayıcı unsurlara ihtiyaç duymasının da rolü olduğu düşünülebilir. Oysa sadece bu tür sözcüklerin değil, her sözcüğün gerektiğinde anlamını tamamlayacak başka sözcüklere ihtiyacı vardır. Sonuç olarak, adeylem, ortaç ve ulaçların diğer ad, sıfat ve zarflardan görev bakımından hiçbir farkları yoktur. Dolayısıyla bu sözcüklerin tümcedeki varlığı basit tümcenin yapısını etkilemez. Karahan (1994)'la aynı görüşü savunan Zülfikar (1995:648)'ın bu hususla ilgili saptaması şu şekildedir: “Cümlede fiilden yapılmış isim, zarf ve sıfat görevindeki şekillerin

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. 3. 2. 2. Girişik Birleşik Tümce

bir yargı taşımadığı ve bir zamana bağlı bulunmadığı göz önüne alınırsa, bunlarla kurulan gruplara yan cümle denemez dolayısıyla bu yapılar birleşik bir cümle diye gösterilemez.”

Eylemsilerin birleşik tümce oluşturabileceği görüşüne karşı çıkan bir diğer araştırmacı ise Savran (1999)'dır. Savran (1999:329)'a göre yapısında adeylem, ortaç ve ulaç bulunan tümceler basit tümcelerdir. Bu tür tümcelerdeki eylemsiler, tam bir yargı taşımazlar. Bunların yarım yargı ya da yan yargı taşıyor olmaları da eylemsilerle oluşturulan yapıları bir tümce konumuna getirmez. Bu yapıları sıfat fiil grubu, zarf fiil grubu ve mastar grubu olarak, sözcük grupları içinde ele almak gerekir. Dolayısıyla eylemsilerle kurulan sözcük grupları, tümcede yan tümce gibi değil, sözcük grubu gibi işlem görmelidir.

İncelenen kaynaklar arasında bu hususla ilgili görüş bildiren son araştırmacı Aktan (2009)'dır. Aktan (2009:129)'a göre, birleşik tümcenin en önemli özelliği birden fazla yargı taşıyan ad veya çekimli eyleme sahip olmasıdır. Oysa girişik birleşik tümce şeklinde adlandırılan tümce türünde bir tek yargı bulunur. Temel tümce içinde yer alan eylemsiler, çekimsiz eylemler olup kip ekleri taşımamaktadırlar. Yargı bildirmediği için tümce kuramazlar, ancak sözcük grubu oluşturabilirler. Eylemsiler, tümcede ad, sıfat ya da zarf görevlerini yüklenirler.

Eylemsilerin birleşik tümce oluşturabileceği görüşüne karşı çıkan bu araştırmacıların dayandıkları hususlar şu şekilde sıralanabilir:

a- Eylemsiler yargı bildirmezler.

b- Eylemsilerin -bazı kabullere göre- yarım yargı ya da yan yargı taşıyor olmaları eylemsilerle oluşturulan yapıları bir tümce konumuna getirmez. Bu yapıları sıfat fiil grubu, zarf fiil grubu ve mastar grubu olarak, sözcük grupları içinde ele almak gerekir.

c- Eylemsilerin, tümcede ad, sıfat, zarf görevi yapan sözcüklerden farkı yoktur.

d- Eylemsiler, çekimsiz eylemlerdir. Kip ekleri taşımazlar.

Görüldüğü gibi, Türkiye Türkçesinde birleşik tümcenin öne çıkan bazı özellikleri vardır. Bir birleşik tümcede tek bir temel yargı yani temel tümce bulunması ve bu temel tümcenin yüklemine çekimli bir eylem ya da eylem almış bir ad olabilmesi birleşik tümcenin basit tümcelerde de görülen özelliklerindedir. Birleşik tümceyi, basit tümceden ayıran ilk özellik bir birleşik tümcede temel yargının yanında bir ya da birden fazla yan yargının bulunmasıdır. Bu tür tümcelerde temel yargıyı temel tümce, yan yargıyı ise yan tümce ya da iç tümce taşır. İç tümceler bağımsız birer tümce özelliği gösterirler. Yan tümcelelerin bazıları da eylemsilerle kurulurlar. Temel tümce ile yan ya da iç tümcele arasında anlam ilişkisi bulunur. Birleşik tümceleleri sıralı ya da bağılı tümcelelerden ayıran en önemli özellik ise bir birleşik tümceyi oluşturan temel ve yan tümcele arasında yapı ilişkisinin olmasıdır. Yani, birleşik tümcelerde yan tümce ya da tümcele temel tümcenin bir ögesi durumundadır. Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kurallarına uygun olarak kurulmuş kurallı bir birleşik tümcede temel tümce, yan tümce veya iç tümceden sonra gelir ve tümcenin sonunda yer alır.

III. 1. 2. Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi Kaynaklarındaki Yargı Teriminin Değerlendirilmesi

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında başta genel tümce tanımı olmak üzere basit ve birleşik tümce tanımlarında yargı teriminin kullanıldığı görülmüştür. Araştırmacılar, özellikle birleşik tümce türlerini betimlemede bu terime başvurmuşlardır. Ancak yargı terimi çok az sayıda kaynakta tanımlanmış ve açıklanmıştır. Bu durum araştırmacıların yargı hususunda uzlaşmazlık yaşamalarına neden olmuştur. Bu uzlaşmazlık araştırmacıların birleşik tümce kabullerine ve sınıflandırmalarına da yansımıştır. Örneğin içerisinde eylemsi ya da şart kipiyle çekimlenmiş bir eylem bulunan

yan tümcelerle kurulan tümcelerin yargı bildirip bildirmediği, dolayısıyla birleşik olup olmağı tartışma konusudur. Bu gibi hususların aydınlatılabilmesi için yargı teriminin tanımının ve açıklamasının yapılması gerekmektedir.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kitapları, makale, tez ve sözlüklerde yargı teriminin tanımları taranmıştır. Ancak dil bilgisi kitaplarının genelinde yargı terimi ile ilgili açık bir tanım yapılmadığı görülmüştür. Yapılan sınırlı sayıdaki tanım ise oldukça yetersizdir. İncelenen sözlüklerdeki, yargı sözcüğünün veya yargı sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanılan hüküm sözcüğünün tanımları şu şekildedir: “Yüklem bir duygu, düşünce, arzu, karar bildirmesi” (Korkmaz; 1992:80); “herhangi bir şeyi olumlayan ya da yadsıyan düşünsel edim” (Hançerlioğlu, 1999:453); “bir şeyin ya da iki şey arasındaki bağıntının gerçekliğini evetleyen ya da değilleyen düşünsel edim; dille anlatımı” (Akarsu, 1984:194); “bir tümcenin ya da önermenin doğruluk veya yanlışlığını belirleme işlemi” (Cevizci, 2002:1008).

Buradaki tanımların ışığında, yargı teriminin açıklanabilmesi için önerme teriminin ne olduğu üzerinde durulması gerektiği görülmüştür. Çünkü yargı, mantıktaki önerme terimi ile ilişkilidir. Yargının tanımı ve açıklaması yapılırken, önerme teriminden yararlanılmıştır. Aynı şekilde, önerme tanımlarında da yargı teriminin kullanıldığı görülmektedir. Hançerlioğlu (1982:299), sözlüğünde, önermeyi şu şekilde tanımlamış ve açıklamıştır:

ÖNERME. (*Os. Kaziyye, Fr., Al., İng. Proposition, İt. Proposizione*) Doğru ya da yanlış olabilen her yargıyı anlatan söz... Bir mantık önermesi ya doğrudur ya da yanlıştır, “insan ölümlüdür” doğru sözü bir önerme olduğu gibi “insan ölümsüzdür” yanlış sözü de bir önermedir. Bir tasımda yargının doğru olabilmesi için büyük ve küçük önermelerin mantık kurallarına göre doğru olması gerekir.

Hançerlioğlu (1982:299), dil dışı gerçeklikte, yani insan zihninde yer alan bir yargının söze dökülmüş hâlini önerme olarak tanımlamaktadır. Araştırmacı yargı teriminin

tanımı ve açıklamasında da önermeye yer vermiştir. Hançerlioğlu (1982:454)'na göre, Aristoteles, yargıyı “doğruluk ya da yanlışlık bildiren önerme” şeklinde tanımlamıştır. Yani bir şeyi olumluyan ya da yadsıyan her önerme bir yargıdır. Araştırmacıya göre önerme ve yargı terimleri eşanlamlıdır. Zihinde ortaya çıkan bir yargı, tümce ile dile getirilerek bir önerme oluşturur. Ancak her tümce bir önerme ya da yargı değildir. Bir tümcenin önerme veya yargı olabilmesi için bir doğruluğu ya da bir yanlışlığı ortaya koyması gerekmektedir. Araştırmacı, bir yargıda, yani bir önermede bulunması gereken unsurlar olduğunu ifade etmiştir. Buna göre, bir yargıda her yargıda kendisi için bir şey söylenen durumunda olan bir konu, yani bir özne ve bu konu üzerine söylenmiş bir sözcük olan bir yüklem vardır. Özne ve yüklem birbirlerine koşaçla bağlanırlar.

Hançerlioğlu (1982)'ndan sonra Akarsu (1988) da önermenin tanımında yargı terimini kullanmıştır. Akarsu'nun tanımıyla Hançerlioğlu'nun tanımında benzerlikler göze çarpmaktadır. Akarsu (1988:141)'nin önerme tanımı şu şekildedir:

önerme [Alm. *Satz*] [Fr., İng. *proposition*] [Lat. *propositio*] [es. t. *kaziye*]:
(Klasik mantıkta) → Yargının sözlerle dile gelişi; doğru ya da yanlış olabilen bir anlatım.

Hançerlioğlu (1982) ve Akarsu (1988), iki hususta hemfikirdir. Bu hususlar, önermenin, yargının sözle dile getirilmiş şekli olması ve doğru ya da yanlış bir değer taşımasıdır. Ancak araştırmacı, yargı ve önerme terimlerini eşanlamlı olarak kullanmamıştır. Akarsu, Hançerlioğlu'ndan farklı olarak modern mantığın önermeye yaklaşımına da yer vermiştir. Modern mantıkçılara göre, doğru ya da yanlış olabilen bir anlatım yanında belirsiz kalan bir anlatım da olabilir. Örneğin, “X bir insandır.” şeklinde bir önerme, X açıkça belirtilmedikçe doğruluğu ya da yanlışlığı belirlenemeyecek, yani belirsiz kalacak bir önermedir (Akarsu, 1988:141).

Hançerlioğlu (1982) ve Akarsu (1988)'nin tanımlarından sonra Cevizci (2005) de önerme terimini yargıyı kullanarak tanımlamıştır. Bu tanım şu şekildedir (2005:1290):

ÖNERME [Lat. *propositio*; İng. *proposition, statement*; Fr. *proposition*; Alm. *aussage, satz*]. Mantıkta, dilin sözdizimi kurallarına uygun olarak ve haber kipinde ifade edilmiş cümle, dilde ifade edilmiş yargı ya da inanç.

Cevizci (2005:1290)'nin tanımına göre önerme, bir yargının dilde ifade bulan şekli yani bir tümcedir. Bu tanım, Hançerlioğlu ve Akarsu'nun tanımlarına benzerlik göstermektedir. Ancak Cevizci (2005:1290), bu iki araştırmacının tanımlarına ek olarak yargıyı dile getiren önermeler olan tümcelerin dilin söz dizimi kurallarına uygun olarak kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Araştırmacıya göre, kişisel düşünceler, belli bir süre başkalarına ileilmeyen yargılardır. Bu yargıların başkalarına açıklanabilmesi veya başkalarıyla tartışılabilmesi ancak önermelerin oluşturduğu bir ortamda gerçekleşir. Önerme terimi, yalnızca bir yargı ya da inancın sözle ifadesini içermez. Aynı zamanda bir öneri veya bir kabul ya da yalnızca olası bir yargının sözel ifadesi de bir önermedir. Cevizci (2005:1291), bir önermenin her zaman doğruluk ya da yanlışlığının zorunlu olmadığını ifade etmiştir. Kimi önermeler duyguların ya da akılyürütmenin sonucudur ve doğru veya yanlış olmaları zorunlu değildir.

Cevizci (2005)'nin tanım ve açıklamalarından sonra, önerme teriminin yer aldığı bir başka sözlük Güçlü, E. Uzun, S. Uzun ve Yolsal (2008) tarafından hazırlanmıştır. Bu sözlükteki önerme tanımı şu şekildedir (2008:1099):

önerme [İng. *proposition, sentence, statement*; Fr. *proposition, énoncé*; Alm. *aussage, satz*; es. t. *kaziye*] Mantıkta kendisiyle iş görülecek en küçük birim önermedir. Bir savı dile getiren deyim, söz ya da imge dizisine önerme adı verilir. Daha inceltilmiş bir dile getirişle söylenirse, belli bir yorumda, belli bir doğruluk değeri taşıyan düzgün tamdeyime önerme denir.

Bu tanımda da öncekilerde olduğu gibi bir önermenin doğru ya da yanlış olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca düzgün bir tamdeyim olması, önermenin söz

dizimi kurallarına uygun bir tümce olması anlamına gelmektedir. Buradaki açıklamada Akarsu'nun açıklamasına benzer bir husus vardır. Örneğin, “X filozoftur.” şeklinde bir önerme, X açıkça belirtilmedikçe doğruluğu ya da yanlışlığı belirlenemeyecek, yani belirsiz kalacak bir önermedir. Bu önermeye açık önerme adı verilir (Güçlü vd., 2008:1099).

Görüldüğü gibi araştırmacılar tanımlarında, yargı terimi ile önerme terimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymuşlardır. Buna göre, önerme, dil dışı gerçeklikte yani zihinde ortaya çıkan bir duygu, düşünce, varsayım vb. olan bir yargının dilde söz dizimi kurallarına uygun olarak tümce hâlinde ifade edilen şeklidir (Hançerlioğlu, 1982:299; Akarsu, 1988:141; Cevizci, 2005:1290; Güçlü vd., 2008:1099). Bir önerme ya da bir yargı doğru veya yanlış bir değer taşımaktadır (Akarsu, 1988:141; Güçlü vd., 2008:1099). Bu hususta Cevizci (2005:1291) farklı bir görüş belirtmiş ve bir önermenin her zaman doğruluk ya da yanlışlığının zorunlu olmadığını ifade etmiştir. Bunun yanında bir önermenin doğru ya da yanlış değeri yanında belirsizlik ifade edebileceğini savunan araştırmacılar da vardır (Akarsu, 1988:141; Güçlü vd., 2008:1099).

Yukarıda yargının tanımında önemli bir yere sahip olan önerme terimi açıklanmış ve önermenin yargı ile ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmacıların ortak görüşlerine göre, yargının sözle ifadesi önermedir ve önerme dil bilgisi kurallarına uygun bir tümce ile ifade edilir. Öyleyse, dil bilgisinde yargıyı barındıran unsur tümcedir. Bu sebeple araştırmacıların tümce ile ilgili görüşlerini de ele almak gerekmektedir.

Bu çalışmada incelenen kaynaklarda, araştırmacıların tümce kabullerinin benzer olduğu görülmüştür. Karahan (1994:20), kaynak belirtmeden genel olarak yapılan tümce tanımlarını şu şekilde sıralamıştır: “Cümle, bir hüküm grubudur”, “Cümle, bir yargı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir eylem veya çekimli bir eylemle birlikte

kullanılan sözcükler dizisidir”, “Tek başına bir yargı, bir cümledir”, “Cümle, hüküm ifade etmeye yarar”. Bu tanımların ışığında araştırmacıların, yargı kavramını, tümcenin varlığı için gerekli gördüğü sonucuna ulaşılabilir.

Karahan (1994:20)’a göre araştırmacıların uzlaştığı bir husus da tek bir yargıdan oluşan, yani tek bir yüklemi bulunan tümcelerin basit tümce olmasıdır. Ancak yan tümceleri eylemsilerle kurulan tümceler, kimi araştırmacılar tarafından basit tümce kabul edilirken, kimi araştırmacılar tarafından birleşik tümce kabul edilir. Bu tür tümceleri basit kabul eden araştırmacılar, eylemsilerin yargı bildirmediğini savunur. Aynı tür tümceleri birleşik kabul eden araştırmacılar ise eylemsilerin yargılı, yarım yargılı veya yan yargılı olduğunu belirtir. Bu tümceler, “birden çok hüküm bildiren tümce” veya “bir baş tümce ile onun üyelerinden birinin yerini alan bir ikincil tümceden meydana gelen tümce” şeklinde tanımlanır. Bu durumda, eylemsilerle kurulan yan tümceler yargı bildiren ikincil cümleler olarak kabul edilmektedir Karahan, 1994:20).

Karahan (1994:17), yargıyı, vurgu veya ekle sağlanan bir bitmişlik ifadesi şeklinde nitelmiştir. Yani yargının, yan ya da yarım olarak ayrılması mümkün değildir. Bir söz veya söz dizisi ya yargı bildirir ya da bildirmez. Bildirirse tümcedir; bildirmezse tümce değildir. Karahan, birbirini takip eden tümceler ve o tümcelerın yargıları hakkında anlam ilişkilerine göre temellik, yanlık, yardımcılık ayırımı yapmanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Ancak böyle bir ayırım, tek bir yargıya dayanan tümce için geçerli değildir (Karahan, 2000:17).

Karahan (1994:22), eylemsilerin yargılı, yarım yargılı veya yan yargılı olarak nitelendirilmesine karşı çıkmaktadır. Çünkü Karahan’a göre, böyle bir değerlendirme yargı kavramı ile çelişmektedir. Araştırmacıya göre bir sözcükte yargı ya vardır ya da yoktur. Bu

sebeple yarım veya yan yargı ifadeleri yanlıştır. Buradan yola çıkarak, eylemsilerin yargı bildirmediği sonucuna varılır. Bunlar bir tümcede ad, sıfat, zarf görevi yapan sözcüklerdir.

Özkan ve Sevinçli (1995:92) de tümceyi yargı grubu olarak nitelmişlerdir. Bu araştırmacılara göre tümce, en dar anlamıyla bir yargı grubudur. İçinde yargının bulunmadığı sözcük grupları tümce oluşturmaz. Bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir hareketi, bir olayı, bir isteği tam bir hüküm hâlinde ifade eden sözcük veya sözcük grubuna tümce denir. Araştırmacılara göre sözcük grupları tam bir yargı ifade etmez. Tam yargı ifade etme işi ancak tümceye aittir. Bunun için çekimli bir eylem yeterlidir. Çekimli eylem, yargıyı şekle, zamana ve kişiye bağlar. Çekimli bir eylem tek başına da tümce değeri taşıyabilir ve sonundaki şahıs eki kişiyi de belirttiğinden aynı zamanda özneyi de bildirir. Tümcede yargıyı üzerinde taşıyan asıl unsur yüklemidir.

Bozkurt (1995:161), tümcenin bir yargıyla bittiğini ifade etmiştir. Bu yargıyı tümcenin yüklemi içerir. Yüklem, zaman ve kişi kavramının yanı sıra bir işlev üstlenmiştir. Bir tümcede yüklem bir işin gerçekleştiğini ya da gerçekleşmediğini bildirebilir. Kimi tümcelerde ise yüklem bir konuda bilgi edinmek istendiğini ifade eder. Bazı durumlarda da yüklem, kişinin, duygularını sözcüklere dökme isteğini bildirir. Buradan yola çıkarak Bozkurt, yargıyı dört başlıkta incelemiştir: 1- Soru Tümcesi, 2- Olumlu Tümce, 3- Olumsuz Tümce, 4- Ünlem Tümcesi (1995:161).

Yukarıda, bu çalışmada incelenen kaynakların bazılarında yer alan tümce tanımlarına ve araştırmacıların tümce ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir (Karahana, 1994:20; Özkan ve Sevinçli, 1995:92; Bozkurt, 1995:161). Burada yargı ve tümce kavramlarının ilişkisi üzerinde durmak gerekmektedir.

Önceki bölümde de belirtildiği gibi, yargı, tümcenin bildirdiği karardır. Burada karar sözcüğünün anlamına da değinmek gerekmektedir. Türkçe Sözlük'te karar sözcüğü

şu şekilde tanımlanmıştır: “Bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı” (2005:1080). Görüldüğü gibi, karar, insan zihnindeki bir düşüncenin sonuca ulaşmış, kesinleşmiş şeklidir. Bu karar, tümce ile somutlaştırılarak dile getirilir. Yani tümce, bir karar bildirir. Tümcede karar bildirme işlevini ise yüklem üstlenir. Dolayısıyla tümcenin yargısını yüklem taşır ve yüklem zaman ve kişi kavramlarına sahiptir:

a. Ertesi sene onu Galatasaray’a *verdiler*. (AHT, 37)

Yukarıdaki tümcenin yüklemi *verdiler* eylemidir. Yani tümcenin bildirdiği karar ya da yargıyı *verdiler* çekimli eylemi göstermektedir. Görüldüğü gibi, *verdiler* eylemi ile bildirilen iş, belirli geçmiş zaman diye belirlenen bir zaman diliminde, konuşan ve dinleyenin haricinde tümcenin söylendiği anda orada bulunmayan iki veya daha fazla kişi tarafından yapıldığı belirtilmek istenen bir iştir. Dolayısıyla tümcede yargı bildiren yüklem, zaman ve kişi kavramlarına sahiptir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Bir tümcenin yargı bildirmesi için yüklemının eylem olması şart değildir. Bir ad tümcesi de zaman ve kişi kavramlarına sahip olabilir ve bir karar bildirebilir. Yani ad tümceleri de yargı bildiren tümcelerdir:

b. Stresle ilintilendirilemeyecek hiçbir şey yok *gibiydi*. (EŞ, 34)

Bu tümcenin yüklemi *gibiydi* sözcüğüdür ve *gibi* sözcüğü bir addır. Görüldüğü gibi bu sözcük, eylemle çekimlenmiştir ve belirli geçmiş zaman bildirmektedir. Ayrıca üçüncü tekil kişi eki bulunmaktadır. Yani bu tümcenin ad olan yüklemi, zaman ve kişi kavramlarına sahiptir ve bir karar bildirmektedir. Dolayısıyla *gibiydi* adı tümcenin yargı taşıyan unsurudur.

Bir tümce yargı bildiren tek bir sözcükten de oluşabilir. Bu sözcük tümcenin karar bildiren yüklemidir ve eylem ya da ad olabilir:

c. – *Bilmem*. (VT, 28)

Bu tümce yalnızca yüklemle kurulmuştur. Karar bildirme görevi bu yüklem üzerinde. Yüklem ise geniş zaman ve birinci tekil kişi ile çekimlenmiş bir eylemdir. Yani bu tümcede yargıyı eylem olan *bilmem* sözcüğü taşımaktadır.

ç. “*Açıktayım!*” (SA, 13)

Yukarıdaki tümce de yalnızca yüklemle kurulmuştur. Ancak bu tümcenin yüklemi bir addır. Bu ad eylem yardımıyla şimdiki zaman ve birinci tekil kişi kavramlarını yüklenmiştir. Yani *açıktayım* adı bir karar, dolayısıyla da bir yargı bildirmektedir.

Yukarıda, yargı bildiren tümceler ad ve eylem tümceleri olarak iki grupta incelenmiştir. Bu grupta tümceler yüklemlerinin sözcük türü ile ilgilidir. Yargı bildiren ad ve eylem tümceleri, anlamsal olarak da alt başlıklara ayrılmalıdır. Bir işin gerçekleştiğini bildiren tümceler olumlu, gerçekleşmediğini bildiren tümceler olumsuz yargıya sahiptir. Kişinin duygularını söze döktüğü tümceler ünlem tümcelerdir. Kimi tümcelerde ise yüklem bir konuda bilgi edinmek istendiğini ifade eder. Bunlar da soru tümcesidir. Bu dört tümce türünün de yüklemi eylem ya da ad olabilir. Bu hususu örneklerle açıklamak uygun olacaktır. Aşağıda sırasıyla yüklemi eylem olan olumlu tümce, olumsuz tümce, ünlem tümcesi ve soru tümcesi örnekleri verilmiştir.

d. Çiğnediğim lokma boğazıma düğümlenip *kalmıştı*. (AÜ, 17)

e. Tırnağımı *koklatmam* hiçbirine. (F, 14)

f. *Koşmayın!* (AA, 15)

g. – Acaba fotoğrafçı, onları da benim vesika fotoğraflarımı çeken adam gibi itip *kaktı mı?* (AHT, 52)

Aşağıda sırasıyla yüklemi ad olan olumlu tümce, olumsuz tümce, ünlem tümcesi ve soru tümcesi örnekleri verilmiştir.

ğ. İri yarı erkeklerin bile gıpta edeceği gür, kalın bir sesi *vardır*. (HEA, 13)

h. Ve çevre değiştirmedikçe, insanın değişmesine imkân *yoktur*. (YKK, 42)

ı. Aslında bu bizim aile içi bir *dalga!* (VT, 34)

i. – Kimin *nesisin?* (LT, 35)

Bu çalışmada yargı konusunun ele alınmasının sebebi şartlı birleşik tümce ve girişik birleşik tümcelerde bu tümcelerin birleşik olup olmadığının belirlenmesi hususunda tartışmaya sebep olmasıdır. Şartlı tümcelerin birleşik kabul edilip edilmemesi şart kipinin yargı bildirip bildirmemesine bağlıdır. Girişik birleşik tümce türünün kabul edilmesi için ise eylemsilerin yargı bildirdiğinin kabul edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple bu çalışmada yargı konusuna da değinilmiştir. Şartlı ve girişik birleşik tümcelerde karşılaşılan yargı ile ilgili tartışmalar ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

III. 2. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümce Sınıflandırmasının Değerlendirilmesi

Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümcenin sınıflandırması, araştırmacılar arasında fikir ayrılığının yaşandığı bir başka konudur. Bu çalışmada incelenen dilbilgisi kaynaklarında birleşik tümcenin sınıflandırılması hususunda neredeyse hiçbir araştırmacının ortak bir görüşe sahip olmadığı görülmüştür. Araştırmacılar, birleşik tümce sınıflandırmalarında genellikle üç birleşik tümce türüne yer vermişlerdir. Bu tümceler, girişik birleşik tümce, ki’li birleşik tümce ve şartlı birleşik tümcelerdir¹². Birleşik tümce sınıflandırmalarının bazılarında, bu üç tümce türünün hepsi bulunmaktadır. Kimi sınıflandırmalarda ise bu üç türden ikisine ya da yalnızca birine yer verildiği görülmektedir. Bu çalışmada incelenen kaynaklarda, bu üç birleşik tümce türünün yanında birleşik tümce sınıflandırmalarında en çok karşılaşılan birleşik tümce türü iç içe birleşik

¹² Araştırmacı kabulleri için bkz. s. 6

tümcedir¹³. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye Türkçesinde birleşik tümcelerin sınıflandırılması hususunda araştırmacılar arasında tespit edilen görüş ayrılıkları üzerinde durulacaktır.

III. 2. 1. Türkiye Türkçesinin Dil Bilgisi Kaynaklarında Birleşik Tümce Tasniflerine Farklı Yaklaşımlar

Birleşik tümcelerin tasnifi hususunda incelenen eserlerde ilk olarak göze çarpan konu tasniflerin çok farklı şekillerde yapılmış olmasıdır. Ayrıca araştırmacılar arasında bir terim birliğinin olmadığı da görülmüştür. Araştırmacıların farklı terimleri tercih etmeleri, bu terimlerin genellikle yerleşmiş kullanımlar olmaları bakımından bir sorun yaratmamaktadır. Farklı da olsa terimlerin anlaşılmasında bir sıkıntı yaşanmamaktadır.

Araştırmacıların birleşik tümcenin tanımında genel bir uzlaşma içinde oldukları tespit edilmiştir. Fakat aynı araştırmacıların birleşik tümcelerin sınıflandırılması hususunda farklı görüşlere sahip oldukları görülmüştür. Bu hususta aynı sınıflandırmayı paylaşan iki araştırmacı neredeyse bulunmamaktadır. Birleşik tümce sınıflandırmasında genel olarak yer alan birleşik tümce türleri şunlardır:

1. Girişik Birleşik Tümce
2. Ki'li Birleşik Tümce
3. Şartlı Birleşik Tümce
4. *mI / mU* Soru Eki İle Kurulan Birleşik Tümce
5. *Değil* Bağlacı İle Kurulan Birleşik Tümce
6. İç İç Birleşik Tümce
7. İlgeçli Birleşik Tümce

¹³ Araştırmacı kabulleri için bkz. s. 7

8. Katmerli Birleşik Tümce

9. Sıralı Birleşik Tümce

Bu türler hakkında yapılan açıklamaları karşılaştırmak, birleşik tümce konusunun daha ayrıntılı bir biçimde anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Bu tezde incelenen kaynaklar arasında yalnızca dil bilgisi kitaplarında birleşik tümce sınıflandırmasının yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tabloda bu çalışmanın kapsamında yer alan dil bilgisi kitaplarında birleşik tümce sınıflandırması yapan araştırmacılara yer verilmiştir. Araştırmacıların birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil ettikleri tümce türleri “+” işaretiyle gösterilmiştir.

Tablo 1

ARAŞTIRMACI ADLARI	GİRİŞİK BT	Kİ'Lİ BT	ŞARTLI BT	-ml /-mU SORU EKLI BT	Değil BAĞLAÇLI BT	İÇ İÇE BT	İLGEÇLİ BT	KATMERLİ BT	SIRALI BT
AKTAN (2009)		+	+			+			
ATABAY-ÖZEL-ÇAM (2003)		+	+	+	+		+		
BANGUOĞLU (2000)	+	+	+						+
BİLGİN (2002)	+	+	+	+		+			+
BOZKURT (1995)		+	+	+	+	+	+		+
DELİCE (2003)	+	+				+		+	
DENY (1941)		+	+						
DİZDAROĞLU (1976)	+	+	+			+		+	
EDİSKUN (1992)	+		+						

EKER (2005)		+	+						
ERGİN (2006)		+	+			+			
ERKUL (2004)	+	+	+						
GENCAN (2001)	+		+		+				
GÜNEŞ (2001)	+		+			+		+	+
HATİBOĞLU (1982)		+	+	+	+		+		
HEPÇİLİNGİRLER (2006)	+		+			+			
KARAHAN (1993)			+			+			
KOÇ (1990)		+	+	+	+		+		
ÖZKAN- SEVİNÇLİ (2008)	+	+	+			+			
ŞİMŞEK (1987)	+		+			+			
ULAŞ (2003)	+	+	+			+			
ZÜLFİKAR (1990)		+	+						

III. 2. 1. 1. Girişik Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi

Bu çalışmada incelenen kaynaklarda birleşik tümcenin sınıflandırılmasında çok farklı yaklaşımların olduğu göze çarpmaktadır. Araştırmacıların uzlaşamadıkları hususlardan ilki girişik birleşik tümce sorunudur. Bazı araştırmacılar “girişik birleşik tümce”yi birleşik tümcenin bir türü olarak kabul etmektedir. Bazı araştırmacılar ise “girişik birleşik tümce”yi birleşik tümce sınıfına dâhil etmemekte, yalın tümce olarak değerlendirmektedir.

Dizdaroğlu (1976), Şimşek (1987), Koç (1990), Ediskun (1992), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003), Özkan ve Sevinçli (2008) “girişik birleşik tümce”ye yapı

bakımından tümcelerin sınıflandırılmasında birleşik tümcenin kapsamında ya da müstakil olarak yer vermiştir. Beserek (1991), Bozkurt (1995), Gencan (2001), Eker (2005), Ergin (2006), Aktan (2009) ise “girişik birleşik tümce”ye yer vermemiştir.

Bu araştırmacılardan Banguoğlu (1995) ve Hepçilingirler (2006), “girişik birleşik tümce”yi farklı başlıklar altında ele almışlardır. Banguoğlu, “karmaşık birleşik cümle”, Hepçilingirler ise “eylemsilerle kurulan bileşik tümceler” başlığı altında “girişik birleşik tümce”yi açıklamıştır. Burada araştırmacıların üzerinde uzlaştıkları ve uzlaşamadıkları hususları örnek tümcelerle maddeler hâlinde açıklamak uygun olacaktır.

1. Yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümceler girişik birleşik tümcelerdir. Çünkü eylemsiler yargı bildirirler (Hatiboğlu, 1982:153; Şimşek, 1987:253; Koç, 1990:444; Bozkurt, 1995:222; Banguoğlu, 2000:562; Gencan, 2001:155-156; Bilgin, 2002:530; Ulaş, 2003:40; Delice, 2003:143; Hepçilingirler, 2006:284; Demir, 2006:246).

Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılar (Hatiboğlu, 1982:153; Şimşek, 1987:253; Koç, 1990:444; Bozkurt, 1995:222; Banguoğlu, 2000:562; Gencan, 2001:155-156; Bilgin, 2002:530; Ulaş, 2003:40; Delice, 2003:143; Hepçilingirler, 2006:284; Demir, 2006:246) eylemsilerin yargı bildirdiği görüşündedirler. Çünkü eylemsi eklerinden birini almış bir sözcük tam olarak eylem işlevini yitirmemiştir. Bu araştırmacılara göre, eylemsiler, çekimli eylemler gibi olmasa da, bir yargı bildirirler. Koç (1990:447), her yan tümcenin bir yargı taşıdığını belirtmiştir. Buna bağlı olarak bir girişik tümcede birden çok yargı bulunur ve girişik tümce, çoğu kez “adlandırma” ile oluşturulur. Yani eylemsi eklerinden birini almış bir sözcük tam olarak eylem işlevini yitirmemiştir. Anlam bakımından da bir iş, oluş ya da kılış bildirmektedir. Ayrıca eylemsi ekini alan sözcükler, çekimli eylemle birlikte kullanılan öğelerin tamamını ve yine çekimli eylemlere getirilen çatı eki, kişi eki, olumsuzluk eki gibi ekleri de alabilmektedir.

Ayrıca eylemsilerde kimi zaman açıkça görülen kimi zaman eylemsi ekinin içinde eriyen zaman ve kişi kavramları mevcuttur. Bu bakımdan yargı bildiren çekimli eylemlerden farklı değillerdir. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında eylemsiler yargı bildirmektedir ve eylemsilerle kurulan yan tümcelerle girişik birleşik tümce oluşturulur. Yani bir temel tümce ile içinde eylemsi bulunan bir ya da birkaç yan tümceden oluşan bağımsız yargılı anlatıma girişik birleşik tümce denir (Dizdaroğlu, 1976:193; Hatiboğlu, 1982:153; Şimşek, 1987:253; Koç, 1990:444; Bozkurt, 1995:222; Gencan, Banguoğlu, 2000:562; 2001:155-156; Bilgin, 2002:530; Ulaş, 2003:40; Delice, 2003:143; Hepçilingirler, 2006:284; Demir, 2006:246).

Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacıların çıkış noktası ise eylemsilerle oluşturulan yan tümcelerin yargı bildirmemesidir (Dizdaroğlu, 1976:458; Korkmaz, 1996:14; Karahan, 2000:18-19; Özkan ve Sevinçli, 2008:168; Aktan, 2009:129). Buradaki eylemsiler, ad, sıfat ya da zarf görevindedir. Ayrıca adlara gelen kimi ekleri de alabilmeleri, bunların eylem özelliklerini kaybetmiş olduklarını gösterir. Yani eylemsiler, tümce içinde yargı bildirmezler.

2. Yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümceler girişik birleşik tümcelerdir. Çünkü eylemsiler zaman ve kişi kavramları taşırlar (Zülfikar, 1969:105; Şimşek, 1987:266; Ediskun, 1992:384; Bozkurt, 1995:228; Banguoğlu, 2000:422-423; Sebzecioğlu, 2004:115; Ergin, 2006:315, Korkmaz, 2007:909; Karadoğan, 2008:523; Aktan, 2009:69).

Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılara göre (Hatiboğlu, 1982:153; Şimşek, 1987:253; Koç, 1990:444; Bozkurt, 1995:222; Banguoğlu, 2000:562; Gencan, 2001:155-156; Bilgin, 2002:530; Ulaş, 2003:40; Delice, 2003:143; Sebzecioğlu, 2004:115; Hepçilingirler, 2006:284; Demir, 2006:246) eylemsiler çekimli eylemler gibi zaman ve kişi kavramlarına sahiptir. Sebzecioğlu (2004), bu hususu ispatlamak için üretimsel dönüşümlü

dil bilgisinin temel kavramlarından olan derin yapı ve yüzey yapıyı kullanmıştır. Dolayısıyla öncelikle bu kavramlar hakkında kısa bir bilgi vermek gerekmektedir.

Üretimsel dönüşümlü dil bilgisine göre derin yapı tümcenin soyut yapısıdır. Yüzey yapı ise bu soyut yapının dönüşümler sonucu sese dönüşmüş hâlidir. Yani derin yapı tümcenin anlamsal, yüzey yapı ise biçimsel yanıdır (Sebzecioğlu, 2004:115). Tümcede derin yapıya uygulanan bir dizi dönüşüm işlemleriyle yüzey yapıya ulaşılır. Bu dönüşümler silme, değiştirme, ekleme vb.dir. Bu dönüşümler derin yapı ile yüzey yapıyı ayırırlar ancak bunu yaparken anlama bir şey yapmazlar. Yani bu dönüşümler anlam koruyucudur (Sebzecioğlu, 2004:117).

Derin yapı eylemsilerin bulunduğu tümcelerin birleşik tümce oluşturduğunu göstermekte kullanılır. Burada derin yapıların yüzey yapıya dönüşümünde rol alan ekleme, yer değiştirme, yineleme, silme gibi işlemleri Sebzecioğlu (2004:119)'nun Türkiye Türkçesinde Eylemsilerle Kurulan Tümcelerin Yapısı adlı yüksek lisans tezindeki bir örnekle açıklamak uygun olacaktır:

- a. 1. **DY¹⁴: [O geçiyor] [O yerlere tükürdü]**
- a. 2. **Yer değiştirme:** [O [O geçiyor] yerlere tükürdü]
- a. 3. **Zaman eki silme:** [O [O geç-] yerlere tükürdü]
- a. 4. **Zarflaştırma eki ekleme:** [O [O geç- (A/I)rken] yerlere tükürdü]
- a. 5. **Ad öbeği silme:** [O [geç- (A/I)rken] yerlere tükürdü]
- a. 6. **Biçimbirim kuralları:** O [geç-erken] yerlere tükürdü]
- a. 6. 1. **YY¹⁵: O geçerken yerlere tükürdü.**

¹⁴ Derin yapı

¹⁵ Yüzey yapı

Yukarıdaki tümcede derin yapıdaki bağımsız iki yargının yüzey yapıda nasıl birleşik tümce hâline girdiği açıkça görülmektedir. Sebzecioğlu (2004)'na göre eylemsiler çekimli eylemler gibi zaman ve kişi kavramına sahiptir. Bu sebeple eylemsilerle kurulan yan tümceler temel tümceyi bütünleyen bir yargı ifade ederler ve girişik birleşik tümce kurarlar.

a. Tevfik Emine'yi *boşamaya* mecbur oldu. (HEA, 24)

Yukarıdaki tümcede *boşamaya* sözcüğü *-ma* adeylem eki ile yapılmış bir adeyledir. Bu sözcüğün zaman ve kişi kavramı taşıdığı, şu şekilde gösterilebilir:

a. 1. Tevfik Emine'yi *boşadı*. Buna mecbur oldu.

Görüldüğü gibi *boşadı* sözcüğü, belirli geçmiş zaman ve üçüncü tekil kişi eki almış bir eylemdir. Yani zaman ve kişi kavramı taşımaktadır. Bu sözcük bir adeyleme dönüştürüldüğünde de tümcede bu kavramları korumaktadır. Burada derin yapıdaki zaman ve kişinin yüzey yapıda silinip eylemsi ekinin içine yerleşmesi durumu söz konusudur (Sebzecioğlu, 2004:122).

b. Kendini *düşünen* insanlar bir şilepte kamarotluk etmezler. (Aİ, 15)

b. 1. İnsanlar kendilerini *düşünürler*. (Bunlar) bir şilepte kamarotluk etmezler.

c. Karataş'ın insanları evlerini izbelerini *bırakıp* güne güneşe açılmıştı. (FB, 16)

c. 1. Karataş'ın insanları evlerini izbelerini *bırakmıştı*. Güne güneşe açılmıştı.

Eylemsilerle kurulan bir yan tümcenin zamanı, temel tümcenin zamanına göre belirlenebilir. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır. Bazı dil bilgisi kitaplarında eylemsilerin ifade ettikleri zamanlara göre ayrıldığı görülmektedir. Örneğin *-An* ortaç eki, kimi kaynaklarda geniş zaman ortaç eki olarak yer almaktadır (Sebzecioğlu, 2004:122).

ç. Soruyu *soran* annesiydi. (EŞ, 31)

Yukarıdaki birleşik tûmcede, temel tûmcenin yüklemi belirli geçmiş zaman ile çekimlenmiştir. Bu durumda, bu tûmceyi iki yalın tûmceye dönüştürürken, yüklem hâline getirilecek olan *soran* ortacının kökü olan *sor-* eylemi de belirli geçmiş zamanla çekimlenmelidir:

ç. 1. Soru *soruldu*. Annesi sordu.

Görüldüğü gibi, yüzey yapıdaki zaman derin yapıda gerçeği yansıtmayabilir. Dolayısıyla eylemsi eklerinin bildirdikleri zamanla ilgili betimlemeler her zaman doğru olmayabilir. *-An* ortaç ekinde karşımıza çıkan bu durumla, *-Dik* ve *-miş* gibi ortaç eklerinde de karşılaşılmaktadır.

Sebzecioğlu (2004)'na göre eylemsilerle kurulmuş bir yan tûmcenin zamanı, yukarıda açıklandığı gibi temel tûmcenin zamanına göre belirlenebilir. Ayrıca tûmcede yer alan bazı zaman zarfları da eylemsilerin ifade ettikleri zamanı belirlemede yardımcı olabilir:

d. Kuşçular camisine *ramazanda* atanan genç imamı dövmeye kalkışmıştı kimi gençler. (VT, 7-8)

d. 1. Genç imam Kuşçular camisine *ramazanda* atandı.

e. (...) oğlanın *gün günden* artan kötü ünüyle kulağı iyice dolmuştu. (VT, 8)

e. 1. Oğlanın kötü ünü *gün günden* artıyordu.

Eylemsi olmayan *akşam*, *dün*, *ertesi gün*, *şimdi*, *yarın* vb. zarf sözcüklerinde de zaman kavramı mevcuttur. Fakat bunlar, kişi kavramı taşımazlar. Bu özellikleriyle eylemsilerden ayrılırlar (Koç, 1990:316; Bozkurt, 1995:234; Coşkun, 2001:76; Bayraktar, 2004:44; Ergin, 2006:319).

Korkmaz (1984:155)'a göre eylemsilerin zaman kavramı taşıdığına ispat olabilecek bir husus da bazı eylemsilerin Türkçenin tarihî seyrinde bugün kullanılan zaman

eklerine esas teşkil etmesidir. Eylemsi ekleri Türkçenin gelişim sürecinde zaman eklerine dönüştüğüne göre, eylemsilerin de zaman kavramı taşıması kaçınılmazdır. Bu tarihî seyir içerisinde zaman eki hâline gelen bazı eylemsi ekleri şu şekilde örneklendirilebilir:

f. Dikili duran hizmetçi Necibe'ye günlerdir çatıdaki yatak odasına *kapanmış* oğlu Muhsin'i işaret ediyordu başıyla. (VT, 8)

f. 1. Oğlu Muhsin günlerdir çatıdaki yatak odasına *kapanmış*.

g. Viyana'da *geçirdiğim* birkaç gün içinde, kentin yürümediğim caddesi, sokağı, geçmediğin alanı, oturmadığım kahvesi kalmadı. (AA, 24)

g. 1. Viyana'da birkaç gün *geçirdim*.

ğ. Adam pazartesiye halde biriyle *konuşacağını* söylemişti. (F, 17)

ğ. 1. Adam pazartesiye halde biriyle *konuşacak*.

Görüldüğü gibi, eylemsi ekleri yüzey yapıda görülmeyen, ancak derin yapıda kolaylıkla betimlenebilen zaman ve kişi kavramlarına sahiptir. Eylemsilerdeki kişi kavramı yüzey yapıda bağımsız bir sözcük olarak görülebileceği gibi iyelik ekleriyle de ifade edilebilmektedir (Sebzecioğlu, 2004:119). Bu hususun da üzerinde durmak gerekmektedir.

h. Şimdiye kadar *tesadüf ettiğim* insanlardan bir tanesi benim üzerimde belki en büyük tesiri yapmıştır. (SA, 11)

Yukarıdaki tümcede *tesadüf ettiğim* sözcük grubu, *-Dik* ortaç eki ve birinci tekil kişi iyelik eki almış bir birleşik eylemdir. Bir ortaç olarak ardından gelen *insanlar* adını nitelemektedir. Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacılara göre, buradaki iyelik eki yalnızca adlara getirilebilen bir ek olduğundan, *tesadüf ettiğim* ortacı da artık bir addır. Yani diğer adlar gibi bir yargı bildirmemektedir. Hâlbuki örnekte verilen tümce, iki yalın tümceye dönüştürüldüğünde ortaya bu görüşü çürüten bir durum çıkmaktadır:

h. 1. Şimdiye kadar insanlara *tesadüf ettim*. (Bunlardan) bir tanesi benim üzerimde belki en büyük tesiri yapmıştır.

Burada, *tesadüf ettim* sözcük grubu, belirli geçmiş zaman ve birinci tekil kişi eki almış bir birleşik eylemdir. Bu eylemin birinci tekil kişi eki ile çekimlenmesine, ortaç olarak kullanıldığı birleşik tümcede birinci tekil kişi iyelik eki alması sebep olmuştur. Yani yüzey yapıdaki iyelik eki, derin yapıda eylemin kişisini saptamaya yaramaktadır. Birleşik tümcedeki *-m* birinci tekil kişi iyelik eki, yan tümcenin öznesini yani “ben”i işaret etmektedir. Dolayısıyla *tesadüf ettiğim* ortacı *-zaman yanında-* kişi kavramı da taşımaktadır ve tümcede bir yargı bildirmektedir.

Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacılara göre eylemsiler zaman ve kişi kavramı taşımazlar (Eckmann, 1962:51; Bozkurt, 1995:224; Eraslan, 1999:121; Banguoğlu, 2000:420; Bilgin, 2002:430; Bayraktar, 2004:8; Demir, 2006:459; Korkmaz, 2007:983; Savran, 2009:52; Aktan, 2009:64). Örneğin Korkmaz (2007:983)’a göre ulaçlar, eylemlerin zarf görevi yapan yardımcılarıdır. Yani çekimli eyleme dönüşmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla bunlarla birleşik tümce kurmak mümkün değildir.

3. Girişik birleşik tümcelerde yan tümcede yer alan eylemsiler adlara gelen ekleri alabilirler (Eckmann, 1962:51; Koç, 1990:307; Ediskun, 1992:247; Bozkurt, 1995:224; Salman, 1999:190; Banguoğlu, 2000:420; Gencan, 2001:413; Bilgin, 2002:430; Demircan, 2005:111; Demir, 2006:458).

Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacıların birleştikleri önemli noktalardan biri eylemsilerin çokluk eki, ad durum ekleri, iyelik eki gibi yalnızca adlara gelebilen ekleri almalarının onların adlaştığını gösterdiği düşüncesidir (Zülfikar, 1969:137; Bayraktar, 2004:44; Ergin, 2006:319; Korkmaz, 2007:983-984; Aktan, 2009:72). Bunun yanında bazı eylemsilerin bu ekleri alamayacağını savunan araştırmacılar da vardır. Koç,

ulaç kuran eklerle iyelik eklerinin kullanılmayacağını ifade etmiştir. Koç'a göre ek yığılması ve ek kalıplaşması sonucunda oluşan bazı ulaçların dışında kalan *-p, -ken, -arak, -ende, -maktansa, -a ... a, -asıya, -dıkça, -madan, -maksızın, -r ... maz* yapıları ulaçlar kesinlikle iyelik eki almaz (2002:431). Ancak bazı adeyem ve özellikle ortaçların iyelik ekleriyle ad çekim ekleri ile genişletilerek ulaç oldukları görülür (Korkmaz, 2007:983-984). Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Girişik birleşik tümcelerde özne, nesne, dolaylı tümleç, ilgeç tümleci görevinde kullanılan adeyem, ortaç, ulaç ekleri bir tümceyi girişik tümce yapmaz. Çünkü ekler adlaşmıştır, eylemsilik niteliğini yitirmiştir (Dizdaroğlu, 1976:458).

Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılara göre ise eylemsilerin adlara gelebilen ekleri almaları onların adlaştığı anlamına gelmez (Eckmann, 1962:51; Koç, 1990:307; Ediskun, 1992:247; Bozkurt, 1995:224; Salman, 1999:190; Banguoğlu, 2000:420; Gencan, 2001:413; Bilgin, 2002:430; Demircan, 2005:111; Demir, 2006:458). Bu araştırmacılara göre eylemsilerin bu ekleri alabilme özellikleri onların yargı bildirmelerine engel teşkil etmez.

a. Benim, bir dönem Tebriz'de Osmanlı paşaları, valiler, İstanbul'daki ricacılar için kitaplar *hazırlattığımı* Eniştem işitmişti. (OP, 15)

Burada ortaç olan *hazırlattığımı* sözcüğü, birinci tekil kişi iyelik eki ve belirtme durumu eki almıştır. Birinci tekil kişi iyelik eki ortacın kişi kavramına ulaşmayı sağlamaktadır. Belirtme durumu eki almış olması bu ortacın yargı bildirme işlevini ortadan kaldırmaz. Tümceden yola çıkarak *hazırlattığım kitaplar* şeklinde sıfat tamlamasında tamlayan hâline getirilebilecek *hazırlattığım* sözcüğü belirli geçmiş zaman ve birinci tekil kişi kavramlarını taşımaktadır. Bu durumda yargı bildirmesi kaçınılmazdır.

4. Eylemsiler diğ er ad, sıfat ve zarflardan farklı bir yapıdadır. Yani eylem olma özelliklerini yitirmemişlerdir. Bu sebeple eylemsiler girişik birleşik tümce kurarlar (Zülfikar, 1969:105; Koç, 1990:309; Ediskun, 1992:249; Bozkurt, 1995:224; Yüksel ve Kaya, 1997:299; Salman, 1999:190; Eraslan, 1999:121; Güneş, 2001:185; Bilgin, 2002:430; Sebzecioğ lu, 2004:154; Bayraktar, 2004:44; Demircan, 2005:111).

Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacılar, dış yapıyı yani sözcüklerin biçimsel özellikleri ile tümcedeki işlevlerini ölçüt almaktadırlar. Buna göre, adeylemli, ortaçlı, ulaçlı sözcüklerin diğ er ad, sıfat, zarf görevindeki sözcüklerden bir farkı yoktur (Karahan, 1994:19).

a. *Koşarak* evden uzaklaştı.

a. 1. *Hızla* evden uzaklaştı.

Yukarıdaki tümceler Karahan (1994:19)'ın makalesinde ulaçların diğ er zarflardan bir farkı olmadığını göstermek için getirdiğ i örneklerdir. Bu tümcelere bakıldığında birinci tümcedeki *koşarak* ve ikinci tümcedeki *hızla* sözcüklerinin tümcede görevlerinin aynı olduğu, her ikisinin de zarf işleviyle kullanıldığ ı kesindir. Karahan'ın savunması da bu yöndedir. Dizdaroğ lu (1976:458)'na göre de tümcede özne, nesne, dolaylı tümleç, ilgeç tümleci görevinde kullanılan mastar, ortaç, ulaç ekleri bir tümceyi girişik tümce yapmaz. Çünkü ekler adlaşmıştır, eylemsilik niteliğini yitirmiştir. Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümcelerde, ortaç ad aktarması yoluyla adlaşabilir. Bu durumda adın (ve adeylemin) girdiğ i özne, nesne, dolaylı tümleç görevlerine girer (Hepçilingirler, 2006:295; Gencan, 2001:160). Banguoğ lu (2000:568-569)'na göre, bu ortaçlar artık bir ada sıfat olmazlar. Bunlar doğrudan doğruya bir ad gibi temel tümcede öğelerden birinin yerini alırlar. Ayrıca tümcenin ögesi olan bir belirtme öbeğ i içinde bir ad

işleyişinde de görülebilirler. Böyle durumlarda, eyleme eklenen ek, eylemsi eki olarak değil eylemden ad yapan yapım eki olarak değerlendirilmelidir.

Eylemsilerin diğer ad, sıfat ve zarflardan farklı bir yapıya sahip olduğunu savunan araştırmacılardan Ergin (2006:315)'e göre mastarlar, nesnelere hareket özelliklerini karşılayan eylem şekilleridir. Bu durumda mastarlar, ad cinsinden sözcükler arasına girerler. Bunların asıl adlardan farkı ise nesneyi kalıcı vasfı ile değil, hareketine göre adlandırılmalarıdır. Ortaçlar da nesnelere hareket özelliklerini karşılayan adeylemler gibi eylem şekilleridir. Bu durumda ortaçlar da, ad cinsinden sözcükler arasına girerler. Ulaçlar ise hüküm taşıyan çekimli eylem hareketine yardımcı bir hareket ifade ederler. Yani çekimli eylemlerin zarflarıdır (Ergin, 2006:320). Dolayısıyla eylemsilerin hareket bildirme özellikleri onları diğer ad, sıfat ve zarflardan ayırır.

b. Fakat asıl Macide'nin *gelişi* ile Mümtaz iyileşmiş, yüzünü güneşe çevirmişti. (AHT, 22)

b. 1. Fakat asıl Macide'nin *varlığı* ile Mümtaz iyileşmiş, yüzünü güneşe çevirmişti. (AHT, 22)

Yukarıdaki tümcelerden ilkinde *gelişi* sözcüğü bir adeylemdir. İkinci tümcede onun yerine kullanılan *varlığı* sözcüğü ise addır. Her iki sözcük de tümcede bir ilgecin bağlandığı ad görevindedir. İkinci tümcedeki “Macide'nin varlığı” yalnızca, kişinin o an orada bulunduğu iletisini taşımaktadır. Bu ileti, birinci tümcedeki “Macide'nin gelişi”nden anlamca farklıdır. Bahsedildiği üzere “varlık”ta yalnızca o an orada olma anlamı vardır. “Geliş” ise daha önce başka bir yerde olma, fakat sonra oradan ayrılarak şu an bulunduğu yere erişme anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla *geliş* adeylemi, *varlık* adından daha geniş bir anlam alanını kapsamaktadır. Ayrıca bu adeylemde bir hareket, zaman ve kişi ifadesi sezilmektedir. Ancak ad olan *varlık* sözcüğünde böyle bir durum söz konusu değildir. Tüm

bu özellikler adeylemleri diğer adlardan ayırmaktadır. Bu hususta ortaçların ve ulaçların da mastarlardan farkı yoktur.

c. Ben *açılmamış* yelkenlerimi düşünüyorum. (Aİ, 25)

c. 1. Ben *kapalı* yelkenlerimi düşünüyorum. (Aİ, 25)

ç. *Koşarak* evden uzaklaştı (LK, 19).

ç. 1. *Hızla* evden uzaklaştı (LK, 19).

Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılardan Sebzecioğlu (2004:154), eylemsilerin eylem özelliklerini tam olarak yitirmediklerini ispatlamak için eylemsi ekinin eşseslisi olan yapım ekini alan kalıplaşmış sözcüklere bakmak gerektiğini ifade etmiştir. Araştırmacıya göre eylemsiler ad, sıfat ve zarf olan kalıplaşmış sözcüklerden farklıdır.

d. Acıyarak bakıyordu *tanıdıklar*. (OK, 13)

d. 1. tanı-dık-lar → *Eylemden Ad Yapan Yapım Eki*

e. Ve tatlarına bakılırsa anlaşılana bugünkü *dolmalar* onun eseriymiş. (EŞ, 32)

e. 1. dol-ma-lar → *Eylemden Ad Yapan Yapım Eki*

f. İçlerinden biri, cıvıltısı büsbütün solmuş *bakışlarımdan* etkilendi herhalde. (AA, 21)

f. 1. bak-ış-lar-ım-dan → *Eylemden Ad Yapan Yapım Eki*

5. Eylemsilerle kurulan yan tümceler temel tümcenin bir ögesi konumundadır (Koç, 1976:458; Şimşek, 1987:255; Ediskun, 1992:384; Banguoğlu, 2000:564-565; Gencan, 2001:156; Delice, 2003:143; Hepçilingirler, 2006:285; Demir, 2006:247-248).

Girişik birleşik tümcelerde, yan tümce temel tümcenin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci, zarf tümleci, ilgeç tümleci olabilir ya da bu öğelerden birini tümleyebilir (Koç, 1976:458; Şimşek, 1987:255; Ediskun, 1992:384; Banguoğlu, 2000:564-565; Gencan, 2001:156; Delice, 2003:143; Hepçilingirler, 2006:285; Demir, 2006:247-248). Eylemsilerle kurulmuş bir yan tümce, doğrudan temel tümcenin anlamını etkiler. Ya da bu

tür bir yan tümce; temel tümceye bağlanan başka bir yan tümcenin anlamını etkiler ve dolaylı yoldan temel tümceyi tamamlar. Kimi tümcelerde ise birden fazla eylemsinin kullanılması ile her iki durumun da ortaya çıktığı görülür.

Girişik birleşik tümcede eylemsinin yan tümcenin sonunda bulunması yan tümceyle temel tümce arasında doğrudan bir ilişki kurar. Bu konuya geçmeden önce bazı araştırmacıların eylemsilerin sonda bulunması gerektiği ile ilgili görüşlerine değinmek gerekmektedir.

Dizdaroğlu (1976:201)'na göre, içerisinde eylemsi bulunan her tümce girişik birleşik tümce değildir. Bir tümcedeki eylemsi, yüklemle doğrudan ilgi kurmamışsa, bir tamlamada tamlanan ya da bir öbekte bitim sözcüğü değilse o tümce girişik tümce olamaz. Bu hususta Banguoğlu (2000:571) da aynı görüştedir. Araştırmacıya göre, yan tümcesi eylemsilerle kurulan girişik birleşik tümcelerde, yan tümcenin yüklemi eylemsi olmalıdır.

a. Cevabımı beklemeden / bana yanında yer açtı. (SA, 13)

ZT

Y

Yukarıdaki girişik birleşik tümcenin yan tümcesi, *beklemeden* ulacıyla kurulmuştur. Bu yan tümce, temel tümcenin yüklemine sorulan *Ne zaman?* sorusuna cevap vermektedir. Dolayısıyla temel tümcenin zarf tümleci konumundadır ve temel tümcenin yüklemine anlamca tamamlamaktadır. Yan tümce, doğrudan temel tümcenin yüklemine bağlandığından yüklem anlamını da doğrudan etkilemektedir.

b. Sonra / hislerine dokunmak / istiyorum. (YKK, 43)

B'siz N

Y

c. Sakinmak / (da) kâr etmiyordu sanki. (EŞ, 39)

Ö

Y

ç. Bir an sonra tek tük şarapnel parçaları bahçeye düşmeye / başladı. (AHT, 23)

DT

Y

Yukarıdaki örnek tümcelerde de görüldüğü gibi, eylemsili bir yan tümcenin temel tümceye doğrudan öge olabilmesi için eylemsi eki almış sözcüğün ögenin sonunda yer alması gerekmektedir. Bu sebeple ancak mastarlar ve ulaçlar ile kurulan yan tümceler temel tümcenin doğrudan ögesi olabilirler. Ortaçlar için bu durum söz konusu değildir¹⁶. Çünkü ortaçlar tümcede sıfat görevinde olduklarından bir addan önce kullanılırlar. Bu sebeple herhangi bir ögenin sonunda yer alıp, temel tümceyi doğrudan etkilemeleri mümkün değildir.

Girişik birleşik tümcede eylemsi yan tümcenin sonunda değil, içinde de bulunabilir. Temel tümcenin herhangi bir ögesinin sonunda yer almayan bir eylemsi ile kurulmuş yan tümceler, temel tümceyi dolaylı olarak etkiler. Yan tümcenin içerisinde yer alan eylemsi, bu yan tümcenin bir ögesi konumundadır (Dizdaroğlu, 1976:458). Bu eylemsi yan tümceyi, yan tümce de temel tümcenin yüklemine etkiler. Dolayısıyla bu tür tümcelerde dolaylı bir etkileşim söz konusudur.

d. Gülbahar önüne geçilmez bir coşkunlukla¹⁷ / düşünüyordu her şeyi. (YK, 37)

İÖ

Y

Yukarıdaki girişik birleşik tümcenin yan tümcesi *önüne geçilmez* ortacıyla kurulmuştur. Bu ortaç ardından gelen *coşkunluk* adını nitelemektedir. Yani buradaki ortaç, yan tümcenin anlamını doğrudan etkilemektedir.

¹⁶ Ortaç eki almış kimi sözcükler tümcede bazen ardından bir ad gelmeden kullanılır. Bu durum yalnızca yüzey yapıyla ilgilidir. Yüzey yapıda görülmeyen ad, derin yapıda mevcuttur:

Yüzey Yapı: *Yaptığımı* söyledim.

Derin Yapı: *Yaptığım şeyi* söyledim.

¹⁷ Hepçilingirler (2006:288)'e göre yan tümcesi adeylemle kurulan girişik birleşik tümcede adeylemle kurulan yan tümce “için, ile, gibi, kadar...” ilgeçleriyle öbek kurar ve kurduğu öbek, genellikle zarf tümleci görevine girer.

d. 1. önüne geçilmez (bir) coşkunluk

S A

Ancak yan tümcenin temel tümcenin yüklemine doğrudan etkilediği göz önüne alındığında, yan tümceyi doğrudan etkileyen ortaç, bu vesileyle temel tümcenin yüklemine dolaylı yoldan etkilemiş olmaktadır.

e. Bütün ömrümü birlikte geçirdiğim nakkaş kardeşlerimin çoğu her akşam gelirler. (OP,

B'li N

Y

24)

e. 1. Bütün ömrümü birlikte geçirdiğim nakkaş kardeşlerimin çoğu

S

A

A

A

Yan tümcesi temel tümcenin yüklemine dolaylı olarak etkileyen girişik birleşik tümcelerde, ortaçların daha sık kullanıldığı göze çarpmaktadır. Ortaçların niteleme görevli sözcükler olması ve ardından gelen bir adı nitelemesi bu duruma sebep olarak gösterilebilir.

Bir girişik birleşik tümcede birden çok eylemsi bulunabilir. Bazı araştırmacılara göre girişik birleşik tümcelerde eylemsiler birbirlerini ya da başka türden bir sözcüğü tümleyebilir ve bir tümcede, yan tümce görevinde, eylemsi türlerinin ikisi ya da hepsi bulunabilir (Dizdaroğlu, 1976:458).

Aynı yan tümcede farklı türde eylemsi

f. Ellerinde olan ve olmıyan her şeylerini başkalarına terk edip / parasız pulsuz /

O

U

kamarotluk / etmezler. (Aİ. 15)

Aynı yan tümcede aynı türde eylemsi

g. Tevfik / evlilik hayatının bilançosunu yaparken, bu noktaya gelince / duruyor. (HEA,

U

U

17)

Farklı yan tümcede farklı türde eylemsi

ğ. Fakat Mümtaz, kendisini biraz okşayınca / ağlamaya / başlamıştı. (AHT, 14)

U M

Farklı yan tümcede aynı türde eylemsi

h. Akla ve hayata dönüşü, / Sabiha'nın doğuşu ile / olmuştu. (AHT, 15)

M M

Yan tümcesi eylemsilerle kurulan girişik birleşik tümcelerde, kimi zaman yan tümcenin hem içinde hem sonunda bir eylemsi bulunur. Böyle bir durumda, yan tümcenin temel tümcenin yüklemine doğrudan mı yoksa dolaylı olarak mı etkileyeceği tartışma konusudur.

1. İhsan'ı hasta bırakarak gitmeye / mecbur kalırsa? (AHT, 21)

DT Y

i. Hele yatak çarşaflarını sigara külüne bulayıp yatakta sigara içişi, Emine'yi zıvanadan

B'li N

çıkartıyordu. (HEA, 18)

Y

6. Girişik birleşik tümcelerde eylemsilerle kurulan yan tümceler öğelere ayrılabilir (Ediskun, 1992:249; Gencan, 2001:415; Demir, 2006:460; Korkmaz, 2007:910).

Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılardan bazıları, eylemsili yan tümcelerin öğelerine ayrılabilmesini bu duruma ispat olarak göstermektedirler (Zülfikar, 1969:105; Koç, 1990:309; Ediskun, 1992:249; Bozkurt, 1995:224; Yüksel ve Kaya, 1997:299; Salman, 1999:190; Eraslan, 1999:121; Güneş, 2001:185; Bilgin, 2002:430; Sebzecioğlu, 2004:154; Bayraktar, 2004:44; Demircan, 2005:111). Bu araştırmacılara göre eylemsiler diğer ad, sıfat ve zarflardan farklıdır. Eylemsiler, çekimli eylemler gibi zaman ve kişi kavramına sahip olduğundan bunlarla kurulan yan tümceler öğelerine ayrılabilir. Yani eylemsiler, çekimli eylemler gibi yargı bildirirler ve birleşik tümce kurabilirler.

a. Gecenin içinde ayın parlattığı yüksek yalçın kayalar sabahın tâze¹⁸ aydınlığıyla mor mor
 YTÖ YTiÖ YTZT

yüze çıkarken, / anlaştılar. (OK, 14)
 YTDY YTY

b. Nasıl ödeneceğinin yolu bir türlü bulunamamış / ağır bir borcun tedirginliği bu...
 YTB'li N YTZT YTY
 (KT, 13)

c. Bir şeyler düşünmek / lâzım. (Aİ, 12)
 YTB'siz N YTY

Bu araştırmacılara göre eylemsilerle kurulan yan tümceler, temel tümceler gibi ögelerine ayrılabilir. Eylemsiler eylem kökenli sözcükler olduklarından ve eylem özelliklerini yitirmediklerinden öge alabilirler. Dolayısıyla eylemsilerle kurulan yan tümce içeren tümceler girişik birleşik tümcedir.

7. Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılardan bazıları (Gencan, 2001:155-156; Delice, 2003:143) bu tür tümceler eylemsili bir ya da birden fazla yan tümce ile kurulabileceğini kabul etmektedir; ancak bunun yanında, yan tümcesi şart kipiyle kurulmuş birleşik tümceleri de girişik birleşik tümce saymaktadır. Gencan (2001:155-156)'a göre, yan tümceler eylemsilerle ve koşullu (şartlı) eylemlerle kurulan önermelerdir. Yan tümceler, adeylemlerle, ortaçlarla, belirtme ortaçlarıyla, bağlama ulacıyla, durum ulaçlarıyla, artçıl ulaçlarla, belirtme ve zaman ulaçlarıyla, nedenlik ulacıyla, koşul önermesiyle kurulur. Delice (2003:143)'ye göre ise, girişik birleşik tümceler bünyesine aldığı eylemsi ve şart ekiyle tümcenin herhangi bir unsuruna yahut tümce içinde bir sözcük türüne dönüştürülmüş tümceleri barındıran birleşik tümce türüdür.

8. Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılardan bazıları (Gencan, 2001:156) eylemsilerle kurulan yan tümceler yanında bağımsız tümcelerle de girişik birleşik tümce

¹⁸ Bu sözcüğün yazımı alıntılanan metinden olduğu gibi aktarılmıştır.

oluşturulabileceğini savunmaktadır. Gencan (2001:156)'a göre bağımsızlaşmış tümceler de söz içine girer ve temel önermenin ögelerinden biri olur. Ayrıca ara önerme ya da arasözle kurulan birleşik tümceler de girişik birleşik tümcedir. Yani girişik birleşik tümceler, tümce arasına giren ve öge olmayan ara önerme ya da arasözlerle de kurulur (Gencan, 2001:157).

Yukarıda girişik birleşik tümcenin incelenen kaynaklarda öne çıkan özellikleri maddeler hâlinde verilmiştir. Ayrıca araştırmacıların bu özelliklerle ilgili karşıt görüşleri ortaya koyulmuştur. Bu aşamada girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacıların, bu tümce türünü nasıl sınıflandırdıkları üzerinde durmak gereklidir.

Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılar, eylemsilerle kurulan bu birleşik tümce türünü mastar, ortaç ve zarflı yan tümcelerle kurulan birleşik tümceler olarak üç gruba ayırmışlardır (Dizdaroğlu, 1976:193; Hatiboğlu, 1982:153; Şimşek, 1987:253; Koç, 1990:444; Bozkurt, 1995:222; Banguoğlu, 2000:562; Gencan, 2001:155-156; Bilgin, 2002:530; Ulaş, 2003:40; Delice, 2003:143; Hepçilingirler, 2006:284; Demir, 2006:246). Burada, araştırmacıların sırasıyla, mastarlı, ortaçlı ve ulaçlı yan tümcelerle kurulan girişik birleşik tümceler ile ilgili görüşlerine yer vermek gerekli görülmüştür.

Yan tümcesi mastarla kurulan girişik birleşik tümcelerde, temel tümce, yüklemi eylem ya da ad soylu bir sözcük olan tümcedir. Yan tümce ise mastarla kurulur. Yan tümcesi mastarla kurulan girişik birleşik tümce ile ilgili araştırmacıların uzlaştıkları ve fikir ayrılığına düştükleri hususlar şunlardır:

1- Yan tümcesi mastarla kurulan girişik birleşik tümcede yan tümcenin yüklemi bir mastardır (Dizdaroğlu, 1976:196; Bozkurt, 1995:223; Banguoğlu, 2000:562; Hepçilingirler, 2006:289).

Dizdaroglu (1976:196)'na göre, sözcük öbeklerinde bitim sözcüğü, yani öbeğin son sözcüğü olamayan mastarlar yan tümce oluşturamaz. Çünkü bunlar, yardımcı öge durumundadırlar.

Yan tümcesi mastarla kurulan girişik birleşik tümcede mastarlar, ekeylem olarak tümcede yüklem görevine girebilir. Yani mastarla kurulan yan tümce, yüklem görevine girebilir. Bunun sebebi mastarların ad işleviyle kullanılabilmesidir. Yüklemi mastarla kurulmuş bir yan tümce olan bir birleşik tümce, eylem tümcesi gibi görünür, ama aslında ad tümcesidir (Bozkurt, 1995:223; Hepçilingirler, 2006:289).

2- Yan tümcesi mastarla kurulan girişik birleşik tümcede mastarlar, tümcede bir oluşu, bir durumu, bir edimi bildirir biçimde kullanılırlarsa yan tümce kurarlar (Dizdaroglu, 1976:193; Bozkurt, 1995:227).

Bozkurt (1995:227)'a göre mastarlar adlardan farklı olarak bir devinim bildirirler. Bu sebeple mastarlarla oluşturulan yan tümcelerle kurulan tümceler birleşik tümcelerdir. Burada Dizdaroglu (1976:195) önemli bir noktaya dikkat çekmiştir. Araştırmacı, *-mek*, *-me*, *-iş* ekleriyle türetilen mastarların bir kısmının ad ya da sıfat olduğunu, yani kalıplaştığını ifade etmiştir. Bu tür sözcüklerin bir tümcede bulunması o tümceyi girişik tümce yapmaz. Bunun yanında mastarların bir tümcede bulunması, o tümcenin her zaman girişik tümce olmasını gerektirmez. Örneğin ad tamlamalarındaki tamlayan görevindeki mastarlar, yan tümce kuramaz. Dolayısıyla girişik tümce oluşturamaz.

3- Yan tümcesi mastarla kurulan girişik birleşik tümcede aynı yapıdaki mastardan ancak bir tane bulunabilir (Dizdaroglu, 1976:194).

4- Yan tümcesi mastarla kurulan girişik birleşik tümcede, mastarla kurulan yan tümce, ad tamlamasında tamlanan görevine girebilir (Dizdaroğlu, 1976:193; Şimşek, 1987:255 Gencan, 2001:160; Hepçilingirler 2006:287).

5- Yan tümcesi mastarla kurulan girişik birleşik tümcede mastarlar, ad vazifesi üstlendikleri için adın girdiği bütün görevlere girebilirler (Dizdaroğlu, 1976:193; Şimşek, 1987:255; Bozkurt, 1995:223; Banguoğlu, 2000:562; Hepçilingirler, 2006:287).

6- Yan tümcesi mastarla kurulan girişik birleşik tümcede mastarla kurulan yan tümce “için, ile, gibi, kadar...” ilgeçleriyle öbek kurar ve kurduğu öbek, genellikle zarf tümleci görevine girer (Hepçilingirler, 2006:288).

Hepçilingirler (2006:288)’e göre ilgeçler, bağımlı yani tek başlarına kullanılamayan sözcüklerdir. Bu durumda ilgeçlerin bir ada bağlanmaları gerekir. Mastarlar, ad işlevi görebildiklerinden ilgeçler mastarlara bağlanabilir.

Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümcelerde, temel tümce, yüklemi eylem ya da ad soylu bir sözcük olan tümcedir. Yan tümce ise ortaçla kurulur. Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümce ile ilgili araştırmacıların uzlaştıkları ve fikir ayrılığına düştükleri hususlar şunlardır:

1- Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümcelerde, ortaçlar ancak bir tümcede bir durumu, oluşu, edimi bildirir biçimde kullanıldıklarında yan tümce kurabilirler (Dizdaroğlu, 1976:196).

2- Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümcelerde, ortaçlı yan tümce sıfat görevine girer (Hepçilingirler, 2006:291; Delice, 2006:248-249)

Hepçilingirler (2006:291) bu görüşü savunmakla birlikte böyle bir durumda ortacın nitelediği sözcüğün kendi öznesi, yani yan tümcenin öznesi olduğunu belirtmiştir. Bu hususta Gencan ile görüş birliğinde olmadıkları görülür Gencan (2001:160), ortaçlı yan

tümcenin sıfat gibi temel önermenin ögelerinden birini tümlediğini, temel önermenin öznesini, nesnesini ya da tümlecini nitelediğini belirtmiştir.

Gencan (2001:160), ortaçlarla kurulan yan tümcelerin niteleme işlevinin yanında belirtme işleviyle de kullanılabileceğini ifade etmiştir. Buna göre *-diği* ve *-eceği* ortaç ekleriyle oluşturulan belirtme ortaçları, kendilerinden sonra gelen önermelerin ögelerinden birini belirterek tamlarlar. Başka bir deyişle, sonraki önermenin öznesine, nesnesine, tümlecine belirtme sıfatı olurlar. Banguoğlu (2000:567), burada bir hususa değinmiştir. Banguoğlu'na göre, üç zamana ait ortaçlarla yapılmış yan tümcelerin tamamı temel tümcede bir sıfatın yerini tutmak üzere kullanılır. Bu ortaçlar, kullanılıştta farklılıklar gösterirler. Örneğin, *-dik* geçmiş zaman ortaçları yalnız iyelik eki almış olarak kullanılırlar. *-ecek* gelecek zaman ortaçları ise yalın ve iyelik ekli hâlleriyle, diğer ortaçlar da yalnız yalın hâlleriyle kullanılırlar. Yükleme bir ortaç olan yan tümce, doğrudan doğruya temel tümcenin ögelerinden birinin yerini tutmaz. Ancak onlardan birine sıfat olur. Böylece meydana gelen sıfat tamlaması, tümcede çeşitli ögelerin yerini almış olur (Banguoğlu, 2000:568).

3- Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümcelerde, ortaçların yan tümce kurabilmeleri temel tümcenin bir ögesi olmalarına bağlıdır (Dizdaroğlu, 1976:196).

Dizdaroğlu (1976:196), ortaçlı yan tümcelerin ancak yalın olarak özne ve belirteç tümleci, durum takısı olarak da nesne ve dolaylı tümleç görevinde kullanılmaları, ya da tamlamada tamlanan olmaları koşuluyla yan tümce olabileceklerini ifade etmiştir. Tümcenin bir ögesi olmayan ortaçlar, yan yargı taşımaz ve yan tümce kuramazlar (Dizdaroğlu, 1976:196). Ayrıca içerisinde ortaç ekleriyle türemiş adlar bulunan tümceler, aynı eklerle türemiş ortaçlar yoksa, birleşik tümce oluşturamazlar. Sıfat görevindeki ortaçlar da tümcemi kuramazlar. Çünkü bunlar, bir sıfat tamlamasında tamlayan

görevindedirler ve tamlamalar bir bütün olduklarından bölünemez. Yani tamlama içindeki bir ortaç tümcede tek başına düşünülemez (Dizdaroğlu, 1976:198).

4- Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümcelerde, aynı yapıdaki ortaçtan ancak bir tane bulunabilir (Dizdaroğlu, 1976:197).

5- Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümcelerde, ortacın iyelik eki aldığı durumlarda yan tümcenin öznesi eke göre belirlenir (Hepçilingirler, 2006:293).

Hepçilingirler (2006:293-294)'e göre ortacın iyelik eki almadığı durumlarda ortaçlı yan tümce, hangi sözcüğü niteliyorsa onu özne olarak alır. Ancak ortaç iyelik eki almışsa yan tümcenin öznesi bu eke göre belirlenir.

6- Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümcelerde, ortaç ad aktarması yoluyla adlaşabilir. Bu durumda adın (ve adeylemin) girdiği özne, nesne, dolaylı tümleç görevlerine girer (Hepçilingirler, 2006:295; Gencan, 2001:160).

Banguoğlu (2000:568-569)'na göre, bu ortaçlar artık bir ada sıfat olmazlar. Bunlar doğrudan doğruya bir ad gibi temel tümcede öğelerden birinin yerini alırlar. Ayrıca tümcenin ögesi olan bir belirtme öbeği içinde bir ad işleyişinde de görülebilirler. Bu tür tümcelerde, sıfatı ortaç öbeğinden oluşan sıfat tamlamalarının ad unsuru kullanılmayabilir. Bu durumda, ortaçlı yan tümce zamir göreviyle kullanılır ve temel tümcenin öznesi veya nesnesi olur (Delice,2003:143).

7- Ortaçlarla oluşturulan yan tümcelere kurulan tümceler, ortaçlar zaman kavramı taşıdığı için birleşik tümcelerdir (Şimşek, 1995:228-229).

8- Yan tümcesi ortaçla kurulan girişik birleşik tümcelerde, yan tümcenin yüklemi ortaç olmalıdır (Banguoğlu, 2000:566).

Yan tümcesi ulaçlarla kurulan girişik birleşik tümcelerde, temel tümce, yüklemi eylem ya da ad soylu bir sözcük olan tümcedir. Yan tümce ise ulaçla kurulur. Yan

tümcesi ulaçla kurulan girişik birleşik tümce ile ilgili araştırmacıların uzlaştıkları ve fikir ayrılığına düştükleri hususlar şunlardır:

1- Yan tümcesi ulaçlarla kurulan girişik birleşik tümcelerde, ulaçlı yan tümce, zarf tümleci görevine girer (Dizdaroğlu, 1976:199; Şimşek, 1987:266; Hepçilingirler, 2006:297).

Bu tür tümcelerde, ulaçlı yan tümceyle temel tümce arasında ‘bağlı, sıralı’ tümcelerdeki anlam ve biçim ilişkisi vardır (Şimşek, 1987:266; Hepçilingirler, 2006:297). Bir girişik birleşik tümcede ulaçlar, belirteç tümleci ya da bağlaç göreviyle tümcelemsileri temel tümceye bağlarlar (Dizdaroğlu, 1976:199).

2- Yan tümcesi ulaçlarla kurulan girişik birleşik tümcelerde, birbirine anlamca bağlanan tümceler arasında kurulabilecek anlam ilişkilerinden belli başlıları ise şunlardır: neden-sonuç, durum-sonuç, koşul-sonuç, amaç-sonuç, başlama zamanı-sonuç, aynı anda ayrı eylem, öncelik-sonralık (Gencan, 2001:161-162; Hepçilingirler, 2006:297; Şimşek, 2006:250).

3- Yan tümcesi ulaçlarla kurulan girişik birleşik tümcelerde, aynı yapıdaki ulaçtan ancak bir tane bulunabilir (Dizdaroğlu, 1976:201).

4- İçerisinde ulaç bulunan her tümce girişik birleşik tümce değildir. Bir tümcedeki ulaç, yüklemle doğrudan ilgi kurmamışsa, bir tamlamada tamlanan ya da bir öbekte bitim sözcüğü değilse o tümce girişik tümce olamaz (Dizdaroğlu, 1976:201).

Delice (2003:144), bu hususta özellikle ulaç eklerinden olan *-p* üzerinde durmuştur. Delice’ye göre, *-p* ulaç eki her zaman zarf-fiil öbeği yapmaz. Bu ek kimi zaman iki ayrı tümceyi birbirine “ve” bağlacı işleviyle bağlamak için kullanılır. Böyle durumlarda, ulaç öbeği yerine bağ-fiilli sıralı tümce ortaya çıkar. Bazı durumlarda ise bu ek, eylem öbeği içinde asıl eyleme kılınış ilgisi katmak üzere yardımcı eylemle

bütünleşmiş olarak bulunur. Bu tür kullanımlarda da girişik birleşik tümce yapısı ortaya çıkmaz.

5- Çoğunlukla ya da yalnızca ulaçlar girişik birleşik tümce yapar (Koç, 2002:431; Atabay ve diğ., 2003:111).

Koç (2002:431), girişik birleşik tümce kurma hususunda asıl yükün ulaçların üzerinde olduğunu belirtmiştir. Bu konuda ikinci sırayı ortaçlar, üçüncü sırayı ise çok sınırlı sayıda da olsa adeylemler alır. Atabay ve diğ. (2003:111) ise, yalnızca ulaçlarla oluşturulan birleşik tümceleri girişik tümce kabul etmektedir. Ortaçlar ve adeylemler tümcemsi oluşturmaz, ancak kendileri öge olur.

6- Yan tümcesi ulaçlarla kurulan girişik birleşik tümcelerde, yan tümcenin yüklemi ulaç olur (Banguoğlu, 2000:571).

Banguoğlu (2000:571)'na göre, bu tür tümcelerde yan tümce, tamamıyla bir zarf hükmündedir ve temel tümce içerisinde bir zarfın alabileceği bütün işleyişleri alır.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacıların görüşlerine yer vermek uygun olacaktır. Bu araştırmacıların girişik birleşik tümceyi kabul etmemelerinde çıkış noktaları eylemsilerin yargı bildirmediği kabulüdür. İçerisinde eylemsi bulunan tümceleri basit tümce kabul eden bu araştırmacılara göre eylemsilerle oluşturulan söz grubu bir yargı bildirmemektedir. Buradaki eylemsiler, ad, sıfat ya da zarf görevindedir. Aynı tür tümceleri birleşik tümce kabul eden araştırmacılara göre ise eylemsilerle oluşturulan söz grubu bir yargı bildirmektedir. Bu tür tümceler, iki ayrı yargı taşıyan iki basit tümceye dönüştürülebilir.

Korkmaz (1996:14)'a göre, bu yorumlar Batı gramerinin kalıplarına uyma yönteminden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, Türkçenin özelliklerine uymamaktadır. Türk dil bilgisinde kimi araştırmacılar tarafından girişik birleşik tümce kabul edilen tümce

türü, Batı gramerinde aslen “ki” ile bağlanan bir tümce türüdür. Bu durumda birleşik tümce olması kaçınılmazdır. Ancak Türkçede durum böyle değildir. Araştırmacıya göre eylemsiler, tümcede ad, sıfat ya da zarf göreviyle yer alırlar. Ayrıca adlara gelen kimi ekleri de alabilmeleri, bunların fiil özelliklerini kaybetmiş olduklarını gösterir. Yani eylemsiler, tümce içinde yargı bildirmezler. Aktan (2009) da bu hususta Korkmaz (1996)’la hemfikirdir. Aktan (2009:129)’a göre, Türkçe dil bilgisinde böyle bir tümce türünün yer almasının nedeni, 20. yüzyılda Fransız dil bilgisinin etkisiyle yazılan eserlerdir.

Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen bir başka araştırmacı ise Karahan (2000:18-19)’dır. Araştırmacı, yan tümcesi eylemsiyle kurulmuş tümceleri birleşik tümce kabul etmediğini ifade etmiş ve görüşünü “*Ayşe koşarak okula gitti.*” tümcesi üzerinden açıklamıştır. Araştırmacıya göre bu tümcede “koşarak” sözcüğünün tümce içine yerleştikten sonra tam yargı niteliği kazandığını söylemek doğru değildir. “Koşarak” sözcüğü, tarz bildirerek yüklemi tamamlayan eylemden yapılmış bir sözcüktür. Yüklemi tarz bildirerek tamamlayan addan yapılmış sözcükler de vardır. Mesela “*Ayşe telaşla okula gitti.*” tümcesinde “telaşla” sözcüğü de tarz bildirmektedir. “*Ayşe koşarak okula gitti.*” ile “*Ayşe telaşla okula gitti.*” arasındaki fark, zarfların yapısından kaynaklanmaktadır.

Aynı görüşü savunan araştırmacılardan Dizdaroğlu (1976:458) da içerisinde eylemsi bulunan tüm tümcelerin girişik birleşik tümce olarak kabul edilmesine karşı çıkmaktadır. Araştırmacı, bu konudaki açıklamalarını “*Çerkeş önünde kağnılarla cephane taşıyan bir kadın kfilesine rastlamıştık.*” tümcesi üzerinden yapmıştır. Tümcedeki *taşıyan* ortacı dolaylı tümleç içerisinde herhangi bir sözcüktür, diğer sözcüklerden farkı yoktur. Ayrıca yüklemle doğrudan bir ilintisi yoktur, yüklemi etkilememektedir. Bu sözcük, tümcede sıfat görevindedir, yani bir yan yargı bildirmemektedir. Bu durumda ortaç

özelliğini yitirmiştir. Araştırmacı, tamlamalar ve sözcük öbeklerinin birer kalıp olduklarını ve bölünemeyeceklerini belirtmiştir. Bu sebeple bir öbek içinde yer alan *taşıyan* ortacı bağımsız olarak düşünülemez. Araştırmacı, tüm bu nedenlerle yukarıdaki tümcenin birleşik değil, yalın bir tümce olduğunu ifade etmiştir. Öyleyse içerisinde eylemsi bulunan her tümce girişik birleşik tümce değildir.

Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacılardan Özkan ve Sevinçli (2008:168)'ye göre bu tür tümcelerde yan tümce, temel tümceye, tümce ögelerinden birini tamamlayan bir unsur olarak katılır. Yani bu tümceler, isim, sıfat, zarf olarak tek bir sözcük çeşidi gibi işlem görürler. Esasen eylemsilerle kurulan tümcelerde tam bir yargı yoktur. Yargı, kendisinden sonra gelen çekimli şekillerle tamamlanır. Yargı bildirmedikleri için bu tür yapılar tümce değil sözcük grubu yapısındadırlar. Bu bakımdan eylemsilerle tamamlanan tümceleri, birleşik tümce olarak değil, basit olarak değerlendirmek gerekir.

Bu çalışmada incelenen kaynaklarda araştırmacıların yan tümcesi eylemsi ile kurulan tümcelerin girişik birleşik tümce olması hususunda uzlaşamadıkları görülmüştür. Bu tür tümceleri girişik birleşik kabul eden Dizdaroğlu (1976); Hatiboğlu (1982); Şimşek (1987); Koç (1990); Banguoğlu (2000;2001); Bilgin (2002); Ulaş (2003); Delice (2003); Hepçilingirler (2006); Demir (2006) gibi araştırmacılara göre eylemsiler, tam anlamıyla eylem özelliklerini yitirmeyen sözcüklerdir. Ayrıca eylemsilerin zaman ve kişi ekleri gibi çekimli eylemlere gelen ekleri üzerine alabilmesi de eylemsilerin eylem olma özelliğini tam olarak yitirmediğinin bir göstergesidir. Eylemsiler anlamsal olarak da çekimli bir eylem gibi bir iş, bir oluş, bir hareket bildirmektedirler. Bunun yanında biçimsel olarak içinde eylemsi bulunan tümcelerin ögelerine ayrılabilmesi ve eylemsili yan tümcenin temel tümcenin ögesi olabilmesi bu tür tümcelerin girişik birleşik tümce olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen Beserek

(1991); Bozkurt (1995); Gencan (2001); Eker (2005); Ergin (2006); Aktan (2009) gibi araştırmacılar ise eylemsilerin yargı bildirdiğini kabul etmemektedir. Bu araştırmacılara göre eylemsilerin sözcük türü olarak diğer ad, sıfat ve zarflardan bir farkı yoktur. Bunun ispatı da eylemsilerin adlara gelen ekleri alabilmeleridir. Dolayısıyla eylemsiler birleşik tümce kuramazlar.

III. 2. 1. 2. Ki’li Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi

Bu çalışmada incelenen kaynaklarda birleşik tümcenin sınıflandırılmasındaki farklı yaklaşımlardan biri ki’li birleşik tümce hususudur. Bu tür tümcelerin birleşik tümce olduğunda uzlaşan araştırmacıların bir kısmı, ki’li birleşik tümceyi birleşik tümce başlığı altında ele almıştır. Beserek (1991), Ediskun (1992), Bozkurt (1995), Bilgin (2002), Atabay ve diğer. (2003), Eker (2005), Ergin (2006) , zkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009) “ki’li birleşik tümce veya ki bağlaçlı tümce”, Dizdaroğlu (1976) “ilgi tümcesi”, Mehmedoğlu (1999) “zne yardımcı cümleli bağımlı birleşik cümle”, Banguoğlu (1995) “ilinti zamiri cümlesi” terimlerini kullanmıştır.

Bir kısım araştırmacılar ise ki’li birleşik tümceyi birleşik tümcenin kapsamına sokmamış ve ayrı bir başlık olarak ele almıştır. Bu araştırmacılarından bazıları konuyu farklı Şekillerde adlandırma yoluna gitmiştir. Şimşek (1987) “ilgi tümcesi”, Gencan (2001) “ki ile bağlanan önermeler” terimlerini kullanmıştır.

Burada öncelikle *ki* bağlaçlı tümceyi birleşik tümce kabul eden araştırmacıların görüşlerine yer vermek gerekmektedir. Bu araştırmacıların birleştikleri hususlar şunlardır:

1- *Ki* bağlacı, Türkçe kökenli değildir. Farsçadan alıntıdır. Dolayısıyla *ki* bağlacının kullanımı temelde Türkçe dil bilgisi kurallarına aykırıdır. Bu bağlaçla kurulan birleşik tümceler, Türkçe dil bilgisi kurallarına uygun olarak eylemsili yapılarla kurulabilir (Dizdaroğlu, 1976:216; Şimşek, 1987:302; Zülfikar, 1990:143; Ediskun, 1992:388;

Hacıeminoğlu, 1992:167; Bozkurt, 1995:203; Bilgin, 2002:533; Atabay ve diğ., 2003:101; Delice, 2003:145; Erkul, 2004:61; Eker, 2005:484; Hepçilingirler, 2006:307-308; Özkan ve Sevinçli, 2008:165; Aktan, 2009:133).

Eker (2005:483), *ki*'nin Farsçada bağlama edatı olduğunu ve Hint-Avrupa dilleri ailesinin bir ferdi olan Farsçada *ki*'li tümcelerin söz diziminde çok önemli bir yer tuttuğunu ifade etmiştir. Farsçadaki bu yapı, onuncu yüzyıldan yani Orta Türkçe döneminden itibaren Farsçadan Türkçeye girmeye başlamıştır. Bağlama işlevine benzer şekilde, *ki*, Farsçada, soru zamiri işlevi de görür. Bu çifte işlev, Türkçeye de aynı şekilde aktarılmış ve *kim* soru zamiri Farsça *ki*'nin işlevine benzer biçimde bağlaç işlevi de kazanmıştır.

Atabay ve diğ. (2003:101)'ne göre, Farsçadan gelen *ki* bağlacı, Türkçenin en eski kaynaklarından bu yana kullanılan *kim* sözcüğü ile kullanım açısından karışmıştır. Bu bağlaç, Türkçede, başka dillerde ilgi adılı adıyla kullanılan sözcük türünün yerini almıştır.

Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırı olan bu tür tümceler, Türkçenin dil bilgisi kurallarına uygun hâle getirilebilirler. Ancak kimi durumlarda, tümcelerde anlam kaybı yaşanır (Zülfikar, 1990:143).

2- İki tümceyi birbirine bağladığından *ki*, Türkçede bağlaç görevindedir (Kaynak, 1969:705; Dizdaroğlu, 1976:216; Hatiboğlu, 1982:147; Şimşek, 1987:302; Bozkurt, Zülfikar, 1990:143; Hacıeminoğlu, 1992:167; 1995:201; Bilgin, 2002:533; Ulaş, 2003:43; Eker, 2005:484; Demir, 2006:241; Özkan-Sevinçli, 2008:165; Aktan, 2009:133).

Hepçilingirler (2006:307), *ki*'nin hem bağlaç hem de ilgeç olabileceğini belirtmiştir. *Ki* bağlaçsa iki yanında iki tümce olmalıdır; bir yanında tek sözcük, öteki yanında tümce varsa, bağlaç değil, ilgeçtir. *Ki* ilgeç olduğunda ise kendisinden önceki sözcüğe yönelir, kendisinden sonraki sözcüklerle onu tamamlar. *Ki*'den sonraki bölüm,

önceki bölümün anlamca sıfatı olur (Hepçilingirler, 2006:311). *Ki* bağlacı, ancak iki tümceyi birbirine bağladığında birleşik tümce oluşur (Atabay ve diğ., 2003:101).

Eker (2005:484)'e göre, *ki*, iki eylemi, tümce veya bir ad ile eylemi, bir ad ile onun açıklaması olan tümceyi birbirine bağlar. *Ki*'den önceki tümce temel tümce, sonraki tümce ise yan tümcedir. *Ki* bağlacının en önemli özelliği, birden fazla tümceyi birbirine bağlamasıdır. Bu bağlama anlam ilişkileri yoluyla gerçekleşir. Bu bakımdan *ki* ile kurulan tümceler birleşik tümce olarak değerlendirilir (Eker, 2005:483).

3- *Ki* bağlacı tümceyi birleşik tümce kabul eden araştırmacılara göre *ki* sonuna geldiği tümceyi, bir temel tümceye bağlar ve temel tümcenin bir ögesi durumundadır. Bunun yanında *ki* bağlacının bulunduğu tümceler, bu bağlaç kaldırıldığında eylemsili tek bir tümce oluşturabilir.

Gencan (2001:150)'a göre, *ki* ile bağlanan önermelerin birçoğu anlamca *-diği*, *-eceği* ortaçlarıyla kurulan yan önermelere benzer. Temel ve yardımcı tümcenin birbirine *ki* bağlacıyla bağlandığı kimi durumlarda temel tümce önce, yardımcı tümce sonra gelir. Bu durumda yardımcı tümce temel tümcenin genel sorusuna cevap olur ve onun öznesi yerinde kullanılır. Yani yardımcı tümce temel tümcenin öznesinin yerini tutar (Mehmedoğlu, 1999:223).

Ediskun (1992:388)'a göre *ki* bağlacı iki tümceyi bağladığı zaman, çoğu kez, birinci tümce temel tümce, ikinci tümce ise yan tümce olur. Yan tümce, temel tümcenin öznesi, sözde öznesi, nesnesi, tümleci ya da bu ögelerin sıfatı görevinde bulunur. Ayrıca *ki* bağlacı bir sözcüğü bir yan tümceye bağladığı zaman, o yan tümce, sonda bulunan temel tümcenin ögelerinden birinin sıfatı görevinde bulunur. Araştırmacı *ki* bağlacının, başta bulunan yan tümceyi sonda bulunan temel tümceye bağladığını ifade etmiştir (Ediskun, 1992:389).

Özkan ve Sevinçli (2008:165), bu hususta daha ayrıntılı bir açıklama yapmışlardır. Araştırmacılara göre, *ki*'li birleşik tümcelerde, yan tümce ya doğrudan doğruya temel tümcenin yüklemine bağlı olup yüklem tamamlayıcı bir ögesidir (özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı, yüklem adı) ya da temel tümcenin ögelerinden birine bağlı olup, onu belirten, tamamlayan, niteleyen bir unsurdur. Ancak bu yapıdaki tümcelerde temel tümce, yardımcı tümceden önce yer almaktadır. Bu ise Türkçenin öge sırasını belirleyen, yardımcı ögenin asıl ögeden önce gelmesi kuralına aykırıdır. Bu yüzden *ki*'li birleşik tümceler kuruluş bakımından Türkçeye yabancıdır. Ancak bunları da Türkçe yapılı tümceler hâlinde ifade etmek mümkündür.

4- *Ki* bağlaçlı tümceyi birleşik tümce kabul eden araştırmacılar, *ki*'nin tümcede kullanılış amaçlarının çeşitli olduğu konusunda da birleşmektedir.

Bozkurt (2007:127), *ki* bağlaçlı tümcelerin kullanıldığı durumları şöyle sıralamıştır: **I.** Beklenmedik bir anlatımla karşıdakinde şaşkınlık, ilgi uyandırmak için kullanılır, **II.** Karşılıklı konuşmalarda birinin söylediğini belirtmeden önce kullanılır, **III.** Kimi tümcelerde *ki* bağlacından sonraki tümce söylenmez. Bunlar gerçekte eksik tümcelerdir, **IV.** Bağlaç işlevindeki kimi sözcüklerle kalıplaşmıştır. Bu tür bağlaçlarla kurulan tümceler *ki*'li birleşik tümce sayılmaz. Hepçilingirler'e göre ise *ki* ile bağlanan tümcelerdeki kimi anlam özellikleri şunlardır (2006:308): 1- İkinci tümce, birincinin amacı olabilir, 2- Birinci tümce, ikincinin nedeni olabilir, 3- "Göre" anlamıyla olumsuz koşul-sonuç ilişkisi kurar, 4- Ölçü, derece bildirir, 5- Kendisinden önceki eylemin gereksinimine göre, kendisinden sonraki tümceyi anlamca birincinin öznesi, nesnesi, dolaylı tümleci görevlerine sokar.

Kimi araştırmacılara göre *ki* bağlacı, iki tümce arasında amaç, sonuç, şaşma, üzgünlük, beklenmezlik, varsayım, aşırılık ilgisi kurar (Dizdaroğlu, 1976:218-219). Bu

bağlacın bir başka işlevi ise izah edici, aydınlatıcı olmasıdır (Mehmedoğlu, 1999:223). Ayrıca *ki* bağlacı, bir tümceyi bir tümceye ya da tümce topluluğuna, bir tümce topluluğuna da bir başka tümceye ya da tümce topluluğuna bağlayarak bunlar arasında açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep, sonuç ve amaç gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar (Aktan, 2009:133).

5- *Ki* bağlaçlı tümceyi birleşik tümce kabul eden araştırmacılar, *ki*'nin eksilteli tümce oluşturma özelliğini de ele almışlardır.

Dizdaroğlu (1976:220)'na göre, *ki* bağlacı tümce sonunda bulunabilir. Bundan başka bir tümce gelmezse *ki*'li tümce değil, eksilteli tümce olur. Bu tür tümcelerde *ki*'den sonraki söylenmeyen bölüm kişinin imgelem gücüne bırakılır. Yani bir tümce *ki* bağlacıyla kesilir, ardından başka bir tümce gelmezse, bu, ilgi tümcesi değil, kesik tümce olur. Kimi ilgi tümceleri özel yapıdadır ve bunların bir kısmı kurallı birleşik tümceye dönüştürülemez.

6- İçinde *ki* bağlacı bulunan her tümce ilgi tümcesi değildir.

Dizdaroğlu (1976:218)'na göre, bazı *ki*'li anlatımlar kalıplaşmıştır. Bunlar tümcede genellikle ilgeç tümceci ya da bağlaç görevindedirler.

Ki bağlaçlı tümceyi birleşik tümce kabul etmeyen araştırmacılar (Şimşek, 1987:303; Kaynak, 1969:705; Karahan, 2000:21), *ki* bağlacının iki bağımsız tümceyi ya da yüklemi birbirine bağladığını savunmaktadırlar. Bu görüşe göre, iki bağımsız tümce ya da yüklem, birer bağımsız tümceye dönüştürülebilir. Bu durumda bu tümcelerin birlikte ya da ayrı ayrı birleşik tümce olmaları mümkün değildir.

Hepçilingirler (2006:307)'e göre bu tür tümceler, birleşik değil, bağlı (sıralı) tümcelere daha yakındır. Bunun nedeni, *ki*'nin genellikle bağımsız iki tümceyi bağlamasıdır. Şimşek (1987:303) ise, *ki*'li tümcelerin dış yapı olarak sıralı, iç oluşum bakımından ise birleşik tümce niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple bu tür

tümceler, birleşik ve sıralı tümcelerden sonra, çok yargılı anlatımların değişik bir türü olarak ayrıca ele alınmalıdır.

Delice (2003:145)'ye göre, Farsça *ki* bağlacının bir temel tümceyi başka bir temel tümcenin sebebi yaparak birbirine bağlama işlevi vardır. Bu kullanımda *ki* bağlacı, tümce oluşturmak amacıyla değil, tümceleri birbirine bağlamak amacıyla kullanılır. Bu işlevle kullanılan *ki* ile kurulmuş tümceleri, birleşik ya da bağlı tümce kabul etmek uygun değildir. Delice (2003:146), *ki*'nin birlikte kullanılması gereken noktalama işaretleriyle ilgili şu bilgiyi vermiştir: “ ‘*ki*’ bağlacı, yan cümle oluşturuyorsa sonrasında (,); bağımsız cümleleri birbirine çeşitli anlam ilgileriyle bağlıyorsa öncesinde (;) sonrasında (,); pekiştirme amacıyla kullanılıyorsa içinde veya sonunda bulunduğu cümlelerin sonuna (!) işaretleri konmalıdır.”

Buraya kadar yapılan açıklamalara bakıldığında *ki* bağlacı tümceyi birleşik tümce kabul eden ve etmeyen araştırmacıların tamamına göre, *ki*'li tümceler iki tümceyi birbirine bağlamaktadır. Ancak birbirine bağlanan bu iki tümcenin anlamca bağlı olup olmadığı hususunda bir uzlaşmazlık söz konusudur. Kimi araştırmacılara göre *ki* bağlacı, anlamca bağımlı tümceleri, kimi araştırmacılara göre ise anlamca bağımsız tümceleri birbirine bağlamaktadır.

Burada öncelikle ele alınması gereken husus *ki*'nin hangi sözcük türüne dâhil olduğudur. Hepçilingirler (2006:307), *ki*'nin hem bağlaç hem de ilgeç olabileceğini belirtmiştir. *Ki* sözcüğü bir yanında tek sözcük, öteki yanında tümce olduğunda ilgeçtir. Ancak iki yanında iki tümce olduğunda bağlaç görevindedir.

a. Bu tarih öğretmeni(m) *ki*, çocuklara Kastamonu'da Bizans'ın Venedik'ini, Kral Yedinci

A

Lui'nin Haçlı Seferi'ni; (...) anlatmış, (...) (AA, 13)

Yukarıdaki tümcede *ki*, Hepçilingirler (2006:307)'e göre ilgeç görevindedir. Ancak bu tümcede *ki*'nin bağlandığı ad ekeylem almış bir yüklem olarak düşünüldüğünde *ki*, iki tümceyi birbirine bağlayan bir bağlaç görevi üstlenmektedir.

a. 1. Bu tarih ğretmeni(dir) *ki*, çocuklara Kastamonu'da Bizans'ın Venedik'ini, Kral

A

Yedinci Lui'nin Haçlı Seferi'ni; (...) anlatmış, (...) (AA, 13)

Bu çalışmada incelenen kaynaklarda *ki*'li tümcelerin birleşik tümce olduğunda uzlaşan araştırmacıların bir kısmı, *ki*'li birleşik tümceyi birleşik tümce başlığı altında ele almıştır. Bu araştırmacılardan bazıları Dizdaroğlu (1976), Ediskun (1992), Bozkurt (1995), Banguoğlu (1995), Mehmedoğlu (1999), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003), Eker (2005), Ergin (2006), zkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009)'dir. Bu araştırmacılara göre *ki* bağlacı iki tümceyi birbirine bağlar ve bir birleşik tümce oluşturur. Ancak bu görüş, yan tümcenin temel tümcenin bir ögesi konumunda olması gerektiğini savunan araştırmacıların görüşüyle çelişmektedir (Koç, 1976:458; şimşek, 1987:255; Ediskun, 1992:384; Banguoğlu, 2000:564-565; Gencan, 2001:156; Delice, 2003:143; Hepçilingirler, 2006:285; Demir, 2006:247-248).

b. Öyle uzun zaman dolandılar *ki* iş bulana topluca gzaydına gitmek âdet haline geldi. (LT, 23)

Yukarıdaki tümcede *ki* bağlacı iki bağımsız tümceyi birbirine bağlamaktadır. Bu tümceler arasında anlamca bir bağlantı olmasına rağmen birinin diğerine ge olması durumu yoktur.

c. Her yanını yrle iyice germeli *ki* kimseler giremesin! (FB, 25)

. Yalnız sarı cppeli, abanî sarıklı, peykede bağdaş kurmuş bir cüce vardı *ki*, onu tanımadı. (HEA, 20)

d. Bu dağlılar saklandıkları zaman öyle bir saklanırlar *ki* onları şeytan bile bulamaz. (YK, 22)

Burada değinilmesi gereken önemli bir husus vardır. Kimi araştırmacılara göre *ki* bağlacının bulunduğu tümceler, bu bağlaç kaldırıldığında eylemsili tek bir tümce oluşturabilir. Bu da *ki* bağlacıyla kurulan tümcelerin birleşik tümce olduğunun ispatıdır. Ediskun (1992:388), Mehmedoğlu (1999:223), Gencan (2001:150), Özkan ve Sevinçli (2008:165) bu görüşü savunan araştırmacılardandır.

e. Oysa, burada, isterdim *ki*, farkında olsunlar. (YKK, 35)

Yukarıdaki tümce Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırıdır. Tümcenin asıl yargısı *ki* bağlacından önce gelen isterdim sözcüğüdür. Türkçede temel yargı tümcenin sonunda bulunur ancak burada temel yargı tümcenin içindedir. Bu tümce Türkçenin söz dizimi kurallarına uygun olarak, *ki* bağlacı kaldırılıp tek bir tümceye dönüştürüldüğünde şu sonuca ulaşılır:

e. 1. Oysa, burada farkında *olmalarını* isterdim.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. *Ki* bağlacı ile kurulan her tümce eylemsili tek bir tümceye dönüştürülemez. Bu tümceler bağımsız iki tümceden oluşmaktadır. Bu tümceleri birbirine bağlayan *ki* bağlacı yalnızca anlamsal bir bağlantı kurmaktadır.

f. Talih bu felâketi o şekilde hazırlamıştı *ki*, ortada kabahatli kimse yoktu. (AHT, 16)

g. O kadar çok patırtı çıkardı *ki*, Madonna'nın sesini bastırıldığı gibi insanları da başına topladı. (EŞ, 14)

Bu açıklamalardan sonra *ki* bağlacı ile kurulan tümcelerin önemli bir özelliği üzerinde durmak gerekmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi *ki* bağlacı iki tümce arasında bağlantı kurar. Ancak sözlü ve yazılı dilde kimi zaman *ki* bağlacından sonra

gelmesi gereken tümce kullanılmayabilir. Bu tür tümceler biçimce eksiltili tümce yapısındadır (Dizdaroğlu, 1976:220).

ğ. Aramıza o kadar gereksiz şeyleri tikiştiriyorsun *ki*... (VT, 24)

ğ. 1. Aramıza o kadar gereksiz şeyleri tikiştiriyorsun *ki* (senden uzaklaşıyorum).

h. “Yalnızlığımın, yasımın prensesi, seni öyle özledim *ki*!” (HAT, 22)

h. 1. “Yalnızlığımın, yasımın prensesi, seni öyle özledim *ki* (anlatamam).”

ı. – Babam diyor *ki*... (OK, 7)

ı. 1. – Babam diyor *ki* (o adamdan uzak dur).

Görüldüğü gibi *ki* bağlacından sonra bir tümcenin kullanılmaması bu tümcenin olmadığı anlamına gelmez. Ancak bunlar sözde ya da yazıda yer almadığından bu tür tümceler eksiltili tümcelerdir.

Bazı *ki*'li anlatımlar kalıplaşmıştır. Bunlar tümcede genellikle ilgeç tümleci ya da bağlaç görevindedirler (Dizdaroğlu, 1976:218).

i. Çünkü neticede sizlere öğretilen çağdaş edebiyat değil *yazık ki*, hep en eskiler, en eskiler, eh onu da böyle kulak ardı ederseniz... (AA, 37)

j. Bunca köy halkı bizim topraklarımızdan ekmek yemiyor *sanki*! (VT, 10)

k. *Ne ki*, kaza sonrası, neredeyse bir yıldır ortalarda görünmemesi yasının içinde boğulma noktasına getirmişti onu. (İA, 20)

l. *Demek ki* artık ilişkileri iyice koparmak istiyordu. (AÜ, 2)

m. *İyi ki* babana gitmedi Aslan enişten. (F, 14)

n. Hasan'ı *belki* tanırsın. (Aİ, 7)

o. *Kaldı ki*, yirmi yıl mecburi hizmet var. (KT, 22)

ö. *Mademki* gelmiş, kapıda durmuş. (YK, 13)

p. *Halbuki* o, buruşuk yüzünü daha buruşturuyor, ahret düşüncesini hiç sevmiyordu. (HEA, 30)

Ki'li birleşik tümceyi kabul eden Beserek (1991), Ediskun (1992), Bozkurt (1995), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003), Eker (2005), Ergin (2006), Özkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009) gibi araştırmacıların bu tümce türünün özellikleri üzerinde genel olarak uzlaştıkları görülmektedir. Bu araştırmacılara göre *ki*, Farsçadan dilimize girmiş bir sözcüktür ve bu sözcükle kurulan tümceler Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırıdır. Ayrıca *ki* sözcüğü yalnızca bağlaç olarak kullanıldığında birleşik tümce kurabilir. Bu birleşik tümcede ki'li yan tümce temel tümcenin bir ögesidir. *Ki* bağlaçlı tümceyi birleşik tümce kabul etmeyen araştırmacılar (Şimşek, 1987:303; Kaynak, 1969:705; Karahan, 2000:21), ise *ki* bağlacının iki bağımsız tümceyi ya da yüklemi birbirine bağladığını savunmaktadırlar. Bu görüşe göre, bu tür tümceler, birleşik değil, bağlı (sıralı) tümcelerdir. Bunun nedeni, ki'nin genellikle bağımsız iki tümceyi bağlamasıdır.

III. 2. 1. 3. Şartlı Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce konusunda araştırmacıların genel olarak uzlaştığı tek husus şartlı (koşullu) birleşik tümce hususudur. Bu çalışmada incelenen kaynaklarda araştırmacıların birçoğunun şartlı birleşik tümce konusunda hemfikir oldukları görülmüştür. Araştırmacıların genel olarak yaptıkları şartlı birleşik tümce tanımı şu şekildedir: “Yan tümcesi şart kipiyle çekimlenmiş birleşik tümcelere şartlı birleşik tümce denir” (Deny, 1941:795; Dizdaroğlu, 1976:209; Hatiboğlu, 1982:148; Şimşek, 1987:282; Tulum, 1990:196; Zülfikar, 1990:143; Gemici, 1990:195; Bozkurt, 1995:215; Develi, 1997:116-117; Mehmedoğlu, 1999:226; Banguoğlu, 2000:549; Gencan, 2001:162; Güneş, 2001:345; Bilgin, 2002:531; Atabay ve diğ., 2003:97; Delice, 2003:144; Ulaş, 2003:42; Erkul, 2004:59; Eker, 2005:482; Demir, 2006:243; Ergin, 2006:382; Hepçilingirler,

2006:299; Özkan ve Sevinçli, 2008:160; Aktan, 2009:131; Telli, 2009:40). Bu araştırmacıların şartlı birleşik tümce ile ilgili görüşleri şu şekilde sıralanabilir:

1- Şartlı birleşik tümcelerde, şartlı yan tümce, öbür yan tümceler gibi, temel tümceden önce gelir. Bu durum, Türkçenin sözdizimi kuralına ve geleneğine uygun düşmektedir. Şartlı bir tümcede, temel tümcenin yüklemi, bildirme kiplerinden biri ya da ekeylem olur (Dizdaroğlu, 1976:209; Tulum, 1990:196; Zülfikar, 1990:143; Develi, 1997:118; Mehmedoğlu, 1999:226; Zülfikar, 1990:143; Atabay ve diğ., 2003:97; Erkul, 2004:61; Özkan-Sevinçli, 2008:160-161; Aktan, 2009:131).

Ergin (2006:382), burada, önemli bir hususa dikkat çekmiştir. Araştırmacıya göre şartlı birleşik tümcelerde, Türkçenin asıl unsurun tali unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak, yan tümce önce, temel tümce sonra gelir. Temel tümcenin sonra gelmesi esas itibariyle yüklemnin sonra gelmesidir. Yani şart tümcesi temel tümceden önce gelebileceği gibi, yükleminden önce olmak üzere temel tümcenin arasına da girebilir. Ergin (2006)'le bu konuda hemfikir olan bir başka araştırmacı da Dizdaroğlu (1976:213)'dur. Araştırmacıya göre, bu tür tümcelerde yan tümce ve temel tümce yer değiştirebilir. Temel yargının sonda, tamamlayıcı yargının başta bulunması, ki'li birleşik tümcelerin aksine, Türkçenin yapısına uygun bir durumdur (Zülfikar, 1990:143).

2- Şartlı birleşik tümcelerde, şartlı yan tümce, temel tümcenin öznesi, nesnesi, yer tamlayıcısı, zarf tümleci olabilir (Dizdaroğlu, 1976:209; Hatiboğlu, 1982:149; Şimşek, 1987:284-285; Ediskun, 1992:385; Develi, 1997:123; Demir, 2006:244; Özkan-Sevinçli, 2008:160-161; Aktan, 2009:131).

Develi (1997:123), şartlı yan tümcelerin temel tümcenin bu öğeler dışında, zaman tamlayıcısı, hâl tamlayıcısı ve edatı da olabileceğini ifade etmiştir. Hatiboğlu

(1982:149)'na göre ise kimi zaman şartlı bir yan tümce temel tümcede bütünüyle özne görevini yüklenir. Bazen de temel tümce ile birlikte ikileme kurar.

3- Şart eki alan eylemlerin ulaca dönüşmeleri ya da ulaç işlevi yüklenmeleri mümkün değildir (Savran, 1999:329; Develi, 1997:118; Koç, 2002:436).

Koç (2002:436)'a göre şart kipi, Eski Türkçede asıl işlevinin yanında zaman ulacı işlevi de yüklenmiştir. Bu durum, Eski Türkçede kiplerin eksiz olarak oluşmaması ve bir kipin çeşitli biçimlerde, çeşitli işlevlerde kullanılmasının sonucudur. Araştırmacı, hiçbir ulaç ekinin kendinden sonra ya da kendinden önce bir kip eki almayacağını belirtmiştir. Oysa *-sa/-se* eylem çekim ekinde sonra ve önce bir haber kipi eki gelebilmektedir. Ayrıca şart kipiyle kurulmuş bir yan tümcenin özne ya da tümleç olması, bu kipin ulaç olduğunu ya da ulaç işlevi yüklendiğini göstermez. Çünkü diğer kiplerle kurulmuş tümceler de temel tümcenin bir ögesi olabilir (Koç, 2002:437).

Bu hususta Karahan (1999:52) da görüş bildirmiştir. Araştırmacıya göre, Türkçede bulunan bütün kip ekleri ile müstakil tümceler kurulabilir. Ancak şart bildiren *-sa/-se* eki ile müstakil tümce kurulamaz. Bu durum, *-sa/-se* ekini kip eklerinden uzaklaştırarak ulaç eklerine yaklaştırır. Bu ek, Eski Türkçede zaten bir ulaç ekidir. Banguoğlu (2000:551) da bu konuda Karahan (1999)'la hemfikirdir. Araştırmacıya göre, şart tümcelerinde bazen iki yargı arasındaki karşıtlık bir bağlamla belirtilir. Ancak bunlar, artık karşıtlama anlamı ağır basmış bir birleşik ulaç sayılır.

4- Şartlı birleşik tümce yapısı Türkçenin hemen her devresinde bulunur (Şimşek, 1987:283; Develi, 1997:118; Erkul, 2004:59; Demir, 2006:243).

Erkul (2004:59), şartlı birleşik tümcenin başlangıçtan beri Türkçede var olan bir tümce türü olduğunu ifade etmiştir. Araştırmacıya göre şartlı birleşik tümcenin temeli şart kipine dayanır.

5- Bir temel tümceye bağlanmayan şartlı yan tümceler, aslında temel tümcesi kaldırılmış birer birleşik tümcedir. Bu yapıdaki tümceler, eksiltili ya da kesik tümcelerdir (Ediskun, 1992:385; Develi, 1997:123; Atabay ve diğ., 2003:100; Erkul, 2004:61; Demir, 2006:244).

Bu görüşü savunan araştırmacılardan Ediskun (1992:385)'a göre, şart tümcesi asıl söylenmek istenen düşünce ya da duyguyu yüklenmişse, sonuç tümcesi söylenmeyebilir. Benzer şekilde sonucu sezilen, anlaşılan şartlı birleşik tümcelerde temel tümce söylenmeyebilir. Erkul (2004:61), bu durumu konuşma dilinin özelliklerine bağlamıştır.

6- Şartlı yan tümceler, *de* bağlacıyla ve *eğer*, *bari*, *keşke*, *şayet* gibi ilgeçlerle kullanılabilir (Dizdaroğlu, 1976:213; Ediskun, 1992:385; Banguoğlu, 2000:551; Atabay ve diğ., 2003:97; Erkul, 2004:61).

Ediskun (1992:385)'a göre, bir şart tümcesi, aynı eylemin olumlu ve olumsuz biçimiyle kurulduğu ve bu eylemlere birer *de* bağlacı ulandığı zaman, şart tümcesi temel tümcedeki yargının yerine getirileceğini kesinlikle belirtir.

Atabay ve diğ. (2003) ise bu tür tümcelerde yan tümcenin yüklemine *de* bağlacı yanında *bile* bağlacıyla da pekiştirilebileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca yan tümcenin yüklemi, aynı eylemin yinelenmesiyle ikileme biçiminde de pekiştirilebilir (Atabay ve diğ., 2003:97; Hatiboğlu, 1982:149).

7- Sonuna *-sa/-se* takısı eklenmiş kimi sözcük ve sözcük öbekleri şartlı yan tümce kuramaz. Bunlar, tümcede zarf tümleci ya da ilgeç tümleci görevindedirler (Dizdaroğlu, 1976:213).

8- Bir tümcede ancak bir tane şartlı yan tümce bulunabilir (Dizdaroğlu, 1976:214).

Develi (1997:121), bu hususta Dizdaroğlu (1976)'na katılmamaktadır. Develi'ye göre, zincirleme şart tümcelerinde, şartı ifade eden birden fazla şartlı yan tümce

bulunabilir. Bu yan tümceler sıralı bir Şekilde bir sonraki yan tümceye bağlanır, temel tümcenin anlamını etkileyen ise en son yan tümcedir. Bu yan tümceler her biri doğrudan temel tümcenin yüklemi ile ilgili değildir. Yan tümceler en sonucusu temel tümcenin Şartıdır.

9- Bazı Şartlı yan tümceler kalıplaşmışlardır. Bunlar Şartlı birleşik tümcelere ŐeŐitli anlamlar katar, tümcede arasöz ya da bağlağ olurlar (Demir, 2006:244).

Bu ĐalıŐmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında, araştırmacıların Şart kipiyle ilgili olarak üzerinde uzlaşamadıkları bir husus olduğu görülmüştür. Kimi araştırmacılara göre, Şart kipi, diğer eylem Đekimleri gibi bir yargı bildirmemekle birlikte istek ve dilek ifadesinde kullanıldığında yargı bildiren bağımsız bir tümce olabilir. Bazı araştırmacılar ise bu görüşe karşı Đıkmaktadır (Kılığoğlu, 1954:256; Karahan, 1999:52; Bozkurt, 2007:125-126).

Karahan (1999:52), *-sa/-se* ekinin Şart ve dilek bildirdiği hususunda tüm araştırmacıların hemfikir olduğunu ifade etmiştir. Ancak Şart bildiren *-sa/-se* ile dilek bildiren *-sa/-se* birbirinden sadece anlamca değil, kullanımda da ayrılır. TrkĐede bulunan bütün kip ekleri ile müstakil tümceler kurulabilir. Ancak Şart bildiren *-sa/-se* eki ile müstakil tümce kurulamaz. Bu durum, *-sa/-se* ekini kip eklerinden uzaklaştırarak ulaÇ eklerine yaklaştırır. Bu ek, Eski TrkĐede zaten bir ulaÇ ekidir.

Bu hususta Bozkurt (2007:125-126) da benzer bir görüşü savunmaktadır. Bozkurt'a göre, TrkĐede Şart tümcesi *-sa/-se* eki ile kurulur. Dilek tümcesi de *-sa/-se* eki ile kurulur. Ama dilek tümcesi tek bölümlü bağımsız tümce durumundadır. Buna karşın dilek tümcesi, birleşik tümce olarak ele alınmaz. İstek ya da buyurum türünde kip sunumu olarak değerlendirilir. Dilek tümcesi ile Şart tümcesi arasında bileşik kip kullanımında eklerin sırası yer değiştirir. Dilek kipinde *-sa/-se* eki doğrudan eylem üzerine gelir.

Kılıçoğlu (1954:256), *-sa/-se* ekinin şart ve dilek bildirme işlevleri üzerinde duran araştırmacılardan biridir. Araştırmacıya göre, bu husus, *-sa/-se* eki ile oluşturulmuş yan tümce içeren tümcelerin birleşik kabul edilip edilmeyeceği konusunda büyük önem arz etmektedir. Eylem kök ve gövdelerine gelen *-sa/-se* ekiyle ad kök ve gövdelerine gelen *-sa/-se* eki arasında morfolojik bakımdan görülen ayniyetlikten başka, semantik bakımdan da bir yakınlık görülmektedir. Şart kipiyle dilek kipi arasında anlam ilişkisi kuvvetlidir. Araştırmacıya göre, bugünkü durumda *-sa/-se* ekinin ayrı iki vazifede kullanılışı oldukça sınırlandırılmıştır. Eylem şekillerinde birinci zaman eki olarak *-sa/-se* kullanılırsa “arzu, istek” bildirir, ikinci zaman eki olarak kullanılırsa “şart” bildirir. Fakat her ikisinde de menşedeki birlikten doğan bir anlam kayması ve kaynaşması vardır. Dilek kiplerinde esas anlam “arzu, istek” olmakla beraber az da olsa “şart” anlamı da vardır, “gel-se, git-se” gibi. Şart kiplerinde de esas anlam “şart” olmakla beraber, “arzu, istek” anlamı da mevcuttur, “gelir-se, gider-se” gibi.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, *-sa/-se* ekinin yargı bildirip bildirmediği hususu üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bu konuyla ilgili bazı araştırmacılar görüş bildirmiştir. Bu araştırmacılardan Gencan (2001:162), bütün çekimli eylemlerle kurulan önermelerin temel önerme olduklarını, ancak dilek-şart kipiyle, eylemin şart kipiyle, eylemlerin şart şekilleriyle ve dilek-şart kipinin öyküleme, söylenti şekilleriyle kurulan önermelerin yalnızca yan önerme olabildiklerini ifade etmiştir. Dizdaroğlu (1976:209) da dilek ve şart kipindeki eylemlerin, öbür kiplerde olduğu gibi, yargı bildirmediğini ifade etmiştir. Bundan ötürü, ancak dilek ve istek bildirdikleri ve tümcenin sonunda buldukları zaman bağımsız tümce kurabilirler.

Karahan (2000:19), yan tümcesi şart çekimiyle oluşturulmuş tümceleri birleşik tümce kabul etmemektedir. Bu hususla ilgili açıklamasında “*Ayşe iyileşirse okula*

gidecek.” tümcesinden yararlanmıştır. Araştırmacıya göre, *-sa/-se ekli* bir sözcük veya sözcük grubu, şart, zaman vb. ifadelerle yüklem anlamını tamamlar. Eylemsiler gibi, *-sa/-se ekli* bir sözcük veya sözcük grubunda da yargı yani bitmişlik anlamı yoktur. Yani bu yapı tümce değildir; tümcenin bir unsurudur, genellikle zarftır. “Ayşe iyileşirse *okula gidecek.*”, “Ayşe iyileşince *okula gidecek.*”, “Ayşe iyileştiği *takdirde okula gidecek*” tümceleri arasındaki fark “*şart/zaman*” bildiren unsurun yapısından kaynaklanmaktadır.

Develi (1997:118), *-sa/-se ekli* yan tümcelerin temel tümceyi yalnızca bir zarf olarak tamamlamadığını ifade etmiştir. Bu tür yan tümceler, aynı zamanda temel tümcenin oluş veya edişini sınıflar ve şarta bağlar. Bu tür tümcelerin bir kısmında şart ifadesi zayıflamış, karşıtlama, karşılaştırma vb. ifadeleri ortaya çıkmıştır.

Şimşek (1987:282), Zülfikar (1990:143), Koç (2002:436), Erkul (2004:59), Ergin (2006:382), Özkan ve Sevinçli (2008:160) ve Aktan (2009:131)’a göre *-sa/-se eki* istek ve dilek dışında tam bir yargı bildirmez ve bu sebeple temel tümce kuramaz. Yalnızca temel tümceye yardımcı tümce oluşturur. Ancak bu tümceler istek ve temenni ifade ettiğinde bitimli bir hareket, bir yargı bildirir ve tek başına bir tümce oluşturabilir.

Türkçede hem şart hem dilek tümcesi de *-sa/-se eki* ile kurulur. Bu ekler sesteş olmakla birlikte işlev bakımından birbirlerinden ayrılırlar. *-sa/-se eki* ile kurulan dilek tümcesi tek bölümlü bağımsız tümcedir. Aynı ekle kurulan şart tümcesi ise yargı bildirmediğinden bağımsız bir tümce de olamaz. Dolayısıyla Türkçede *-sa/-se eki* yalnızca şart anlamına sahip olduğunda birleşik tümce kurar (Kılıcoğlu, 1954:256).

Burada şart bildiren *-sa/-se eki* ile dilek bildiren *-sa/-se ekinin* yargı bildirme hususundaki farklılıklarının nedenine değinmekte yarar vardır. Eski Türkçede, *-sa/-se şart eki*, *-sar/ -ser* biçimindedir. Bu ek, addan istek görevinde eylemler türeten *-sa/-se eki* ile *-r* geniş zaman ortaç ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Fakat 11. yüzyıldan itibaren *-r eki*

erimiş ve bu ek *-sa/-se* şeklini almıştır. *-r* ortaç ekinin düşmesinden sonra bu ekin zaman bildirme görevi de gittikçe yıpranmıştır. Dolayısıyla *-sa/-se* ekinin zarflaşması daha kolaylaşmıştır. Şart ifade eden *-sa/-se* eki ile kurulan bir tümcenin tek başına yargı bildirmeme ve tümcede ulaç görevini üstlenme nedeni bu şekilde açıklanabilir (Korkmaz, 2007:678-679).

Dilek bildiren *-sa/-se* ekinin Eski Türkçedeki yapısı ise addan istek, niyet, dilek görevinde eylemler türeten bir *-sa/-se* eki ile *-k* ortaç ekinin birleşmesine dayanmaktadır. Buradaki *-k* ortaç eki, *-DUk* ortaç ekindeki *-k* ünsüzünün düşerek *-DI* geçmiş zaman ekini oluştururması gibi, kullanımdan düşmüştür. Çünkü *-k* ünsüzü yanlış bir değerlendirmeye kişi eki olarak kabul edilmiştir. Yani dilek bildiren *-sa/-se* eki şart ekinden farklı olarak zaman kavramını korumuştur. Bu sebeple *-sa/-se* eki ile kurulan dilek tümceleri bağımsız birer tümcedir ve bir yargı bildirir (Gülsevin, 1990:279; Korkmaz, 2007:680).

Dilek ve şart bildiren tümceler biçimce aynı olmakla birlikte anlamsal açıdan farklılık gösterirler. Bu anlamsal farkı ortaya koymak için bazı bağlaçlardan yararlanılabilir. *-sa/-se* eki ile kurulan dilek tümcelerinde *keşke*, *bari* gibi bağlaçlar kullanılabilir. Aynı ekle kurulan şart tümcelerinde ise *eğer*, *şayet* gibi bağlaçlar tümceyi anlamsal açıdan tamamlar (Erkul, 2004:61; Korkmaz, 2007:690).

a. O anda akıl *etselerdi*, hastaneye yatardı. (AHT, 19)

Yukarıdaki tümcenin anlamında bir istek bulunmaktadır. Yazar bahsedilen kişinin hastaneye yatması gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu kişi hastaneye yatmamıştır. Çünkü etrafındakiler kişiyi hastaneye yatırmayı akıl edememiştir. Bu tümcede yazarın dileği kişinin etrafındakilerin onu hastaneye yatırmayı akıl etmiş olmalarıdır. Bu tümce gerçekleşmemiş bir dilek bildirmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu tümce *keşke* bağlacı eklenerek de kurulabilir. Bu bağlaç tümcenin anlamını destekler.

a. 1. *Keşke* o anda akıl *etselerdi*, hastaneye yatardı.

b. (...) evin damında bir ufak tıkrıtı *olsa* tingedek düşerdim. (FB, 40)

b. 1. (...) *eğer/şayet* evin damında bir ufak tıkrıtı *olsa* tingedek düşerdim.

Yukarıdaki örnek tümcelerde de görüldüğü gibi, dilek ve şart bildiren eklerin biçimce bir farkı yoktur. Ancak bu ek, yalnızca şart bildirdiği durumlarda birleşik tümce kurar (Kılıcoğlu, 1954:256). Çünkü *-sa/-se* eki dilek bildirdiğinde, bu şekilde kurulan bir tümce bağımsız bir tümce olur ve bir başka tümcenin ögesi olamaz. Dolayısıyla dilek tümcesi bir birleşik tümce oluşturmaz. Sonuç olarak, *-sa/-se* eki ile kurulan tümceler dilek ya da istek anlamına sahip olduklarında bağımsız birer tümce olurlar. Bu tümcelerin birleşik tümce olup olmamaları *-sa/-se* ekine bağlı değildir (Kılıcoğlu, 1954:256).

c. Allah da kan kardeş *olabilseydi* keşke... (EŞ, 25)

Bu tümce *-sa/-se* eki ile kurulmuş bir dilek tümcesidir. Bağımsız bir tümce olarak değerlendirildiğinde ise basit bir tümce olduğu görülmektedir. *-sa/-se* eki ile kurulmuş dilek tümceleri ile ilgili örnek tümceler çoğaltılabilir:

ç. Şu kütlü toplama mevsimi *geliverse* de şuradan çekip *gitseler*, hepsi her yandan *çalışsa*, kışa bâri bu dirlikten *kurtulsalar!* (OK, 25)

d. Ben de bir oyun *yazsam*, sonunda haklı çıkmak için kendini öldürdüğünü *söylesem*... (OA, 31)

e. Bari işine becerikli *olsa*... (HEA, 18)

f. O da ağasıgille *gitse*, ikibuçuk üç te o *kazansa*, kazandığını atasıgilin kazandıklarına *katsa*... (OK, 31)

Şart bildiren *-sa/-se* eki ile bağımsız tümce kurulamayacağı daha önce belirtilmişti. Bu durum, *-sa/-se* ekini kip eklerinden uzaklaştırarak ulaç eklerine yaklaştırır. Dolayısıyla *-sa/-se* eki ile kurulan ve şart anlamı içeren tümceler, başka bir tümcenin zarf

tümleci görevinde bulunabilirler. Böylece bir birleşik tümce oluştururlar (Karahan, 2000:19).

g. Gökyüzü ne vakit tepemize tükürmeye *başlasa*, hepimiz birden galeyana geliriz. (EŞ, 10)

Bu tümce, *-sa/-se* eki ile kurulmuş bir şart tümcesi içermektedir. Bu şartlı tümce, temel tümcenin zarf tümleci konumundadır çünkü zaman bildirmektedir. Yani şartlı yan tümce, ulaçlı bir yan tümceye dönüştürülebilir:

g. 1. Gökyüzü tepemize tükürmeye *başladığında/başladığı zaman*, hepimiz birden galeyana geliriz.

Dolayısıyla *-sa/-se* eki ile kurulmuş şart tümcesi, temel tümcenin zarf tümlecidir. Yani bu tümce bir şartlı birleşik tümcedir.

g. 2. Gökyüzü ne vakit tepemize tükürmeye başlasa, hepimiz birden galeyana geliriz.

ZT Ö DT Y

ğ. “Ah, gitti bir kem göz daha,” derdi Ciciane ne zaman bir çay bardağı çatlayıp *kırılsa*. (EŞ, 17)

ğ. 1. “Ah, gitti bir kem göz daha,” derdi Ciciane bir çay bardağı çatlayıp *kırıldığında/kırıldığı zaman*.

h. Her yanını bir adam boyu *kazsan*, küçücük bir taş çıkmaz. (FB, 15)

h. 1. Her yanını bir adam boyu *kazdığında/kazdığı zaman*, küçücük bir taş çıkmaz.

ı. *Dinlemezse*, kamçısını sallayarak Mabeyin kapısına dayanıyor. (YKK, 43)

ı. 1. *Dinlemediğinde/dinlemediği zaman*, kamçısını sallayarak Mabeyin kapısına dayanıyor.

Bazı durumlarda *-sa/-se* eki ile çekimlenmiş şart bildiren yan tümcelerin bir temel tümce ile tamamlanmadığı görülür. Bu tür tümceler eksilteli tümcelerdir (Ediskun, 1992:385; Develi, 1997:123; Atabay ve diğ., 2003:100; Erkul, 2004:61; Demir, 2006:244):

i. Bildik, gördük, tanıdıklar *duyarsa*... (OK, 30)

j. Canı *sıkılsaydı* yukarının... (KT, 17)

Araştırmacıların pek çoğunun belirttiği üzere şartlı birleşik tümceler başlangıçtan beri Türkçede var olan aslı birleşik tümcelerdir (Şimşek, 1987:283; Develi, 1997:118; Erkul, 2004:59; Demir, 2006:243). Şart kipi, diğer eylem çekimleri gibi bir yargı bildirmemekle birlikte dilek ifadesinde kullanıldığında yargı bildiren bağımsız bir tümce olabilir. Ayrıca şart bildiren *-sa/-se* ile dilek bildiren *-sa/-se* birbirinden sadece anlamca değil, kullanımda da ayrılır. Türkçede kullanılan bütün kip ekleri ile bağımsız tümceler kurulabilir. Ancak şart bildiren *-sa/-se* eki ile bağımsız tümce kurulamaz. Bu durum, *-sa/-se* ekini kip eklerinden uzaklaştırarak ulaç eklerine yaklaştırır. Bu ek, Eski Türkçede zaten bir ulaç ekidir (Şimşek, 1987:282; Zülfikar, 1990:143; Koç, 2002:436; Erkul, 2004:59; Ergin, 2006:382; Özkan ve Sevinçli, 2008:160; Aktan, 2009:131).

III. 2. 1. 4. *mI/mU* Soru Eki İle Kurulan Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi

Birleşik tümce konusunda araştırmacıların uzlaşmadığı bir konu da *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümcelerdir. Kimi araştırmacılar *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümceleri kabul ederken kimi araştırmacılar *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümcelere eserlerinde yer vermemiştir. *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümcelere yer vermeyen araştırmacıların bazıları Dizdaroğlu (1976), Koç (1990), Zülfikar (1990), Ediskun (1992), Banguoğlu (2000), Gencan (2001), Güneş (2001), Erkul (2004), Eker (2005), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Akbayır (2007), Delice (2007), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'dır. Bu konuya hiç değinmeyen araştırmacıların eserlerinde, *mI/mU* soru eki ile kurulan birleşik tümceyi kabul etmeme yahut bu husustan bahsetmeme sebeplerine rastlanmamıştır.

Bu görüşü kabul eden araştırmacıların ortak çıkış noktası, *mI/mU* soru ekinin soru niteliğini yitirmesi ve tümceler arasında bağlantı kurma göreviyle kullanılmasıdır.

mI/mU soru ekiyle kurulan yan tümceler, temel tümcenin zamanını ya da koşulunu göstererek, zarf tümleci görevini üstlenir (Hatiboğlu, 1982:151; Bilgin, 2002:531; Atabay ve diğ., 2003:103; Demir, 2006:242). Bozkurt (1995:345), *mI/mU* soru ekli birleşik tümcelerin yan tümceyi, temel tümceye *-ınca, -dığı zaman* anlamlarında zaman kavramı vererek bağladığını ifade etmiştir. *mI/mU* soru eki ile kurulan yan tümceler, temel tümcenin yargısını, bir zamana, bir nedene, bir koşula bağlar. Soru eki, soru ulamı olmaktan çıkmış, bir bağlaç; bir ilgeç işlevi üstlenmiştir (Bozkurt, 2007:135).

Bozkurt (1995:209), *mI/mU* soru ekli birleşik tümceleri “Soru Ekli Tümce” başlığı altında ele almıştır. Bozkurt’a göre kimi kullanımlarda soru eki ile kurulan tümceler bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için sorulmaz. Bazı durumlarda ise soru ekli yan tümce olumlu ve olumsuz biçimde ikili kullanılır. Ayrıca kim, ne, nasıl, ne kadar, niçin, neden soru sözcükleriyle yapılan soru tümceleri de hiç değişmeksizin temel tümcenin nesnesi işlevinde kullanılabilir (Bozkurt, 1995:211). Bu açıklamaların ışığında, *mI/mU* soru ekinin soru işleviyle kullanılmadığı zaman temel tümcenin ögesi olan bir yan tümce oluşturma işlevi olduğu görülmektedir. Bu durumda ortaya bir birleşik tümce çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye Türkçesinde kimi kullanımlarda, soru eki ile kurulan tümceler bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için sorulmaz. Bu tür tümcelerde *-mI/-mU* soru eki tümceyi soru hâline getirme niteliğini kaybederek, tümceler arasında bağlantı kurma görevini üstlenir. Türkçede *-mI/-mU* soru eki ile biten bir tümce, ardından gelen bir tümce ile bağlantı kurduğunda yan tümce işlevi üstlenir. Yani sonuna *-mI/-mU* soru eki getirilerek kurulan bir yan tümce, temel tümceyle anlam bakımından bir bağlantı sağlar (Bozkurt, 1995:209).

Sonuna *-mI/-mU* soru eki getirilmiş yan tümceler, biçimsel açıdan soru tümceleridir. Ancak bunlar zaman kavramı taşıdıkları ve durum ya da koşul belirttikleri

için temel tümcenin zarfı görevindedirler. *-mI/-mU* soru eki, soru işleviyle kullanılmadığı zaman temel tümcenin ögesi olan bir yan tümce oluşturma işlevi üstlenir. Bu durumda ortaya bir birleşik tümce çıkmaktadır. Bu tür birleşik tümcelerde, *-mI/-mU* soru eki ile kurulan yan tümceler, temel tümcenin yargısını, bir zamana, bir nedene, bir koşula bağlarlar (Hatiboğlu, 1982:151; Bilgin, 2002:531; Atabay ve diğ., 2003:103; Demir, 2006:242).

a. (Yağmur da hüzün gibi bir şey,) yakalandın **mi** bir kez, azı çoğu yok artık. (EŞ, 11)

Yukarıdaki tümcede *mi* soru eki, bilinmeyen bir şeyi öğrenme amacıyla kullanılmamıştır. Dolayısıyla *yakalandın mi bir kez* tümcesi, biçimsel açıdan soru tümcesi olmakla birlikte, anlamsal açıdan bu niteliğini yitirmiştir. Bu tümcenin buradaki işlevi kendisinden sonra gelen tümceyle bağlantı kurmaktır. Öyleyse *yakalandın mi bir kez* tümcesi bir yan tümcedir. Bu yan tümce, temel tümceye *-ınca*, *-dığı zaman* anlamlarında zaman kavramı vererek bağlanmıştır. Bu sebeple de yan tümce temel tümcenin ögesi konumundadır. Yani *yakalandın mi bir kez* yan tümcesi temel tümcenin zarf tümlecidir:

Bir kez yakalandın **mi**¹⁹, azı çoğu yok artık.

Bir kez yakalan-**ınca**, azı çoğu yok artık.

ZT

Bir kez yakalan-**dığı-n zaman**, azı çoğu yok artık.

ZT

Yukarıda, *bir kez yakalandın mi* yan tümcesinin, *-ınca* ve *-dığı zaman* ekleri ile dönüştürülmüş biçimleri verilmiştir. Bu tümcelerin *bir kez yakalandın mi* yan tümcesinden anlam bakımından hiçbir farkı yoktur. Bunlar, temel tümcenin yüklemine sorulan “Ne zaman?” sorusunun yanıtıdır. Dolayısıyla, temel tümcenin bir ögesi yani zarf tümleci konumundadır. Öyleyse *bir kez yakalandın mi* yan tümcesinin temel tümcedeki görevi zarf

¹⁹ Tümce, üzerinde uygulama yapılabilmek için devrik tümceden kurallı tümceye dönüştürülmüştür.

tümleci olmaktadır ve *Bir kez yakalandın mi, azı çoğu yok artık.* tümcesi, yan tümcesi soru eki ile kurulmuş bir birleşik tümcedir.

b. Özlüğe bir mal düştü mü çıkamaz. (FB, 19)

b. 1. Özlüğe bir mal düşünce / düştüğü zaman çıkamaz.
ZT

c. Yazdınız mı, iki acıyı birden yaşarsınız. (Sİ, 15)

c. 1. Yazınca / yazdığınız zaman iki acıyı birden yaşarsınız.
ZT

ç. Sırası geldi mi müslümanlığı kimseye vermezsin. (OK, 20)

ç. 1. Sırası gelince / geldiği zaman müslümanlığı kimseye vermezsin.
ZT

d. Yarın cartayı çektim mi, kefensiz mefensiz, it ölüsü gibi meydanda kalacak leşim. (OK, 20)

d. 1. Yarın cartayı çekince / çektiğim zaman, kefensiz mefensiz, it ölüsü gibi meydanda
ZT

kalacak leşim.

e. Cinci dilekçeye çöktü mü, esdüdücüler Keşiş Düzünün lâfını edemez! (KT, 32)

e. 1. Cinci dilekçeye çökünce / çöktüğü zaman, esdüdücüler Keşiş Düzünün lâfını edemez!
ZT

-mI/-mU soru eki getirilmiş yan tümceler, temel tümceye neden ya da koşul anlamıyla da bağlanabilir. Bu durumda da yan tümce temel tümcenin zarf tümleci olur (Hatiboğlu, 1982:151; Bilgin, 2002:531; Atabay ve diğ., 2003:103; Demir, 2006:242):

f. Sen bana dört metre kaputla bir top “alaca” aldın mı, yeter... (FB, 18)

Yukarıdaki tümcede koşul anlamı mevcuttur. Ancak bu koşulun içinde de temel tümcenin zamanına bağlı bir zaman sezilmektedir. Bu sebeple -mI/-mU soru eki ile kurulmuş yan tümce, temel tümcenin zarf tümleci konumundadır.

f. 1. Sen bana dört metre kaputla bir top “alaca” alırsan, yeter...
ZT

g. Ön duvarına bir öküz başı gömdürdüm mü yakışır. (FB, 21)

g. 1. Ön duvarına bir öküz başı gömdürürsem yakışır.

ZT

ğ. İşte paran oldu mu harım da alınır! (FB, 42)

ğ. 1. İşte paran olursa harım da alınır!

ZT

Bazı durumlarda *-mI/-mU* soru ekli yan tümce olumlu ve olumsuz biçimde ikili kullanılır. Bu tür tümcelerde yan tümceler, temel tümcenin nesnesi konumundadırlar. Bunlar, temel tümceyi anlamca etkiledikleri ve temel tümcenin bir ögesi konumunda oldukları için birleşik tümce kurarlar (Bozkurt, 1995:211).

h. (...) karşısındakilerin ülkücülükle ilintileri var mı, yok mu hiç umursamıyordu. (KT, 24)

B'li N

ZT

Y

h. 1. (...) karşısındakilerin ülkücülükle ilintileri olup olmadığını hiç umursamıyordu.

B'li N

ZT

Y

ı. Daha iyi bir örnek var mı, yok mu, hiç düşünmeden, ilk aklıma gelen yer, Viyana oldu.

ZT

B'siz N

Ö

Y

(AA. 9)

ı. 1. Daha iyi bir örnek olup olmadığını hiç düşünmeden, ilk aklıma gelen yer, Viyana

ZT

B'siz N

Ö

oldu.

Y

i. İstanbul değişmiş mi değişmemiş mi, bunu bilsek bilsek biz gemici milleti biliriz. (Aİ,

B'li N

ZT

Ö

Y

32)

i. 1. İstanbul'un değişip değişmediğini bilsek bilsek biz gemici milleti biliriz.

B'li N

ZT

Ö

Y

Burada değinilmesi gereken önemli bir husus daha vardır. *-mI/-mU* soru eki kimi tümcelerde arka arkaya tekrarlanan bir sözcüğü anlamca pekiştiren bir işlev yüklenir (Korkmaz, 2007:1117). Bu durumda *-mI/-mU* soru eki pekiştirme bağlacı olur. Bu bağlaç

yalnızca adların değil, eylemlerin arasında da yer alabilir. *-mI/-mU* soru ekinin tekrarlanan sözcükler arasında bağlaç olduğu durumlarda, bu sözcükleri tek bir sözcük gibi düşünmek ve tümcedeki görevlerini buna göre belirlemek gerekmektedir:

j. Onu kuyudan aşağıya attıktan çok sonradır ki, yaptığım işte bir nakkaşın incelegeğine hiç mi hiç yakışmayacak kaba bir yan olduğunu düşünemedim. (OP, 30)
Z

k. Kahverengilerin ve grilerin arasında, nasıl olduysa kumaşa karışmış eflatun bir iplik, uyumsuz mu uyumsuz bir tondu Zeliha. (EŞ, 15)
S

l. Ulan, olur mu olur. (Aİ, 7)
E

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarının çoğunda *mI/mU* soru ekiyle kurulan birleşik tümcelere yer verilmediği görülmüştür. *mI/mU* soru ekiyle kurulan birleşik tümcelere yer veren ve bu tümce türünü kabul eden araştırmacıların (Hatiboğlu, 1982:151; Bilgin, 2002:531; Atabay ve diğ., 2003:103; Demir, 2006:242) ortak çıkış noktası ise *mI/mU* soru ekinin soru niteliğini yitirmesi ve tümceler arasında bağlantı kurma göreviyle kullanılmasıdır. *mI/mU* soru ekiyle kurulan yan tümceler, temel tümcenin zamanını ya da koşulunu göstererek, zarf tümleci görevini üstlenir. *mI/mU* soru ekli birleşik tümceler yan tümceyi, temel tümceye *-ınca*, *-dığı zaman* anlamlarında zaman kavramı vererek bağlar (Bozkurt, 1995:345). *mI/mU* soru eki ile kurulan yan tümceler, soru ulamı olmaktan çıkmış, bir bağlaç; bir ilgeç işlevi üstlenmiştir (Bozkurt, 2007:135).

III. 2. 1. 5. *Değil* Bağlacı İle Kurulan Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi

Birleşik tümce konusunda bir diğer sorun ise *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümcelerdir. Kimi araştırmacılar bu tür tümcelere eserlerinde yer vermiş, kimi araştırmacılar ise yer vermemiştir. *Değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri kabul eden

araştırmacılar Hatiboğlu (1982), Bozkurt (1995; 2007), Özmen (1995), Gencan (2001), Atabay, Özel ve Çam (2003), Demir (2006)'dir. Bu konuya hiç değinmeyen araştırmacıların eserlerinde, *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceyi kabul etmeme yahut bu husustan bahsetmeme sebeplerine rastlanmamıştır. Dizdaroğlu (1976), Banguoğlu (1995), Bilgin (2002), Eker (2005), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümcelere eserlerinde yer vermeyen araştırmacılarıdır.

Burada öncelikle birleşik tümce kuran *değil* sözcüğünün türü üzerinde durmak gerekmektedir. *Değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri kabul eden araştırmacılar, bu sözcüğün birleşik tümce kurarken tümcede bağlaç görevinde bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bu araştırmacılarından Özmen (1995:338), *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri kabul etmiş ve *değil* sözcüğünün işlevlerine değinmiştir. Araştırmacıya göre *değil* sözcüğü, bağlaç olarak kullanıldığı zaman iki unsuru birbirine bağlar. Bu unsurlar, birer sözcükten ibaret olabileceği gibi, sözcük grubu da olabilirler. Buna göre *değil* bağlaç olarak, aynı nitelikteki iki tümce ögesi arasına girerek onları birbirine bağlar. Bu ögeler, özne, nesne, zarf tümleci, dolaylı tümleç ya da yüklem olabilir. Bu durumda *değil* sözcüğü, bağlaç olarak kullanıldığında birleşik tümce oluşturabilir. Ayrıca *değil* bağlacı, birbirine bağladığı iki unsurdan birincisini anlam olarak ortadan kaldırırken, bilgilendirme, yanlış bir bilgiyi, kanaati veya anlamayı düzeltme, beklenenin veya umulanın değil başka bir şeyin gerçekleşmesi esasına dayanır.

Değil bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri kabul eden araştırmacıların üzerinde anlaştıkları bir husus daha vardır. Bu araştırmacılara göre, *değil* bağlacı temel tümcenin anlamını bütünleyen yan tümceleri temel tümceye bağlar (Hatiboğlu, 1982:150-151; Bozkurt, 1995:211; Atabay ve diğ., 2003:105; Demir, 2006:242).

Bozkurt (2007:137), *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceler konusunda öncelikle *değil* koşacı ile ilgili bilgi vermiştir. Buna göre dil bilgisinde koşaç, “yüklemi özneye bağlayan öge” olarak tanımlanır. Türkçede ekeylemin üçüncü kişi eki *-dir*, bildirme koşacı sayılır; *değil* sözcüğü ise “olumsuzluk koşacı” olarak benimsenir. Bir anlamda koşaç, “Türkçede sözceyi, tümce işlevine sokan birim” gibi gözüktür (Bozkurt, 2007:137). Araştırmacıya göre, geleneksel dil bilgisi, *değil* sözcüğü ile kurulan yan tümceyi ad tümcesi sayar. Buna karşı sav getiren ikinci bölüm temel tümcedir. *Değil* sözcüğü, temel tümce ile yan tümce arasında karşıtlık kurup yargıya bağlar. Çağdaş dil bilgisine göre ise bir birleşik tümcede *değil* sözcüğü bağlaç işlevindedir. Yalnızca tümceleri değil, sözcükleri de birbirine bağlar.

Bozkurt (2007)’un bu husustaki görüşü Hatiboğlu (1982)’nun görüşüne benzemektedir. Hatiboğlu (1982:150-151)’na göre, *değil* koşacının asıl görevi ad tümcelerinin olumsuzunu yapmaktır. Ancak bu koşaç, her türlü tümceye bağlanabilen olumsuz yan tümceler de kurar. Bu tür yan tümceler devrik tümce biçiminde de kurulabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, *değil* koşacının 1. ve 2. şahıslar için çekime girmeyişidir.

Başta Bozkurt (2007) olmak üzere kimi araştırmacılara göre *değil* sözcüğü hem biçimsel hem anlamsal olarak iki unsuru birbirine bağlamaktadır. Bu unsurlar birer sözcük ya da sözcük grubu olabilir. Buna göre, *değil* bağlaç olarak, aynı nitelikteki iki tümce ögesi arasına girerek onları birbirine bağlar ya da bir tümce ögesinde yer alan iki sözcük arasında bağlantı kurar. Her iki durumda da *değil* bağlacını içeren yan tümce, temel tümcenin anlamını etkiler. Böylece ortaya bir birleşik tümce çıkar (Hatiboğlu, 1982:150-151; Bozkurt, 1995:211; Atabay ve diğ., 2003:105; Demir, 2006:242).

a. Sadece bebeğini *değil*, hislerini de aldırmaş olmalıydı yan odada. (EŞ, 28)

Yukarıdaki tümce öğelerine ayrıldığında şu sonuca varılır:

a. 1. Sadece bebeğini *değil*, hislerini de aldırmiş olmalıydı yan odada.

B'siz N

Y

DT

Görüldüğü gibi, *değil* sözcüğü temel tümcenin belirtisiz nesnesi konumunda olan sözcük grubu içinde yer almaktadır. Temel tümcenin yüklemine sorulan *Ne olmalıydı?* sorusunun cevabı olan “Sadece bebeğini *değil*, hislerini de aldırmiş” sözcük grubu temel tümcenin belirtisiz nesnesidir. *Değil* sözcüğünün buradaki görevi ise *bebeğini* ve *hislerini* sözcükleri arasında bağlantı kurmaktır. Bu bağlantı ise temel tümcenin anlamını etkilemektedir.

Yukarıdaki tümcede *değil* sözcüğünün iki sözcük arasında anlamca bir bağlantı kurduğu görülmektedir. *Değil* sözcüğü yerine anlamca uygun bir bağlaç getirildiğinde şu sonuca ulaşılır:

a. 2. Sadece bebeğini aldırmiş olmamalıydı yan odada. *Bununla birlikte*²⁰ hislerini de aldırmiş olmalıydı yan odada.

Görüldüğü gibi, *değil* sözcüğü bağlaç olarak kullanılıp yerine aynı anlamda başka bir bağlaç getirildiğinde iki bağımsız tümce ortaya çıkmaktadır. Her bağımsız tümcenin bir yargı bildirdiği göz önüne alınırsa, *değil* bağlacı ile kurulan bir tümcede en az iki yargı olduğu görülecektir. Dolayısıyla birden çok yargı bildiren bir tümce olarak *değil* bağlacı ile kurulan tümceler birleşik tümce olmalıdır (Hatiboğlu, 1982:150-151; Bozkurt, 1995:211; Atabay ve diğ., 2003:105; Demir, 2006:242).

Hatiboğlu (1982); Bozkurt (1995); Atabay ve diğ. (2003); Demir (2006) gibi *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılara göre bir birleşik tümcede, birleşik tümceyi oluşturan unsurun yokluğu tümceyi anlamca etkilemektedir. Bu

²⁰ Korkmaz, *bununla birlikte* bağlacını Zıtlık Bildiren Cümle Bağlayıcıları başlığı altında vermiştir (2007:1133).

konuyu ispatlamak için *değil* bağlacı ile kurulan yan tümceyi temel tümceden çıkararak anlamın değişip değişmediğine bakılmalıdır:

a. 3. (Sadece bebeğini *değil*.) hislerini de aldırması olmalıydı yan odada.

Yukarıdaki tümcede parantez içinde kalan *değil* bağlacı yan tümcenin yokluğu temel tümceyi anlamca etkilemektedir. Bu yan tümcenin temel tümcede yer almaması, temel tümcenin anlamının daralmasına neden olmaktadır. Öyleyse *değil* ile kurulan yan tümcenin temel tümcenin yüklemine ve anlamına etkisi vardır.

Aşağıdaki tümcede de yukarıda anlatılanlara benzer bir durum vardır:

b. O bizim mal sahibimiz *değil*, velinimetimiz oldu. (AHT, 10)

b. 1. O bizim mal sahibimiz *değil*, velinimetimiz oldu.

Ö B'siz N Y

Bu tümcede *değil* sözcüğü temel tümcenin belirtisiz nesnesi içerisinde yer alan bir bağlaç görevindedir. Burada mal sahibimiz ve velinimetimiz sözcüklerini bağlama işlevini üstlenmiştir. Dolayısıyla temel tümceyi etkileyen bir ögede yer alan bir unsur konumundadır.

b. 2. O bizim mal sahibimiz olmadı. *Ama* o bizim velinimetimiz oldu.

Değil bağlacı ile kurulan birleşik tümce, yukarıda görüldüğü gibi iki bağımsız tümceye dönüştürülebilir. O hâlde, birleşik tümce durumundayken iki yargı taşımaktadır.

b. 3. O bizim (mal sahibimiz *değil*.) velinimetimiz oldu.

Yukarıdaki tümceden, *değil* bağlacı ile kurulan yan tümceyi çıkarıldığında temel tümcenin anlamında bir daralma olmaktadır. Bu tümcede *değil* ile kurulan yan tümcenin varlığı, bahsedilen kişiye yalnızca mal sahibi olması dışında verilen önemi vurgulamaktadır. Dolayısıyla bunun yokluğu temel tümceyi anlamca etkilemektedir.

c. Sırf bu ülke *değil*, Ortadoğu ve Balkanlar *değil*, bütün dünya duyacak evladının adını.

(EŞ, 37)

- c. 1. Sırf bu ülke *değil*, Ortadoğu ve Balkanlar *değil*, bütün dünya duyacak evladının adını.
Ö Y B'li N
- c. 2. Sırf bu ülke *ve* Ortadoğu ve Balkanlar duymayacak evladının adını. *Bununla beraber*²¹ bütün dünya duyacak evladının adını.
- c. 3. (Sırf bu ülke *değil*, Ortadoğu ve Balkanlar *değil*,) bütün dünya duyacak evladının adını.
- ç. Sana yazmaktan *değil*, senin için yazmaktan korkarım. (HAT, 8)
- ç. 1. Sana yazmaktan *değil*, senin için yazmaktan korkarım.
DT Y
- ç. 2. Sana yazmaktan korkmam. *Ama* senin için yazmaktan korkarım.
- ç. 3. (Sana yazmaktan *değil*,) senin için yazmaktan korkarım.
- d. “Sevgili çocuklar, hikâye dediğimiz şey kelime kusarak *değil*, kelime yutarak yazılır.”
(HAT, 25)
- d. 1. “(Sevgili çocuklar), hikâye dediğimiz şey kelime kusarak *değil*, kelime yutarak yazılır.”
Ö ZT
Y
- d. 2. (Sevgili çocuklar), hikâye dediğimiz şey kelime kusarak yazılmaz. *Ancak* hikâye dediğimiz şey kelime yutarak yazılır.
- d. 3. (Sevgili çocuklar), hikâye dediğimiz şey (kelime kusarak *değil*,) kelime yutarak yazılır.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus vardır. *Değil* sözcüğü bir tümcede bağlaç görevinde kullanıldığında o tümceyi birleşik tümce yapar. Ancak *değil* sözcüğü koşaç olarak kullanıldığında yargı bildiren bir yüklem durumundadır. Öyleyse

²¹ Zeynep Korkmaz, *bununla beraber* bağlacını Zıtlık Bildiren Cümle Bağlayıcıları başlığı altında vermiştir (2007:1133).

bağlaç görevinde kullanılmadığında *değil* sözcüğü birleşik tümce kuramaz (Bozkurt, 2007:137).

e. Elde değil, her seferinde gökyüzünü affederiz. (EŞ,10)

Yukarıdaki tümcede *değil* sözcüğü bağlaç olarak kullanılmamıştır. Burada sonunda yer aldığı tümcenin koşacı konumundadır.

e. 1. Elde değil(dir). Her seferinde gökyüzünü affederiz.

Görüldüğü gibi yukarıdaki iki tümcenin ortak herhangi bir ögesi yoktur. Ayrıca tümcelerden biri diğerinin ögesi konumunda da değildir. Bunun yanında *değil* sözcüğü bağlaç olarak kullanılmamıştır, çünkü birbirine bağladığı iki sözcük ya da sözcük grubu bulunmamaktadır. Bu iki tümcenin arasındaki anlam bağıntısı tek bir tümcede şu şekilde sağlanabilir:

e. 3. Her seferinde gökyüzünü affetmemiz elde değil(dir).

Bu tümce bir birleşik tümcedir. Ancak buradaki birleşikliği sağlayan *affetmemiz* adeylemidir. Çünkü *değil* sözcüğü temel tümcenin yüklemi konumundadır.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında *değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümcelere sınırlı sayıda araştırmacının yer verdiği görülmüştür (Hatiboğlu, 1982:150-151; Bozkurt, 1995:211; Atabay ve diğ., 2003:105; Demir, 2006:242). Bu husustaki temel sorun ise *değil* sözcüğünün türüdür. Değil bağlacı ile kurulan birleşik tümceleri kabul eden araştırmacılara göre dil bilgisinde koşacı işlevinde bulunan *değil* sözcüğü birleşik tümce kurarken bağlaç işlevi üstlenmektedir (Bozkurt, 1995:211; Özmen, 1995:338).

III. 2. 1. 6. İç İç Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi

Birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden başka bir husus, iç içe birleşik tümcelerdir. İncelenen eserlerin çoğunda iç içe birleşik tümcelere yer verilmiştir.

Dizdaroğlu (1976), Banguoğlu (1995), Bilgin (2002), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) “kaynaşık tümce başlığıyla”; Aktan (2009) “iç içe birleşik tümce” başlığıyla konuya eserlerinde yer vermişlerdir. Ediskun (1992), Karahan (2000), Atabay ve diğ. (2003), Eker (2005) ise iç içe birleşik tümceye yer vermemişlerdir. Bu konuya hiç değinmeyen araştırmacıların eserlerinde, iç içe birleşik tümceyi kabul etmeme yahut bu husustan bahsetmeme sebeplerine rastlanmamıştır.

İç içe birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacılardan yalnızca Karahan (2000:20), içerisinde başka bir tümce bulunan tümceleri birleşik tümce kabul etmediğini ifade etmiştir. Araştırmacıya göre, tümce, yüklem üzerine kurulur ve onun etrafında genişler. Unsurlar, yapılan ne olursa olsun yüklem tamamlayıcısıdır ve ad değerindedir. Araştırmacı, bu hususu bir örnek tümce üzerinden açıklamıştır. “Ayşe ‘Okula gideceğim.’ dedi.” tümcesindeki “okula gideceğim” sözü yapıcı tümcedir ve bir ad değerindedir. Ayrıca yüklem tamamlayıcısıdır. Bu tümce “Ayşe şunu dedi.” şekline çevrilirse, değişen sadece nesnenin yapısı olacaktır; tümce, tümce olma özelliğini devam ettirecektir.

İç içe birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılardan Dizdaroğlu (1976:205)’na göre iç içe birleşik tümce, yan yargısı iç tümceye dayalı birleşik tümcedir. Bu tür tümcelerde yan yargıyı taşıyan ad ya da eylem tümceleri adlaşmıştır, tek bir sözcük sayılırlar. Bu nedenle de bağımsız yargılı tümce kurmayarak temel tümcenin bir ögesi olurlar. Araştırmacıya göre ad tümcesinden oluşan iç tümceler, özne, dolaylı tümleç, zarf tümlecinden çok nesne görevindedir. Özne, dolaylı tümleç, zarf tümleci görevindeki iç tümce örnekleri daha azdır. İç tümcesi eylem tümcesine dayalı iç içe birleşik tümcelerde ise iç tümce, özne, dolaylı tümleç, belirteç tümlecinden çok nesne görevindedir (Dizdaroğlu, 1976:206).

Hepçilingirler (2006:301), iç içe bileşik tümcelerde, bir tümcenin içinde başka bir tümcenin yer alması ve iç tümcenin, temel tümcenin bir ögesi olması hususlarında Dizdaroğlu (1976) ile hemfikirdir. Araştırmacıya göre, ara tümce, temel tümce içinde bir göreve sahip değilse, iç içe bileşik tümce olarak adlandırılmaz. Bu durumda ara tümce, temel tümcenin arasına yerleştirilmiş başka bir tümcedir. İç içe birleşik tümcenin varlığını bu özellikler sebebiyle kabul eden araştırmacılar Hatiboğlu (1982), Şimşek (1987), Koç (1990), Güneş (2001), Bilgin (2002), Ulaş (2003), Delice (2003), Ergin (2006), Demir (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'dır.

İç içe birleşik tümcelerde çoğunlukla *de-* eylemi kullanılır (Hatiboğlu, 1982:152; Ergin, 1987:278; 2006:384; Bozkurt, 1995:213; Demir, 2006:252). Bu tür birleşik tümcelerde hem *de-* eylemine dayalı temel tümce hem de iç tümce başlı başına bir anlam taşır. Bunlar tek bir tümce kalıbında birleşirler (Bozkurt, 1995:214). İç içe birleşik tümcelerde *de-* eyleminden başka *bil-*, *gör-*, *görün-*, *say-*, *sayıl-*, *san-*, *zannet-*, *addet-*, *hisset-*, *farz et-*, *duy-*, *işit-*, *um-* gibi eylemler de kullanılır (Hatiboğlu, 1982:152; Ergin, 1987:278; 2006:384; Bozkurt, 1995:213; Demir, 2006:252).

Bu tür birleşik tümcelerde temel tümceye dış tümce, yan tümceye ise iç tümce denir. Temel tümcede yüklem çoğu zaman çekimli bir eylem olurken iç tümcede çekimli bir eylem yüklem olabileceği gibi ek eylem almış bir ad da yüklem olabilir. İç tümce temel tümcenin ya doğrudan nesnesi olur ya da iç tümcedeki herhangi bir sözcük grubuna ait bir ad görevi üstlenir. Temel yani dış tümcenin yüklemi çoğunlukla geçişli bir eylemdir. İç içe birleşik tümceler, en çok alıntılar ve aktarmalarda kullanılır (Aktan, 2009:132). İç tümce ise ad ya da eylem tümcesi olabilir; olumlu, olumsuz, sorulu, ünlemlili tümce niteliğinde bulunabilir (Şimşek, 1987:278).

İç içe birleşik tümcelerde iç tümce bağımsız tümce yapısını koruduğu hâlde temel tümcenin içinde yer alır. Bu şekilde yapılmış tümcelerin ayrıntılı çözümlemesi, bu unsurun yüklemi esas alınarak bağımsız bir tümceymiş gibi yapılır (Delice, 2003:145). Yani iç içe birleşik tümcelerde yan tümceler, kendi içinde tam bağımsız, bütün içinde öbür temel tümcenin nesnesi işlevinde olan tümcelerdir (Bozkurt, 1995:213).

İç içe birleşik tümcelerde iç tümce temel tümceyi biçim ve anlam yönünden tamamlamaktadır. Tek başına kullanıldığında bağımsız bir tümce olan iç tümce, temel tümcenin ögesi durumunda kullanıldığında iç içe birleşik tümce oluşturmaktadır (Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:50; Gece 1998:333; Mehmedoğlu 1999:222; Banguoğlu, 2000:548; Güneş, 2001:343; Bilgin, 2002:529; Ulaş, 2003:40; Erkul, 2004:55).

a. “*Ahmet bir de çakı ister o zaman!*” dedi kocasına. (FB, 17)

Yukarıdaki tümcede, italik harflerle yazılmış olan tümce bir iç tümcedir. Bu tümce, temel tümcenin içinde yer almasına rağmen kendisi de yargı bildiren bağımsız bir tümcedir. Yani iç tümce ögelerine ayrılabilir.

a. 1. Ahmet bir de çakı ister o zaman!

Ö B'siz N Y ZT

Görüldüğü gibi örnekteki iç tümce kendi içinde ögelerine ayrılabilen, zaman ve kişi ekleriyle çekimlenmiş bir yüklemi bulunan bağımsız ve yargılı bir tümcedir. Ancak bu iç tümce, aynı zamanda temel tümcenin bir ögesidir.

a. 2. “Ahmet bir de çakı ister o zaman!” dedi kocasına.

B'siz N Y DT

Temel tümcenin içinde yer alan iç tümce, temel tümcenin yüklemine sorulan *Ne ister?* sorusunun yanıtıdır. Yani iç tümce temel tümcenin belirtisiz nesnesi konumundadır. Öyleyse yargı bildiren bağımsız bir tümcenin başka bir tümcenin içinde, bu tümcenin bir ögesi konumunda bulunması bir birleşik tümce meydana getirmektedir

(Erkman-Akerson ve Ozil, 1998:50; Gece 1998:333; Mehmedoğlu 1999:222; Banguoğlu, 2000:548; Güneş, 2001:343; Bilgin, 2002:529; Ulaş, 2003:40; Erkul, 2004:55).

b. Emine'nin sesi hafızasında “*Gene mi yabancı entarini buruşturuyorsun?*” diyordu. (HEA, 33)

b. 1. Gene mi yabancı entarini buruşturuyorsun?

ZT SE B'li N Y

b. 2. Emine'nin sesi hafızasında “*Gene mi yabancı entarini buruşturuyorsun?*” diyordu.

Ö DT B'siz N Y

c. – *Efendi, tekrar savaş olacak mı?* dedi. (YKK, 43)

c. 1. Efendi, tekrar savaş olacak mı?

HS ZT Ö Y SE

c. 2. – *Efendi, tekrar savaş olacak mı?* dedi.

B'siz N Y

Grldğg üzere i içe birleşik tümcelerde i tümce genellikle temel tümcenin nesnesi konumundadır (Bozkurt, 1995:213; Telli, 2009:16). Elbette i tümce başka tümce ögeleri de olabilir ancak bu çok sık rastlanan bir durum değildir (Dizdaroğlu, 1976:206; şimşek, 1987:277; Telli, 2009:16). Ayrıca i tümce ad ya da eylem tümcesi olabilir; olumlu, olumsuz, sorulu, nlemlili tümce niteliğinde bulunabilir (Dizdaroğlu, 1976:205; şimşek, 1987:277; Aktan, 2009:132; Gemici, 1990:189-199-190). İ tümce, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi tırnak içinde, başında konuşma çizgisiyle ya da bir noktalama işareti kullanılmaksızın yazılabilir.

Bir i ie birleşik tümcede i tümce birden fazla tümceden de meydana gelebilir. Bu durum i tümcenin temel tümcenin bir ögesi olmasını engellemez. Yani birden fazla bağımsız tümceden oluşan bir i tümceyle kurulan tümceler de i içe birleşik tümcedir (Dizdaroğlu, 1976:208; Gemici, 1990:193).

ç. “Kocam hasta, onun için izin aldım, işsiz değilim. Onu hastaneye yatırdıktan sonra vazifeme döneceğim” demişti. (AHT, 19)

ç. 1. “Kocam hasta, onun için izin aldım, işsiz değilim. Onu hastaneye yatırdıktan sonra vazifeme döneceğim” demişti.

B’siz N Y

d. “Ben bitirdim efendim! Hanımlar bir türlü yazamadılar. Kendilerine başka işler verilmiş!” dedi. (SA, 21)

d. 1. “Ben bitirdim efendim! Hanımlar bir türlü yazamadılar. Kendilerine başka işler verilmiş!” dedi.

B’siz N Y

e. “Sen bitmişsin. Senin duyguların dumura uğramış, artık seni hiçbir şey heyecanlandıramaz, hiçbir şey sevindiremez, artık sen gerçek anlamda kimseyi sevemezsin,” demişti. (AÜ, 24)

e. 1. “Sen bitmişsin. Senin duyguların dumura uğramış, artık seni hiçbir şey heyecanlandıramaz, hiçbir şey sevindiremez, artık sen gerçek anlamda kimseyi

sevemezsin,” demişti.

B’siz N Y

Kimi iç içe birleşik tümcelerde iç tümcelerin bölünerek yazıldıkları görülür. Bu durum yazarın üslubuna bağlı olarak kendi tercihidir. Bu tür iç içe birleşik tümcelerde öge bulunurken bölümüş olarak yazılan iç tümce birleştirilmelidir (Dizdaroğlu, 1976:208; Gemici, 1990:193).

f. Karısı olacak baş belâsı da “İçme” diyordu, “aboneli değilsin ya!” (OK, 19)

f. 1. Karısı olacak baş belâsı da “İçme, aboneli değilsin ya!” diyordu.

Ö B’siz N Y

g. – *Bir kadeh, diyor, raki.* (Aİ, 23)

g. 1. – *Bir kadeh raki, diyor.*

B'siz N Y

İç içe birleşik tümcelerin çoğunlukla alıntılar ve aktarmalarda kullanıldığı belirtilmişti. Bu sebeple iç içe birleşik tümcelerde temel tümcenin yüklemi genellikle *de-* eylemidir. Ancak *de-* eyleminin yanında *bil-*, *gör-*, *görün-*, *say-*, *sayıl-*, *san-*, *zannet-*, *addet-*, *hisset-*, *farz et-*, *duy-*, *işit-*, *um-* gibi eylemlerin de kullandığı görülür (Hatiboğlu, 1982:152; Ergin, 1987:278; 2006:384; Bozkurt, 1995:213; Demir, 2006:252).

ğ. Göz göze geldik, ama beni tanıdı mı *bilmiyorum.* (OP, 15)

h. O neden yaş bir işe burnunu soktu *aklım ermez.* (Aİ, 7)

ı. Onu neden davet ettim *bilmiyorum.* (Aİ, 24)

i. Kendimi ılık bir okyanusa düşmüş *farz ediyorum.* (Aİ, 24)

j. – Evet, Müdürü bulduk *sanırım!* (KT, 20)

İç içe birleşik tümceler içerisinde ara tümce bulunan tümcelerle karıştırılmamalıdır. Bir tümcenin içinde yer alan ara tümce, o tümcenin bir ögesi konumunda değildir. Hâlbuki iç içe birleşik tümcelerde yer alan bağımsız iç tümce, temel tümcenin bir ögesidir (Ulaş, 2003:41-42).

k. Sinemaya gitmeden önce Atlantik'te *–ayaküstü atıştırmanın ilk mekânlarındandı–* sosisli sandviç yer, havuç suyu içerdim. (Sİ, 14)

Bu tümcede yer alan *ayaküstü atıştırmanın ilk mekânlarındandı* ara tümcesi, bağımsız bir tümcedir ve başka bir tümcenin içinde yer almaktadır. Ancak bu ara tümce içinde bulunduğu tümcenin bir ögesi değildir.

k. 1. *Sinemaya gitmeden önce Atlantik'te –ayaküstü atıştırmanın ilk mekânlarındandı–*

ZT DT

sosisli sandviç yer, havuç suyu içerdim.

B'siz N Y B'siz N Y

Görüldüğü gibi, ara tümce içinde yer aldığı tümcenin dolaylı tümlecini açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Bu tür tümceler yapı bakımından incelenirken ara tümcenin göz önüne alınmaması gerekir (Ulaş, 2003:41-42). Aşağıda benzer örnek tümceler verilmiştir:

l. Yörede kanlı kavgalar patladıysa *–bugün bile oluyor kiminde–* köylüler, çobanlar itiverdiler herifi uçurumdan aşağı belki. (VT, 33)

l.1. Yörede kanlı kavgalar patladıysa *–bugün bile oluyor kiminde–* köylüler, çobanlar
ZT Ö

itiverdiler herifi uçurumdan aşağı belki.

Y B'li N DT ZT

Bazı tümcelerde ara tümce birden fazla tümceden oluşabilir. Ancak bu durum öge belirlenmesinde bir fark yaratmaz:

m. (...) Zehra'nın, ilçedeki çoğu genç kızları kadınlar gibi, yalabık, gencecik, hafız imama, *–bekârdı imam, otuzunun epeyce altındaydı–* gönlünün kaydığını kafata takınca kızgınlıktan deliye dönmüştü. (VT, 8)

m. 1. Zehra'nın, ilçedeki çoğu genç kızları kadınlar gibi, yalabık, gencecik, hafız imama,
(–bekârdı imam, otuzunun epeyce altındaydı–) gönlünün kaydığını kafaya takınca
ZT

kızgınlıktan deliye dönmüştü.

DT Y

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında iç içe birleşik tümceyi ele alan araştırmacıların bu tümce türünün genel özellikleri üzerinde uzlaştıkları görülmüştür. Bu araştırmacılar Dizdaroğlu (1976), Şimşek (1987), Gemici (1990), Bozkurt (1995; 2007), Güneş (2001), Bilgin (2002), Delice (2003), Ulaş (2003), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009) ve Telli (2009)'dir. Hatiboğlu (1982), Şimşek (1987), Koç (1990), Güneş (2001), Bilgin (2002), Ulaş (2003),

Delice (2003), Ergin (2006), Demir (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'a göre iç içe birleşik tümceler, bir temel tümcenin içinde bağımsız bir başka tümcenin yer almasıyla kurulur. Bu iç tümce, temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunur. Ayrıca iç içe birleşik tümceler çoğunlukla alıntılar ve aktarmalarda kullanılır. Bu sebeple iç içe birleşik tümcelerde temel tümcenin yüklemi genellikle *de-* eylemidir. Ancak *de-* eyleminin yanında *bil-*, *gör-*, *görün-*, *say-*, *sayıl-*, *san-*, *zannet-*, *addet-*, *hisset-*, *farz et-*, *duy-*, *işit-*, *um-* gibi eylemlerin de kullandığı görülür (Hatiboğlu, 1982:152; Ergin, 1987:278; 2006:384; Bozkurt, 1995:213; Demir, 2006:252).

III. 2. 1. 7. İlgeçli Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi

Birleşik tümce konusunda ele alınması gereken başka bir husus ise ilgeçli birleşik tümcedir. İncelenen eserlerde bazı araştırmacılar ilgeçli birleşik tümceye birleşik tümce sınıflandırması içinde yer vermiş, bazı araştırmacılar ise hiç değinmemişlerdir. Bu konuya hiç değinmeyen araştırmacıların eserlerinde, ilgeçli birleşik tümceyi kabul etmeme yahut bu husustan bahsetmeme sebeplerine rastlanmamıştır. Koç (1990), Atabay ve diğ. (2003), Bozkurt (2007) ilgeçlerle kurulan birleşik tümceye yer verirken; Dizdaroğlu (1976), Banguoğlu (1995), Bilgin (2002), Eker (2005), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) yer vermemişlerdir.

Koç (1990:451-452), ilgeçli birleşik tümceyi ayrı bir birleşik tümce türü olarak kabul etmemektedir. Araştırmacı, ilgeçleri, eylemsilerle oluşturdukları öbeklerle birlikte düşünmektedir. Bu sebeple yan tümcesi eylemsilerle birlikte ilgeç barındıran tümceleri girişik birleşik tümcelere dâhil etmektedir. Araştırmacıya göre bu ilgeçlerden en çok kullanılanları *gibi*, *göre*, *için*, *kadar* ilgeçleridir.

İlgeçli tümceyi birleşik tümce kabul eden araştırmacıların kapsam konusunda fikir birliği içinde olmadıkları tespit edilmiştir. Kimi araştırmacılar yalnızca *gibi* ilgecinin

ilgeçli birleşik tümce kurulabileceğini savunurken, kimileri de tüm ilgeçlerle ilgeçli birleşik tümce kurulabileceğini iddia etmektedir. Yalnızca *gibi* ilgeciyle ilgeçli birleşik tümce kurulabileceğini savunan araştırmacılardan Atabay ve diğ. (2003:104)'ne göre, Türkçede, özellikle *gibi* ilgeci, geniş zaman, belirsiz geçmiş ve rivayet birleşik zamanlı yüklemelerden sonra kullanılarak yan tümceler oluşturabilir. İlgeçler, genel olarak sözcükler arasında ilişki kuran, anlam ve görevleri tümce içinde beliren sözcükler olduklarından, tümcede bağlayıcı görev yaptıklarında bağlaç olmaktadır. Özellikle *gibi* sözcüğünün, ilgi kurmak yerine tümceler arasındaki bağlama görevi daha belirgindir (Atabay ve diğ., 2003:104). İlgeçli birleşik tümceler yalnızca *gibi* ilgeci ile kurulabileceğini savunan diğer araştırmacılar ise Demir (2006) ve Hatiboğlu (1982)'dur. Demir (2006:242)'e göre, bu tür birleşik tümceler yalnızca *gibi* ilgeciyle kurulabilir. Bu tümcelerde ilgeç alan yan tümce bir ad gibi kullanılır. Hatiboğlu (1982:150)'na göre ise bu tür tümcelerde yan tümce, bir ad gibi ilgeçle birlikte kullanılır. Bunlar, genellikle belirsiz geçmiş zaman kipi, rivâyet birleşik zamanı ya da geniş zaman kipi ile çekimlenir.

İlgeçli birleşik tümcenin tüm ilgeçlerle kurulabileceğini savunan araştırmacılardan Bozkurt (2007), öncelikle ilgeçler hakkında bilgi vermiştir. Bozkurt (2007:129)'a göre, ilgeçler, ilinti sağlayan sözcüklerdir. İlgeçler bağımsız anlam taşımazlar. Bunlar, iki kavram arasında ilişki kurarlar. Anlam ve görevleri tümce içinde buldukları sözlerle belirlenirler. Ayrıca ilgeçler adlardan ya da ad dönüşmüş tümcelerden sonra gelirler ve bunlarla kaynaşarak sıfat ya da zarf işlevinde öbekler yaparlar. İlgeçler genellikle sözcükler arasında ilgi kuran, anlam ve görevleri tümce içinde belirlenen durağan birimlerdir.

Bozkurt (2007:131), ilgeçli tümcelerın karşıtlık ilgeçleri ve ilgi işlevli sözcüklerle kurulabileceğini ifade etmiştir. *Rağmen, hâlde, karşın* gibi karşıtlık ilgeçleri,

ilgeç işlevi ile tümcelerın sonuna gelip tüm tümceyi zarf işlevine sokarlar. Bunlar yan tümceye yüklemın anlamına karşıtlık anlamı verirler. Araştırmacı, çeşitli ilgeçleri ve bunların işlevlerini açıklamıştır. Buna göre, *gibi* ilgeci adların yalın ve tamlayan durumları ile bileşim kurar. Birlikte kullanıldığı sözcüğe, benzetme, karşılaştırma anlamları katan yalın bir ilgeçtir. *İçin* ilgeci ise, sözcükler arasında ilgi kurarken çoğunlukla amaç gösterir. Yalın ya da tamlayan eki almış sözcüklerle birlikte kurar (Bozkurt, 2007:131). *İle* ilgeci, çoğunlukla birlikte olmak anlamı taşır. Genellikle kullanıldığı sözcükle bitleştirilir ve ünlü uyumuna uyar. *Kadar* ilgeci, anlatıma karşılaştırma, ölçü, nitelik, benzerlik, aşağı yukarı, şöyle böyle olma anlamları katar. *Üzere* ilgeç işlevinde kullanıldığında sonuç gösterir. Çok kez, için anlamı verir. En çok eylemlikle kullanılır. *Göre* ilgeci, karşılaştırma, görelık, görecelik anlamları verir (Bozkurt, 2007:132).

Bozkurt (2007:133), ilgi işlevli sözcükleri şöyle sıralamıştır: *doğru, karşı, yana, öteki, aşağı, yukarı, dışarı* vb. Bunların belirleyici özellikleri kendilerinden önce gelen birimle bir örgü eki aracılığıyla kurgulanmalarındır. Koç (1990) da bu hususta Bozkurt (2007)'la aynı görüştedir. Koç (1990:450) da ilgeçlerle kurulan birleşik tümcelerin tüm ilgeçlerle yapılabileceğini belirtmiştir.

İlgeçlerle kurulan birleşik tümceler, ilgeç eyleme bağlandığında iki ayrı tümce oluşturmaktadır. Bu tümceler biçimsel ve anlamsal olarak birbirine bağlı tümcelerdir. Dolayısıyla ilgeçle kurulan yan tümce, temel tümcenin bir ögesi konumundadır. Korkmaz (2007:1088), ilgeçlerin tümcede adın önünde sıfat, sıfat ve eylemlerin önünde ise zarf tümleci kurduğunu ifade etmiştir. Yani eyleme bağlanan yalnızca *gibi* ilgeci değil tüm ilgeçlerle kurulan tümceler birleşik tümce özelliği göstermektedir.

a. Tuhaf bir vak'a seyredir *gibi* dükkânın ortasına gözlerini dikmişlerdi. (HEA, 20)

Bu tümcede *gibi* ilgeci, *seyreder* eylemine bağlanmıştır ve tümceye benzetme anlamı katmıştır. Ayrıca *gibi* ilgeciyle kurulan yan tümce temel tümcenin yükleme olan *dikmişlerdi* szcğne sorulan *Nasıl?* sorusunun yanıtıdır. Yani bu yan tümce temel tümcenin zarf tümleci konumundadır.

a. 1. Tuhaf bir vak'a seyreder *gibi* dükkânın ortasına gözlerini dikmişlerdi.

ZT DT B'li N Y

Grldğ *gibi* ilgeçli yan tümce temel tümcenin bir ögesi konumundadır.

Ayrıca *gibi* ilgecinin bir eylemsiyeye bağlanması yan tümcenin yargı bildirmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla bu tümce bir ilgeçli birleşik tümcedir. Bu hususla ilgili farklı ilgeçlerle kurulan tümce örnekleri çoğaltılabilir:

b. Namaz kılmağa geliyor *gibi*, şapkasının siperliğini ardına döndürdü. (FB, 31)

b. 1. Namaz kılmağa geliyor *gibi*, şapkasının siperliğini ardına döndürdü.

ZT B'li N DT Y

c. Üstelik, ağıllarda keçi meçi kalmadığı *için* o yıllarda yaylaya da ıkılmıyordu artık, (...)
(HAT, 34)

c. 1. Üstelik, ağıllarda keçi meçi kalmadığı *için* o yıllarda yaylaya da ıkılmıyordu artık,

ZT ZT ZT DT Y ZT

(...)

. Arabama gidene *kadar* bunun nedenini bulamadım. (A, 5)

. 1. Arabama gidene *kadar* bunun nedenini bulamadım.

ZT B'li N Y

d. Üst odanın kiracıları, sabah ilk işe gidenlerin açık bıraktığı sokak kapısının aydınlığına varıncaya *kadar* durdu kadın, (...) (F, 7)

d. 1. Üst odanın kiracıları, sabah ilk işe gidenlerin açık bıraktığı sokak kapısının

aydınlığına varıncaya *kadar* durdu kadın, (...)

ZT Y 

e. Kovulduğumuza *göre* demek ki kimse de bizi savunmamıştı. (AÜ, 2)

e. 1. Kovulduğumuza göre demek ki kimse de bizi savunmamıştı.

ZT B Ö B'li N Y

f. (...) tatlı bir geçişle bu yana vardım. (OP, 11)

f. 1. (...) tatlı bir geçişle bu yana vardım.

ZT DT Y

g. (...) otoyoldaki vınlamalar beyninde yankılanırken dünyanın kayıtsızlığına duyduğu

öfke hiç çıkmamak üzere içine yerleşiyor. (İA, 13)

g. 1. (...) otoyoldaki vınlamalar beyninde yankılanırken dünyanın kayıtsızlığına duyduğu

ZT

öfke hiç çıkmamak üzere içine yerleşiyor.

Ö ZT DT Y

ğ. Mümtaz, ağabey dediği amcasının oğlu İhsan'ın hastalandığından *beri* doğru dürüst

sokağa çıkmamıştı. (AHT, 9)

ğ. 1. Mümtaz, ağabey dediği amcasının oğlu İhsan'ın hastalandığından beri doğru dürüst

Ö

ZT

ZT

sokağa çıkmamıştı.

DT Y

Kimi tümcelerde ilgeçli bir tümce eylemsili bir yan tümcenin bir ögesi konumunda da bulunabilir. Buna benzer durumlarda yan tümcenin eylemsisi yüklem kabul edildiğinde yan tümceyi de ögelerine ayırmak mümkündür (Bozkurt, 1995:206).

h. Gazeteye her gelişimde yaptığım *gibi* santraldeki üç kızını başımla selamlayarak geçiş turnikesine yöneldim. (AÜ, 2)

Yukarıdaki tümcede *gibi* baēlacı temel tümcenin zarf tümleci konumundaki yan tümcenin içerisinde yer almaktadır. Bu yan tümce baēımsız bir tümce hâline getirildiēinde ögelerine ayrılışı Şu Şekildedir:

h. 1. Gazeteye her gelişimde yaptığım gibi santraldeki üç kızı başımla selamladım.
YTZT YTB'li N YTI YTY

Grldēu gibi, yan tümce baēımsız bir tümceye dnŐtrldēinde *gibi* ilgeci ile kurulan yeni yan tümce zarf tümleci görevini üstlenmektedir.

1. Bu yana varmam, insanın kendi rüyasında kendini uyur *gibi* görmesi *gibi* yumuŐacak oldu. (OP, 11)

Bu tümcede ise *gibi* ilgecinin iki kez kullanıldıēı görülmektedir. Bu ilgeç hem temel tümcenin hem de baēımsız tümceye dnŐtrldēinde yan tümcenin bir ögesi konumundadır.

1. 1. İnsan kendi rüyasında kendini uyur gibi görür.
YT YTDT YTB'li N YTZT YTY

Yan tümce baēımsız bir tümceye dnŐtrldēinde *gibi* ilgeçli sözcük grubu bu yeni tümcenin zarf tümleci konumundadır. Ancak temel tümcenin doērudan bir ögesi deēildir.

i. Sokaklardan savaŐ yıkıntılarını kaldırmak *için* bütün Viyanalıların gece gündüz gönüllü çalıŐmıŐ olmalarına *karşın*, hl yıkık duvarlar, molozlar, onarıma alınmış kubbeler, seralar, tramvay, tank-top yolları için bir ucundan dilinmiŐ yorgun bir park görünüyordu. (AA, 20)

i. 1. Sokaklardan savaŐ yıkıntılarını kaldırmak için bütün Viyanalıları gece gündüz
YTZT YT YTZT

gönüllü çalıŐmıŐtı.
YTZT YTY

Yukarıdaki tümcede *için* ilgeçli sözcük grubu yan tümcenin, *karşın* ilgeçli sözcük grubu temel tümcenin doğrudan ögesidir.

j. Mümtaz etrafına, bir sene evveline dönebilmek *için* en kısa bir yol arar *gibi* bakındı.

(AHT, 20)

j. 1. Bir sene evveline dönebilmek *için* en kısa bir yol aradı.

YTZT

YTB'siz N

YTY

Bu tümcede *için* ilgeçli sözcük grubu yan tümcenin, *gibi* ilgeçli sözcük grubu ise temel tümcenin doğrudan bir ögesi konumundadır.

k. Sesten sahibini anladığı *hâlde* dönüp bakmadan ‘‘Uğurunun avradına’’ sğd. (OK, 6)

k. 1. Sesten sahibini anladığı *hâlde* dönüp bakmadan ‘‘Uğurunun avradına’’ sğd.

YTZT

YTDT

Y

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kitaplarında ilgeçli tümceyi birleşik tümce kabul eden araştırmacıların kapsam konusunda fikir birliği içinde olmadıkları görülmüştür. Kimi araştırmacılar yalnızca *gibi* ilgecinin ilgeçli birleşik tümce kurabileceğini savunurken (Hatiboğlu, 1982:150; Atabay ve diğ., 2003:104; Demir, 2006:242), kimileri de tüm ilgeçlerle ilgeçli birleşik tümce kurulabileceğini iddia etmektedir (Bozkurt, 2007:129; Koç, 1990:450). Bu araştırmacıların ilgeçli birleşik tümcelerle ilgili uzlaştıkları husus ise ilgeçle kurulan yan tümcenin temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunması gerektiğidir (Koç, 1990:450; Demir, 2006:242; Bozkurt, 2007:130).

III. 2. 1. 8. Katmerli Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi

Birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden başka bir husus, katmerli birleşik tümcedir. İncelenen eserlerde bazı araştırmacılar katmerli birleşik tümceye birleşik tümce sınıflandırması içinde yer vermiş, bazı araştırmacılar ise hiç değinmemişlerdir. Bu konuya hiç değinmeyen araştırmacıların eserlerinde, katmerli birleşik tümceyi kabul etmeme yahut bu husustan bahsetmeme sebeplerine rastlanmamıştır. Paçacıoğlu (1987), Bozkurt (1995),

Banguoğlu (1995), Bilgin (2002), Eker (2005), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) katmerli birleşik tümceye yer vermeyen araştırmacılardandır.

Katmerli birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılardan Dizdaroğlu (1976:221)'na göre, katmerli birleşik tümce ayrı türden en az iki yan yargıya dayanır. Bir başka deyimle, katmerli birleşik tümcede, en az bir tümcemi ile bir kaynaşık tümce, bir koşullu yan tümce ile bir girişik tümce ya da bir koşullu yan tümce ile bir kaynaşık tümce bulunur. Araştırmacı, aynı tümcede bir ya da birkaç girişik tümce, koşul tümcesi bulunuyorsa, bu tür tümcelerin katmerli birleşik tümce değil, ortak yüklemli sıralı tümce olduğunu belirtmiştir (Dizdaroğlu, 1976:222). Erkul (2004:64), bu görüşe katılmamaktadır. Araştırmacıya göre, katmerli birleşik tümce, birleşik tümce türlerinden en az ikisinin oluşturduğu tümcedir. Erkul (2004)'un bu hususta Sezai (2001) ve Delice (2003) ile aynı görüşte olduğu görülmektedir.

Katmerli birleşik tümcelerde, yan tümceler temel tümceyi biçim ve anlam bakımından tamamlamaktadır. Bu durumda ortaya bir birleşik tümce çıkmaktadır. Bu birleşik tümcenin iki farklı yapıda yan tümcelerden oluşması ve bu yan tümcelerin temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunması bu tümce türünü farklı bir başlık altında ele almayı gerektirmektedir (Dizdaroğlu, 1976:221; Gemici, 1990:215-216; Güneş, 2001:346; Delice, 2003:146; Erkul, 2004:64).

a. Hatta ilk günler Mehmet Ali ile köyde *dolaşırken* şuna buna rastgeldik *mi*, hemen sağ yanımı çevirirdim. (YKK, 35)

a. 1. Hatta ilk günler Mehmet Ali ile köyde *dolaşırken* şuna buna rastgeldik *mi*, hemen sağ

B

ZT

ZT

ZT

yanımı çevirirdim.

B'li N Y

Girişik birleşik tümce + *mI/mU* ekli birleşik tümce

b. Kendisi bahçe kapısının bir kanadına *yapışmış*, büyülenmiş *gibi* orada ağacın dibinde *çalışanlara* bakıyordu. (AHT, 23)

b. 1. Kendisi bahçe kapısının bir kanadına yapışmış, büyülenmiş gibi orada ağacın dibinde
 Ö ZT ZT

çalışanlara bakıyordu.

DT Y

Girişik birleşik tümce + İlgeçli Birleşik tümce + Girişik birleşik tümce

c. Karakol soruşturması yapar *gibi*, “*Karın Fatma geçimli mi?*” diyor. (FB, 34)

c. 1. Karakol soruşturması yapar gibi, “Karın Fatma geçimli mi?” diyor.

ZT B’siz N Y

İlgeçli birleşik tümce + İç içe birleşik tümce

ç. “*Yapmayın böyle...*” dedi, bir yandan eldivenleri eline *geçirip* bir yandan Zeliha’yı teselli etmeye *çalışarak*. (EŞ, 23)

ç. 1. “Yapmayın böyle...” dedi, bir yandan eldivenleri eline geçirip bir yandan Zeliha’yı

B’siz N Y

teselli etmeye çalışarak.

ZT

İç içe birleşik tümce + Girişik birleşik tümce

d. (...) suyun nereden *gelip* nereye *gittiğini* çekenler *değil*, onları dolaba koşanlar bilecek!
(KT, 30)

d. 1. (...) suyun nereden gelip nereye gittiğini çekenler değil, onları dolaba koşanlar

B’li N Ö

bilecek!

Y

Girişik birleşik tümce + *Değil* bağlacı ile kurulan birleşik tümce

e. “Fırsatı kaçırdınız mı yandınız” diyorlarmış... (KT, 10)

e. 1. “Fırsatı kaçırdınız mı yandınız” diyorlarmış...

B’siz N Y

mI/mU soru ekli birleşik tümce + İç içe birleşik tümce

f. Ne zaman azarlansa ya da yanlış bir iş yaptığı açığa çıksa, kaşlarını bile çatmadan öylece durup o buz gibi gözlerle dik dik bakardı insanın yüzüne. (AÜ, 23)

f. 1. Ne zaman azarlansa ya da yanlış bir iş yaptığı açığa çıksa, kaşlarını bile çatmadan

ZT ZT

öylece durup o buz gibi gözlerle dik dik bakardı insanın yüzüne.

ZT ZT ZT Y DT

Şartlı birleşik tümce + İlgeçli birleşik tümce

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların katmerli birleşik tümcenin farklı türde en az iki birleşik tümceden oluştuğu ve bu tümcelerin 25nin bir ögesi konumunda bulunduğu hususlarında hemfikir oldukları görülmüştür (Dizdaroğlu, 1976:221; Gemici, 1990:215-216; Güneş, 2001:346; Delice, 2003:146; Erkul, 2004:64). Bu tümcelerde sorun yaratan husus ise araştırmacıların birleşik tümce türleri üzerinde uzlaşamamasıdır.

III. 2. 1. 9. Sıralı Birleşik Tümcenin Değerlendirilmesi

Birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden bir başka husus, sıralı birleşik tümcedir. İncelenen eserlerde bazı araştırmacıların sıralı birleşik tümceye birleşik tümce sınıflandırması içinde yer verdikleri görülmüştür (Bozkurt, 1995:331; Güneş, 2001:344; Bilgin, 2006:535).

Sıralı tümceleri birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil eden araştırmacılara göre bu tümceler art arda sıralanmış basit ya da birleşik bağımsız tümcelere kurulurlar (Bozkurt, 1995:331; Güneş, 2001:344; Bilgin, 2006:535). Bu tümceler arasında yapısal

ve/veya anlamsal bir ilişki bulunur. Yapısal bakımdan bu ilişkinin nasıl kurulacağı araştırmacılar arasında tartışma konusudur. Bozkurt (1995:330) ve (Güneş, 2001:344) yapısal ilişkinin virgül, noktalı virgül, açıklama noktası gibi noktalama işaretleriyle kurulabileceğini, bu hususun da sıralı tümceleri bağlı tümcelerden ayıran tek özellik olduğunu belirtmişlerdir. Sıralı tümceleri öge bakımından bağımsız ve bağımlı sıralı tümceler olarak ikiye ayıran Bilgin (2006:534)'e göre ise bağımsız sıralı tümceler, birbirlerine virgül, noktalı virgül, açıklama noktası gibi noktalama işaretleriyle bağlanırlar.

a. Kara şemsiyeli, karayağız adam hızla yaklaştı, geçti, duraladı, döndü. (KT, 7)

b. Ben de yatıp uyumalıyım; herkes yatıp uyumuştur. (OA, 28)

c. Köşenin başında durup bakarsanız: Her pencerede kırmızı toprak saksılar ve kararmış gaz sandıkları. (HEA, 11)

Sıralı tümceleri birleşik tümce sınıflandırmasına dâhil eden araştırmacılar, sıralı tümceleri oluşturan tümcelerin bazı ögelerinin ortak olabileceği hususunda uzlaşmaktadırlar (Bozkurt, 1995:331; Güneş, 2001:343; Bilgin, 2006:533). Bu ögeler özne, nesne, tümleç ya da yüklem olabilir. Tümcelerin yüklemelerinin ortak zaman ve kişi eki ile çekimlenmesi de bu tümceler arasında ortaklık kurar.

ç. Çok uzaklardan, arka arkaya katarlanmış turnalar salınarak geçiyorlar, Van gölüne

Ö

Y

doğru gidiyorlardı. (YK, 11)

Y

d. Karşılığında da cezalandırıldığı suçluları keser, kaynatır, bana verirdi (...) (OP, 22)

B'li N

Y

Y

Y

e. Veresin paracıklarımı gâvur Zenel, hocalara, doktorlara (...) (KT, 34)

Y

DT

DT

f. En önde Tevfik, en arkada cüce, birbirlerinin ayaklarına basarak Emine'nin gazabından

Ö Ö

sokağa fırladılar. (HEA, 21)

Y

g. Duydu, aldırmadı. (OK, 6)

g. 1. (O) duy-**du**, (O) aldırma-**dı**.

ğ. Bir an önce cesedimi bulsunlar, namazımı kılıp, cenazemi kaldırıp beni gömsünler artık!
(OP, 12)

ğ. 1. (**Onlar**) bir an önce cesedimi bul-**sunlar**, (**Onlar**) namazımı kılıp, cenazemi kaldırıp
beni göm-**sünler** artık!

Bazı sıralı tuncelerde, bu tunceleri oluşturan bağımsız tunceler arasında anlam bağı olduğu görülmektedir (Güneş, 2001:343). Bu tür tunceler şöyle örneklendirilebilir:

h. Ağrıdağının yamacında, dört bin iki yüz metrede bir göl vardır, adına Küp gölü derler.
(YK, 7)

h. 1. Ağrıdağının yamacında, dört bin iki yüz metrede **bir göl** vardır.

DT

Ö

Y

(**O gölün**) adına Küp gölü derler.

DT

B'siz N

Y

Ancak bu anlam bağı bazı sıralı birleşik tuncelerde bulunmamaktadır (Bozkurt, 1995:330; Bilgin, 2006:533). Bu tunceler yalnızca noktalama işaretleriyle yapısal olarak birbirine bağlanmış bağımsız tuncelerdir.

ı. Pamuk yedi, hatta sekiz liraya satıldı, yerden biten mantarlar gibi apartmanlar, barlar memleketin biçimini değiştirdi. (OK,15)

1. 1. Pamuk yedi, hatta sekiz liraya satıldı.
 Ö DT Y

Yerden biten mantarlar gibi apartmanlar, barlar memleketin biçimini değiştirdi.
 Ö B'li N Y

Birleşik tümce konusunda sonra yapı bakımından tümcelerin sınıflandırılması hususunda değinilmesi gereken önemli bir konu da sıralı tümcelerdir. İncelenen eserlerde kimi araştırmacıların sıralı tümceleri birleşik tümce kabul ettiği, kimilerinin ise ayrı bir başlık olarak sınıflandırmaya dâhil ettiği görülmüştür. Bu durum birleşik tümcelerin sınıflandırılmasında sorun teşkil etmektedir.

Bu bölümde Türkiye Türkçesi dil bilgisi üzerinde çalışan araştırmacıların birleşik tümce ilgili görüşleri ortaya konmuştur. Bu araştırmacıların genellikle birleşik tümcenin tanımı ve kapsamı üzerinde tam bir uzlaşma içinde olmadıkları görülmektedir. Özellikle birleşik tümcenin tanımının nasıl yapılacağı konusunda dilcilerin görüş ayrılıkları derinleşmektedir.

Türkiye Türkçesi dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümce farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Araştırmacıların, genellikle birleşik tümce tanımından önce basit tümceyi tanımladıkları ve birleşik tümce tanımlarını da basit tümcenin tanımına dayandırdıkları görülmüştür. Dil bilgisi kaynaklarındaki basit tümce tanımı genel olarak şu şekildedir: “İçerisinde tek bir yargı bulunan tümceye basit tümce denir” (Deny, 1941:795; Dizdaroğlu, 1976:187; Paçacıoğlu, 1987:109; Şimşek, 1987:243; Bozkurt, 1995:324; Gece, 1998:333; Gencan, 2001:146; Bilgin, 2002:526; Hepçilingirler, 2006:279; Özkan ve Sevinçli, 2008:159; Aktan, 2009:128). Basit tümcenin tanımında yargı terimini temel alan araştırmacılar, birleşik tümcenin tanımında da bu terimden yararlanmışlardır: “İçerisinde birden çok yargı bulunan tümcelere birleşik tümce denir” (Dizdaroğlu, 1976:191; Şimşek, 1987:250; Zülfikar, 1990:142; Bozkurt, 1995:187; Banguoğlu, 2000:546; Bilgin,

2002:527; Atabay ve diğ., 2003:95; Delice, 2003:142; Hepçilingirler, 2006:281; Özkan ve Sevinçli, 2008:160; Aktan, 2009:128).

Basit ve birleşik tümce tanımlarında yargı terimini temel alan bu araştırmacılara göre basit tümceler tek, birleşik tümceler birden fazla yargı bildirirler. Burada yargının ne olduğu ve dil bilgisinde hangi yapıların yargı bildirdiği konuları tartışmaya yol açmaktadır. Bu tartışmanın temelinde dil bilgisi kaynaklarında yargının tanımının yapılmaması ya da yapılan yargı tanımlarının yetersiz kalması yatmaktadır. Basit ve birleşik tümce tanımlarında yargı terimini kullanan araştırmacıların tümce sınıflandırmalarını yaparken tümceleri yapı bakımından ele aldıkları görülmektedir. Bu araştırmacılar, tümce sınıflandırmalarını genel olarak “yapılarına göre tümceler” başlığı altında yapmışlardır (Dizdaroğlu, 1976:187; Özkan ve Sevinçli, 2008:159; Aktan, 2009:131). Bu durum bir çelişkiye sebep olmaktadır. Çünkü yargı, anlamsal bir ölçüttür. Yapısal bir sınıflandırma yaparken anlamsal bir ölçütü temel almak bu sınıflandırmanın geçerliliği hakkında şüphe uyandırmaktadır. Akçataş (2007:7), yapı bakımından tümce sınıflandırmasında yargı teriminin kullanılmasını uygun bulmamaktadır. Araştırmacıya göre yargıyı temel alan tanımlar anlama dayalıdır. Ancak yapı bakımından tümce, iki nokta arasında kalan anlatım parçası olarak değerlendirilir. Tümcenin sınırları, anlam bakımından çizildiğinde, yapı bakımından tümce olarak ele alınan birkaç tümce yapısını bir arada ele almak gerekir. Çünkü noktanın geldiği yerde, anlam bitmemiştir. Akçataş (2007:8), taşıdığı yargı, kendi içinde biten yani basit yapıları olan tümcelerde bir sorun yaşanmadığını, ancak özellikle öyküleyici anlatımda sıralanmış tümce dizilerinde bu sorunun görüldüğünü ifade etmiştir. Araştırmacıya göre basit tümceler, anlamın tek nokta sınırında tamamlandığı, anlamanın tamamlanması için başka tümcelere ihtiyaç

göstermeyen tümcelerdir. Birleşik tümceler ise, tümce yapısında kendi içinde anlamını tamamlar (Akçataş, 2007:9-10).

Yargı kavramını temel alan birleşik tümce tanımlarının bazılarında çekimli eylem teriminin de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Koç (1990:434), birleşik tümceyi şu şekilde tanımlamıştır: “İçinde birden çok çekimli eylem bulunan, dolayısıyla birden çok yargı taşıyan tümceye bileşik tümce (Alm. zusammengesetzter Satz; Fr. phrase composée; İng. compound sentence) adı verilir.” Birleşik tümce tanımını yargı ve çekimli eylem terimlerini kullanarak yapan başka araştırmacılar da vardır (Dizdaroğlu, 1976:190; Erkul, 2004:53; Demir, 2006:240; Özkan ve Sevinçli, 2008:160). Bu tanımlarda yer alan çekimli eylem teriminin anlamı ve kapsamı, araştırmacıların birleşik tümce konusundaki görüşleri üzerinde etkili olmaktadır.

Deny (1941:521)’ye göre çekimli eylemler tümcede yargı bildiren yüklem görevindedirler. Dizdaroğlu (1976:190) da bu hususta Deny (1941) ile aynı görüştedir. Özkan ve Sevinçli (2008:92)’ye göre ise çekimli eylemler, tümcede tam yargı ifade etme işini üstlenirler. Çekimli eylem, yargıyı şekle, zamana ve kişiye bağlar. Çekimli bir eylem tek başına da tümce değeri taşıyabilir ve sonundaki kişi eki kişiyi de belirttiğinden aynı zamanda özneyi de bildirir. Tümcede yargıyı üzerinde taşıyan asıl unsur yüklem yani çekimli eylemdir. Çekimli eylemlerin yargı bildirip bildirmediği hususu tartışma yaratmaktadır. Bu araştırmacılar çekimli eylem ve yargı terimlerini eşanlamlı olarak kullanmışlardır. Buna göre bir tümcede çekimli eylemle kurulan tümce temel tümcedir ve asıl yargıyı bu tümce taşır. Çekimli eylemler kip ve kişi ekleri olarak tümcede yüklem görevi yaparlar (Aktan, 2009:129).

Tümcelerin yapı bakımından sınıflandırılmasında çekimli eylemi temel almak uygun bir yaklaşım olabilir. Çünkü çekimli eylem, yargı gibi anlamsal değil yapısal bir

ölçüttür. Dolayısıyla tümcelerin yapılarına göre sınıflandırılmasında çekimli eylem gibi yapısal bir ölçütün kullanılması yerinde olacaktır. Yapılarına göre tümce sınıflandırmalarında yalnızca çekimli eylemleri ölçüt alan araştırmacıların bu yaklaşımları dil bilimsel açıdan uygun görünmektedir (Hatiboğlu, 1982:146; Gemici, 1990:164; Ediskun, 1992:381; Erkul, 2004:54).

Bu çalışmada incelenen Türkiye Türkçesinin dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümcelerin tanımlanması, betimlenmesi ve sınıflandırılmasıyla ilgili birtakım sorunlar olduğu görülmüştür. Bu hususlarla ilgili en büyük sıkıntı birleşik tümcelerin sınıflandırılmasında yaşanmaktadır. Bu kaynaklarda birleşik tümcelerin genel olarak yapılarına göre sınıflandırıldığı ifade edilmesine rağmen tümcelerin yapısal özelliklerinden çok anlamsal veya işlevsel özellikleri dikkate alınmıştır. Tümce yapılarının belirlenmesinde anlamsal bir ölçüt olan yargının kullanılması çelişki yaratmaktadır. Bu bağlamda tümce yapılarını incelerken yapısal bir ölçüt olan çekimli eylemleri temel almak uygun olabilir. Ayrıca birleşik tümce kurmaya yarayan yan tümcelerin temel tümcenin bir ögesi konumunda olup olmadığının sorgulanması da tümcenin yapısını belirlemede kullanılacak yapısal bir ölçüt olarak kabul edilebilir. Bu ölçütlerin kullanılması yaşanan çelişkili durumu ortadan kaldırmakta faydalı olabilir.

SONUÇ

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce, dil araştırmacılarının üzerinde önemle durduğu dil bilgisi konularından biridir. Araştırmacılar, birleşik tümcelerle ilgili kimi hususlarda görüş ayrılığı içindedir. Bu hususlar birleşik tümcenin adlandırılması, tanımı ve sınıflandırılmasıdır. Bu tezde birleşik tümcelerin ele alınmasının nedeni bu hususlarda yaşanan tartışmalara açıklık getirilmesidir. Bu sebeple, birleşik tümcelerle ilgili ulaşılabilen tüm dil bilgisi kaynakları taranmış ve karşılaştırılmıştır. Böylece birleşik tümce ile ilgili tartışma yaratan hususlar belirlenmeye ve betimlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce konusunda karşılaşılan ilk sorun birleşik tümcelerin adlandırılmasıdır. Birleşik tümce konusunda bir terim birliği sağlanamamıştır. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümcelerin farklı şekillerde adlandırıldıkları görülmüştür. Dizdaroğlu (1976), Şimşek (1987), Koç (1990), Erkman-Akerson ve Ozil (1998), Gencan (2001), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003) ve Hepçilingirler (2006) “bileşik tümce”; Burdurlu (1977; 1996), Ediskun (1992), Karahan (1993), Demir (2006) ve Ergin (2006) “bileşik cümle”; Hatiboğlu (1982), Karahan (1994; 2000), Bozkurt (1995; 2007) ve Eker (2005) “birleşik tümce”; Tulum (1990), Zülfikar (1990; 1995), Gemici (1990), Apaydın (1996), Gece (1998), Mehmedoğlu (1999), Savran (1999), Banguoğlu (2000), Güneş (2001), Delice (2003), Ulaş (2003), Erkul (2004), Ergin (2006), Akçataş (2007), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009) “birleşik cümle” terimlerini kullanmışlardır. Bu adlandırmalardaki temel sorun cümle-tümce ve bileşik-birleşik terimlerinin birbirlerinin yerine kullanılmasıdır. Bu durum bir terim birliğinin sağlanamamasına yol açmaktadır. Bu sorunun ortadan kaldırılması için araştırmacıların cümle-tümce ve bileşik-birleşik terimlerinin anlamları üzerinde uzlaşmaları gerekmektedir.

Türkiye Türkçesinde birleşik tümcelerle ilgili karşılaşılan bir başka sorun ise birleşik tümcenin tanımıdır. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümcenin farklı şekillerde tanımlandığı görülmüştür. Araştırmacılar, genel olarak birleşik tümce tanımından önce basit tümceyi tanımlamışlar ve birleşik tümce tanımında da basit tümcenin tanımını temel almışlardır. Basit tümceyi “içerisinde tek bir yargı bulunan tümce” şeklinde tanımlayan bu araştırmacılar, birleşik tümcenin tanımında da yargı teriminden yararlanmışlardır: “İçerisinde birden çok yargı bulunan tümcelere birleşik tümce denir” (Dizdaroğlu, 1976:191; Şimşek, 1987:250; Zülfikar, 1990:142; Bozkurt, 1995:187; Banguoğlu, 2000:546; Bilgin, 2002:527; Atabay ve diğ., 2003:95; Delice, 2003:142; Hepçilingirler, 2006:281; Özkan ve Sevinçli, 2008:160; Aktan, 2009:128). Bu tanımlara göre basit tümceler tek, birleşik tümceler birden fazla yargı bildirirler. Burada yargının ne olduğu ve dil bilgisinde hangi yapıların yargı bildirdiği konuları tartışma konusudur. Bu tartışmanın temelinde de dil bilgisi kaynaklarında yargının tanımının yapılmaması ya da yapılan yargı tanımlarının yetersiz kalması yatmaktadır. Araştırmacıların yargı konusu üzerinde daha ayrıntılı durmaları yaşanan tartışmaları ortadan kaldırarak genel bir birleşik tümce tanımı üzerinde uzlaşmalarını sağlayabilir.

Birleşik tümce tanımlarında yargı terimini kullanan araştırmacılar tümceleri “yapılarına göre tümceler” başlığı altında sınıflandırmışlardır (Dizdaroğlu, 1976:187; Özkan ve Sevinçli, 2008:159; Aktan, 2009:131). Bu durum bir çelişki yaratmaktadır. Tümce sınıflandırmalarında yargı, anlamsal bir ölçüttür. Yapısal bir sınıflandırma yaparken anlamsal bir ölçütü temel almak bu sınıflandırmanın geçerliliğini ortadan kaldırmaktadır. Yargı terimini ölçüt alan birleşik tümce tanımlarının bazılarında ise çekimli eylem teriminin de kullanıldığı görülmektedir (Dizdaroğlu, 1976:190; Koç, 1990:434; Erkul, 2004:53; Demir, 2006:240; Özkan ve Sevinçli, 2008:160). Bu çalışmada

incelenen dil bilgisi kaynaklarında yapılarına göre tümce sınıflandırmalarında yalnızca çekimli eylemleri ölçüt alan araştırmacılarla karşılaşmıştır (Hatiboğlu, 1982:146; Gemici, 1990:164; Ediskun, 1992:381; Erkul, 2004:54). Tümceler yapı bakımından sınıflandırılmasında çekimli eylem terimini ölçüt almak uygun bir yaklaşım olabilir. Çünkü çekimli eylem, yargı gibi anlamsal değil yapısal bir ölçüttür. Tümceler yapı bakımından sınıflandırılmasında yapısal bir ölçüt olan çekimli eylem teriminin kullanılması yerinde olabilir. Ayrıca birleşik tümce kurmaya yarayan yan tümceler temel tümcenin bir ögesi konumunda olup olmadığının sorgulanması da tümcenin yapısını belirlemede kullanılacak yapısal bir ölçüt olarak kabul edilebilir. Bu ölçütlerin kullanılması yaşanan çelişkili durumu ortadan kaldırmakta fayda sağlayacaktır.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında birleşik tümceler çok farklı şekillerde sınıflandırıldığı görülmüştür. Ayrıca araştırmacılar, bu sınıflandırmalarda yer verdikleri tümce türlerini farklı terimlerle adlandırmışlardır. Araştırmacıların farklı terimleri tercih etmeleri, bu terimlerin genellikle yerleşmiş kullanımlar olmaları bakımından bir sorun yaratmamaktadır. Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların birleşik tümce sınıflandırmalarında genel olarak yer verdikleri birleşik tümce türleri şunlardır:

1. Girişik Birleşik Tümce
2. Ki'li Birleşik Tümce
3. Şartlı Birleşik Tümce
4. *mI / mU* Soru Eki İle Kurulan Birleşik Tümce
5. *Değil* Bağlacı İle Kurulan Birleşik Tümce
6. İç İçe Birleşik Tümce
7. İlgeçli Birleşik Tümce

8. Katmerli Birleşik Tümce

9. Sıralı Birleşik Tümce

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümcelerin girişik birleşik tümce olması hususunda uzlaşamadıkları görülmüştür. Dizdaroğlu (1976); Hatiboğlu (1982); Şimşek (1987); Koç (1990); Banguoğlu (2000;2001); Bilgin (2002); Ulaş (2003); Delice (2003); Hepçilingirler (2006); Demir (2006) gibi bazı araştırmacılar bu tür tümceleri girişik birleşik tümce kabul etmektedir. Bu araştırmacılara göre eylemsiler, eylem özelliklerini tamamen yitirmemiştir. Bu sebeple eylemsiler zaman ve kişi ekleri gibi çekimli eylemlere gelen ekleri üzerlerine alabilirler. Aynı zamanda eylemsiler anlamsal olarak da çekimli bir eylem gibi bir iş, bir oluş, bir hareket bildirirler. Yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümceler biçimsel olarak incelendiğinde eylemsili yan tümcenin temel tümcenin bir ögesi konumunda olduğu görülmektedir. Bunun yanında içinde eylemsi bulunan yan tümceler, çekimli eylemlerle kurulan temel tümceler gibi ögelerine ayrılabilirler. Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen Beserek (1991); Bozkurt (1995); Gencan (2001); Eker (2005); Ergin (2006); Aktan (2009) gibi araştırmacılar ise eylemsilerin yargı bildirdiğini kabul etmemektedir. Bu araştırmacılara göre eylemsilerin sözcük türü olarak diğer ad, sıfat ve zarflardan bir farkı yoktur. Bunun ispatı da eylemsilerin adlara gelen ekleri alabilmeleridir. Dolayısıyla eylemsiler birleşik tümce kuramazlar.

Görüldüğü gibi girişik birleşik tümceler konusunda tartışmaya neden olan temel sorun eylemsilerin yargı bildirip bildirmediği ve çekimli eylem özelliği taşıyıp taşımadığıdır. Daha önce de belirtildiği gibi yapı bakımından tümce sınıflandırmalarında anlamsal bir ölçüt olan yargının temel alınması yapı-anlam çelişkisine yol açmaktadır. Girişik birleşik tümcelerin yapı bakımından tümce sınıflandırmasında yer alıp

almayacağıının belirlenmesinde yapısal bir ölçüt olan çekimli eylem teriminin temel alınması daha uygun görünmektedir. Bu bağlamda eylemsilerle çekimli eylemler karşılaştırılarak taşıdıkları ortak özellikler olup olmadığı belirlenebilir. Böylece eylemsilerin tümcede çekimli eylemler gibi görev yapıp yapamayacakları yani girişik birleşik tümce kurup kuramayacakları ortaya konabilir.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında *ki* ile kurulan tümcelerin birleşik tümceler konusunda sorun teşkil ettiği görülmüştür. Bu sorun *ki*'li tümcelerin birleşik tümce olup olmadığı ile ilgilidir. *Ki*'li birleşik tümceyi kabul eden Beserek (1991), Ediskun (1992), Bozkurt (1995), Bilgin (2002), Atabay ve diğ. (2003), Eker (2005), Ergin (2006), Özkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009) gibi araştırmacılar bu tümce türünün özellikleri üzerinde genel olarak uzlaşmaktadır. Bu araştırmacılara göre *ki*, Farsçadan Türkçeye girmiş bir sözcüktür ve bu sözcükle kurulan tümceler Türkçenin söz dizimi kurallarına aykırıdır. *Ki* ile kurulmuş bir tümcenin birleşik tümce kabul edilebilmesi için *ki* sözcüğünün tümcede bağlaç olarak kullanılması gerekmektedir. Ayrıca *ki*'li yan tümce temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunmalıdır. *Ki* bağlaçlı tümceyi birleşik tümce kabul etmeyen araştırmacılar (Şimşek, 1987:303; Kaynak, 1969:705; Karahan, 2000:21), ise *ki* bağlacının iki bağımsız tümceyi birbirine bağladığını savunmaktadır. Bu görüşe göre, bu tür tümceler, birleşik değil, bağlı (sıralı) tümcelerdir. *Ki*'li tümcelerin birleşik tümce olup olmadığının belirlenmesinde *ki* ile kurulan tümcenin bağımsız bir tümce mi yoksa temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunan bir yan tümce mi olduğu konusunun aydınlatılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu tür tümcelerde öncelikle öge sorgulaması yapmak uygun olacaktır. Böylelikle yapı bakımından tümce türlerini ele alan bir sınıflandırmada yapısal bir ölçüt kullanılacak ve bir çelişkiye yol açılmayacaktır.

Bu tezde incelenen dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların genel olarak üzerinde uzlaştıkları bir birleşik tümce türü olduğu görölmüştür. Bu tür, şartlı birleşik tümcedir. Araştırmacıların pek çoğunun belirttiği üzere şartlı birleşik tümceler başlangıçtan beri Türkçede var olan aslı birleşik tümcelerdir (şimşek, 1987:283; Develi, 1997:118; Erkul, 2004:59; Demir, 2006:243). şart kipi, diğer eylem çekimleri gibi bir yargı bildirmez. Ancak dilek ifadesinde kullanıldığında yargı bildiren bağımsız bir tümce olabilir. Yani *-sa/-se* eki ile çekimlenmiş bir eylem dilek ifadesi taşıdığında tümcede çekimli bir eylem gibi kullanılabilir. şart bildiren *-sa/-se* eki ile ise bağımsız tümce kurulamaz (şimşek, 1987:282; Zülfikar, 1990:143; Koç, 2002:436; Erkul, 2004:59; Ergin, 2006:382; Özkan ve Sevinçli, 2008:160; Aktan, 2009:131). Araştırmacıların şartlı birleşik tümce kabullerinde yapısal bir ölçüt olan çekimli eylemi kullanmaları ve yine yapısal bir ölçüt olan öge sorgulaması yoluna gitmeleri uygun olacaktır. şart kipiyle çekimlenmiş bir eylemin çekimli eylem özelliklerine sahip olup olmadığının sorgulanması ilk adım olarak düşünülebilir. Bunun yanında şart kipiyle çekimlenmiş bir yükleme sahip olan yan tümcenin temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunup bulunmadığının araştırılması da yapısal bir inceleme için önerilebilir.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarının çoğunda *mI/mU* soru ekiyle kurulan birleşik tümcelere yer verilmemiştir. *mI/mU* soru ekiyle kurulan birleşik tümcelere yer veren ve bu birleşik tümce türünü kabul eden araştırmacıların (Hatiboğlu, 1982:151; Bilgin, 2002:531; Atabay ve diğer., 2003:103; Demir, 2006:242) ortak çıkış noktası ise *mI/mU* soru ekinin soru niteliğini yitirmesidir. *mI/mU* soru eki ile kurulan yan tümceler, soru ulamı olmaktan çıkmış, bir bağlaç, bir ilgeç işlevi üstlenmiştir (Bozkurt, 2007:135). Bu tümcelerde *mI/mU* soru eki tümceler arasında bağlantı kurma göreviyle kullanılır. *mI/mU* soru ekiyle kurulan yan tümceler, temel tümcenin zarf tümleci konumundadır.

Çünkü bu yan tümceler temel tümcenin zamanını ya da koşulunu göstermektedir (Bozkurt, 1995:345). Görüldüğü gibi *mI/mU* soru eki ile kurulan tümcelerin birleşik olup olmadığının belirlenmesinde öge sorgulaması öne çıkmaktadır. Yan tümcesi *mI/mU* soru ekiyle kurulan tümcelerde bu yan tümce temel tümcenin zarf tümleci konumunda bulunuyorsa bu tümceler birleşik kabul edilebilir.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında *değil* sözcüğünü bağlaç kabul ederek bu sözcükle kurulan birleşik tümcelere yer veren sınırlı sayıda araştırmacı olduğu görülmüştür (Hatiboğlu, 1982:150-151; Bozkurt, 1995:211; Atabay ve diğ., 2003:105; Demir, 2006:242). Bu husustaki temel sorun *değil* sözcüğünün türüdür. *Değil* sözcüğünü bağlaç kabul eden araştırmacılara göre dil bilgisinde koşaç işlevinde bulunan *değil* sözcüğü birleşik tümce kurarken bağlaç işlevi üstlenmektedir (Bozkurt, 1995:211; Özmen, 1995:338). Görüldüğü gibi *değil* sözcüğü ile kurulan tümcelerin birleşik tümce kabul edilip edilmemesi bu sözcüğün türüne bağlıdır. Araştırmacıların öncelikle *değil* sözcüğünün türü hususunda uzlaşmaları gerekmektedir.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında iç içe birleşik tümceye yer veren araştırmacıların bu tümce türünün genel özellikleri üzerinde uzlaştıkları görülmüştür. Bu araştırmacılardan Dizdaroğlu (1976), Şimşek (1987), Gemici (1990), Bozkurt (1995; 2007), Güneş (2001), Bilgin (2002), Delice (2003), Ulaş (2003), Ergin (2006), Hepçilingirler (2006), Özkan ve Sevinçli (2008), Aktan (2009) ve Telli (2009)'dir. Hatiboğlu (1982), Şimşek (1987), Koç (1990), Güneş (2001), Bilgin (2002), Ulaş (2003), Delice (2003), Ergin (2006), Demir (2006), Özkan ve Sevinçli (2008) ve Aktan (2009)'a göre iç içe birleşik tümceler, bir temel tümcenin içinde bağımsız bir başka tümcenin yer almasıyla kurulur. Bu iç tümce, temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunur (Hatiboğlu, 1982:152; Ergin, 1987:278; 2006:384; Bozkurt, 1995:213; Demir, 2006:252). İç içe

birleşik tümcelerin incelenmesinde iç tümcenin yüklemine çekimli bir eylem olması yani bu tümcenin bağımsız bir tümce olması belirleyici bir özellik olabilir. Ayrıca iç tümcenin temel tümcenin bir ögesi olup olmadığının sorgulanması tümcenin yapı bakımından birleşik olup olmadığının belirlenmesinde bir yöntem olarak kullanılabilir.

Bu tezde incelenen dil bilgisi kitaplarında ilgeçli tümceyi birleşik tümce kabul eden araştırmacılar kapsam konusunda fikir birliği içinde değildir. Kimi araştırmacılar yalnızca *gibi* ilgecinin ilgeçli birleşik tümce kurulabileceğini savunurken (Hatiboğlu, 1982:150; Atabay ve diğ., 2003:104; Demir, 2006:242), kimileri de tüm ilgeçlerle ilgeçli birleşik tümce kurulabileceğini iddia etmektedir (Bozkurt, 2007:129; Koç, 1990:450). Dolayısıyla ilgeçli birleşik tümceler ele alınırken öncelikle hangi ilgeç ya da ilgeçlerle birleşik tümce kurulabileceği hususunun araştırılması gerekmektedir. İlgeçli birleşik tümceyi kabul eden araştırmacıların uzlaştıkları tek husus ise ilgeçle kurulan yan tümcenin temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunması gerektiğidir (Koç, 1990:450; Demir, 2006:242; Bozkurt, 2007:130). Bu yaklaşım yapısal olarak tümce türünün saptanması bakımından uygun görünmektedir.

Bu çalışmada incelenen dil bilgisi kaynaklarında araştırmacıların katmerli birleşik tümcenin kuruluşu konusunda uzlaştıkları görülmüştür. Buna göre bir katmerli birleşik tümce farklı türde en az iki birleşik tümceden oluşur ve bu tümceler temel tümcenin bir ögesi konumunda bulunur (Dizdaroğlu, 1976:221; Gemici, 1990:215-216; Güneş, 2001:346; Delice, 2003:146; Erkul, 2004:64). Katmerli birleşik tümcelerde sorun yaratan husus ise araştırmacıların birleşik tümce türleri üzerinde uzlaşamamasıdır. Birleşik tümce türleri konusunda görüş farklılıkları yaşandığından bu tümce türlerinden hangileriyle katmerli birleşik tümce kurulabileceği hususu tartışmalıdır. Dolayısıyla burada

öncelikle araştırmacıların üzerinde uzlaşacakları genel bir birleşik tümce sınıflandırmasının yapılması gerekmektedir.

Bu tezde incelenen dil bilgisi kitaplarında yalnızca Bozkurt (1995:331), Güneş (2001:344) ve Bilgin (2006:535) sıralı tümceleri birleşik tümce sınıflandırması dâhilinde ele almışlardır. Bu araştırmacılara göre sıralı tümceler, bağımsız iki ya da daha fazla tümcenin art arda sıralanmasıyla kurulur. Ancak bu sıralamada noktalama işaretleri veya bağlaç kullanma hususunda araştırmacılar farklı görüşlere sahiptir. Dolayısıyla bu konunun üzerinde tartışılması gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, Türkiye Türkçesinde birleşik tümceler hususunda, bu alanda çalışan araştırmacılar arasında bir fikir birliğı bulunmamaktadır. Araştırmacılar birleşik tümcenin adlandırılması, tanımlanması ve sınıflandırılmasıyla ilgili farklı görüşlere sahiptir. Bu sebeple konuyla ilgili farklı görüşleri bir araya getiren kapsamlı bir çalışma yapılması yararlı görülmüştür. Bu amaçla Türkiye Türkçesinde birleşik tümcelerle ilgili ulaşılabilen tüm dil bilgisi kaynakları taranmış ve birleşik tümcelerle ilgili sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, toplanan veriler rehberliğinde, Türkiye Türkçesinde birleşik tümce konusunda sorun teşkil eden tüm hususların değerlendirilmesi açısından faydalı olacaktır. Sonuç olarak, birleşik tümcelerle ilgili farklı görüşleri bir araya getiren kapsamlı bir çalışma ile dil bilgisi alanına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Daha önce de belirtildiğı gibi Türkiye Türkçesinde birleşik tümcelerin adlandırılması, tanımlanması ve sınıflandırılması hususunda araştırmacılar arasında görüş ayrılıkları vardır. Bu durum, birleşik tümcelerin incelenmesinde ve öğretilmesinde sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmadan birleşik tümceler üzerinde inceleme yapan araştırmacılar yararlanabileceklerdir. Üniversitelerin ilgili bölümlerindeki öğrenciler ve öğretim üyeleri de birleşik tümcelerin öğrenilmesinde ve öğretilmesinde bu çalışmadan

faydalanabilecekleridir. Ayrıca ortaöğretim düzeyindeki öğretmen ve öğrenciler için bu çalışma birleşik tümcelerin anlatılması ve anlaşılması hususunda yarar sağlayacaktır.

Türkiye Türkçesinde birleşik tümce sorunu üzerinde araştırma yapılırken bir takım sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Bu çalışmada ele alınan araştırma konusuyla ilgili yeterli sayıda kaynak bulunmadığı görülmüştür. Bu da araştırmayı sınırlayıcı bir sebep olmuştur. Birleşik tümcelere ilgili araştırmaların sayısının artması, dil bilgisi alanına bu konuda katkıda bulunacak ve araştırmacılara daha geniş çaplı bir inceleme yapma imkânı sunacaktır.

Bu çalışmada karşılaşılan bir diğer sınırlılık ise incelenen kaynakların içerikleri hususunda yaşanmıştır. Ulaşılan kaynaklar incelendiğinde, araştırmacıların önemli bir kısmının, kendisinden önceki bir araştırmacıyı örnek alarak onun yolunu takip ettiği görülmüştür. Konuya yeni ve farklı bir bakış açısı getirmeye çalışan araştırmacıların azlığı, araştırmayı kısırlaştıran bir sebep olmuştur. Ayrıca incelenen kaynaklarda, araştırmacıların yöntem belirtmemeleri de sorun teşkil etmiştir. Dilcilerin konuyu hangi bakış açısıyla ele aldıkları bilinmediğinden eldeki bilginin yorumlanmasında zorluklar yaşanmıştır. Bunların haricinde, özellikle dil bilgisi kitaplarının bir kısmında konuyla ilgili olarak çok az sayıda yahut birbirine benzer örnekler verilmiş olması, çalışma alanını daraltmıştır. Birleşik tümceler ile ilgili inceleme yapan araştırmacıların mümkün olduğunca fazla kaynaktan yararlanmaları ve elde ettikleri verileri kendi bakış açılarının süzgecinden geçirerek ortaya koymaları, burada bahsedilen sınırlılığı büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır.

Bu tezde Türkiye Türkçesinde birleşik tümceler çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Bu hususta ulaşılabilen tüm kaynaklar taranmış ve araştırmacı görüşleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda birleşik tümcelere ilgili bazı sorunların olduğu görülmüş ve

bu sorunlar betimlenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak bu tezin amacı Türkiye Türkçesinin dil bilgisi alanına, birleşik tümceler konusunda katkıda bulunabilmektir.

KAYNAKÇA

A. Göndermeler Yapılan Kaynaklar

Akarsu, B. (1988). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Akçataş, A. (2007). Türkiye Türkçesinde yapı, işlev ve anlam ilişkileri açısından cümle grupları ve cümle türleri üzerine bir deneme II. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2, 7-13.

Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin söz dizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Apaydın, M. (1996). Yeni bir terim önerisi: “birlikte cümle”. *Türk Dili Dergisi*, 537, 252-255.

Atabay, N., Özel, S. ve Çam, A. (2003). *Türkiye Türkçesinin sözdizimi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Avcı, R. (2001). Cümle bilgisi konusunda çelişkiler. *Türk Dili Dergisi*, 597, 251-254.

Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bayraktar, N. (2004). *Türkçede filimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bilgin, M. (2002). *Anlamdan anlatıma Türkçemiz*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bozkurt, F. (1995). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Bozkurt, F. (2007). *Türkçenin gizemi*. İstanbul: Kavim Yayınevi.

Burdurlu, İ. Z. (1977). Tümcebilgisi. *Türk Dili Dergisi*, 309, 581-582.

Burdurlu, İ. Z. (1996). Dede Korkut Hikâyeleri’nde cümle yapısı. *Türk Dili Dergisi*, 183, 192-198.

Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Coşkun, V. (1999). Türk lehçelerinde zaman kavramı taşıyan -°p zarf-fil eki. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7, 173-192.

- Coşkun, V. (2001). Tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde zaman kavramı taşıyan -a/e, -ı/i, -o/ö, -u/ü, -y zarf-fiil ekleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 11, 76-93.
- Çohadar, E. (2008). *Türkiye Türkçesinde ki'li birleşik cümle üzerine bir inceleme*. Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Delice, H. İ. (2003). *Türkçe sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Demir, T. (2006). *Türkçe dilbilgisi*. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Demircan, Ö. (2005). *Türkiye Türkçesinde kök-ek birleşmeleri*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Deny, J. (1941). *Türk dili grameri*. (Çev. Ali Ulvi Elöve) İstanbul: Maarif Matbaası.
- Develi, H. (1997). {sa} morfemli yardımcı cümleler ve bunlarla kurulan birleşik cümleler üzerinde bir inceleme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 115- 152.
- Dizdaroğlu, H. (1964). Yeni Türk dilbilgisi [Haydar Ediskun]. *Türk Dili Dergisi*, 149, 316-318.
- Dizdaroğlu, H. (1976). Bir sözdizimi kitabı [Mazhar Kükey: Uygulamalı Örneklerle Türkçenin Sözdizimi]. *Türk Dili Dergisi*, 300, 456-460.
- Dizdaroğlu, H. (1976). *Tümcebilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (1962). Çağatayca'da isim-fiiller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 51-60.
- Ediskun, H. (1992). *Türk dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2005). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (2005). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkman-Akerson, F. ve Ozil, Ş. (1988). *Türkçede niteleme sıfat işlevli yan tümceler*. İstanbul: Simurg Yayınları.

- Erkul, R. (2004). *Cümle ve metin bilgisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gece, K. M. (1998). Türkiye Türkçesinde bağlı cümle. *Türk Dili Dergisi*, 562, 332- 339.
- Gemici, S. (1990). *Mihri Hatun Divanı karşılaştırmalı metin cümle yapısı ve cümle türleri*.
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana
Bilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. ve Yolsal, Ü.H. (2008). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Bilim ve
Sanat Yayınları.
- Gülsevin, G. (1990). Türkçede -sA şart gerundiumu üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 467, 276-
279.
- Güneş, S. (2001). *Türk dili bilgisi*. İzmir: Çağlayan Kitabevi.
- Güray, Ö. (2010). *Halit Ziya Uşaklıgil'in "Mâî ve Siyah" adlı romanında bulunan
birleşik cümleler*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış
Yüksek Lisans Tezi.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk dilinde edatlar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı
Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1982). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hatiboğlu, V. (1982). *Türkçenin sözdizimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-
Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Hepçilingirler, F. (2006). *Türkçe dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Karadoğan, A. (2008). Türkiye Türkçesindeki -Dık ve -An sıfat-fiil eklerinde sınır
vurgulayışın rolü. *Türk Dili Dergisi*, 678, 519-527.
- Karahan, L. (1993). *Türkçede söz dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Karahan, L. (1994). Türkçede birleşik tümce problemi. *Türk Dili Dergisi*, 505, 19-23.
- Karahan, L. (2000). Yapı bakımından cümle sınıflandırmaları üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 583, 16- 23.
- Kaynak, O. (1969). Türkçede bağlaçlar. *Türk Dili Dergisi*, 209, 697-705.
- Kılıçoğlu, V. (1954). Şart kipi. *Türk Dili Dergisi*, 29, 254-258.
- Koç, N. (1990). *Yeni dilbilgisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Koç, N. (2002). İyelik ekleri, fiilimsiler ve -sa /-se eki üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 605, 430-437.
- Korkmaz, Z. (1984). Türkçede -°n zarf-fiil eki ile -pan/-pen eki ve türemeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 155-165.
- Korkmaz, Z., Ercilasun, A., Zülfikar H., Akalın M., Gülensoy T., Parlatur İ. ve Birinci N. (1990). *Türk dili ve kompozisyon bilgileri*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1996). Gramer konularımızla ilgili bazı sorunlar. *Türk Dili Dergisi*, 535, 3-18.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kulmaganbetova, A. (2008). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi arasında aktarma ile ilişkili bağımlı birleşik cümle üzerine bir inceleme*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Mehmedoğlu, A. (1999). Bağımlı birleşik cümle üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 567, 222- 229.
- Özkan, M. ve Sevinçli, Ö. (2008). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. İstanbul: 3F Yayınevi.

- Özmen, M. (1995). Türkçe'de *değil* kelimesi ve kullanımları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 315-368.
- Paçacıoğlu, B. (1987). *Türk dili dersleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Rosenthal, M. ve Yudin, P. (1972). *Materyalist felsefe sözlüğü*. (Çev. Aziz Çalışlar) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Salman, R. (1999). Türkçede sıfat-fiil (partisip) eklerinin kalıcı isim oluşturma işlevleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 42, 189-223.
- Savran, H. (1999). Birleşik cümle üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 568, 325- 330.
- Savran, H. (2009). Derleme Sözlüğü'ndeki kalıplaşmış isim-fiillerin ve sıfat-fiillerin yazı dilinde kullanılabilirlik durumları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 51-92.
- Sebzecioğlu, T. (2004). *Türkiye Türkçesinde eylemsilerle kurulan tümcelerin yapısı*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sezer, Z. (2007). *Türkiye Türkçesinde zaman yardımcı cümleli bağımlı bileşik cümle*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şimşek, R. (1987). *Örneklerle Türkçe sözdizimi*. Trabzon: Kuzey Matbaacılık.
- TDK. (1999). *Türk gramerinin sorunları II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK (2005). *Türkçe sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Telli, B. (2009). *Tarık Buğra'nın Küçük Ağa romanındaki ki'li, şartlı ve iç içe birleşik cümleler*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tiken, K. (1997). Eski Anadolu Türkçesinde edatlarla kurulan zarf-fiillerin ifade ve işlevleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 397-428.

Tiken, K. (1999). Türkiye Türkçesinde basit ve birleşik zarf-fiillerin ifade ve işlevleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 42, 281-364.

Tulum, M. (1990). Orhon yazıtlarında birleşik cümleler ve baş cümle ile yardımcı cümle ilişkileri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 193-205.

Ulaş, A. H. (2003). *Cümle ve metin bilgisi*. Ankara: Aktif Yayınevi.

Uspanova, Z. (2007). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi arasında aktarma ile ilişkili bağımsız birleşik cümleler üzerine bir inceleme*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yaman, E. (1995). Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde “mi” soru ekinin kullanışı. *Türk Dili Dergisi*, 526, 1113-1120.

Yüksel, G. ve Kaya, N. (1997). İsim-fiillerin Türkçe ve İngilizcedeki kullanılış özellikleri. *Türk Dili Dergisi*, 550, 299-304.

Zülfikar, H. (1969). *Dilbilgisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Zülfikar, H. (1985). Dil bilgisi: cümle yapılarından bir örnek. *Türk Dili Dergisi*, 398, 96-98.

Zülfikar, H. (1995). Girişik cümle sorunu. *Türk Dili Dergisi*, 522, 643-648.

B. Taranan Eserler

Adıvar, H. E. (2007). *Sinekli bakkal*. İstanbul: Can Yayınları.

Ağaoğlu, A. (2002). *Romantik bir Viyana yazı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ali, S. (2011). *Kürk mantolu madonna*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aral, İ. (2009). *Ruhumu öpmeyi unuttun*. İstanbul: Turkuvaz Yayınları.

Atay, O. (2009). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Baykurt, F. (1997). *Yılanların öcü*. İstanbul: Adam Yayınları.

- Fürüzan (1996). *Benim sinemalarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İleri, S. (2004). *Yarın yapayalnız*. İstanbul: Doğan Kitap.
- İlhan, A. (1953), *Sokaktaki adam*. Ankara: Doğu Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1999). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kemal, O. (1962). *Eskici ve oğulları*. İstanbul: Hamle Yayınları.
- Kemal, Y. (1994). *Ağrıdağı efsanesi*. İstanbul: Görsel Yayınları.
- Pamuk, O. (2005). *Benim adım kırmızı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şafak, E. (2006). *Baba ve piç*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tahir, K. (1967). *Bozkırdaki çekirdek*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (2000). *Huzur*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, L. (1985). *Berci Kristin çöp masalları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Toptaş, H. A. (2009). *Harfler ve notalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkali, V. (2009). *Yalancı tanıklar kahvesi*. İstanbul: Turkuvaz Yayınları.
- Ümit, A. (2010). *Kukla*. İstanbul: Everest Yayınları.

DİZİN**A. Kavramlar Dizini****A**

ad, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 35, 60, 61, 65, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 78, 85, 87, 88, 90, 91, 95, 99, 100, 101, 103, 106, 116, 124, 144, 145, 146, 148, 150, 151, 153, 167, 169, 170, 171, 177, 178, 179, 184, 190, 191, 192, 193, 197, 199, 200, 201, 203, 205, 207, 209, 213, 221, 239, 240, 247, 265

adeylem, 19, 54, 69, 75, 76, 77, 78, 81, 169, 170, 185, 186, 189, 190, 191, 192, 198, 202, 204, 238

adfiil, 30, 34, 44, 45, 69, 70, 71

ad tümcesi, 75, 95, 139, 142, 167, 199, 239

ana cümle, 11, 28, 81, 126, 127, 131

ana tümce, 11, 19, 25, 97, 98, 121, 125, 132, 136

aratümce, 22, 25, 26, 50, 104, 240, 244, 245

asıl cümle, 31, 41, 166

asıl tümce, 11, 23, 27, 144, 145

asıl yargı, 13, 19, 20, 22, 25, 33, 103, 214, 260

B

bağ-fiil, 24, 74, 204

bağımsız cümle, 12, 39, 41, 88, 108, 149, 212

bağımsız tümce, 4, 39, 73, 97, 106, 107, 116, 121, 125, 128, 143, 144, 153, 157, 161, 198, 212, 213, 214, 217, 221, 222, 223, 225, 227, 235, 236, 241, 242, 251, 255, 257, 266, 267

bağımsız yargı, 12, 13, 64, 89, 142, 159, 183, 239

bağlaç, 7, 12, 22, 23, 25, 26, 41, 49, 66, 68, 79, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 104, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 119, 124, 126, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 147, 153, 157, 159, 203, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 220, 224, 227, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 247, 266, 267, 268, 270

bağlı cümle, 30, 51, 107, 110

bağlı tümce, 1, 20, 25, 37, 49, 107, 108, 110, 158, 159, 160, 171, 212, 248, 256

basit cümle, 5, 34, 39, 50, 96, 105, 130, 158

basit tümce, 35, 37, 38, 39, 61, 76, 84, 90, 91, 104, 105, 114, 132, 134, 169, 170, 171, 176, 205, 258, 259, 263

baş cümle, 5, 11, 28, 34, 69, 70, 71

baş tümce, 15, 28, 29, 61, 66, 67, 106, 107, 117, 176

belirteç, 17, 18, 54, 64, 65, 66, 67, 68, 75, 76, 79, 87, 116, 117, 118, 123, 136, 137, 142, 143, 151, 152, 202, 203, 239

bileşik, 4, 5, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 32, 40, 42, 48, 49, 52, 54, 64, 66, 68, 73, 75, 77, 80, 86, 91, 92, 98, 101, 114, 116, 117, 118, 120, 121, 123, 126, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 150, 153, 154, 155, 163, 164, 165, 182, 221, 240, 260, 262

bileşik cümle, 1, 10, 21, 22, 23, 32, 40, 42, 49, 68, 91, 101, 114, 120, 126, 133, 135, 137, 138, 140, 150, 153, 163, 262

bileşik tümce, 4, 5, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 40, 48, 52, 54, 64, 66, 73, 75, 77, 80, 86, 92, 98, 114, 117, 118, 121, 123, 126, 136, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 154, 155, 163, 164, 165, 182, 240, 260, 262

birleşik, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 49, 50, 51, 53, 54, 55,

58, 61, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 176, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272

birleşik cümle, 4, 5, 11, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 39, 40, 42, 44, 49, 53, 54, 55, 64, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 80, 81, 82, 92, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 110, 114, 121, 123, 125, 126, 127, 130, 131, 141, 145, 146, 147, 149, 154, 155, 156, 163, 166, 182, 208, 262

birleşik tümce, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 47, 51, 55, 56, 58, 61, 63, 64, 66, 68, 69, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 111, 112, 114, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 134, 135, 138, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 180, 181, 182, 183, 188, 189, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 219, 224, 225, 226, 227, 228, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 253, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 27

C

cümle, 4, 5, 10, 11, 12, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 91, 92, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 145, 146, 147, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 158, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 174, 175, 176, 182, 208, 212, 213, 262

cümlemsi, 11, 12, 41, 80, 81, 82, 84, 156

Ç

çekim eki, 74, 134, 218

çekimli eylem, 4, 5, 13, 15, 22, 24, 61, 79, 81, 84, 90, 96, 117, 122, 148, 164, 165, 170, 177, 178, 183, 184, 185, 189, 191, 192, 197, 207, 222, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267

çekimsiz eylem, 90, 170, 171

D

değil bağlacı ile kurulan birleşik tümce, 2, 9, 137, 138, 139, 140, 141, 162, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 254, 268

dilek-koşul kipi, 15, 16, 21, 48, 115, 122, 124, 128, 129

dolaylı tümleş, 64, 65, 66, 67, 76, 80, 82, 83, 141, 142, 143, 148, 189, 191, 202, 206, 233, 239

E

edat, 51, 68, 94, 99, 100, 103, 110, 111, 120, 123, 136, 140, 208, 218

ekeylem, 12, 13, 14, 21, 22, 40, 47, 69, 75, 86, 116, 118, 120, 121, 122, 124, 128, 139, 140, 146, 167, 171, 178, 179, 199, 213, 217, 222, 233, 240

ekfiil, 31, 123

eylem, 4, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 37, 40, 42, 47, 48, 55, 60, 61, 66, 67, 68, 74, 75, 77, 79, 81, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 109, 112, 113, 115, 116, 117, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 134, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 156, 167, 171, 175, 177, 178, 179, 183, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 197, 198, 199, 201, 203, 204, 206, 207, 209, 211, 218, 220, 221, 222, 223, 226, 231, 239, 240, 242, 244, 246, 248, 249, 260, 265, 267, 269

eylemlik, 13, 47, 54, 64, 66, 67, 75, 85, 86, 152, 153, 248

eylemsi, 1, 5, 7, 12, 13, 19, 21, 24, 27, 30, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 42, 54, 55, 58, 61, 64, 66, 67, 69, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 143, 153, 156, 159, 169, 170, 171, 176, 177, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 205, 206, 207, 208, 210, 214, 215, 222, 246, 249, 250, 265, 266

eylem tümcesi, 95, 142, 239, 240

F

fiil, 5, 31, 34, 35, 36, 38, 59, 69, 82, 91, 112, 127, 131, 133, 146, 163, 169, 205

fiilimsi, 24, 31, 51, 82

G

girişik birleşik tümce, 1, 3, 6, 9, 14, 15, 20, 21, 22, 25, 30, 31, 32, 33, 42, 47, 49, 51, 52, 53, 58, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 114, 123, 125, 130, 131, 143, 148, 149, 153, 155, 162, 170, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 246, 253, 254, 264, 265, 266

H

hüküm, 5, 31, 34, 56, 57, 59, 60, 61, 165, 172, 175, 176, 177, 191

İ

İç içe birleşik tümce, 1, 6, 9, 18, 23, 32, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 156, 162, 180, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 268

İç cümle, 29, 30, 69, 70, 71, 72, 73, 145, 156

İç tümce, 13, 14, 22, 25, 30, 40, 87, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 156, 165, 167, 168, 171, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 268, 269

İkincil cümle, 5, 11, 28, 61, 176

İkincil tümce, 29, 61, 176

İlgeç, 2, 3, 7, 9, 15, 18, 64, 66, 67, 75, 82, 88, 93, 95, 109, 115, 116, 117, 128, 136, 139, 151, 152, 153, 154, 159, 162, 189, 191, 193, 200, 209, 212, 213, 216, 220, 227, 232, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 267, 269

İlgeçli birleşik tümce, 2, 3, 7, 9, 109, 150, 151, 152, 153, 154, 162, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 269

İlgi tümcesi, 94, 95, 96, 97, 98, 106, 107, 110, 111, 208, 212

İlinti zamiri, 94, 98, 110, 111, 208

İsim fiil, 5, 32, 73, 81, 133

İyelik eki, 36, 69, 70, 71, 76, 188, 189, 190, 201, 202

K

karar, 57, 58, 59, 172, 177, 178, 179

katmerli birleşik tümce, 1, 3, 7, 9, 14, 48, 63, 154, 155, 156, 157, 162, 182, 252, 253, 255, 265, 269

kaynaşık tümce, 3, 14, 15, 31, 47, 85, 86, 141, 142, 143, 145, 149, 155, 239, 253

ki'li birleşik tümce, 1, 6, 9, 12, 15, 23, 27, 30, 31, 32, 33, 42, 54, 55, 63, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 120, 131, 132, 145, 162, 180, 181, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 216, 218, 264, 266

koşaç, 25, 26, 50, 57, 138, 139, 140, 141, 143, 233, 234, 237, 238, 268

koşul eki, 117, 121

koşul tümcesi, 14, 47, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 155, 253

koşullu tümce, 1, 3, 15, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 50, 52, 53, 54, 77, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 126, 133, 155, 160, 198, 217, 253

M

mastar, 36, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 82, 87, 88, 93, 170, 191, 192, 194, 198, 199, 200

mI/mU soru eki ile kurulan birleşik tümce, 2, 134, 135, 137, 227, 232, 267, 268

N

nesne, 1, 44, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 88, 93, 98, 101, 103, 108, 109, 116, 118, 120, 126, 127, 131, 132, 136, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 156, 157, 158, 189, 191, 193, 201, 202, 203, 210, 211, 218, 228, 231, 233, 234, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 256

O

ortaç, 13, 17, 19, 23, 36, 47, 54, 61, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 88, 93, 107, 124, 153, 167, 169, 170, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 206, 210, 223

Ö

önerme, 16, 17, 18, 26, 57, 58, 77, 78, 79, 94, 107, 114, 122, 123, 138, 139, 140, 165, 172, 173, 174, 175, 198, 201, 208, 210, 222

özne, 12, 16, 17, 18, 26, 37, 57, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 93, 99, 101, 102, 103, 108, 109, 115, 116, 117, 118, 120, 126, 127, 132, 134, 139, 140, 142, 148, 157, 158, 173, 177, 188, 189, 191, 193, 201, 202, 203, 210, 211, 218, 219, 233, 239, 256, 260

S

sıfat, 17, 18, 23, 34, 35, 36, 57, 61, 65, 68, 70, 71, 73, 76, 78, 80, 86, 88, 90, 91, 108, 109, 151, 152, 169, 170, 177, 184, 190, 191, 192, 194, 197, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 209, 210, 247, 248, 265

sıfat fiil, 5, 30, 45, 69, 70, 71, 73, 74

sıfateylem, 75, 76

sıralı tümce, 3, 4, 7, 9, 19, 20, 25, 30, 49, 50, 51, 52, 63, 74, 76, 106, 107, 109, 110, 128, 131, 143, 147, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 171, 182, 203, 204, 212, 217, 220, 253, 255, 256, 257, 258, 265, 266, 270

Ş

şart eki, 28, 30, 73, 113, 114, 115, 123, 130, 133, 198, 218, 223, 224

şart kipi, 1, 55, 112, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 133, 134, 171, 180, 198, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 226, 267

şartlı birleşik tümce, 1, 6, 9, 22, 27, 32, 74, 90, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 145, 162, 180, 217, 218, 219, 220, 225, 226, 267

T

temel cümle, 11, 22, 24, 30, 31, 32, 82, 87, 127, 146

temel önerme, 19, 77, 78, 107, 122, 198, 201, 222

temel tümce, 2, 5, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 40, 48, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 111, 116, 117, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 156, 158, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 183, 185, 186, 187, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 246, 248, 249, 251, 252, 253, 255, 260, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 269

temel yargı, 11, 13, 14, 15, 20, 21, 22, 26, 27, 86, 88, 97, 111, 120, 165, 167, 171, 214, 215, 218

tümce, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244,

245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272

tümce ögesi, 16, 18, 66, 83, 84, 105, 140, 233, 234

tümcecik, 15, 34, 36, 39, 66, 75, 76, 166

tümceansi, 3, 11, 13, 14, 23, 25, 34, 64, 65, 66, 80, 81, 85, 86, 87, 143, 148, 153, 155, 165, 202, 203, 204, 253

tümleç, 16, 17, 18, 64, 65, 66, 67, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 134, 141, 142, 143, 148, 157, 158, 189, 191, 202, 206, 219, 233, 239, 256

U

ulaç, 13, 19, 24, 47, 54, 61, 64, 66, 67, 68, 74, 76, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 93, 105, 113, 122, 133, 134, 137, 153, 169, 170, 189, 190, 191, 192, 194, 198, 199, 203, 204, 218, 219, 221, 223, 225, 227

uyruk cümle, 10, 12, 40, 41, 94, 115

Y

yalın cümle, 5, 37

yalın tümce, 12, 13, 20, 23, 24, 25, 32, 36, 37, 41, 64, 169, 182, 186, 188

yan cümle, 11, 22, 23, 29, 30, 32, 33, 36, 50, 73, 74, 101, 106, 108, 114, 123, 126, 127, 135, 137, 138, 140, 145, 150, 153, 156, 158, 170, 212

yan önerme, 19, 77, 78, 107, 122, 210, 222

yan tümce, 2, 3, 5, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 47, 48, 52, 55, 58, 61, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149,

150, 151, 152, 153, 155, 158, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 176, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 214, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 240, 241, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 260, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 269

yan yargı, 3, 5, 11, 12, 13, 14, 15, 21, 22, 24, 26, 27, 34, 38, 41, 49, 61, 64, 65, 66, 74, 80, 82, 83, 92, 97, 111, 142, 155, 165, 167, 170, 171, 176, 177, 202, 206, 239, 253

yapım eki, 191, 192, 193

yardımcı cümle, 11, 28, 31, 34, 104, 129, 130, 131, 166, 208

yardımcı tümce, 11, 26, 33, 37, 38, 80, 95, 99, 102, 103, 105, 125, 127, 129, 130, 131, 132, 210, 223

yargı, 1, 3, 4, 5, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 41, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 72, 73, 74, 80, 82, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 97, 98, 103, 106, 107, 111, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 133, 134, 136, 139, 142, 144, 153, 155, 159, 162, 163, 164, 165, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 188, 190, 197, 202, 205, 206, 207, 212, 214, 215, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 234, 235, 236, 237, 239, 241, 249, 253, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 267

yüklem, 5, 12, 14, 16, 19, 21, 22, 24, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 40, 44, 57, 58, 59, 60, 61, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 79, 80, 83, 84, 86, 88, 89, 91, 92, 95, 98, 101, 102, 106, 112, 113, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 133, 139, 141, 143, 145, 146, 147, 149, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 161, 165, 167, 169, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 186, 193, 194, 195, 196, 199, 201, 203, 204, 206,

210, 212, 213, 217, 218, 220, 222, 229, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 244, 246,
247, 248, 249, 250, 253, 256, 260, 267, 269

Z

zarf, 5, 16, 24, 27, 30, 32, 34, 35, 36, 45, 61, 68, 69, 72, 73, 74, 76, 81, 82, 83, 84, 86, 88,
89, 90, 91, 93, 98, 101, 105, 113, 123, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 135, 137, 141, 148,
169, 170, 177, 184, 185, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 200, 203, 204, 205,
206, 207, 210, 218, 220, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 239, 247, 248,
249, 251, 265, 267, 268

zarf fiil, 5, 30, 45, 69, 72, 74, 81, 91, 133

zarf tümleci, 68, 73, 74, 82, 83, 84, 88, 89, 93, 123, 128, 137, 141, 148, 193, 194, 200,
203, 218, 220, 225, 226, 227, 229, 230, 232, 233, 239, 248, 249, 251, 267, 268

B. Kaynaklar Dizini

A

Akarsu, 56, 57, 171, 172, 173, 174

Akçataş, 10, 33, 39, 165, 258, 261

Aktan, 5, 6, 11, 27, 32, 33, 54, 63, 88, 89, 92, 93, 100, 101, 113, 126, 134, 137, 140, 141, 145, 149, 154, 164, 169, 181, 183, 188, 204, 206, 207, 208, 210, 213, 215, 216, 217, 222, 226, 238, 239, 241, 244, 245, 257, 258, 259, 261, 262, 264, 265, 266, 267

Apaydın, 10, 33, 36, 261

Atabay-Özel-Çam, 2, 3, 4, 10, 12, 20, 21, 63, 83, 85, 86, 92, 93, 98, 113, 123, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 149, 151, 163, 181, 203, 207, 208, 212, 215, 216, 218, 219, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 245, 246, 251, 257, 261, 262, 265, 266, 267, 268

Avcı, 1

B

Banguoğlu, 2, 3, 4, 6, 7, 10, 27, 28, 29, 42, 54, 55, 59, 63, 67, 68, 69, 70, 71, 91, 92, 93, 97, 112, 113, 120, 121, 134, 137, 149, 153, 164, 181, 182, 183, 188, 189, 190, 192, 193, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 212, 213, 216, 218, 219, 226, 231, 238, 240, 241, 245, 252, 257, 261, 262, 264

Bayraktar, 186, 188, 189, 196

Bilgin, 2, 3, 4, 6, 7, 10, 12, 19, 20, 51, 63, 72, 91, 92, 93, 97, 113, 122, 133, 134, 135, 140, 141, 143, 156, 158, 159, 160, 163, 181, 182, 183, 188, 189, 196, 198, 206, 207, 208, 212, 215, 216, 226, 227, 229, 231, 238, 239, 240, 241, 244, 245, 252, 254, 255, 256, 257, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 269

Bozkurt, 2, 3, 4, 6, 7, 10, 24, 25, 26, 49, 59, 60, 83, 84, 85, 92, 93, 96, 112, 113, 119, 120, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 149, 150, 151, 156, 157, 160, 163, 176,

181, 182, 183, 186, 188, 189, 196, 198, 199, 206, 207, 208, 210, 212, 215, 216, 220, 226, 227, 230, 231, 232, 233, 234, 237, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 251, 254, 255, 256, 257, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269

Burdurlu, 10, 23, 24, 163, 261

C

Cevizci, 57, 171, 173, 174

Coşkun, 186

Ç

Çohadar, 92, 102, 104

D

Delice, 6, 7, 10, 27, 30, 63, 72, 73, 91, 92, 103, 106, 107, 113, 122, 134, 137, 140, 141, 143, 149, 153, 154, 163, 182, 183, 192, 197, 198, 200, 202, 203, 206, 207, 211, 213, 216, 226, 239, 240, 244, 245, 252, 254, 257, 261, 262, 264, 267, 268

Demir, 5, 6, 7, 10, 21, 22, 23, 63, 86, 87, 88, 92, 93, 100, 113, 125, 133, 134, 136, 137, 139, 140, 147, 148, 149, 152, 163, 182, 183, 188, 189, 192, 196, 198, 206, 208, 213, 216, 217, 218, 219, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 237, 239, 243, 245, 246, 251, 259, 261, 262, 264, 266, 267, 268

Demircan, 188, 189, 196

Deny, 10, 12, 41, 62, 83, 92, 93, 94, 112, 113, 114, 216, 257, 259

Develi, 112, 128, 129, 130, 131, 216, 217, 218, 219, 221, 225, 266

Dizdaroğlu, 2, 3, 5, 6, 10, 12, 13, 14, 23, 46, 62, 63, 64, 65, 78, 79, 91, 92, 93, 94, 95, 101, 112, 113, 114, 115, 116, 134, 137, 140, 141, 142, 149, 153, 154, 164, 181, 182, 183, 188, 190, 192, 194, 195, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 214,

215, 216, 217, 219, 221, 226, 231, 238, 239, 241, 242, 244, 245, 252, 254, 257, 258, 259,
261, 262, 264, 267, 268

E

Eckmann, 188, 189

Ediskun, 5, 6, 10, 21, 22, 48, 63, 67, 91, 92, 101, 106, 107, 112, 113, 119, 134, 137, 149,
153, 163, 181, 183, 188, 189, 192, 196, 206, 207, 209, 212, 213, 215, 217, 218, 219, 225,
226, 238, 260, 261, 263, 265

Eker, 2, 3, 5, 6, 10, 24, 26, 27, 53, 92, 93, 98, 99, 113, 124, 134, 137, 149, 153, 165, 181,
206, 207, 208, 212, 215, 216, 226, 231, 238, 245, 252, 261, 264, 265

Ergin, 2, 3, 5, 6, 10, 21, 23, 27, 31, 32, 42, 92, 93, 99, 100, 113, 124, 134, 137, 140, 141,
144, 149, 154, 165, 168, 181, 183, 186, 188, 190, 191, 206, 207, 213, 215, 216, 217, 222,
226, 231, 238, 239, 243, 244, 245, 252, 261, 264, 265, 266, 267

Erkman Akerson-Ozil, 10, 12, 16, 17, 18, 165, 240, 241, 261

Erkul, 6, 10, 27, 31, 53, 63, 86, 92, 93, 98, 113, 123, 124, 134, 137, 149, 153, 154, 164,
207, 216, 218, 219, 222, 223, 225, 226, 240, 241, 252, 254, 259, 260, 261, 262, 263, 266,
268

G

Gece, 10, 33, 36, 37, 163, 165, 240, 241, 257, 261

Gemici, 10, 40, 63, 80, 81, 82, 83, 92, 102, 112, 126, 127, 140, 141, 146, 153, 155, 163,
216, 241, 242, 244, 252, 254, 260, 261, 263, 267, 268

Gencan, 6, 10, 12, 18, 19, 42, 63, 76, 77, 78, 92, 93, 105, 106, 113, 121, 122, 134, 137,
138, 164, 181, 182, 183, 188, 189, 190, 192, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 206, 207,
209, 213, 216, 221, 226, 231, 257, 261, 264

Güçlü-Uzun E.-Uzun S.-Yolsal, 173, 174

Gülsevin, 111, 112

Güneş, 3, 6, 7, 10, 27, 30, 50, 63, 72, 91, 113, 122, 134, 137, 140, 141, 143, 149, 153, 154, 156, 157, 158, 160, 163, 189, 196, 216, 226, 239, 240, 241, 244, 252, 254, 255, 256, 261, 267, 268, 269

Güray, 54, 55

H

Hacıeminoğlu, 109, 110, 207, 208

Hançerlioğlu, 56, 171, 172, 173, 174

Hatiboğlu, 5, 6, 7, 10, 24, 25, 62, 83, 84, 92, 93, 95, 112, 113, 116, 133, 134, 136, 137, 140, 147, 149, 163, 181, 182, 183, 198, 206, 208, 216, 217, 219, 226, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 237, 239, 243, 244, 245, 246, 251, 260, 261, 263, 266, 267, 268

Hepçilingirler, 2, 3, 4, 6, 10, 12, 21, 54, 63, 74, 75, 76, 91, 92, 106, 108, 113, 125, 134, 137, 140, 141, 145, 149, 154, 163, 181, 182, 183, 190, 192, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 216, 226, 231, 238, 239, 244, 245, 252, 257, 261, 262, 264, 267

K

Karadoğan, 183

Karahan, 1, 5, 10, 27, 28, 33, 34, 35, 48, 58, 59, 60, 61, 63, 88, 89, 90, 92, 106, 108, 109, 111, 112, 113, 132, 141, 148, 168, 174, 175, 176, 183, 189, 190, 204, 211, 216, 218, 220, 221, 224, 238, 261, 265

Kaynak, 92, 106, 108, 109, 208, 211, 216, 265

Kılıçoğlu, 111, 220, 222, 223, 224

Koç, 2, 3, 4, 10, 12, 15, 16, 48, 63, 78, 80, 83, 84, 113, 132, 133, 134, 137, 140, 147, 149, 152, 153, 163, 181, 182, 183, 186, 188, 189, 192, 196, 198, 203, 206, 213, 217, 218, 222, 226, 239, 244, 245, 247, 251, 259, 261, 262, 264, 266, 267, 268

Korkmaz, 11, 57, 63, 88, 89, 90, 171, 183, 186, 188, 196, 204, 222, 223, 230, 247

Kulmaganbetova, 63, 88, 91

M

Mehmedoğlu, 10, 33, 37, 38, 92, 101, 102, 112, 128, 131, 165, 207, 209, 210, 212, 213, 216, 240, 261

Ö

Özkan-Sevinçli, 2, 5, 6, 10, 27, 32, 60, 63, 88, 92, 93, 100, 113, 125, 126, 134, 137, 140, 141, 149, 154, 163, 176, 181, 183, 205, 207, 208, 209, 213, 215, 216, 217, 222, 226, 231, 238, 239, 244, 245, 252, 257, 258, 259, 261, 262, 265, 266, 267

Özmen, 137, 139, 231, 232, 237, 267

P

Paçacıoğlu, 251, 257

R

Rosenthal-Yudin, 56

S

Salman, 188, 189, 196

Savran, 1, 10, 33, 38, 39, 113, 132, 169, 188, 217, 261

Sebzecioğlu, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 191, 196

Sezer, 63, 88, 91, 92, 102, 103, 104

Ş

Şimşek, 2, 4, 10, 12, 14, 15, 63, 65, 66, 91, 92, 93, 105, 112, 113, 116, 117, 118, 140, 141, 142, 164, 181, 182, 183, 192, 198, 199, 202, 203, 206, 207, 208, 211, 213, 216, 217, 218, 222, 225, 226, 239, 241, 244, 257, 261, 262, 265, 266, 267

T

Telli, 92, 102, 104, 105, 113, 126, 127, 140, 141, 146, 147, 241, 244, 267

Tiken, 63, 78, 79, 80

Tulum, 10, 33, 34, 112, 128, 163, 165, 216, 261

U

Ulaş, 5, 6, 10, 27, 30, 63, 73, 74, 91, 92, 93, 98, 113, 122, 140, 141, 144, 163, 182, 183, 198, 206, 208, 216, 239, 240, 241, 243, 244, 261, 264, 267

Uspanova, 92, 102, 104

Y

Yaman, 133, 136

Yüksel, 189, 196

Z

Zülfikar, 4, 6, 10, 27, 28, 33, 35, 36, 92, 93, 95, 112, 113, 119, 134, 137, 149, 153, 168, 183, 188, 196, 207, 208, 216, 217, 222, 226, 257, 261, 262, 266